

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Gacsályi József

Júniusi elégia	11
Vecsernye	13

ARTériák

Finta Éva

Isten oltárán (<i>Finta Edit képei alá</i>)	14
Úszik a képen (<i>Finta Edit tárlatához</i>)	15

Seléndy Balázs

Naphal	16
Valóban	17

Hétvári Andrea

Ihlet	18
Jelenlét	18
Kicsinnyé lesz	18
Kegyelem	18

Bozók Ferenc

Álom	19
Ember	19
Fény	19

Sebestény-Jáger Orsolya

Nyári állomás (<i>Kislányomnak</i>)	20
Elmúlás	20
Az irgalmas samaritánus	21
El nem múló kincseink (<i>Férjemnek</i>)	22
A Kálvin téri néni (<i>Nagymamámnak</i>)	23

Gittai István

Kitekintés	24
Templomkertben	24
Terményraktári kaland	24
Késő őszi daltöredék	24
Tél küszöbén	24
Sorstöredék	24
Agglegényes	25
Nem várt karácsonyi vendég	25
Templomi szertartás	25
Felcsíki szénacsinálás	25
Harmadik szem	26
Történelmi perspektíva	26
Órómai játék	26
Cimborálás	26
Iniciálé	26

Tamás Tímea

Pátoszvers	27
------------	----

Konczek József

andrásy úti fák	28
éj	29

Olasz Valéria	
Holdtövises éjszakából	30
Kinyílok	30
Szűz szirmokra	31
Holdfogyatkozás	31
Fazekas József	
Beosztom	32
Magamban mormoló	32
Mi vagyunk érte	32
Húsvét után	33
Feslik a rózsza	33
Csontos Márta	
Aprólékok (<i>Kapcsolat; Tévhit; Szabadság; A szobrász; Tévedés; A koldus; A kismizett; Dulcineának; Képzelt beteg; Esztétika; Lokalizáció</i>)	34
Erendelés szerint	35
Lidércfényben	35
A valóság kép	36
Fellinger Károly	
Írás közben (<i>Zsille Gábornak</i>)	37
Sikoly	37
Árnyéklepel	37
Egysoros	37
A gondolkodó	38
Mecser Szilvia	
Csönd-gyermek	39
Egy cipőt fűző gondolat	39
Május	39
Egy csepp	39
Törött felhőn	39
Szűk Balázs	
Sehol	40
Lajtos Nóra	
Profán rondó	41
Agria Exkluzív	
Könyvrestaurálás, könyvmentés. <i>Deák Ernő beszélgetése Ádám Ágnessel</i>	44
ARTériák	
Németh István Péter	
Picinke dalok az Árva-kalendárkából (XXVI.–XXXVII.)	59
Kerék Imre	
Első szerelem emléke	61
Somogyi tájkép, ősszel	61
Rinya-táj, somogyi ecsettel	61
Csak hozzád hajlik	62

Gál Sándor		
Az omega-kísérlet V.		63
Nagy Zita		
Patkányfogó		70
Műhely		
Bertha Zoltán		
Mágikus figuralitás. <i>Finta Edit képzőművészetéről</i>		72
Bertha Zoltán 60'		
Oláh András		
levett kalappal (<i>Bertha Zoltánnak 60. születésnapjára</i>)		78
Finta Éva		
HATVAN (<i>Bertha Zoltán köszöntése</i>)		79
Szakolczay Lajos		
A Gyémánteszű (<i>Bertha Zoltán 60</i>)		80
Fecske Csaba		
Egy meghatvanodottnak (rémes-rímes)		83
Gál Éva Emese		
Mindenségben		84
Vers-vonat		84
Alföldy Jenő		
A korszellem változása és a szellemi érték maradandósága. Bertha Zoltánnal együtt gondolkodva		85
Vitéz Ferenc		
Századokon menetelünk. <i>Bertha Zoltán festőművész (1914–2003)</i> <i>képeihez (Bodrog-part; Fehér ház; Jegenyék dala;</i> <i>Virágzó gyümölcsfák; Leltár; Életfa)</i>		90
Tamás Tímea		
A végtelen mondat. <i>Bertha Zoltán születésnapjára</i>		92
Dobozi Eszter		
Mit tékozolt, ki tékozolt?		95
Serfőző Simon		
Napestig (<i>Bertha Zoltánnak</i>)		97
Lőrincz György		
A mi emberünk! Bertha Zoltán – 60.		98
Anga Mária		
Ének (<i>Bertha Zoltánnak</i>)		100
Fazekas József		
Kabátban s kabátlanul (<i>Pataki útravaló</i>)		101
Zsidó Ferenc		
Bertha Zoltán hatvanához		102
Antal Attila		
Lélekszomj a Duna-tájon (<i>Bertha Zoltánnak</i>)		104
Gyöngyvirágos tölgyes		104

<i>Kelemen Erzsébet</i>	
Mindenek imája (<i>Bertha Zoltánnak</i>)	105
<i>Jánosi Zoltán</i>	
A mítosztáncoltató Ágh István (<i>Bertha Zoltán 60. születésnapjára</i>)	106
<i>Benő Attila</i>	
(A fák napja) – <i>Bertha Zoltánnak, váradi beszélgetéseinkre gondolva</i>	116
<i>Barabás Zoltán</i>	
Legalább a mát... (<i>Bertha Zoltán barátomnak ajánlom baráti öleléssel a hatvanadikra</i>)	117
<i>Bárdos Bódi László</i>	
Archetipikus szimbólumok a Csoóri-költészetben. (<i>Bertha Zoltánnak barátsággal</i>)	118
<i>Demeter József</i>	
SZÍVKATEDRÁLIS (<i>Bertha Zoltán – 60</i>)	126
<i>Szűk Balázs</i>	
Háromkirályok a laktanyában	131
<i>Lajtos Nóra</i>	
Személyre Szóló Szonett (<i>Bertha Zoltánnak barátsággal, tisztelettel</i>)	133
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
<i>Albert-Lőrincz Márton</i>	
(Hang az óriáscsigaházban)	134
(Agresszióban) – Búcsú Lászlóffy Csabától	135
Márványos visszhang (<i>L.Cs.-t olvasván</i>)	135
(Zavarom a Messiás várásakor)	136
<i>Bertha Zoltán</i>	
Búcsú Lászlóffy Csabától (1939–2015)	137
<i>Radnai István</i>	
A temethetetlen	140
Másik valóság	141
Műhely	
<hr/>	
<i>Pomogáts Béla</i>	
Erdélyi krónikás – Wass Albert munkásságáról –	144
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
<i>Török Nándor</i>	
Születésnapodra (<i>az idén 110 éves József Attila emlékének tisztelegve</i>)	156
<i>Sipos Erzsébet</i>	
József Attila játéka	158
Hiányzó részek	159
Kétely	159
Egy lányt lekötöztek	160
Nehéz	160

Lőrincz P. Gabriella	
Anyák napja (<i>Mamásan</i>)	161
Zsákutca	161
Tavaszi	161
Zselicki Józsefnek	161

Cultura Agriensis

Szoviár János	
Bonus intra, melior exi – <i>Az Egri Dobó István Gimnázium története és irodalomtörténeti kapcsolatai</i>	162

ARTériák

Balázs Tibor	
Közéls	173
„Tenger és diólevél” (<i>Csoóri Sándornak</i>)	173
Turcsány Péter	
Dante-mélyből	174
Unokám tekintete (<i>T. Nimródhoz</i>)	174
Ganymédés-töredék	174
Esti percek	174
Bárdos Attila	
Mi más?	175
Estül	175
Időmulasztás hajnalban	176
Aknay Tibor	
Bolondmári	177

Műhely

Madarász Imre	
Olasz költők, svéd ítések. <i>Az olasz irodalom esetei a Nobel-díjjal</i>	183

ARTériák

Káliz Sajtó József	
Örök körforgásban (<i>A 85 esztendő Csoóri Sándornak</i>)	189
Örök körforgásban	190
Föl, új csatára (<i>feleleső</i>)	190
Bartal Klára	
Jött a május	191
Jézus	191
Az áldozat	191
Zentán	191
Saitos Lajos	
Száll a szegyen (<i>Nagy Gáspár emlékének</i>)	192
Az örök egy	192
Világosan-setéten (<i>Tornai Józsefnek</i>)	193
Kilenc „ha”	193
Hátadnak oltár	194

Lőrincz György	
Moyes Márton	195
Moyses Márton	
Szomorú beszéd magamról (<i>Barátomnak</i>)	197
Tófalvi Zoltán	
Moyes Márton tűzhalála	198

ARTÉRIÁK

Sólyom Sándor	
Balaton-parton (<i>Horváth Tamásnak, a festőnek, odaáttra</i>)	205
Emlékkönyvbe (I–II.)	206
Markovič Radmila	
Gólya-élet	207
Antik óra	207
Vallomás 4	208
Verebek	208
N. Lakatos Zoltán	
Tragoedia, azaz kecskejáték	209

Cultura Agriensis

Rokay Zoltán	
Jens Baggesen (1764–1826), dán költő, Pyrker László János velencei pátriárka, egri érsek (1772–1847) költészetének méltatója, J. G. Fichte (1762–1814) német filozófus kortársa	211

ARTÉRIÁK

Szekeres Mária	
Laza ütemek...	214
Súlyok mögött a Fény...	214
Idegenek	214
Fák ölelése	215
Béke szavai	215
Beszédeim	215
Suhai Pál	
Irodalmi élet	216
Középkori bestiáriumokra (<i>Lupus in fabula; Egyszarvú; Szalamandra;</i> <i>A nő – Palimpszeszt Ady Endre versére; Férfihangra – Horváth Ferenc</i> <i>Töredéke nyomán</i>)	216
Véghelyi Balázs	
Közös ihlet	218
Tanulság	218
Értekezés globális kérdésekről	218
Taréj	218
Víztkör által	218
Klasszikus	218
Valaki kérvénye	218

Kaiser László

A munka becse nem csekély.

Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjat kapott Kődöböcz Gábor

219

Kődöböcz Gábor Az elhívás útján – *Bakacsi Ernő legújabb kötete elé* –

221

ARTériák

Csatáné Bartha Irénke Gyertyálló gesztenyék idején (*Cseh Károly emlékének*)

224

Adj erőt

224

Menedék

224

Sziporkázó fényjel (*Hubai Gruber Miklós emlékének*)

225

Balla Zoltán

Nyiss

225

Örökké

225

Aszú s Királya (*Barátsággal Hollókői Mihálynak*)

226

Lukáts János

Látod, látod...!

227

Fecske CsabaKőbe vésvé. *Szabó Bogár Imre (1944–2014) emlékezete*

230

A csönd két oldala (*Sz. B. I. barátomnak odaátra*)

232

Szlafkay Attila műfordításai Bianca Marcovici: *Figyelmeztetés magamhoz*

233

Irina Mavrodin: *Parancsolat*

233

Marin Sorescu: *Visszhang*

234

Andrei Zanca: *Tévén adagolt kulináris recept*

235

Herman Hesse: *Boldogság*

236

Peter Sragher: *Uram*

236

Günter Grass: *Más történet; Megszokott ágyról; Hazugság*

236

Nagy Regina

Varangy

237

Varga Rudolf

Oda, túloldalra

239

Ide, újra

239

Kegyelet és emlékezet

Kaiser László„végleg haza, az anyaföldbe...” – *Búcsú Dr. Szirmay Lászlótól*

240

Almássy KatinkaBéke (*Professzor Dr. Szirmay László emlékének*)

242

Szabadkéz

H. Barbócz Ildikó

Balatoni tünődések

243

Sz. Tóth Gyula	
Ködöböcz Gábor: <i>Kiss Benedek</i>	246
Gál Sándor	
Kulcsár Ferenc: <i>Kerek világ közepében</i>	249
Kaló Béla	
Baka Györgyi: <i>Gyermekkorom madárszíve</i>	251
Madarász Imre	
Tóth Eszter Zsófia – Murai András: <i>Szex és szocializmus</i>	254
Varga-Csikász Csenge	
Vári Fábián László: <i>Jég és korbács</i>	256
Badi Györgyi	
Kelemen Erzsébet: <i>Itt ragadt lélek</i>	259
Péter Péter	
Versparódiák (Kocsmadal – <i>Petőfi Sándor</i> ; Imádom a vak katonákat – <i>Szép Ernő</i> ; Vigyázz! Óvjon tőlem Isten! – <i>Karafiáth Orsolya</i> ; Kánikula az udvaron. Vers kisiskolásoknak – <i>Kányádi Sándor</i>)	261
Árpás Károly	
Egy izgalmas nap. 1959. 07. 31.	263

Rideg István	
Körmendi Lajos összes művei I., II.	266
Oláh András	
Bakacsi Ernő: <i>A lélek lázadása</i>	270
Zsidó Ferenc	
Székely Ferenc: <i>Harangszó a szélben</i>	272
Nagy Andor József	
Szecskó Károly: <i>Némedi Lajos</i>	274
Simai Mihály	
Bene Zoltán: <i>Kurta élet</i>	278
Sz. Tóth Gyula	
Suhai Pál: <i>Bábeli adottságok</i>	281

Kovács Smit Edit	
Pedagógus-töprengés 1., 2.	287
Demeter László	
Vénülő őszi napom...	288
Tört életem (<i>Őnarcképemre</i>)	288

Gacsályi József

Júniusi elégia

Mikor nehéz bortól
meglep a piktor álom
nyári lomb között szikrázó tanyádon,
volt-nemvolt időket festve újra,
és fejed a karodon asztalra borulna,
tarka foltokban lassan utolérnek
a fénytől rég nem látott képek.
Ekkor ráismersz rejtett életedre:
hideg sikátorban lépsz remegve,
a nedves házakat feszengve nézed,
az ablakok zsaluin hol vannak a rések,
belesni, a korhadt léceket kitörve sorra,
az elszelelt szellempokokra
– ha lehet, semmit nem feledve – e
porruhás ködkísértetekre,
amelyek lengését agenda se mondta,
mert másképp minden másképpen lett
volna.

Lehet a színhely
Előhegy, Prága, Párizs,
az álomban semmi sem banális,
a présházillat vagy a kötényes pincér a
kávéház teraszán, s megint él
a Károly-híd és a Kampa,
és Tolnán a jég behavazva,
s az évszakokból kijutván e parton
talál a halszagú alkony.
Folyó volt itt egykor, aztán holtág,
ahol kölyökidőd a nyarak balzsamozták, s
az Érsekkertben a platánfa árnya, alatta
nem vágytál, csupán a vágyra, nem tudtad,
mi miért van s mivégre kerültek azok az
illatok a szélbe.
Éltél volna sokáig szépségén hevülve, de
az ördög a crescendót elhegedülte.

Balra térsz.

Egy kopott saroknál
áll a meredély, ahol valaha voltál,
rajta omlás, áldozat meg ótvar,
s a lépcsősor mégis teli mítoszokkal.
Ismerős: közepén kopott, de fényes,
bakó visz ilyenén, mielőtt kivégez,
egyik csuklya mögött, a másik vasra verve:
két gyarló halandó összekeverve, mindegy, ki
kit követ, elől ki lépked, melyik él tovább
néhány törpe évet,
ki kerül szemétre, s a kor majd kit
magasztal,
melyikük a sátán öccse, s kiből készül
angyal.

Vérrel farag hőst magának az ember,
márványbálványt, leöntve kegyzerekkel, de
a különbség alig néhány percnyi. Kronosz
telhetetlen, és őt nem lehet lenyelni.

Végül

kiérsz egy sosem látott térre,
beömlik a kihalt utcák hangtalan zenéje,
köveken hullámszik, belehal, mint néma
tóba
a csönd irdatlan fortissimója.

Ekkor fölébreds.

Nem tudod, vagy-e vagy csak voltál, s
nincs, amiből bármit kivonnál,
és mégis benned maradna, csupán
az álom elégett birodalma, egy táj:
egy kupac hamu, egyben,
és ezt őrizgetted egész életedben.

Borod is elfogy,
s erőd is, tölteni újra,
a napra se számíthatsz, egyetlen tanúdra,
mert elnyeli azt is a domb, az őskulissza, s
vele tűnik álmod minden korma, titka.

Vecsernye

1

Magasságos várhoz – többen azt beszélük
– angyali lajtorja visz a habos égig,
az írott képeken azúrkék a máza,
a kántor a misét oda orgonázza,

felhő-kapurésen dől a bő zsolozsma,
mintha üszkön balzsam, seben kötés volna,
csendül a ministráns csempe csengettyűje,
s Ő szívja a tömjént puha trónon ülve.

2

Lehetséges az, hogy ő maga az Este,
nyári, lusta szellő agyonfűszerezve,
vagy a sötét erdők fölött sűrű pára,
és leszáll az álmos Amazóniára.

Légy lehet esetleg, vagy a pók a hálón,
vagy a sivatagban kisimuló lábnyom.
Készülhetne erről hosszú-hosszú lista,
jegyezhetné akár, aki panteista.

3

Lábaimmal immár a Jóisten lépked, élém
báránysültet rak és főzeléket,
gyümölcsöket mér a lomb között az ágra,
testem-lelkem régi, igyekvő barátja.

Csikorgó ajtómon ő ki- és bejárkál,
helyet foglal, mint a saját asztalánál.
Legvégül is ott lesz. Mártogat a tálból,
majd azt mondja, vár – és elköszön a vándor.

*Finta Éva***Isten oltárán***Finta Edit képei alá*

a horizont halottfehér
 alatta mélyen sejtelem:
 megannyi hullámzó titok
 amelyben lánggal illatoz
 az elmúló, a pusztulat:
 megannyi eltűnt virradat

*

a horizont mindig fehér
 magába húz a virradat
 iszapban fürdik az alatt
 lidérceket úsztat a táj
 -játszi láng az, vagy nőalak -
 elúsznak, miként a halak

*

napfelkeltében izzanak
 a lángok s mind a nőalak
 haladnak, mint a pirkadat
 haladnak, mint az alkonyat
 a balladák, a karcsúak
 fehér háttérben izzanak

*

hogya lélek is megszakad
 ahogy a hegedű lebeg
 a homokóra-víz fölött
 és szétrobban a szívburok
 a lángoló idő pörög
 hogy szétrobban a szívburok

*

miért is fáj a pirkadat
 mikor a lenge lány-ködök
 átívelik a halmokat
 a mélyben mi is dübörög
 mikor mindenre ráfagyott
 az elsikoltott pillanat...?

*

talán a székek, asztalok
 réklik, blúzok, vásott ruhák
 szétpattant gombjai között
 pattognak szikrázó csodák
 vagy nincsen semmi ámulat...
 csak sajtó éber pillanat?

*

ahogy felzeng a pirkadat
 fehérén, holtan, fényesen
 feszítettetik a kép mögé
 a kép elé, akár a csend
 és összefogja a világ
 sok eltékozolt fényjelét...

*

miért marad minden titok
 mikor a kép kitérve áll
 éles, miként a virradat -
 fehérén izzó fagyhalál
 a lakhatatlan alkonyat
 a lakhatatlan pirkadat

*

Isten oltára ez pedig
 melyre ecsettel szentelik
 a látomás üvegfalát
 Isten oltárán a világ
 ajándék lett, vagy áldozat?
 töpreng megannyi változat...

Úszik a képen

(Finta Edit tárlatához)

úszik a képen a hattyu dala
néma a víz és néma a táj
hattyunyakából felkiabál
elszántan legvégső diadala
úszik a képen a hattyu maga

áll a komód a ködbe vegyült
északi fény mögötte a táj
ezüstben villog a szemhatár
a csillagos ég szeme elfeketült
árva komód áll ködbe vegyült

alma lebeg a semmi keze
tartja az asztal lapja felett
árnyéka vásznat festve remeg
a metafizika hozta ide
emelte be a semmibe

Tarkovszkij látná csak hogy micsoda
hegedű némul semmi kódén
éberen pergő homok a fény
disszidált hangok torz sikolya
szisszen a hangszer és nincs muzsika

órákat nézdegél számol a táj
időbe botlik a fogaskerék
vonszolja magával mint hangszerét
nincs benne sürgetés sem akadály
halakkal hallgat és elhal a táj

lángocskák lidércek kicsiny tüzek
papíron futkosnak asztallapon
égbeli hullásukat hallgatom
vibrálnak villognak veszejtenek
lángocskák lidércek csillagtüzek

Seléndy Balázs

Naphal

Fickándozni a nyelvben, ide-oda cikázni, mint egy
frissen kikelt naphal...

Körül uszkálni egy fogalmat, egy érzést, lemerülni a sötétbe,
cuppanósan megkóstolni az érthetlent
s egy kis darabkájával a felszín felé lebegni,
ahol a nap világa
az érthetetlenből
érthetőt és
kivánatos varázsol –

szó,

a nyelv világa, *világok*
világa,
szerelmek szerelme,
ami nélkül még a Semmi
gondolata sem
elgondolható,

a szó, melynek hiánya
a szószerelmesek számára
a valóság megközelítésének
lehetetlensége,

a szó, mely kívánatos marad

még akkor is ha jelenléte
a leszűkített Létező börtöne lesz –

hová menjek, hová *mehetnék*
szószegénységem
ridegen szorító

sivatagából?

Valóban

Igen, a fejem egyik zugában
mindig erre gondolok... Az írástudók azt mondják,
ha jól megnézzük, az irodalmat
csak két dolog érdekli:
a szerelem

és

a halál.

Féléven belül hetvennyolc éves leszek, választhatok,
s az első választom. A második eljön
a maga erejéből, olyan kérlelhetetlenül és magabiztosan,
mint semmi más az univerzumban.

A második véget vet mindennek, úgy *tudom* az
elsőnek is – s hogy mit *hiszek* nem számít –
tehát amíg ép ész motoszkál a fejemben
logikája azt mondja
foglalkozzak
az elsővel,

adjam neki és fogadjam el tőle
mindazt, amit adni, vagy elfogadni tudok,

és, ahogy mondják, utánam az Özönvíz,

talán ott, valóban,
ringatódzik egy

bárka

a végtelenség hullámain.

Hétfári Andrea

Ihlet

Kagylók és csigák közt végleg kiürülve
mint egy üres bambusz a parton hever,
fölötte villámfény, belül szél formálja,
egyszerűen nem más, csak egy üres meder,

látszólag semmi, ami most belül van,
mégis rejtve ott a ki- és a bejárat,
ahogy apály s dagály kettős kényszerének
kénytelen engedni, észrevétlen árad,

aztán elhúzódik keskeny partszakaszra,
ahol már senki sincs, kavicsok hallgatnak,
most talán ő is azt gondolja: semmi,
áttetsző árnyéka tűnő madaraknak,
aztán egyszer csak fényeset szikrázik,
ő sem tudja, miként lesz belőle: másik.

Jelenlét

A fák csak állnak, és mi nem is látjuk,
hogyan isszák a fürge fényeket,
magukba szívni és asszimilálni
csak ismeretlen ismerőst lehet,

az érthetetlen csend molekuláit
hívod magadhoz, hogyha vársz és csak
egy üres bambuszként gondolsz magadra,
– mi más lehetnél, hogyha tartanak –

berobban majd az ismeretlen isten,
s a vágytalan, üreges úr-elmét
kitölti minden centiméterével,
s minden mozdulatodban szerte szét
árad a végtelen, mi csak te vagy
a mindig ismeretlen önmagad.

Kicsinnyé lesz

Szétosztja magát kőbe, virágokba,
mohák frottírján villan zöldje is,
csöndjeit nehéz gránitokba zárja,
titok nevében az, hogy berberis,

elbújik apró sóskaborbolyába,
madár csőrével továbbvándorol,
hogyan félünk tőle, azt ő nem szeretné,
szélzúgás mögött fázik valahol,

gyöngének mutatja hóvirágszirom,
fehérnek, zöldnek, és arca porcelán
emlékeit – ha vulkán kénje rázza –
elsírja fönn az ég domborzatán,
kimossa létünk földi szennyesét,
vasalja, hajtja, s szórja szertesét.

Kegyelem

Hiába röppent városokon át,
májusi eső, vihar tépte szét
hangjegyekre a frissen nőtt fűvön
a kertekben egy rigó énekét,

de nem bírt el a könnyű nyersanyaggal,
vizes, puhább és ragyogóbb szövet,
az éjszakánál titokzatosabb,
fényvéket és holdakat követ,

minden hajnalban újra felcsobog,
dobog, zenél a könnyű vízfolyás,
talán egy isten dúdolása volt,
vagy virágének vagy valami más,
amely aludni végképp nem hagyott,
megfogott, emelt, s tudtam, nem hagy ott.

Bozók Ferenc

Álom

Az este szárnyas ablakát kitárja,
szelíd szurokhuzatba mártja testem,
s ha öntudatlan ájulásba estem
az álom áthúz egy lomhább világba.

Dzsuang Dszi ősz fejére lepke röppen.
Már nem tudom, ki álmodik, s mi álom.
Halott barátom újra itt találok.
Pár furcsaság, min álmodó ledöbben.

Az álom oly szeszélyes, illanékony:
van úgy, hogy torkomat szorítja démon,
vagy épp idilli környezetbe ringat.

Ki érti, mondd, az innenit, s a túlit?
A lét ködös bizonytalanba bújik.
Egykor talán megértjük álmainkat?

Ember

A végtelenbe mártva él az ember.
Lakása földgolyónyi társtalanság,
és kozmikus, tágas bizonytalanság
sodorja őt, miként plankton a tenger.

Anyagban hisz, s a véletlennek papja,
vagy Istenben, a minden-alkotóban,
öröktől mozdulatlan mozzogóban.
Hit és bizonytalanság éje, napja.

Fölötte csillagszeplős végtelenség,
mit véges agyba gyúrni képtelenség.
Tág lelke testi börtönébe zárva.

Ezernyi tárgya van, s örök hiánya.
Kötődne ehhez, ahhoz, ám hiába.
Többmilliárdnyi szív közös magánya.

Fény

Kezed ha gyújt köröm-picinyke mécesst,
amíg viasz, s rövid kanóca tartja
egy kontinensnyi éj se fog ki rajta,
nem oltja őt ki semmilyen tömény est.

Az utcalámpa fényzuhany: csorog rád,
zuhog fejedre tiszta fénysugára.
Tusolsz. A tisztaság zuhog ruhádra,
tested zuhanyrózsák aranyporozzák.

A szurkos éj kísértetek barátja,
csuklyás daróca sok lidérc kabátja,
suhog, csapong ezernyi furcsa lényé.

Egy kontinensnyi éjsötét szakadt rám,
és éjszakányi híg szurok ragadt rám,
de mossa már az utcalámpa fénye.

Sebestény-Jáger Orsolya

Nyári állomás

(Kislányomnak)

Láttam a piszkos ablaküvegen át,
miként szűkül le körötted a világ,
arc voltál, majd szem, s dermedt rémület:
'Te a vonaton - én e padon lent, nélküled.'

Láttam a piszkos ablaküvegen át,
síneket és fákat – e kósza perifériát,
de mind élesebben kirajzolódva,
láttam a bánatot homlokodra hullva.

Majd egy zökkenéssel eltépték a szálát,
láttam távolodni állomást és fákat,
s ahogy zsugorodtál gombostűnyi ponttá,
úgy lettél bőrömmé, s lettél csontjaimmá.

Láttam a piszkos ablaküvegen át
tükröződő arcom – mint Minden Édesanyát,
s hiába mondogattam: 'öt nap és láthatom'
tudom, a szíved szakadt meg – ott azon a padon.

Elmúlás

Hársfák karjai között költözött
közénk az ősz.
Egy fényes reggelen a fényeken
túlról érkezett,
s mi néztük ámulón túl mulandón
végzetünk,
míg szívünk zegzugos szobáiból
hangtalan suhant tova
végtelen időnk véges augusztusa.

Az irgalmas samaritánus

...és elsuhant mellette a forgalmas világ,
szinte talpát súrolta a végzet.
Kisfiam – még alig múlt négy –
csöppnyi lényével ijedten lenézett:

„Mi lesz a bácsival, ki az út szélén fekszik?
Ugye Mama nem hagyhatjuk ott?”
Lehajoltam. Látva lélegző magányát,
egy messzi bódulatban. Sokat ihatott.

Vézna lábai kilógtak az útra.
Nem tudtam nézni rongyos cipőjét,
„vigyük arrébb Mama” kérte kisfiam,
s gyermeki szeméből átsütött a részvét.

A mentők talán tíz perc múlva jöttek,
s azt mondták később: nincsen semmi baj.
Hull majd e testre is anyaföld (bár még
odébb lesz) s az mindenkit bölcsen eltakar.

Én pedig örültem, hogy él,
hogy odasegítettük a járda menedékre,
de elszorul a szívem, hogy e forgatagban,
csupán egy gyermek vette őt ott észre.

El nem múltó kincseink

(Férjemnek)

Hallgatom az esők halk moraját,
csorog a víz, mintha hullámozó haját
föld felé fordítva megőszült fejét
bontogatná az ólomszürke ég.

Hol vagytok már hajdanvolt nyarak?
belém ivódtatok, magamban hordalak,
de mind ritkábban lebbentem szét
emlékeim vízpart függönyét.

Az égtől ajándékba kapott évek
fénylő ablakán ma mégis benézek,
s bár látom már barna szemeid alatt
a finoman megrajzolt szarkalábakat,
Te simítod hegét a régi sebeknek,
s én megrendülten súgom: szeretlek, szeretlek.

Éveink bennem el nem apadtak,
csak megteltek, tartalmat kaptak,
hogy kik belőlünk gyökerezve nőnek
továbbvigyék titkát a múltó időnek.

Kopott délutánok szorítanak. Várunk.
jöttödtől lesz otthonná a házunk,
fénytel telt a perc, amikor érkezel
és megfáradt partjaim rejteke leszel.

Már szárad a fogason a nagy, fekete kabát,
szelíd esők hullnak, hallgatjuk moraját,
s mintha el nem múltó kincset keresne
körénk fonódik az ezerarcú este.

A Kálvin téri néni

(Nagymamámnak)

Holnap elmegyek Hozzád. Holnap meglátogatlak
– üzenem a belvárosi nehéz falaknak –
s a tél szagú város emlékeit
fölfűzöm csöndem fonalára
otthonomban megint.

Holnap útra kelek Hozzád.
Viszem magammal a szívemet,
e fénylő subát, hogy reád terítsem, ,
mint szél teríti szét szelíden az eget,
és melléd telepedem szobád zugába
hogy hallgassalak, ahogyan régen...

De azt hiszem, hogy mégsem.
Még ma indulok. Még ma meglátogatlak –
üzenem a térnek, a fehér templomtoronynak,
és üzenem annak a Kálvin téri fának,
mely fölébe borul a széles éjszakáknak.

Nehogy túl késő legyen, s már ne tudjak kihez menni,
s csak bolyongjak ott, ahol a szövevényes évek
otthont adtak szürkén és fényesen
egy Kálvin téri nénikének.

Gittai István

Kitekintés

Az utóbbi napokban
úton-útfélen mind azt
hajtogatom, hogy gene-
tikai kódunk jócskán
elfuserált; mondhatni
Pisai Ferde Torony,
amelyet pekingi szmog,
szerecsen ebola-vész
környékez és fenyeget.

Templomkertben

Régi játszótárs, cimpora
száz meg száz arcú jövevény
a beszélőjét kinyitja,
s énnel kezdi a mondatot.

Megborzongok zavaromban.
Te jó ég: mennyi éllovas,
mennyi dicsekvő aprószent!

Terményraktári kaland

Jöttek a dombról hárman.
Kajtottak a raktárban.
Kirágott zsákba bújtak,
rozscsomón hancúroztak.
Csóválta fejét az őr:
jóval több ez, mint malőr!

Késő őszi daltöredék

Derengő hajnal,
virgonc szelében
zizzennek még egy
pompás utolsót
a meggylevelek,
s mint üzemanyag
nélküli drónok,
sértetlenül mind
visszatalálnak
hóval álcázott
bázisaikra.

Tél küszöbén

Odakint hózöng a szél.
Cserepez az itató
vályú vízmaradéka.
Makacs, önfejű dédünk
ránk erölteti szúrós,
gyapjú lábravalónkat.

Holott még nem havazik.

Sorstöredék

Úgy eltüntet
a felejtés,
mintha sose
lettünk volna
hírhedt hadi
bárkán konok
gályarabok.
Senkifiak.

Agglegényes

Tőled kapott
padlizsános
csemegéből
reggelizek,
ebédelek.

Sajna, igen
hamar elfogy
az, ami jó,
istenáldott,
fogra való.

Bárgyú alkony
nyugtalanít.
Fogalmam sincs,
hogy mit fogok
vacsorázni.

Nem várt karácsonyi vendég

Szó ami szó: meglepetés
az, ahogy a Sosemlátott,
éjnek idején bekopog
bőrig ázva, csatakosan.

Meleg fürdővizet, tiszta
flanel inget, lábra valót,
ünnepi ételt-italt kap
az isonzói jövevény.

Famíliám tátott szájjal
szedi begyébe meséit,
rémséges történeteit.
Nem bírunk visszaaludni.

Templomi szertartás

Lágy, fehér kenyérrel,
teli ónkupával fogadja,
s kínálja ünneplő seregét
ékes szavú papunk.

Mintha valahányan
messzi muszkaföldről
tértünk volna haza
majszolni, kortyolni
az Úr vacsoráját.

Felcsíki szénacsínálás

Gereblyédet
pihenteted.
Merengéssel
magad felé
terelgeted,
mint lóhere
lila szirma
a dombokat,
a völgyeket.

Mily illatos,
mily balladás,
és végtelen
a rend sora,
a sejtelem!
Bátorkodom
kigombolni,
lefejtteni
a blúzodat.

Harmadik szem

Higgadt Fejedelemasszony
vizes lepedőbe teker,
háts lovamra felsegít,
s követi hadi utamat
az ő harmadik szemével.

Történelmi perspektíva

Illúziótlan e strófa:
falhoz állítás, bitófa.
Vót itt már kerékbe törés,
jöhet még vérben fürödés.
Szállnak felettünk a drónok.
Jobb, ha elnémul a szónok.

Órómai játék

Jókedvünk nedűje
bíborlik, illatoz
teltkarcsú kupából.
Ízleljük, felpengünk
miként a dukátok
bronzüstbe dobálva.

Cimborálás

Van úgy, mint most is,
hogy mén vágóját
habzsolja szemem.

Okos lófejét,
tajtékos nyakát
meg-megpaskolom.

Azt azért mégsem
állítanám, hogy
nem oszt, nem szoroz

a kockacukor,
melyet eleve
nekie szántam.

Iniciálé

Ünnepi esténk
csónak alakja,
vízi csellója,
karnagya voltál.

Pergamen lapon,
a tinta nyomán,
oda találtál,
ahova vágytál.

Mint helyén való,
szebb napokat is
látott cirkalmas
iniciálé.

Tamás Tímea

Pátoszvers

kihunyó érzelmek árnyékában
görnyedten ülsz és várod
hogy eljön érted az új
és egyszer majd rád talál ott
hol sosem járt még a róka
hol a gondolat is kósza
s hová te is csak vetődtél
vak véletlen hogy jöttél
amikor menni szeretted volna
bele a télbe bele a hóba

de nem talál meg az új
magát keresi szüntelen
s amit belédlát nem te vagy
csak egy árny valahány évesen
egy talány amit találni szeret
fölélni elhálni felfedezni
s a múlt elszürkült árnyait
vele(d) együtt eltemetgetni

pincegödörbe versbe tűzbe vetni
míg fogy az ihlet és apad a mámor
s beköltözni a holnapba a lakhatóba
a kényelmetlen Adys bilincses mából

csak ennyit akar az új
nem jön érted várod
egyre szűkül a láthatárod
nem látsz már messze
s a maréknyi hamut ami lesz
egy madár lassan felcsipegette

Koncze József

andrásy úti fák

kosztolányi dezső, „ti voltatok az ifjúság”

ostornyeleslámpa-oszlopok
– arra ijedtem, hogy gumibotok sorakoznak,
rémkép,

ezek nem kosztolányi fái, ezek gumibotok, itt olyan történelem
van, hogy tört a csont, a gerinc roppant,

feszés a fegyelem
fénylik botsorokban,
undoruk hörög

és azt álmodtam, hogy zokognak az oszlopok,
derékből hajolnak meg, úgy zokognak

és zokognak az oszlopok, zokog a fényük is, és zokog,
hogyan zokog a megszokni,

hogyan zokog a szokni, zokog a vizes zokni
és zokognak vizes zoknik az erkélyrácsokon az andrásy úton,

hogyan zokni, szokni, zokni, szokni, zokni, zokni,
vizes zoknikban nincsen lendület,

és annak sincs már híre sem, hogy itt futottam, akkor még nem nélkülöd, kimostad a nadrágomat meg a zoknimat. ezen is tűnődtem sokáig,

és eszemben járt egy nagy lajos novella is a szerelmes asszonyról,
meg apostag meg taposnak,
rím, rém, rám,

és nehéz volt akkor nekem szeretnem az ifjúság álmodó üllői úti fáit.

éj

mélységes éj,
fény sem szennyezi,
közel jönnek a fák, a bokrok,
érezem, ahogyan megdobbann a lélek,
vagyok,
mindenbe és a mindenségbe oldott
széjjelhajló két karommal
visszaölel az ég, a föld, az éj,
mélységes éj.

Finta Edit: Elfolyó homok csöndje (olaj, vászon)

Olasz Valéria

Holdtövises éjszakából

Holdtövises éjszakából
kiloptam már ezer álmat
keresztre feszített várost
tükörtalpú vad folyókat
jég alatti mese-táltost
fényre hordtam hajnalokat
a vakot a virágosat
fehér párnára hajlókat
földre szikrázó naposat
zengő-paplanos felhőket
a csillagon ébredőket

ó jaj anyám ó jaj apám
nyugalmas-e nyugalmatok
én egy földi tolvaj vagyok
nappalokon átasonok
át a kerten szíven-verten
sűrű-bogas sövényeken
kifosztottan s újra-töltve
maradék éjek alá dőlve

lázasan és láztalanul
bírám elé lábam visz s út
zsákmányomat rejtegetve
szegény-gazdag életembe'

kiloptam az éjszakából
éveimet nem sajnálom
vehetitek-vihetitek
osztozatok azt se' bánom
jusson egy éj mindenkinek
az lesz az én adományom
marad nekem még egy álom
a holdat még így is látom.

Kinyílok

Kinyílok mint a tavasz
megmártani benned arcomat
Te vagy a felkelő Nap
érintésedért vívom harcomat.

Kinyílok mint a tavasz
újra és minden évben
fényeid útját követem
növesztett lombok erdejében.
Kinyílok mint a tavasz
leszek az első hóvirágod
gyenge szirmok alól feltárom
titokzatos lélek-világom.

Kinyílok mint a tavasz
lásd túléltem a fénytelen telet
feléd fordítom arcomat
teremtsünk együtt új kikeletet.

Szűz szirmokra

Virággal írott versek, tavaszaim,
már nem
számolom,
csak járom a kertet,
s mindegyikhez odahajlok.

Ó, ti
kegyes dédelgetőim,
árva már nem vagyok,
szűz szirmokra
ragyog napom
s nappalom.

Árvák
ti sem
maradtok, amíg élek,
szemem
nézésével öntözlek,
harmatot
lehelek rátok,
 eget
nyitogatok
fölkétek
fagyos
tél után,
ha
vártok.

Holdfogyatkozás

Mutáns szürke pók- fellegek
hálózák be a rongyos esteket

szétrebbernek remény-csillagok
hálóba ne lopja őket a pók

koldus hittel lámpást gyújt az ember
útra kel Krisztusi félelemmel

hol zöld még a fű s járható az út
vonatkeréktől sínre lapul a múlt

lelkében ima a végső menedék
az állomás neve: jövő vagy temetés

megannyi kereszt az úton mindenütt
senki földjén az égre ráfeszül

ő lenne tán az elveszett áldozat?
üdvözülni fog vagy vár rá kárhozat?

Fazekas József

Beosztom

Nem tart örökké
beosztom
mint fixet a
közalkalmazott
elzörög időm
és lejjebb kell
adnom
erőm agyam
házamat is
lesarcolják az évek
fogódzót keresek

beosztom
kitartson

a hitet .

Magamban mormoló

Ha beteg vagy haldokolok
magával ránt az az árok

lázaidtól fázom s égek
elszáll belőlem az élet

úgy vigyázlak elnyűtt arccal
hidd hogy az vagy piros angyal

forró kezéd homlokomon
ereidben szíved hallom

éjszaka jön tág ablakos
imádkozom szűnj meg árok.

Mi vagyunk érte

Ezt nem lehet megúszni
itt már nincsenek győztesek
pecsét sem kell
a sok papírra
hősi halottak mind
az érvek
senki sem bizonyít semmit
az oda vissza
s a vissza oda
pirulhat a szenttelen arc
kurtizán-mélyen
a diplomácia
és mi maradt meg
e nagy káoszban
a szándék
s mivé állthat
még össze
a bizalom parányi
létrafokává
a mandiner
mi vagyunk érte.

Húsvét után

Már késő a bánat
már nincs bocsánat
könnyűnek találtatott a lelked

a harangok visszatértek
élőbb az élő élet
fehérben fénylik az egy-út

a holnap is ma van
vétkek álruhában
s bolond ki arcát megmutatja

mégsem késő a bánat
mindig van bocsánat
álarcod lefakul rólad is

nyílik a mégis – a föl
kínált ég - föld öröm
zengés egy hangra bennünk.

Feslik a rózsa

Feslik a rózsa
udvara tágul
bíborban ékül
minden fa bámul

hajnal az anyja
bölcsője hús szél
szirmai táncol
déli verőfény

eltelik szemem
víg üdeséggel
súlyos illattal
bársonyos éggel

sötét lesz éjjel
a nap bezárul
álmodik a kert
bíbora lángol.

Csontos Márta

APRÓLÉKOK

Kapcsolat

Csak árnyékom lehet a tied,
csak illatom érintheti tenyered.
A világ értelmezési skáláján
nem vagyok egy vonalban veled.

Tévhit

Azt hiszed gyáva vagy, pedig elég
erőt gyűjtöttél ahhoz, hogy a
félelemmel együtt tudj élni.

Szabadság

Éjszakánként ledobod az idő
terhét, álmod szünet a valóságban.
Megkapod a semmibe érzés élvezetét.

A szobrász

A veszteség térképén te vagy a
domborulat. Testedből torzót
faragnak, így álmodják szörnyetegbe
az anyagot.

Tévedés

Azt hiszed, rendet tart benned
a lelkiismeret; bent vagy a dolgok
belsejében.
Pedig csak nem látsz a felszínre.
Neked földszint alatt van az emelet.

A koldus

Úgy fogódnék ágaidba, s törnék
belőle, hisz éhezem.

A kisémmizett

Úgy érzem, sok mindenről lemaradtam.
Csak a fák lépegetnek mellettem
rögeszmésen, megállíthatatlanul.

Dulcineának

Árnyékvilágban keresed gazdád, új
árnyékokkal adod össze magad.
A felparcellázott Semmiben szeretőd
halottak napi, kóbor lovag.

Képzelt beteg

Nem a diagnózis hibás, csak nem
jól értelmezem a lázlapot.
Párnámra gyűrt álmom
szövődménye vagyok.

Esztétika

Beszédes hallgatással válaszolsz,
ha megejt a test szépsége. Úgy
borul föléd az erotika harangja,
mint Dali *Nagy maszturbátorába*
az orgazmus képtelensége.

Lokalizáció

Belesulykoltam a hegyekbe, hogy
nem mozdulhatnak az idők végeztéig.
Csak én nem találok sehol végleges
helyem

Elrendelés szerint

A szél most nem alszik a leveleken,
elpattantak a zöld sziluettek,
a csillagfény is csak illúzió.
Egy pillanatra mégis felragyog a nyár,
mert úgy vackolta el magát íriszemben,
hogy olykor életjelet is ad magáról,
sugarán hideg szikrát pattint a hó.

A pelyhek csendes kavarodásában
kinyújtózik a sötét, s ostorával oda-
csap a megbokrosodott árnyék-lovak
közé; átmeneti mennybéli rendcsináló.

Közeledik az Ég a Földhöz, de próbál
kitérni az éteri öleléstől, nem akar behódolni,
csak helyet keres magának a kék ürességben,
hogy összebújhasson egyszer a tartalommal,
ahogy a szerelmesek egymásra lelnek
az eredeti elrendelés szerint.

Lidércfényben

Testmeleg az éjszaka,
a sötétség langyos feketéje
kavarog ágyam körül.
Csontjaimból kiszöktek a délutáni
mozdulatok. Csak a csend hangja
sípól fülembe, nagyon félek.
Hallgatag bútorok lesnek készenlétben,
nem szuszog a jelenlét, koponyám körül
meglibbennek a boszorkánymadarak.
Egy pillanatra megáll a Semmi.
Nem zúg a szél, nem motoszkál
egér a falmélyedésben, a radiátor
csövébe nem néz a kémény ördöge.
Összehúzódnak a fák az ablak előtt.
A Hold becsempészi ödémás kezét
a lombok ülepébe, s én várom a
megváltó fényt.

A valóság kép

Nyíltan les rám arcom a tükörlap
mögül, valamit maszától a homályban,
árnyjátékot varázsol a köztes Semmi
színpadán,- élvezi, hogy megoldhatatlan
számomra a hozzáférés, nem tudok a
homályba lemerülni, hullám hullámra
bukik a túlsó oldalon, kirekeszt a
felismerés lehetősége elől.

Nem tudom, melyik dimenzióból néz
vissza rám az idegen, *déjà vu feeling*
kerít hatalmába, próbálok barátságot
kötni az együttműködés reményében,
hátha sikerül magamhoz édesgetni odaátról,
mert meg kell értenie, hogy csak ketten
vagyunk Ég és Föld között a felezővonalon.

Megidézett társam tartja velem a tisztes
távolságot, nem akarja, hogy belépjek
birodalma tükörtermébe, nem akarja, hogy
megfertőzzem, nem fogadja el a felkínált
mézesmadzagot, nem ismeri el, hogy valami
végzetszerű véletlen egymásnak teremtett
minket, - ott marad saját védelmi zónájában.

Ott fitogtatja erejét gyengeségemmel szemben,
s a végén még azt is elhitei velem, hogy elkerülhetetlen
patthelyzet van, melyben nekem kell lépni,
hogy lássam, mennyire hamis a Valóság.

Fellinger Károly

Írás közben

(Zsille Gábornak)

A múlt és a jelen
határfolyója fölé
hidakat emel
a felejtés.

Jézus tudja,
hogy a hidak
nem bírják el,
kénytelen vízen járni.

Sikoly

(Jancsó Miklós emlékére)

A szabadság karámjából
minden éjszaka
kioson
egy kecskebak.

Istennek
nincs szíve
megjavítani
a karámot.

Árnyéklepel

(Borbély Szilárd emlékére)

A hálál egy vadonatúj kontracsavar.

Biztonsági játékot játszik.

Egysoros

Igazolt hiányzó az Isten.

A gondolkodó*

(*Iródiá 1983-2013,***
Hommage a Kassák***)

Mint a hajótörött,
tüzet csiholtam,
felgyújtottam
a fél világot,
bűvöltem, mint kígyót,
a messzelátót,
naplót vezettem
jobbkézsabály szerint,
szerepet osztott nekem
a sós hering,
visító malacot heréltem,
pedig csak ékezetekkel ellátott
szavakat ivartalanítottam,
a hallgatásban
magamra sose leltem,
így aztán csendbe maradtam,
a sakktábla összes figuráját,
ha már egyenlőek vagyunk,
hát magamnak követeltem,
kerülőút lettem,
valaki fel s alá járt a fejemben,
s ha már felfedeztem,
hát fedeztem,
mígnem kedvemre lépdelt,
végül már ugrált,
megszállta szegényt
a fejetlen szomorúság,
talán már el is hittem,
Istent kerestem
megkülönböztetett figyelemmel,
majd hagytam és
kecskemekegésre bólogattam,
szinte zavart, hogy megértettem magam,
a vén idő közben

hazáig szaladt velem ,
nem lehet rá egy rossz szavam,
égnék áll tőle a hajam,
kinézett magának a tetű meg a bolha,
mindent egybevetve,
jó költő is lehettem volna.

*

Ragadós a szabadság,
tollak ragadnak hozzá,
közlekedési táblák,
a szabadágnak csak aurája van.

**

Fejetlen sapka
a rend, egy elvarázsolts
bűvészinason.

Üres kalitka,
szélesre tárt ajtaja
a házőrző eb.
Felcsipegeti
a szőnyeg mintáit, majd
alája söpri.

* **

Mikor a modern költő sírhelyét ássák,
mindig előkerül egy ósdi, elavult
szerszám elveszett alkatrésze, ami már
semmire se jó, a múzeumok is csak
büzlögtenének benne, ez nyilvánvaló,
mikor a modern költő sírhelyét ássák,
jéghegycsúcs lesz a múltja, miközben a jég
folyamatosan olvad, töpörödik, s a
mindent látó szem megvezeti a napot.

Mecser Szilvia

Csönd-gyermek

Mint kíváncsi gyermek, guggolt mellém a Csönd,
 Úgy leste, hányszor dobban a szív, s ölt öltönyt,
 ha a gondolatárban felszínre kerül
 egy emlék, arc, hang, mígnem újra elmerül.
 Fülelt, hallgatta: mit rejt a lélek-lakat.
 Nem zavart – ő nem árulja el senkinek,
 csak szívja magába, s rejt a titkokat.
 Majd elillant, de tudtam – visszatér hamar,
 mert éjjel, minden éjjel a Csönd-gyermek az,
 ki csillagos álomszemével betakar,
 ki bennem létezik, s kiben nyílik igaz
 virág, mely mást nem: csak szépet és jót akar.

Egy cipőt fűző gondolat

Lehajolsz,
 kinyújtod karod a messzeség felé,
 a hátad domborul, ahogy a cipőfűzőért
 nyúlsz, s kötözöd.
 Előbb az egyik, majd másik lábad is
 magabiztosan mozog –
 s két cipővel lábadon
 már tiéd a világ,
 elindulsz szabadon.
 Már csak menned kell,
 mindegy is hová,
 csak menni, menni
 tovább, tovább,
 míg meg nem érkezel,
 oda, ahová
 fölösleges volt
 lábbelit felvenned.

Május

Még nincs nyár,
 csak dús lomb.
 Sziromeső sincs már.
 Csak az eleven táj,
 benne ő. Lélegzik.
 Gömbölyded.
 Egyre nagyobb.
 Ha itt az idő,
 megszületik az Ősz
 a gesztenyefákon.

Egy csepp

Esőcseppként hulltam én is,
 Mégsem tudok földet érni.

Törött felhőn

Völgyek fölött köröz a madár,
 körötte hullik a napsugár.
 S kacag a hegyhullámok fölött
 egy felhő, mely eltörött –
 szegletében magam csüngök,
 kapaszkodom és nyöszörgök:
 félek, leesem.

Hiába súrolja lábujjam a földet,
 hiába nem esnék el, félek:
 hogy a kacagó felhő elúszik,
 és nem érem el többet.

Szűk Balázs

Sehol

Ha majd fiam kérdőre von
panelosított urnasíromnál, hova
az olcsóság miatt költöztem idejekorán
egész spórolós életem
büszke metaforájaként,
mit mondok majd neki,
milyen parainesist öklend
fel a mélyből kihűlt serviens szám,
elgyávult porom, melyből
nem keltek eszmék, s nem virulhattak
reneszánsz kertek sem sétáló filozófusokkal.
Mit mondok majd neki, ha örökkön
békétlen-boldogtalan szellemképem
néha átsuhan számítógépe
harcoktól izzadt monitorján,
s mint ama Hamlet Helsingőr vára felett,
rettentő súlyt rakok kicsiny szívére, hogy
szürke halálomért vállalja a dicstelen
őrülést, mert az maga az élet,
s ezen kívül semmi sem az!
Mit mondok majd neki, hogy meghallgasson
egy századmásodpercnyi villanást,
hisz életemben is gyakran asztráltest voltam:
leírt, pitiáner gyalogosa a tisztességnek,
sehonnai-agymosott járadékolt,
visszaküldött pályázatok sajnálomuramja,
összeszurkált légi herceg Baudelaire lapjairól,
titkos tabu, akit vigyorogva megtapod
a hatalom Leviátán-tenyészeté, s
lassan félrevezetett családjá is.
Mit mondok majd, mért lettem ily
könyörtelen és renitens, ilyen magamnak
való lobbanás, ily naptalan „fehér törpe”.
Mit mondok majd nyugtatót és
reménytelit innen a síron túlról,
hisz még most is harcolok
ellenem kelt földi szélalmokkal,
holott élnem kellene már végre itt a mélyben,
nem mint rénszarvas hónap fehérében,
csak a sötét igazság puha fészkében,
mint meleg fény a halotti beszédben.

Lajtos Nóra

Profán rondó

(részlet)

„Ha lányod szült téged, halhatatlan vagy”

(Weöres Sándor: *Egysorosok és más aforizmák*, XVIII.)

Engem még nem írtak meg.

Talán mert nem hívnak sem Lónyainak, sem Erzsébetnek, sem
Sárbogárdinak, sem Jolánnak, sem Mecsekinek, sem Ritának, sem
Eszternek...

A Négyesfogat a cél felé tart.

Lélek kezében a gyeplő.

A maga dolgában határozott.

Imára hajló.

Irgalmasságból csipkét
horgol a homály---
már nem sajognak
a négyzetrácsok mögé zárt
betűk börtön titkai---

J. Ungvárnémeti nem is Tóth László.

Valójában még meg sem született.

Csak bennem létezik.

De nagyon.

Nekem J.A.-val kellett volna találkoznom!

Ott, Szárszón.

Én meggyógyíthattam volna.

Vagy nem.

„Gondoltad volna!
boldogtalan bolond!
lehull a vakolat
öcsödi nyomor
emléke az ebédje
sín a keresztfa
hogy nincs értelme:
nem nő a fű
nem terítenek ki
nincs értelme így---
megszületned?”
írógép-magány
virágtalan december
az autó megtelt
skizofrén-túlvilág
„Gondolhattam volna!”

**Vannak még problémáim.
Én amolyan problémás alak vagyok.
Például álmomban temetek.
Mikor mit, kit.
Aztán persze föltámasztom azokat, őket.
Ilyenkor érzem magam kisistennek.
Csak el-nefe-lejt-sek gyón-ni!!**

halálom másnapján már
senkinek sem fájok a Duna
vízállása sem változik miattam
csak anyám könnye kíván Csendes-
óceánná válni ki mint *önz*őangyalom
kopogós lélekkel utánam siet

**Olykor előveszem édesapám fényképét is.
Mikor nem emlékszem pontosan a szemére.
Legközelebb felveszem a hangját is.
Hogy még elevenebb legyen.**

minden egyes emlék
elsüllyedt bárkaként,
nehéz volt-vasszegekkel
lapul belső kabát-
zsebünkben, hogy
túlélje a vihart

**Lélek vagyok.
Talán mert nem hívnak sem Erzsébetnek, sem Jolánnak, sem Ritaeszternek.
Lehet, hogy nem is fognak.
Engem még nem írtak meg.**

egyszer mindig-munka lesz a megváltás
egyszer minden káromkodó kérdőjel istenfélővé feszül
egyszer haláltáncunk egy requiem-keringő lesz
egyszer megbánásvirágot fűzünk töviskoszorunkba
egyszer, de mindörökre: Ámen!

Könyvrestaurálás, könyvmentés

Deák Ernő beszélgetése Ádám Ágnessel

*„A könyv az embernek, ami a szárny a madárnak” (Ruskin)
(... nekem a könyv a(z egész) szárnyaló madár.)*

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár Könyvrestauráló Műhelyében beszélgettünk. Ennél ideálisabb színhelyet nem is találhattunk volna. Ágnessel egyik Pázmáneumban tartott rendezvényen ismerkedtünk össze. Társaságban, egy asztalnál ülve Mátyás király korára terelődött a szó, amikor bekapcsolódott a beszélgetésünkbe. Lelkesen mesélt a Korvina gyűjteményről. Kiderült, hogy Ágnes szakember a könyvművészet, könyvkultúra területén. Később elárulta, hogy könyv- és papírrestaurátorként naponta találkozik és dolgozik középkori remekművekkel, könyvritkaságokkal.

– *A nagyméretű munkaasztalánál állunk. A polcokon kötéstechnikai modellek sorakoznak, és szembenéz velem a falon a restaurálási fotók között Mátyás király a trónján ülve.*

– Igen, ez az otthoni vári Corvina kiállítás kisméretű plakátja, a másik pedig a Képes Krónikából való. A lányaim fotója mellett, ott a sarokban, a Régi Nyomtatványok Tárához tartozó Apponyi terem képe látható. Azon a színes fotón pedig a Zsigmond-torony, mögötte a Gellérthegy, amint bevilágítja a nap fénye. Pontosan úgy, ahogyan én nap mint nap láttam a munkaasztalomnál ülve, csaknem 24 éven át az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK). Itt Bécsben, az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, a Restauráló Műhelyben mindenki maga alakítja a környezetét. Én szeretem, ha színes, tükrözi a munkámat és engem. Ezek a képek mind hozzám tartoznak, bennük van a múltam. Jó itt ülni és dolgozni.

Ez igen ritka lehetőség, hogy megmutathatom a munkámat. A Műhely nem átjáróház, nem nyitott mindenki számára, az asztalokon felbecsülhetetlen értékek fekszenek. Nagyon ritkán van vezetés, az utóbbi időben egyáltalán nincsen, mert rengeteg munkánk van.

– *A könyv- és papírrestaurálás nagyon érdekes szakma.*

– Igen, sokan nem is tudják, pontosan mit jelent, mivel foglalkozik egy könyv- és papírrestaurátor. Általában azt kérdezik tőlem először: pótoljátok a hiányzó betűket és az írást? Pedig éppen az, amit nem teszünk, nem szabad. Az nagyon komoly vétség lenne, hamisításnak számít. Ugyanúgy, mint ahogyan a pótoltt új bőrborításon sem rekonstruáljuk a hiányzó díszítést vagy az aranyozást.

Nehéz érzelemmentesen beszélni a munkámról. Számomra a könyvrestaurálás, restaurátornak lenni, nem csak egyszerűen foglalkozást vagy szakmát jelent. Ez annál sokkal több. Hivatás, mesterség, felelősséggel járó mentőmunka, sokoldalú, összetett tudást kívánó feladat. Olyan kihívás, amely hihetetlenül nagy türelmet, precizitást igényel. Művészi alkotó tevékenység, amelyet azonban csak bizonyos határig lehet művelni. Feladatunk a sérült kéziratok, könyvek helyreállítása, a funkció, a használhatóság, az olvashatóság visszaállítása. A restaurátor nem múlhatja felül, nem változtathatja meg a könyvremek eredeti formáját, stílusát, készítechétechnikáját. Tudnia kell, hol a határ, hiszen ez nem az ő alkotása. Szigorú etikai kódex határozza meg a beavatkozás mértékét, amely egyre inkább a szükség szerinti minimális beavatkozás irányába tolódik el.

A restaurált könyvről ne az jusson eszedbe, „szinte új”, hanem az, hogy milyen régi. Sugározza a múltat, az évszázadok történetét. Még a legjobb minőséggel előállított faximile, a digitalizált változat sem fogja elérni azt a kisugárzást, amit egy eredeti kézirat áraszt magából valóságosan érzékelhető patinás aurájával. Ennek ellenére természetesen szükséges a digitalizálás.

A könyvjavítás szinte egyidős a könyvek létrejöttével. Már a kézirat megírásakor keletkezhetek sérülések az íráshordozón vagy a kötőanyagokban, amit a *scriptor* vagy könyvkötőmester azonnal kijavított. Ezeknek jól láthatók a nyomai. Nézd ezeket a sötét elszíneződött piszkos ujjnyomokat a lapok alján! Mennyi mindent elmondhat még ez is. Nem távolítjuk el, hozzátartoznak a könyv történetéhez. Jól látható a nyomok alapján, hogy mely oldalak voltak a legolvasottabbak, legfontosabbak az olvasója számára. Még a rovarrágás is a könyvhöz tartozik. Képtelenség volna minden lyukat kiegészíteni, de nincs is szükség rá. A nagyobb, egérrágta hiányokat azért kipótoljuk. Minden apró töredéket megőrzünk, visszakerülnek az eredeti helyükre. Részletesen dokumentáljuk a helyreállítás előtti állapotot, a restaurálás folyamatát, szükség szerint fotókat is készítünk. A beavatkozásnak reverzibilisnek (visszafordíthatónak) és a felhasznált anyagoknak pedig természetes alapúknak, visszaoldhatóknak kell lenniük.

Itt a Könyvrestauráló Műhelyben mindenkinek van speciális területe. Az egyik kollégám orientalista, iszlám, arab kötésekkel foglalkozik, a másik ősnymtatványokkal, a Zeneműtár anyagával vagy a régi nyomtatványokkal. Van, aki a könyveket digitalizálásra készíti elő. Az én napi munkámhoz tartozik a kéziratok, kódexek restaurálása, különös tekintettel a nagyon rossz állapot miatt zárolt anyagokra, a pergamen kéziratokra és kötésekre, valamint a kiállítások előkészítése. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a kéziratokat alaposan átvizsgálom, és szükség szerint restaurálom őket. Rendszeresen ellenőrzöm a barokk Díszteremben (*Prunksaal*) megnyílt kiállításokat, a klimatikus viszonyokat. Ezekon kívül még különböző projekteknél dolgozom; karoling és szláv kódexek helyreállításában veszek részt.

Most abban a kivételes megtiszteltetésben van részed, hogy megtekintheted a következő kiállítás egy kis töredékét.

– ***Erről jut eszembe, sokszor látom az állományvédelmet bemutató filmekben, hogy fehér kesztyűvel fogják meg a régi könyveket, műtárgyakat. Ti is azzal dolgoztok?***

– El tudnád ezt képzelni? Mi nem bánunk „kesztyűs kézzel” a műtárgyakkal. A sérült anyagot csak érzéssel és biztos kézzel szabad megfogni. Hogyan is tudnám így finoman, óvatosan lapozni az oldalakat, az éles szerszámokat stabil kézzel irányítani? Csak megbízható, tapasztalt szakember kezébe lehet értékes műtárgyakat adni. Ellenkező esetben egy pillanat alatt megsemmisülhet az, amit az évszázadok megőriztek. Egy esetben azért mégis szükséges, sőt, kötelező a kesztyű használata: a penészes, fertőzött anyag kezelése során.

Dr. Johann Marte (1993-tól 2001-ig az Osztrák Nemzeti Könyvtár Főigazgatója) „*A Világ emlékei – a Kultúra védelme az emberiség védelmét szolgálja*” című tanulmányában a nemzeti kultúra iránt érzett aggodalom és felelősség kapcsán példaként említi egy üzletembert, aki megvásárolta, majd letétbe helyezte a Nemzeti Könyvtárban Franz Schubert *Német Miséjének* eredeti partitúráját. Amikor „meglátogatta” és megérintette, megfogta a saját tulajdonát képező műtárgyat, akkor azt fehér kesztyűs kézzel tette meg. Ilyen nagy volt benne az eredeti iránti alázat és tisztelet.

– ***Mikor jutott eszedbe, hogy ezt a pályát válaszd? Hogyan kerültél kapcsolatba a restaurálással? Milyen tanulmányok szükségesek ehhez?***

– Ez nem csak elhatározás kérdése volt. Valamilyen módon az utamat a gondviselés arra irányította. Alkalmak, lehetőségek adódnak, amik elénk jönnek, és az ember megragadja őket vagy sem. Humán és művészeti érdeklődésű, aktív kulturális életet folytató nagy családban nőttem fel Szabolcs-Szatmár megyében, Nyírpazonyban és Nyíregyházán. A zene- és a képzőművészet, az irodalom, a versek, a történelem naponta szerepet játszottak az életünkben. Nehéz volt eldönteni, melyik útra lépjek. Egyszerre készültem tudatosan zenei és képzőművészeti pályára. Ez utóbbi területen a festményrestaurálás érdekelt. A nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium befejeztével Budapestre kerülvén rögtön könyvek vetek körül a Vörösmarty téri Kossuth könyvesboltban. Naponta ismert személyiségek fordultak ott meg, mint például Huszárik Zoltán, Nagy László, Gyurkovics Tibor, Nemeskürty István stb. Előtte is éjjel-nappal olvastam, de ez a bolt nekem a tudás kincsestára volt.

A Pest Megyei Levéltárba kerülésem fordított a könyvrestaurálás irányába. Dr. Lakatos Ernő, a Levéltár akkori igazgatója nagyszerű ember volt, – de az őt követő igazgatók is, mindannyian támogatták a továbbtanulást – azzal a feltétellel vett fel oda, hogy felkarolja a terveimet, de előtte tanuljak ki egy kétkezi szakmát, mesterséget. Így, habár már akkor jelentkeztem a Széchényi Könyvtárba, a Levél-

tár könyvkötő műhelye mellett döntöttem, amit nem bántam meg. Ott tanultam meg a bőr-, a pergamen-, a papírkötésű könyvek, dobozok, mappák, albumok készítését, valamint a papír- és pergamenoklevelek, térképek, iratok, viaszpecsétek gondozását. A Levéltárban eltöltött idő alatt kiváló mesterem volt Szénási Józsefné, akinek az édesanyja is könyvkötőmester volt. Érdekes, nem mindennapi munkáink voltak, együtt készítettünk díszkötést a Vatikánba is, az akkori pápának. Szakmunkás-, majd mestervizsgát tettem. 1981-ben indult az országban az első könyv- és papírrestaurátor-képzés a Török Pál utcában, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában az Országos Széchényi Könyvtárral közös szervezésben azoknak, akik már érettségivel rendelkeztek. Így a könyv- és papírrestaurátor végzettség mellett újabb érettségivel is gazdagodtam, a régi kiegészült rajz- és művészettörténettel, valamint a restauráláshoz szükséges anyagismerettel, elméleti és gyakorlati vizsgával. A változatos könyv- és irattári gyűjtemény kitűnő lehetőséget nyújtott a restaurálási tapasztalat megszerzésére. A Levéltártól fájó szívvel váltam meg, mert számomra nemcsak munkahely volt, hanem a második otthonom is. Nemcsak szakmai utamon támogattak, hanem emberileg is összetartottunk, nagyon sok segítséget, szeretetet kaptam ott.

Különleges munkák, feladatok, élmények kötnek a Magyar Nemzeti Könyvtár, más néven az OSZK Vári Restauráló műhelyéhez, ahol, mint említettem már, csaknem 24 évet töltöttem el. Mint látod a falra kifüggesztett idézetekből, mások bölcsességéből is építkezem. Azok sokszor figyelmeztetnek, irányítanak. Ezt a Goethe Életszabály idézetet egy nagyon kedves kolléganőmtől kaptam, mikor mindketten elköszöntünk az OSZK-tól. *„Ha egy élet szép vágyát őrzöd, A múlttal nem szabad törődnöd. S mindig úgy tégy, ha veszteség ér, Mintha, újraszületetten élnél...”*

Eleinte igen érdekes körülmények között dolgoztunk, ugyanis a Könyvtár csak később, 1985-ben költözött föl a Pollack Mihály térről a Várba. A Műhely viszont már 1982 óta ott működött. Kopár, hideg márványfalak, malteres ládák és árkok között bukdácsolva, sötét folyosókon elemlámpával, pallókon egyensúlyozva értük el. Fából ácsolt létrán át jutottunk le a Szent György térről a hármas szintre.

Éppen akkor, amikor a Könyvtár Restauráló Műhelyébe kerültem, kezdődött el egy különleges restaurálási eljárás gyakorlati kidolgozása, amely az Egyetemi Könyvtár pergamen kódexeinek megmentésére irányult. Beöthyné Kozocsa Ildikónak, a Vári Restauráló Műhely osztályvezetőjének köszönhetően rögtön beleszőpöntem a Corvina programba.

– ***Mi is volt tulajdonképpen a Corvina program? Miért szervezték meg?***

– A budapesti Egyetemi Könyvtár pánccsokrényeiben hosszú éveken át őriztek 35, különböző mértékben sérült kódexet, köztük 12 corvinát. Ezeket a XIV-XV. századi pergamen- és papírkéziratokat Buda elfoglalása után vitték magukkal a törökök Konstantinápolyba. A kedvezőtlen körülmények között tárolt kódexek

átmedvesedtek, penészgombák, baktériumok, rovarkártevők támadták meg őket. Ezen köteteket 1877-ben II. Abdul Hamid szultán adta vissza „a magyar ifjúságnak” a török–oroszlaború idején tanúsított szolidaritásukért.

A kódexek visszatérésük előtt „gyorsjavításon” estek át. A valószínűleg erősen megrongálódott eredeti kötéseket lebontották, amelyek így végleg elvesztek. A lapok szélét papír és pergamen darabkákkal megragasztgatták, megszüntették a bordákat, az íveket befűrészelték, az eredeti oromszegő helyett újat varrtak, a gerincet pedig vastagon beenyvezték.

A könyvtesteket alaposan körülválták, ezáltal sok helyen eltűntek vagy megcsonkultak a lapszéli díszítések és a széljegyzetek. A kéziratok új, papírtáblás, piros, zöld és fehér bőrkötésekbe kerültek. A bőr borítást aranyozott török felségjellel, félholddal és középen Mátyás király címerével díszítették. Minden kódexbe török nyelven, arany tintával bejegyezték az ajándékozás tényét.

Az Egyetemi Könyvtárban a kódexek állapota feltehetően tovább romlott, pusztulás jelei mutatkoztak. Félő volt, hogy ez a nemzeti kincs hamarosan megsemmisül. Az 1980-as évek elején a Művelődési Minisztérium úgy döntött, hogy a kódexek restaurálása az OSZK Restauráló Laboratóriumának lesz a feladata.

A hasonló esetekben alkalmazott módszerekről külföldön beszerzett tapasztalatok és a lefolytatott konzultációk után kiderült, hogy ezt a rendkívüli feladatot a magyar szakembereknek új restaurálási módszerek kialakításával kell megoldaniuk. Az OSZK Restauráló Laboratóriuma több évre szóló programot dolgozott ki, amely a helyreállítás etikai elveinek megfogalmazásától kezdve a kódexek anyagának és a károsodások okainak vizsgálatán, elemzésén keresztül az alkalmazható eljárásokon át, azok eredményességének vizsgálatára is kiterjedt. Egy-egy speciális kérdésben (amilyen pl. a török kötések megőrzése volt) összehívott szakértői bizottság döntött, amely restaurátorokból, könyvtárosokból, paleográfusokból, művészettörténészekből, vegyészekből, mikrobiológusokból állt.

A pergamen kódexekre irányuló, próbadarabokon végzett kiegészítésre irányuló kísérletek 1984. év elején kezdődtek. A legnehezebb feladat a penészgombák és baktériumok romboló tevékenysége következtében meggyengült, hiányos pergamenlevelek megerősítése és kiegészítése volt. Hosszas kísérletezés eredményeként Beöthné Kozocsa Ildikó ötlete alapján, több évtizedes tapasztalatával és szakszerű irányításával Ballagó Lászlóné, Kálmán Péterné, Szlabey Györgyi a budapesti Egyetemi Könyvtárból s jómagam, kialakítottuk a pergamenöntés módszerét, amely megoldotta a legreménytelenebb állapotú kódexek helyreállítását is.

Az eljárás lényege egy mesterségesen előállított pergamenpótlásra alkalmas anyag kifejlesztése volt, amelynek összetevői csak természetes anyagokból állhattak, mint például pergamenrost, valamint japánpapír, illetve cellulózzrost.

A restaurált kódexek visszakérültek az Egyetemi Könyvtárba. A kifejlesztett

pergamenöntési eljárás külföldön is elismert, a restaurátorok alkalmazják munkájuk során. Igazán hálás vagyok B. Kozocsa Ildikónak a bizalmáért, nem feledve, hogy ő segített a módszer elsajátításában. Sok hasznos tanácsot kaptam Szlabey Györgytől, az Egyetemi Könyvtár restaurátorától. A megszerzett tapasztalatok ma is kamatoznak a bécsi munkámban.

A Corvina program egyébként nagysikerű, Mátyás halálának 500. évfordulójára szervezett, csodálatos nemzetközi kiállítással zárult 1990-ben. A *Bibliotheca Corviniana* felkerült 2005-ben az UNESCO Világemlékezet listájára.

– ***Milyen érdekes feladatokat kaptál? Mire emlékszel vissza szívesen?***

– Magyar írott és nyomtatott emlékek, könyvértékek megmentésével foglalkoztunk az OSZK-ban fellelhető osztályok, gyűjtemények számára, azonkívül térítésmentes restaurálást végeztünk az egyházi gyűjtemények értékes darabjainak megmentésére. Ez sajnos később megszűnt. Csak néhányat említenék közülük. Például szívesen emlékszem a Nyíregyházi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának pravoszláv szertartáskönyveire vagy az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonában lévő nagyméretű reneszánsz korból származó Bakócz-graduáléra. A miseénekeket tartalmazó lépcsőskódex súlya meghaladta a 40 kilogrammot. Egyedül képtelenség volt megmozdítani. A csaknem asztalméretű kézirat több mint két centiméter vastagságú, erősen rovarragott, hiányos fatábláját állítottam helyre. Az óriási pergamenlapokat a kolléganők javították ki. A kétkötetes graduálé a világ legnagyobb kódexei közé tartozik.

Nem mindennapi feladat volt a Szentendrei Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjteménybe tartozó Lórévi szerb papír- és pergamenkódex restaurálása. A különleges, bonyolult bizánci technikával készült fatáblás bőrborítású kötetet Lóréven rejtették el. Magyarországon már a nyugati és keleti egyház szétválása (1054) után is feltételezhető szláv írásbeliség, amelyben szerepet játszhattak a dinasztikus kapcsolatok (például II. Béla felesége Ilona, Uros szerb fejedelem lánya volt) és a betelepítések is. A szerbek a 14. század végétől kezdve egészen a 16. századon át folyamatosan menekültek a törökök elől, és települtek be Magyarországra. Így kerülhetett a kódex Lórévre. A cirill betűkkel ógyházi szláv nyelven íródott triód, azaz szertartáskönyv 12. század végi óbolgár nyelvű, valamint 13–14. és 16. században keletkezett kéziratot tartalmaz. A kódex forrásértékére való tekintettel Szentendrére kerülvén már örökre őrzi a falu nevét. A szerb püspökség meghívta Stefanovic Dimitrije nyelvészprofesszort, aki beszámolt a kutatási eredményeiről, jómagam a helyreállítás folyamatát mutattam be színes képes előadással. Meghatott az a lelkesedés, tisztelet, ahogyan Lóréven fogadtak bennünket.

– ***Valóban ritka példa arra, hogy az emberek mennyire kötődnek a kulturális hagyományaikhoz, megbecsülik történeti értékeiket. „A könyveknek megvan a maguk sorsa” „Habent sua fata libelli”***

– Ez a mondás itt elég gyakran előfordul. Ez is gyakori kérdés: akkor ti ugye sokat olvastok? Szeretnénk, de akkor mennyi időbe telne egy könyvet restaurálni, hiszen így is előfordul néha olyan súlyos sérülés, aminek a helyrehozatala akár egy évig is eltarthat. Igaz, egyszerre több munkánk is van. Nincsen időnk olvasni, és veszélyes is lenne, mert vannak olyan munkafázisok, amikor igazi orvosi szikével dolgozunk. Nagyon kell koncentrálni, egyetlen egy betű sem tűnhet el. Természetesen megcsodáljuk a könyvekben lévő gyönyörű iniciálékat, a miniatúrákat, a fantáziával teli állatábrázolásokat vagy éppen a humoros karikatúrákat. A *scriptorok* szerették magukat is megörökíteni. Hihetetlen, hogy milyen szépen írtak, másoltak. Úgy tűnik azonban, régen sem okozott problémát befirkálni az oldalakat. Látod, ebben a 9. századi Karoling-korból származó pergamenkódexben is milyen egyenletesek a betűk. Jól látható, hogy hol váltottak tintát, honnan folytatta valaki más az írást. Sokáig tarthatott egy ilyen apróbetűs kódex megírása; jó, ha egy *scriptor* életében hármát-négyet be tudott fejezni. Mindezt gyertyafény mellett; ezt bizonyítják a szétszórt viaszpöttyök; ezeket sem távolítjuk el. Nem sok fény lehetett a kolostor műhelyeiben.

Látod, itt a falra kitűzött Erasmus Desiderius bölcsességeket? Ezeket az idézeteket is az ő tudományos műve restaurálásának köszönhetem. Említettem, nincsen időnk olvasgatni, de ezt nem lehetett megállni! Régi magyar nyelven jelent meg Lőcsén 1652-ben a „Civilitas morum”. Nem ártana újra kiadni, hasznos olvasmány. „Sapientia sat”. „A bölcs hallgat” vagy másképpen „bölcsnek elég” (Plautus). Igen, sokat beszélek, szeretek a munkámról beszélni, akár órákat is. Persze, gondolom, ő nem erre értette.

– ***Volt-e olyan feladatod, amely nem teljesen könyvrestaurálás, de kapcsolódik hozzá?***

– Mivel munka mellett elvégeztem a Képzőművészeti Akadémia Múzeumi és Közgyűjteményi Általános Tárgyrestaurátor szakát, ezért nem csak „könyves” feladatokat kaptam. Dr. Fülep Katalinnak szívügye volt a Könyvtár történetéhez és használatához kapcsolódó tárgyakat összegyűjteni a Széchényi Könyvtár házi Múzeuma számára. Azokból nekem is jutott néhány javítandó fatárgy, mint például képeretek, katalóguscédula-tartó láda, dobozok, kisasztal stb. Ez az állandó kiállítás megtekinthető a Várban, a Könyvtár folyosóján.

– ***Milyen különleges kiállításokra emlékszel?***

– Számtalan emlékezetes kiállításban vettem részt. Csak néhányat említek közülük: ilyen volt az említett Nemzetközi Corvina Kiállítás vagy a nevezetes „Sigismundus. Rex et Imperator”, Luxemburgi Zsigmondnak (1387–1437) és korának szentelt gazdag, reprezentatív kiállítás a Szépművészeti Múzeumban, amire egy korabeli gazdagon illusztrált fatáblás, fémveretes kódexet állítottam helyre.

Sokan nem tudják, hogy az angol királyi család ereiben magyar vér is folyik. Ta-

lán erre is felhívta a figyelmet az a kiállítás, amely Rhédey Claudiának, II. Erzsébet királynő ükanyjának állított emléket újságok, képek, tudósítások, fényképek segítségével. A Magyarországra látogató és a kiállítást megtekintő királyi párnak az volt a kérése, hogy a családi vonatkozásokon kívül uralkodói portrékat is szeretnének látni, különös tekintettel Mátyás királyra és Beatrix királynéé. Restaurátori feladatként még próbababákat is helyreállítottunk a korabeli csipkeruha kiállításához, amelyet IV. Károly és Zita királyné koronázásakor viselt egyik magasrangú vendéghölgy. Természetesen kíváncsiak voltunk az angol királynőre, és mi, restaurátorok fehér köpenyben figyeltük őt az ablakból. Ő pedig észrevett bennünket, és mielőtt beszállt volna a Royce-Rollsba, az ablakra felnézve kedves mosollyal, integetve köszönt el tőlünk.

Problémamegoldó képességre volt szükség, amikor 2002-ben a felbecsülhetetlen értékű Károli-bibliát ellopták Vizsolyból. Az OSZK kölcsön adott ideiglenesen egy levelekre szétszedett példányt, amely azonban nem rendelkezett kötéstáblával. Kiállítását úgy kellett megoldanom, hogy ne lehessen észrevenni e hiányosságokat. Máskor is előfordult, hogy kriminalisztikai ügyekben segítséget kértek tőlünk, hivatalos iratok, könyvbe került hamis bejegyzések, át- és kikapart írások esetén.

Gyakran fordulnak hozzánk beázások esetén is. Amikor váratlanul éppen nálunk történt egyszer hétvégén beázás, riadóztattunk, és begyűjtöttük a könyvtárban lévő összes ventilátort. A hosszú folyóson végig elázott könyvek száradtak legyezősre kinyitva az összeragadás és penészedés ellen.

– ***Igazán változatos a munkátok; nem állítható, hogy unalmas a restaurátor élete.***

– Ezek az esetek is azt bizonyítják, hogy a restaurátornak milyen sokoldalúnak kell lennie. Nem elég a jó képzés, az anyagismeret, hanem fantáziára, gyakorlati tapasztalatra, váratlan esetekben pedig gyors döntésre van szükség.

Lehetőségem nyílt kézbe venni a Könyvtárban fellelhető kódexeket az állományvédelmi vizsgálatuk során. Ez sok restaurátor álma. Ki ne szeretné megérinteni tisztelettel és csodálattal az eredeti *Képes Krónika (Chronica Hungarorum)* lapjait, amely egyébként a bécsi Udvari, később az Osztrák Nemzeti Könyvtár tulajdonában volt a 16. századtól, majd a velencei egyezmény eredményeként került vissza 1934-ben Magyarországra. Ki ne szeretné eredetiben látni a *Leuveni kódexet* a 13. századból származó *Ómagyar Mária-síralommal*, amelyet az OSZK 1982-ben kapott vissza csereanyagként, vagy a *Pray kódexet* az 1195 körül keletkezett *Halotti beszéd és könyörgéssel* és így tovább, a korvinákat és egyéb értékeinket.

Az ELTE BTK könyvtörténész-könyvmuzeológus szakon végzett tanulmányaimnak és a diplomadolgozatom témájának köszönhettem azt, hogy lehetőségem volt elvégezni a kódexek állományvédelmi felmérését a Nemzeti Könyvtár Kéz-

irattárában. Fülöp Géza professzor fontosnak találta ezt a szakot, amely mindössze két évfolyamot élt meg, mert az ő elhunytával megszűnt ez a képzés. Így Magyarországon restaurátorként csak én végeztem el. Munkámhoz nagyon sok támogatást kaptam dr. Karsay Orsolyától és dr. Fülep Katalintól, de említhetnék még sok kollégát a Kézirattárból és más osztályokról is.

– ***Tudod-e hasznosítani a könyvtörténész és muzeológus tanulmányaidat?***

– Nagyon hasznosnak találom őket. Most már más szemmel, két oldalról is meg tudom közelíteni a könyvértékeket. Jobban értem, mit szabad restaurátorként és muzeológusként. Restaurátorként figyelmeztethetem a könyvtárost a restaurálás-etikailag nem lehetséges elvárásokra, beavatkozásra. Figyelek arra, hogy mi fontos a kéziratban vagy nyomtatványban, amely esetleg a kutatók számára újabb felfedezés, történeti forrásértékkel bír. Segítenek a munkámban az írás- és könyvtörténeti tanulmányaim. Jómagam is végezhetek kutatómunkát, ami igazán izgalmas. Az OSZK Keresztury Pályázatára, „*Könyvmuzeológia restaurátor szemmel*”, beadtam egy tanulmányt, amely éppen erről a két hivatásról, egymást kiegészítő szükség-szerűségéről szól. A beadott pályamű megjelentetését nyertem el, amely távozásom miatt ugyan egy kis csúszással, de remélhetőleg hamarosan kiadásra kerül. Egy másik cikk témája lett a munkám során egyik pergamen kötéstáblában felfedezett rizsmacímke, amely a vöröskői papírmalomból származott. Igazán érdekes családfakutatás alakult ki belőle. Az eredmény publikálása után előkerült még egy, a témához kapcsolódó újabb érdekes fametszet egy másik kötéstáblából. Így tehát a történet nem zárult le, hanem inkább folytatódik. Ez nem meglepő, hiszen előfordulhat, hogy különböző kötetek összeilleszthető darabokat tartalmaznak.

Tavasszal nekem mindig a sárospataki könyvek jutnak eszembe. 2006. februárjában 7 darab nagyméretű ládában megérkeztek Moszkvából az 1945-ben hadizsákmányként elhurcolt sárospataki könyvek, amelyeket azonban sajnos nem ajándékként kaptunk vissza. Hogy még izgalmasabb legyen a dolog, teljes titoktartásban szállították a vári Restauráló Műhelybe. Széles nemzetiszínű szalaggal átkötve, viasszal lepecsételve. Nekünk jutott az a feladat, hogy ellenőrizzük, felmérjük a ládában elhelyezett könyvek állapotát, majd szükség szerint restauráljuk őket. Én bontottam le a ládáról óvatosan a piros-fehér-zöld szalagokat a törékeny pecsétekkel együtt. Felelősségteljes munka volt, a Minisztériumban már sorban álltak a pecsétes szalagokért.

Úgy éreztem, én is megérdemlek egyet. Azóta is minden évben március 15-én, a forradalmi megemlékezés napján, ott virít és lengedez a szélben, esőben is a kertemben egy faágon, vagy az ablakban masniba kötött nemzetiszínű szalag.

– ***Úgy érzem a szavaidból, hogy még most is kötödsz a Vári Műhelyhez, és mégis eljöttél. Nehéz döntés lehetett.***

– Kötődés? Igazából már régebben érlelődött bennem a gondolat, több lehetőségem is akadt külföldre menni. Akkoriban gyorsan, egy pillanat alatt döntöttem,

holott valamikor úgy hittem, onnan megyek majd nyugdíjba. Nagyon odatartozónak éreztem magamat, jó kapcsolatom volt a különböző tárakkal és az ott dolgozó kollégákkal.

A Széchényi Könyvtárban strukturális változások történtek, itt volt az ideje, hogy továbblépjek; hamarabb kellett volna. Nagyon jól hangzik, ha valaki egy munkahelyen tölti le az életét, de ahhoz, hogy kipróbálja a tudását, megtudhassa, mit ér, újabb tapasztalatokat szerezzen, más eljárásokat is kipróbáljon, körül kell néznie más műhelyekben is. Nem véletlenül indultak el elődeink, mestereink vándorútra, inasévekre. A lényeg az, hogy az ember ne feledje el, honnan indult, mit kapott-hozott otthonról, és ha lehet, hazatérjen. Nekem volt alkalmam ilyen ösztönző vándorutakat megtenni, főként a Kulturális Minisztérium meghirdetett pályázatainak és tanulmányaimnak köszönhetően.

Az OSZK-ban mindazt elértem, amit igényeltem, amit egy egészségesen ambiciózus ember tisztességes munkával elérhet. Tanultam, tanítottam, vannak tanítványaim, akikre büszke lehetek. Előadásokat tartottam a saját munkámról, cikkeket írtam, és erre másoknak is lehetőséget adtam mint szerkesztőbizottsági tag egyik folyóiratban. Volt rá igényem, szerettem mindezt csinálni. Az én időm alatt jelent meg a legtöbb szakmai cikk, és sikerült „kiharcolnom” az első színes restaurálási fotó megjelentetését a „Papíripar”-ban.

– *Most Bécsben dolgozol, de voltak-e már korábbi ausztriai élményeid, kapcsolataid?*

– A Kulturális Minisztérium ösztöndíjával valamikor már jártam itt, előadást is tartottam az egyik konferencián. 2005-ben nagysikerű IADA (Internationale Arbeitsgemeinschaft der Archiv-, Bibliotheks- und Graphikrestauratoren) konferencia került megrendezésre. Öröömre szolgált, hogy nekem is volt egy kicsi részem abban, hogy ez az összejövétel Budapesten, az OSZK-ban történt. Alexander Aichinger, a bécsi Staatsarchiv restaurátora, mint IADA vezetőségi tag azt a feladatot kapta, hogy készítse elő a következő nagyszabású állományvédelmi konferenciát. Mivel régóta ismertük egymást, megkérdezte tőlem, van-e ötletem. Én természetesen azt válaszoltam, hogy Budapest lenne a legcsodálatosabb helyszín. Megkért, hogy végezzek előtervezést, nézzek utána a lehetőségeknek. Dr. Monok István, az OSZK akkori főigazgatója maximálisan támogatta az ötletet, a helyszínt biztosította. Az előterjesztett tervet kedvező fogadtatásra talált, nekem pedig a IADA vezetősége nyilvánosan is megköszönte a közreműködésemet.

A sok apró siker, elismerés – azok részéről, akiknek a véleménye számomra fontos – megerősített a kitartásban, a munkámhoz való ragaszkodásomban. Úgy érzem, sokszor nehéz volt, de megérte végigmászni a lépcsőfokokat, mert egyébként most nem lennék itt.

Mint látod, a csaknem 30 év restaurátori működés alatt azért sok mindent el le-

het érni, ha az ember igazán tud lelkesedni, és kitartóan szereti a szakmáját. „*Nem elég álmódolni, egy nagy-nagy álom kell! ... Nem elég a célt látni, járható útja kell! Nem elég útra lelni, az úton menni kell! ... Nem elég a jóra vágyani, a jót akarni kell! És nem elég akarni, De tenni, tenni kell: ... keresni, hogy miért élj, ... szenvedély...*” Váci Mihály nyíregyházi költő sorai, szabolcsi földim”. A „*Még nem elég*” című verse nekem különösen sokat mond és jelent. Felkavar, benne van minden, a küzdés, amelyet a szüleimnél is láttam, amely végigkíséri az életemet, az általános iskolától kezdve a gimnáziumi ballagáson át a mai napig, most és továbbra is.

Az eljövetelemmel lezárult egy korszak az életemben, amelyben voltak kevésbé jó dolgok és sok-sok szép emlékü munka. Én inkább ez utóbbiakra gondolok... s előre nézek.

– ***Hogyan is kerültél ide Bécsbe az Osztrák Nemzeti Könyvtár Restauráló Intézetébe?***

– Soha nem gondoltam volna, hogy idekerülök, pedig számtalan jel, történet is arra utalt, csak nem vettem észre. Lehetőségem lett volna például Dániában, Németországban, Svájcban és még jó néhány távolabbi helyen állást kapni, de, az én utam már korábban is könyvekkel volt „kiköveztve” Bécsbe.

Elég csak az említett IADA Konferenciára gondolni vagy a bécsi Pazmaneumra, amit Maria Theresia ajándékozott a Magyar Jezsuita Rendnek. Több mint két évtizeddel ezelőtt szólt nekem a Pazmaneumban dolgozó Zsófia nővér, – akinek az édesapja ugyan kántortanító volt Nyírpazonyban, de bányába küldték dolgozni –, hogy szükség lenne a munkámra. Jó lenne rendbe rakni a Pázmáneum könyvtárát, amely akkor még nem létezett sehol. Azaz voltak könyvek lent a pincében egymás „hegyére-hátára” zsúfolva, ült rajtuk vastagon a több évtizedes fekete por. Még a II. világháború idején menekítették őket oda, s azóta nem foglalkozott velük senki. Liptay atya nagy álma volt a könyvtárat újrateremteni és erre kért meg Zsófia nővér ajánlására. Szentmihályi Zsuzsa restaurátorral együtt vállalkoztunk erre a feladatra, ami főként a nagyméretű könyvek miatt komoly fizikai megterhelést is jelentett. A könyvporolást a Pazmaneumban lakó papnövendékek, teológushallgatók végezték el az udvaron. A könyveket egyesével letisztítottuk, ellenőriztük az oldalakat, a talált kisebb sérüléseket kijavítottuk egy kis szobában, amelyet ideiglenes restauráló műhelynek rendeztünk be. Egy Erdélyből származó egyetemi hallgató, ha jól emlékszem, Józsa Imrének hívták, könyvespolcokat készített, mi pedig a bőr- és pergamenkötéseket konzerválószerrel lekezeljük. Csodálatos érzés, látvány volt, ahogyan a kötések frissen letisztítva, láthatóan aranyozott gerincükkel rendben sorakoztak a polcokon. Liptay atyával megrendülten, érzékenyülve álltunk egy igazi könyvtárteremben, újraravácsolódott a könyvtár tudományos patinás hangulata. Úgy éreztük, ez a mi „alkotásunk”. A Múlt megint visszatért, velem együtt. Varga Jánosnak, a jelenlegi rektornak is fontos lett a könyvtár, úgyanúgy,

mint egykor Liptay atyának. Varga atyát az évtizedek alatt felgyülemlett munkák, katalogizálás stb. miatt megváltozott, ismét felújításra váró könyvtárterem fogadta, ahol ráadásul még egy váratlan beázás is újabb sérüléseket okozott. Varga János rektornak és a közös munkálkodás eredményeként a Pazmaneum könyvtára megint visszanyerte régi fényét. Ebben szerepe volt Józsa Mártának is.

– *Milyen út vezetett az Osztrák Nemzeti Könyvtárba?*

– Nemzetközi pályázatot írtak ki az állásra, és én jelentkeztem rá. Többször hívtak ide Bécsbe riportra. Végigkísértek a műhelyen, bemutattak a kollégáknak, beszélgettünk a restaurálásról, a módszerekről, a referenciaanyagomról. Szóval alaposan kikérdeztek, majd a Restauráló Intézet osztályvezetője közölte, hogy engem választottak. Vállalom-e? Később kiderült, hogy heten jelentkeztek az állásra különböző országokból, és engem tiszteltek meg azzal, hogy felvettek. Az már csak ráadás, hogy én vagyok az utolsó olyan restaurátor ebben a műhelyben, akit teljes munkaidőre, vagyis fix állásban foglalkoztatnak. Ma már csak elvétele akad néhány projektállás, rövid időre szóló szerződéssel. Ha valaki elmegy, a helye megszűnik. Sajnos, ez világhjelenség.

A változtatás mindig újabb lendületet ad, felfrissíti a már-már kiháló lelkese-dést. Nem volt nehéz beilleszkednem.

– *Mióta dolgozol itt?*

– Szinte észre sem vettem: április elsején lett nyolc éve, hogy itt dolgozom. Szeretettel, barátsággal és ami nagyon fontos, bizalommal fogadtak a Restauráló Intézetben. Ez elmondható más osztályokról is, különösen a Kézirattárról, amivel összeköt a napi munkám. A magyar restaurátorképzés nagyon jó, színvonalas, így nem volt okom félni. A szakismeretet, a munkához való hozzáállást értékelik. A restaurálási munkámon kívül itt is tarthatok szemináriumot, részt vehetek a továbbképzésben, konferenciákon. Nagyon örültem, amikor kiderült, hogy egykori OSZK-s kolléganőm, Weissinger-Bankós Adrien is itt dolgozik. Jó érzés magyar-nak lenni a műhelyben és nagyszerű munkákat kapni. Adrien speciális területe a textil; bársony- és selyemkötések restaurálása. Ő ma már az Osztrák Állami Le-véltárban dolgozik.

Közben nem szakadt meg teljesen a kapcsolatom a hazai restaurálással sem. Elismerésnek és megtiszteltetésnek vettem, hogy a régi szerkesztőbizottsági tagok Bécsbe való kerülésem után továbbra is ragaszkodtak a munkámhoz. Így, amíg a régi csapat még együtt volt, addig érdekes ausztriai feladatokról, helyreállítási munkákról számolhattam be a Papíriparban.

– *Bizonyosan találkozol munkád során fontos magyar, ill. magyar vonatkozású művekkel...*

– Persze, hogy találkozom magyar nyelvű és vonatkozású könyvekkel, plakátokkal vagy egyéb anyaggal. Nagyon gazdag az itteni gyűjtemény, sokszorosa a

magyarországinak. Nézd ezeket a katalógusokat! A latin nyelvű kódexek katalógusában a jelzetszám meghaladja a tizenötezetet is. Pedig ebből a katalógusból még hiányoznak a szláv, a görög, az örmény, a szerb, az orientalista, a héber stb. kódexek jelzetei. Azok külön kötetekben szerepelnek. Természetesen rögtön a Korvinákra gondolok; fájó, de itt több példány található belőlük, mint Magyarországon.

Nemrégiben bekerült hozzánk egy kódex, és egy távolabbi asztalon feküdt. Nekem rögtön felcsillant a szemem: ez egy korvina! A világon mindenhol számontartják a *Bibliotheca Corviniana* darabjait. Ez a gyűjtemény volt a maga korában a vatikáni után a legnagyobb reneszánsz könyvtár. Mindamellet, hogy az Osztrák Nemzeti Könyvtár hihetetlen mennyiségű könyvértékkel bír, igen becses helyen szerepelnek a korvinák. Az osztrákok is regisztráltatták, igényelték ezen kötetek nyilvántartásba vételét (39 korvinát) az örökséglistára.

Egyik napon odajött hozzám a múhely vezetője, és az asztalomra tett egy munkát, „ezt a kódexet kölcsönkérték egy kiállításra, Budapestre, a te intézményedbe, a Széchényi Könyvtárba. Úgy gondoltam, hogy te szeretnéd előkészíteni.” Nagyon megihatott a figyelmessége. A kézirat a „*Csillag a holló árnyékában: Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*” című kiállításra ment 2008-ban. Nem bírtam megállni, hogy egy kéziratárosokat üdvözlő kártyát ne mellékeljek hozzá.

A Schedel-krónika is érdekes eset számomra. Az OSZK-ban restauráltam, és a sors úgy hozta, hogy itteni példány is került a kezembe. Ugyan nem Magyarországon készült, de van benne számunkra is fontos információ. A Schedel-krónika, a 15. századi könyvművészet különlegesen kimagasló alkotása, Koberger egyik leghíresebb kiadványa. 1493. július 12-én Nürnbergben jelent meg latin, majd német kiadásban, csaknem 600 lapot tartalmaz. Szerzője, Hartmann Schedel (1440–1514), humanista tudós és orvos, gazdag könyvtárral rendelkezett. A műben részletesen ír Attila király hódító hadjáratairól is. A fametszetes portrék között szerepel az államalapító István király ábrázolása is. Az első nyomtatott világhírnök, amelyben Buda legrégebbi hitelesnek tekinthető látképe maradt fenn. A szerző megemlíti, hogy királyi székhely, ismerteti földrajzi elhelyezkedését, lakóit, aztán méltatja Mátyás király visegrádi palotáját is. Szabács várának képe is szerepel. Persze a most említetteknél azért jóval több magyar vonatkozás is van a kötetben. 1809 kép szerepel benne, ismételtelen felhasználva 645 dúcrról. De még így is hihetetlen mennyiség. Közülük néhány metszetet a fiatal Albrecht Dürernek tulajdonítanak. A krónika magyar vonatkozásairól Soltész Zoltánné írt részletes tanulmányt, érdemes elolvasni.

– **1493? Akkor ez ősnymotatvány, incunabulum, azaz bölcsőnyomat?**

– Igen, a *Nünbergi Krónika* ősnymotatvány. Minden olyan nyomtatott könyvet ősnymotatványnak nevezünk, amely Európában a könyvnyomtatás feltalálásától

az 1450-es évektől kezdve 1500. december 31-ig szedésnyomással, vagyis összerakható és szétszedhető betűkkel nyomtattak. A betűk még próbálják utánózni a gótikus kézírást, ezért fordul elő, hogy akik nem ismerik föl a gót textúrát vagy antikvát, azok kéziratnak vélik a nyomtatott írást. Római szám jelöli az ívekben a leveleket, a lap alján pedig a *custos* vagyis az őrszó mutatja a helyes sorrendet, a következő oldal első szavát. Erről is volt szó éppen azon az előadáson, amire Te kértél föl, valamint a kódexek kialakulásáról, a *Könyvbe tekintő és Könyv betekintő* című előadásorozat első részében.

Mutatok neked valami különlegeset. Nézd ezt a kódexet! A 11. század első feléből való, teológiai téma, bibliamagyarázat, Gergely pápa latin nyelvű dialógját és görög nyelvű változatát tartalmazza. Új pergamenkötésben van, középen Mária Terézia uralkodói címere, alul pedig egy monogram, G. L. B. V. S. B. vagyis Gerhardus Lieber Baron van Swieten Bibliothecar, és egy dátum: 1775, ez az átkötés dátuma. Hihetetlenül rossz állapotban volt, minden sérülésfajta hordott magán, ami elképzelhető: víz, penész, tintamarás, kiesett betűk, nagy hiányok, összeragadt lapok, elfolyt tinta, színezék, az égési nyomokat kivéve. Igazi bizonyítási feladat. Azzal a módszerrel is restaurálták, amelynek az alapjait a „Corvina Programból” hoztam magammal. Igaz, már módosítottam rajta, más anyagot és összetételt használok, de az alapokat mégis az otthoni tapasztalatomból hoztam.

– ***Itt az első oldalon ez az írás „sambuci”, nem Zsámboky János?***

– De igen. Ezt szerettem volna neked megmutatni, hogy szinte mindenhol találkozom magyar vonatkozású anyagokkal. Zsámboky János Nagyszombatban született 1531-ben. Polihisztor tudós, filológus, bölcész- és orvosdoktor, könyvgyűjtő, aki a császári udvarban orvosként és történetíróként működött. Könyvtára a korabeli Európa egyik legnagyobb magánkönyvtára volt. Értékes gyűjteményének nagy része halála után az itteni udvari, mai nevén az Osztrák Nemzeti Könyvtárba került. Már többször találkoztam a saját kezű bejegyzéseivel, a nevével, de különböző módon írta a könyvekbe. Például: Sambucus, Johannes Sambucus, Sámbocki János, Ioes Sabucus, Joannes Bocius és még jó néhány változatban. Ha ez a könyv beszélni tudna? Így is mesél mindig a tartalmán kívül valamiről. Lehet találgatni, vajon kinek a tulajdona lehetett az a hosszú, vékony hegyes olló, aminek a rozsdás lenyomatát őrzí ez a két oldal, és mikor kerülhetett a lapok közé. Talán csak egyszerűen könyvjelzőként használták, és a könyvben felejtették. A restaurátor az, aki a könyvbe „utazhat”, mélyében kutathat, felfedező utakat tehet. Annyi mindent lehet találni egy több száz éves kötetben, néha egészen hihetetlen dolgokat. Préselt virágok, falevelek, növényi magvak, szalmaszálak sokasága, hajszálak, körmök, legyek, pókok s egyéb bogarak és rovarok tetemei minden mennyiségben, korabeli fűző- és gombostűk, pénzérmék rejtőzhetnek a lapok között. Kézíratos levelek, számtalan cédula, fatáblába vésett szemüvegtokban *okuláré* vagy

kompassz (iránytű) bújhat meg a könyvekben; ezek mind-mind hozzátartoznak a könyvek történetéhez. Még az a maroknyi por is, amelyet a restaurátor tisztítás-kor kiséper a lapok közül. Nem is beszélve a kötéstechikában segédanyagként újra felhasznált régi kódexlapokról.

Visszatérve a magyar vonatkozású anyagokra, szinte naponta elkerülhetetlen a velük való találkozás. Örömmel tölt el, ha a kódexekhez mellékelt formanyomtatványokon magyar kutatók neveit fedezem fel. Nyomon követhető, hogy ki, mikor, milyen kódexet vizsgált át. Sok ismerős névvel találkoztam; olyanokéval, akik a tanáraim és/vagy a kollégáim voltak, mint például Csapodiné Gárdonyi Klára, aki férjével, Csapodi Csabával együtt nemrégiben a Corvina-kutatásért posztumusz Magyar Örökségdíjban részesült. Rátaláltam Rozsondai Marianne, Madas Edit, Wehli Tünde, Körmeny Kinga, Borsa Gedeon nevére is. Jó megérinteni a nyomaikat és emlékezni a lelkes elődökre.

– ***Találkozás a közelmúlttal?***

– Mint mondtam, könyvekkel kikövezett utakon járok. Ilyen út vezetett, és ma is folytatódik a Pazmaneumban. Ez érvényes a Collegium Hungaricum, azaz a Magyar Intézethez vezető útra is. Bármilyen meglepő, bementem a könyvtárba ahol Józsa Márta fogadott. És most megkérdezhetnéd, mi ebben a meglepő? Az, hogy Márta valamikor a kolléganőm volt az OSZK-ban, az, hogy az utak mindig újra összeérnek, tele vannak találkozásokkal. A visszatérés és az újratalálkozások korát élem meg itt Bécsben.

– ***Karrier?***

– Elégedett vagyok a munkámmal, örömet okoz, örömmel végzem, izgalmas, változatos napi kihívás. Azt csinálom, amit szeretek. Megbecsülnek. Elértem azt a munkámban, ami kevés restaurátornak adatik meg. Azt hiszem, ezt nevezhetem a saját karrieremnek. Részesem voltam, vagyok számtalan védett, írott, kulturális örökség megmentésének, mint egyébként sok más kollégám is. Ennél többet nem is kívánhatok.

„*Könyvekről szólni egy kicsit mindig annyi, mint magunkról szólni*” (Bonus) Ez vagyok én – a könyvekkel együtt.

Németh István Péter

Árva-kalendárka

(picinke dalok szüleim emlékének)

XXVI.

Álljanak őrt csak
A hegyek itten,
55 éve, hogy én
Ide születtem.
Magzati vízként
Nékem azóta
Ömlik a barlang
Víze a tóba.

XXVII.

Hiperrealista minden álmom: jövők-
Megyek idegenként fontoskodva
Közönyös emberek között.
Elér éjjel gyulladt ízület, szív vagy vese
Kínja is, megébredésem mégsem hozza.
Ám elég a hűlő radiátor hajnali nesze,
És holt szüleim járnak köröttem –
Igen,
Hogy boldogan visszaaludjak! –
lábujjhegyen.

XXVIII.

Izmosodhat még a gyásznál,
Kire senki sem vigyáz már.
Ugyan elejt mindent reggel,
Bárhova nyúl, sereggel
Dőlnek a dolgok szét; hullanak
Míg csak tart a nap.
De ha estére összeteszi kezét,
Holtja is él, és ép a cserép.

XXIX.

(T. Szabó László frottázs-ikonára)

A kép címében: Anya és gyermeke.
Újat mondaniuk miért, mit is kellene?
Hát nem elég állni előttük? S egy sóhaj:
Bizony, ő Mária a bambinóval.
Olyannyira, hogy már arca-sincs.
Csak egymásba kócolódott két hajtincs.
Már nem tudnának másnak látszani
A keresztfának fényes, örök-friss háncai.

XXX.

Harminc éve, hogy utoljára
Néztük a meccset apámmal
Itt. Most a kapuvas akárha
Volna csak napóra-pálca
S hú szurkoló mind a nyárfa,
Kinek kezdőkörig nyúlik árnya –
Míg a játéktéri üres gyeget
Lassan telehintik a levelek.

XXXI.

Nyár volt s még élt anyám
Is, épp érett a meggy a fán,
Minek zamatát érzem
Most ebben a Bikavérben,
Igen, 2012 Napja
Ragyog már poharamba,
Bizony mondom, a borban minden
Megízlelhetjük az Istent.

XXXII.

Szavaim hada: szavak –
 Megcsappant számú madár csapat,
 Kikről Pilinszky szól: AKKOR, ama nap...
 Szigligetnél, tényleg, az ÉG ALATT
 Ma részeg nádégetőktől lánkol a
 Sok szárnyas csillagtalán ÉJSZAKA.
 Izzó tőzegre hullanak,
 Hogy szívemig ér tolluk pörkszaga.

XXXIII.

Bárhogy is, ám a világnak vége
 Lesz. Csak azt nem tudom, hogy
 A Csobánc alól méltók leszünk-e
 Bekerülni az Élet Könyvébe?
 Ki fosztottál itt őszi lombot
 Elégszer, Uram, hajlok neszükre –
 Levelek préselődnek Bibliámba.
 Tedd vissza őket is majdan az ágra.

XXXIV.

Hogy ne guruljék velem oly sebesen
 Bolygó s még bicikli kereke sem,
 Már a Balatonnak arccal,
 Csobánc vára alatt,
 Vérpiros alkonyi Nap állít
 Meg, cirmolva marasztal,
 Úgyis egészen apám-anyám sírjáig
 Nyújtja el porszinü árnyamat.

XXXV.

Hessent kocsinktól tyúk, liba...
 Itt értünk be gyerek-
 Koromban Káptalantótiba
 Apámmal. E házak helyett
 Torkig beásva egy hadsereg
 Káposzta várta az ítéletet.
 S mire visszanéztem, gúlákban
 Vöröslöttek is a fejek.

XXXVI.

Kányádi Sándort olvasott még
 A kertben. Ültünk csak. Anyám meg én.
 És így szóló másnap ugyanonnét
 Fölmutatva a fényben a szomszéd
 Himalájai fenyőfájának csúcsára,
 Amely ág egészen félrehajlott, akárha
 Egy óriás óva, de mégis rátiport volna:
 VALAKI JÁRT A FÁK HEGYÉN.

XXXVII.

Csobánc és Hegyesd vára között
 Kikerics-réten tarthattam a
 Történelem-órát, hol magyar s török
 Vitézek vívtak párbajt valaha.
 Vártatok otthon – mobilból anyám szava.
 De még ámultunk, tanár s pár kisdíák,
 Mint futnak fölöttünk tova
 Vérhabos felhő-paripák...

Kerék Imre

Első szerelem emléke

Virulhat már jácint és ibolya,
nincs, aki koszorút fonna belőlük,
zöld békának sáslevélből kalitkát.
A völgykatlanban ma is csordogál még
a forrás, ahol átöleltük egymást;
ajka selymesebb volt rózsaszíromnál
és lépesméznél édesebb a csókja.
Arannyal átszótt piros pántlikácska
lengedezett búzaszóke hajában...
Halled a pacsirtaszót a magasban?
S hogy mily élesen cseng a tücsök-ének
a szeder-bodza-bogánccs vadonában,
borostyánindákkal befont tölgyerdő
ciheresében most is? – Csak Titirusz-i
nádsípom némült el örökre...

Somogyi tájkép, ősszel

Vetkőző nyírek. Rőt jegenye-oszlop. -
Somogy-vidék. Szőlősdombok karéja.
Püspök-süveges kecskerágó-bokrok
fölött köröz, csapong a réti héja.
S míg a tájon átzeng a nyáj-kolompok
monoton hangja, s el-elcsuklik néha:
bókoló bogánccsok között legelget
egy számárka. Kabócák ciripelnek...

Rinya-táj, somogyi ecsettel

Á la Juhász Gyula

Opálszín ég óriási burája
alatt bókoló bogánccsok virítnak.
Fölszikrázik már az Esthajnalcsillag.
Visszatérőben a falucska nyája.

Fellegek tükröződnek rózsaszínben
fodrozó hullámain a pataknak.
Egy-egy fáradt földműves hazaballag.
A templom tornya fehérlik szelíden.

Rucák sáp-sáp-ja hallatszik, ahogy
tollászkodnak a füvellő vízparton.
A házak közé beloppan az alkony.

S míg halak csobbanását hallgatod:
rőt nyírfalombra gyöngyharmat szítál.

–

(íme, somogyi ecsettel a táj.)

Csak hozzád hajlik

A pünkösdi rózsza
kihajlott az útra.
Felleges az arcod,
miért búsulsz, Gyurka?

Hát mit tehet róla
a pünkösdi rózsza,
ha sokan csodálják
arra haladóba?

S mit tehetne mást, ha
annyian csodálják:
midenkire szórja,
pazarolja báját.

S azt hiszed, kivetett
mindörökre téged
piros udvarából
tulipán-szívének?

Soha se hidd pajtás!
Ő csak hozzád hajlik,
táncikáló melle
érted remeg, zajlik.

A pünkösdi rózsza
kihajlott az útra.
Emeld föl a fejed,
szakítsad le, Gyurka!

Gál Sándor

Az omega-kísérlet V.

Szürkület előtt

1

A *Mese a Hétpettyes házikóról* című könyvem genezise és későbbi sikere azt hiszem egyedülálló a mi – itthoni – irodalmunkban. Az imént leírtak akár dicsekvésnek, vagy kérdésnek is nevezhetők volnának... De nem azok! Katalinka bogárka története Éva lányom születése után úgy három-négy évvel később kezdődött... Vagyis közel negyven évvel ezelőtt, amikor „kitaláltuk” – együtt – Katalinka Bogárkát. Innentől – vagy onnantól – számítva minden áldott este – már ha odahaza voltam – lefekvés után el kellett mesélnem ő-kisasszonyságának, hogy azon a napon mi történt a mi közös mesehősünkkel.

És ez a történet-folyam még akkor is kötelező volt számomra, amikor már a Toldit olvasta!...

Egyszer aztán eldöntöttem, hogy azzal zárom le ezt a Katalinka Bogárka ügyet, hogy mindazt, amit érdekesnek és érdekesnek találok az addigiakból, leírom, aztán a kisasszony akkor olvassa és ott, ahol a kedve és az ideje engedi, vagy tartja...

...S mert az „aktuális” gyomorfekélyem hosszabb időre kórházba kényszerített, vettem egy vastag füzetet, s eldöntöttem, hogy ha jut rá időm – gyógyulást segítő különterápiaként –, keresek valami csendes zugot a kórház tizenegyedik emeletén, s írom a mesét, amíg írni tudom... (Feleségem, aki lévén a kórház biokémiai részlegének vezetője, szándékomat felnőtt emberhez nem méltó felelőtlenségnek találta, ennek ellenére naponta egy-két saját készítésű kávéval megajándékozott titokban.) Katalinka bogárka története így gyarapodott, s mire hazakerültem, már csak a befejezést kellett odasikerítenem...

Aztán Szokolczay Lajos barátom, aki csaknem minden színházi bemutatóra eljött Kassára, az egyik alkalommal – miután beleolvasott a kéziratba – magával vitte Budapestre, s nem sokkal később szerződést kaptam a Móra Kiadótól, miszerint megjelentetik a meseregényt, mégpedig harmincezer példányban... Végül – mert valami gazdasági galiba támadt – ezt a számot módosították, s így a *Mese a Hétpettyes házikóról* „csak” 18 ezer példányban jelent meg. És el is fogyott.

Így aztán nekem már itthon esténként nem kellett foglalkoznom Katalinka Bogárkával...

Mivel Sándor fiamat igazából az autók érdekelték, a neki szánt mesét – külön nagy füzet, s benne a majdani olvasnivaló címe: *A maszatkirály* – mindmáig nincs leírva, pedig csodatörténet.

Talán, hogy nincs megírva, az a legfőbb „csoda” benne!...

Azonban a *Hétpettyes házikót* szárnyára emelte a mesék jó szelleme.

Egyszer délelőtt, amikor rendszerint dolgozni szoktam – nem mindig nagy lelkesedéssel – berregni kezdett a telefon. S ugyanolyan idegesítően, mint máskor. Meglepetésemre a Szlovák TV kassai stúdiójának egyik dramaturgia keresett, mégpedig azzal a hihetetlen és nem mindennapi javaslatral, miszerint hozzá járulnék-e ahhoz, hogy a *Hétpettyes házikóból* egy hétrészes estimese-sorozatot készítenének... (Abban az időben itt, Kassán készültek a Szlovák TV esti meséi. Minden sorozat hét részből állt.)

Természetesen azt válaszoltam, hogy nincs ellenemre a szándék, de előbb le kéne fordítani a mesét, hogy használni tudják. Rövidre fogva: abban állapotdunk meg, hogy a részleteket majd megbeszéljük. Így is történt. Továbbá, hogy a forgatókönyvet én írjam meg, magyarul, s ő majd lefordítja... Vállalván a munkát, hozzáálltam a hét rész felépítéséhez...

Közben folyamatosan az járt a fejemben, *hogy ez egy precedensértékű esemény lehet*, hiszen abban az időben a mi irodalmunkból legfeljebb Vojto Kondrót fordított le – alkalmi megmutatásra – egy-két verset, magyarországi hivatalos delegációk látogatásakor...

Szóval egy estimese-sorozat készítése valami olyasminek lehet a kezdete vagy előfutára, amiről azokban az években a mi térfelünkön ábrándozni se volt érdemes.

A lényegre térve: elkészült a mesesorozat, ám az ígért rajzfilm helyett bábukkal gyártották le, s az egésznek alig is volt köze a *mi* Katalinka Bogárkánkhoz. A „mese” abból állt, hogy fölkelt a Nap és tíz perc múlva lenyugodott... És még át is kereszteltek: Sándorból Alexander lettem.

Maga az egész történet – mostanról nézve –, mégiscsak kultúrtörténeti pillanat volt, vagy az lett, még akkor is, ha már csak én emlékszem az eseményekre. S hogy nem lett folytatása.

Különben a sorozatot több alkalommal is sugározták.

Aztán itthon is megjelent *A mese a Hétpettyes házikóról* 1999-ben, s tudomásom szerint ez a kiadás is elfogyott.

2

Azóta eltelt néhány évtized, de a csehszlovákiai magyar irodalomból – tudomásom szerint – sem a Cseh, sem a Szlovák televízió nem készített se mesét, se tévéjátékot...

Azonban a restancia az irodalmi művek arányát tekintve is óriási. De ne vágjunk a dolgok elébe. Vegyük csak sorra a jelzett évtizedek ez irányú tényeit. Mert itt egyáltalán nem egy mesehősről van szó, hanem arról a döbbenetes aránytalanságról és semmivel sem megokolható kultúrpolitikai (?) helyzetről, amivel valahogy nem „illett” foglalkozni, s ami lassan lekerül a feletés verem-mélyeibe e mai, ligetes szlovák nemzeti nagyra törés elképesztő történelemhamisításában.

Közismert tény, hogy Csehszlovákiában – a jogfosztást követően – a magyar irodalom – egyáltalán a magyar kultúra – első moccanásai a múlt század ötvenes éveinek az elejére tehetőek. Az is tény, hogy e korszak első magyarul megjelent könyve Dénes György *Kék hegyek alatt* című verseskötete volt.

Ahogy lettek iskoláink, sajtónk, azzal együtt vagy párhuzamosan azokkal együtt jelent meg – ahogy Fábry Zoltán elnevezte – a „harmadvirágzás” nemzedéke irodalmunkban. Ám hogy ez a fiatal nemzedék érvényesülhessen, hogy írásaik, könyveik megjelenhessenek, az volt – az lett –, kezdetben kimondatlanul, aztán a politikai hatalom által kimondva is, hogy bizonyos arányok szerint a kisebbségi magyar szerzők egyik internacionalista főadata magyarra fordítani a cseh és a szlovák irodalom bizonyos alkotásait. Amikor pedig a Szlovák Szépirodalmi Kiadónak lett „magyar műhely”, annak éves kiadói tervében már tételen szerepeltek a cseh és szlovák klasszikus és kortárs írók kötetei – magyarra fordítva.

A későbbiekben – a hatvanas évek elejére – kialakult egy „három-osztatú” kötelező rendszer, kiadói tervezés: egyharmad szlovák, egyharmad cseh és egyharmad szlovákiai magyar szerző kézírata került be a kiadási tervekbe. Amiből az következett, hogy hozzávetőlegesen évente általában ötven kötetet kellett magyarra fordítani, s ezt a munkát zömmel az itt élő magyar írók-fordítók végezték el. Ez a tömegmunka eléggé heterogén képet mutat. Két okból is. Az egyik, hogy a kiválasztott alkotás esztétikai minősége mit fed, a másik, hogy a fordító(-k) képessége elegendő-e a feladathoz mérten... Dobos Lászlótól tudom, hogy az elmúlt évtizedekben több mint ezerszáz cseh és szlovák szerző könyve jelent meg magyar fordításban. Azt hiszem, arányaiban a román és a délszláv irodalom is ilyen mértékben olvasható magyar nyelven... Hogy mindez fordítva miként jelenik meg, arra nincsenek használható és értékelhető adataim.

A literatúra illetően való „kolhozosításának” azonban mégiscsak volt számunkra egy nagyon fontos hozadéka. Mégpedig az, hogy Csehszlovákia és Magyarország között létrejött egy szerződés, a kiadott könyvek kölcsönös átvételéről. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a magyarországi kiadók – Szépirodalmi, Móra, Európa – e csereegyezmény alapján átvehette a fordítások mellett a mi kötetünket is. Magyarországról pedig a kortárs és a klasszikus magyar írók munkái mellett a nyugati kortárs írók jelentős munkái is átkerültek hozzánk, természetesen magyar fordításban. S nemcsak a vers és a széppróza, hanem a legjelentősebb elméleti munkák is. És ez akkor óriási eredmény volt. Bezártságunkban is tájékozódhattunk az egyetemes magyar- és a világirodalom helyzetéről, irányzatairól, már a hatvanas évek közepén, amikor a vasfüggönyben még magasfeszültségű áram keringett.

De a gondolat áramlását nem lehetett dróthuzalokba zárni.

Leírni egy történetet

1

Ma 2014. december 16. van. Tavaly ilyen tájban döntöttem arról, hogy Szilveszter napján lezárom az évek óta folyamatosan írt naplóm, a *Feljegyzések elménőben* című, sok száz oldalas jegyzetsort. Ugyanakkor hozzá láttam egy új műfaj megteremtéséhez, amelynek akkor AZ OMEGA-KÍSÉRLET címet adtam. Lényegében a „*Kitágult nap*” folytatása volt – lett – ez az elképzelésem, s amely mára egy kisebb trilógiává terebélyesedett. Lett maga Az *Omega-kísérlet*, aztán Az *értelem csődje*, harmadjára pedig az „egyéb” írások s néhány fontosnak vélt interjú...

Azonban e „három-irányú” esszé sorba, sehol se találtam igazán helyet azoknak a napi történéseknek-eseményeknek, amelyek így vagy úgy megérdemelték volna a megmaradást. Ezért elhatároztam, hogy az előbbiekkal párhuzamosan az arra érdemes napi eseményeket mostantól számítva, ismét leírom.

Elsőül tehát a tegnapi napról: megkaptam az Egybegyűjtött... XIII. kötetét – egy éves késéssel. Vagyis tegnap délután és ma is ezt a „hencegő - példányt” lapoztam át, amelyben az „*Esték és hajnalok*”, a „*Tokaji aszú*” és a „*Kitágult nap*” látott napvilágot.

Két megjegyzést kell ezzel kapcsolatban leírnom. Az első, hogy az *Esték és hajnalok*-ból, nem tudom az okát, de kimaradt a *Vadászkönyhám* című zárófejezet, a második, hogy a *Kitágult nap* önálló könyvként – az ígéret szerint – csak a 2015-ös Ünnepi Könyvhétre jelenik meg – vagyis ez az esszé sorozat hamarabb lett része az Egybegyűjtött ... munkáimnak, mint – „önmagának.”

Szóval ezeket az eseményeket rögzíteni kell, mert ha nem végzem el ezt a munkát, akkor az egész nyomtalanul eltűnik, megsemmisül anélkül, hogy létezésének egy betűnyi nyoma maradjon az utókor számára... Bár igen erősen kétlem, hogy valaha, valakit is érdekelhet majd egy ilyen jelentéktelen esemény...

2

Délelőtt másoltam az „*Értelem csődje*” következő részét, a „*Szúzai menyegzőt*”.

... Mivel újra rendben van az „öreg” Skodám, hát kimentem vadászni a Barackosba, de az esőtől az egész domboldal úgy „beázott”, hogy gond volt feljutni a magasleshez. De nem ez az igazi ideírándó! Hanem, hogy amerre járok e széles határban, csupa feketeség fog körül! A felszántott kukorica- és napraforgóföldek gyásza. Mert őszi vetést mutatóban sem látok. Nincs búza, nincs ősziárpa, nincs repce se...

Ma már az aratás kezdete nem Péter-Pál napja, mert búzát, árpát, rozst – vagyis a mérsékelt égöv klasszikus gabonáit ma már nem termesztik...

Nincs rá kereslet!...

Hogy a mindennapi kenyérünkhöz a búzát a világ melyik tájairól deportálják ide, titok, mégpedig hétpecsétetes titok – üzlet! Akár a fegyverek...

Így ez a mostani, önmagát gyászoló táj nem terem már kenyeret az itt élők számára.

Ma az aratás októberben kezdődik, s tart olykor decemberig is, mert az eső áztatta kukoricásokban a gépek tengelyig süllyednek a sárba...

Az új, globális világ egyik legnagyobb szégyene, hogy a közép-európai térség népei már lassan azt is elfelejtik, hogy milyen volt az íze az itt termett és frissen őrölt búzalisztból sült kenyérnek...

Szóval ez a különös „gyász” nyomósítja a napi jegyzetek szükségét – a tények megőrző mivoltát...

3

Nagyon régen nem láttam olyan tündöklő éjszakát, amilyen a mára virradó volt. Kora este esett pár centi hó, éppen csak annyi, hogy befedte a szántások sötét halmain. Aztán kitisztult felettünk az ég, és a telihold beragyogta az északra elhúzó síkságot... Hajdanában az ilyen „első-havú” estéken felültem valamelyik erdőszéli magaslesre, s olykor kétórányi időt is kibírtam odafent, annak ellenére, hogy a türelmet kispórolta belőlem a természet.

Most pedig a csupasz lugas alól bámultam az ezüst színű kettős – fenti és lenti – holdragyogás varázslatát. És hallgattam a magasságok megunthatatlan csendjét.

Ezt a *csendet* igyekszem idefogalmazni – szerény sikerrel –, hogy megőrizsem, s hogy újra hallgathassam!

4

Nem nagy lelkesedéssel próbálom folytatni e nap „eseményeit”, bár ha az *eseménytelenség* is lehet egyféle e s e m é n y.

Hogy kemény hideg tél lett, abban nincs semmi különleges, hiszen január van, ideje hónap-fagynak. Ám pár nappal ezelőtt még tíz fok feletti volt a hőmérséklet. És a természetben ezek a „folyamatos torzulások” egy totális csőd előjelei.

Megélni – benne élni! – *ebben a döbbenetes, drámai folyamatban, érzékelni és értelmezni annak közelítő következményeit*, nem valami lélekemelő estéli szó-rakozás...

Hogy megváltoznak az évszakok!

Nem lesz tél, tavasz, se nyár, se ősz. Hogy mindez egyféle *átmenettedeválódik*, elvész a természet négyosztatú, szép ritmusa, eltűnnek a színek, el az illatok, és nem születnek róluk se versek, se dalok...

Csak az átmenet folyamatos szürkesége, egyhangúsága – a lét monotóniája...

Talán!

5

Amit megőrizni valónak gondolok: a háborúkról – a Steinbeck-részből – közel egy oldalnyit a számítógépbe másolta. Holnap megpróbálom ezt a szakaszt befejezni.

Délután pedig Satyával véglegesítettük az új verseskötetet. (*Egy spondeus mögött a csend*), s ha lesz rá idő, elküldöm a kiadónak. Aztán vagy lesz belőle könyv, vagy se...

Erről még annyit, hogy úgy kezdtem hozzá ehhez a munkához, hogy ez lesz az utolsó(- előtti?), mert az én koromban az ember már mindig, mindenben az utolsó lehetőségnél tart, vagyis mindig az „utolsót” írja...

Így és itt az esetleges *csalódás pozitív tartományú, hiszen azt jelzi, vagy jelöli, hogy élek és folytathatom, amit fontosnak vélek...*

6

... Mostanra azonban elfogyott belőlem az a k a r t a folytatáshoz. Aminek a lényege ma sem változott, hiszen reggel óta azzal telt az időm, hogy ebben a kérdésben végleges elhatározásra jussak. Mert a folytatásnak – az írásnak – az értelmét – távlatosabban: az értékét – teljes sötétség takarja el előlem... Az értelem ellenérvei azonban azt vetik szembe ezzel, hogy ha nem írok, akkor elfogadom a szellemi megsemmisülést!

Szóval ez a két erőgóc feszül egymásnak a koponyámon belül. És egyelőre – úgy tűnik fel előttem –, ez a belháború döntetlenre áll.

Ugyan hol húzódik az a biológiai határ, amely azt a m á s i k szellemi egészet képes még működtetni?!

Vagy ha úgy tetszik: egy-egészként összetartani...

Bizonytalanságaimból, kételyeimből összerakható-e egy könyv szilárd szerkezete vagy akár egyetlen verssé, mielőtt elhagy a fény?

7

Keserves megélni – és egyben szomorú, meg nehéz is –, hogy lassan elfogynak a kortársaim. Ahogy egyik napról a másikra semmivé omlik egy-egy alkotói élet, hogy – nem lezárul, hanem megszakad az életmű – *a folytatás!*

S ki tudná megmondani – megbecsülni – hogy *mekkora a veszteség?!*

Hogy a harmincas korosztály – együtt velem –, már egy kézen megszámálható...

Holott még pár évvel ezelőtt is milyen gazdagok voltunk!

Amit ma érzek és látok: halálos jövőendő.

8

Hajnali döbbenet: hogy mennyivel tart hosszabb ideig például az öltözködés, mint pár évvel ezelőtt!

Vagy a reggeli elfogyasztása...És hogy mennyivel fárasztóbb a hólapátolás is.

Meg az *írás!*

Például egy összetett mondat értelmessé szervezése.

Amikor a logika – mitől és miért? – egyszer csak megbotlik önmagában.

Az emberi felelősség okán kérdezem magamat, hiszen ha olykor már önmagam számára is teherré változom: *milyen mértékben terhelhetek másokat gondolataimmal, gondjaimmal?!*

Ha netán még akadnak, ha netán még vannak?

Röviden: e leírt kuszalékból kisejlik-e még a szándék világossága?

És: világosság-e, amit annak vélek, vagy csupán estéli játéka egy-egy pillanatnak?

A hóesés vélt fehérségének...

Végül bevallható tény, hogy hiányoznak a versek – *a szépség megtartó méltósága.*

Meghalt bennem a Terejtő!

Finta Edit: Békés csend (olaj, vászon)

Nagy Zita

Patkányfogó

kései kékeslilán
felvillan az *éj* –
szaka–d szét a fény
az utcalámpa neonja
életsizüettekét fest
a homlokzatokra
szeretem nézni őket:
a hibátlan
árnyképeket
hideg árnyalatokban
üres árnyalakokat
merengek: beléjük
bódulatburokba bújva
élnék
és minden napkeltével
meghalnék
de a pillanat karma
megcsonkítja magamagát
sebeit mélyvéresre marja
éles kontúrom olló szabja:
a létezés nem halványodik
ágykeretbe foglalt reszketéssel
gesztenyefa alatt koppan
– *a jelenlét* –
dobban a felismerés:
én néha eltévedek...

kapualjak alatt a vízszint
gondolkodik a járdán
függőleges-e a realitás
vagy megtéveszt és átver az irány
van-e *elég*
láthatatlan
elég–edettség a túloldalon
vagy csak régi súlyukon

félelmek ülnek kócos padjaikon
van-e ajka a változásnak
hogyan szóljon:
itt vagyok!
ereje a kiáltásnak, hogy hallgasson
víznek hullámmzó szárazsága
hol van mélye a magasságnak
álma az álmatlannak
ájulásnak eszmélete
könnyeknek tenyéredénye?
nem értem az embert,
sziszifuszi folytonosságba
olvadó reményeiket
szenvetések után kerül-e még
–*beton*–
alá őszinte hit vidám
táncokon
szülünk rétegmákat
tegnapokra
oszlopok üregeiben jár a holnap
szakad rólunk a hétköznap
és elázunk egy tétova mosolyban
én néha mégis eltévedek...

felállványozott világokon
letört létrafokokon
–*haladunk*–
–*alkotunk*–
vitrin-valóságot
kitett dísznek valót
sem mire jót
ócska
mázú–zható
–illúziót–
keresünk

valami lakhatót
 lerombolt házak
 szélzenéjű szálkás
 –gerendái közt–
 én néha tényleg eltévedek...

összefolyok a tejfölhomályú
 fehérséggel
 torz tájakba
 szimmetriát fürkészni
 egy novemberi
 napfényt dicsérni
 hol(d)járó hangjaid halkulnak
 hagyj engem múltak sársóhaj-nyomán
 önkéntes cella csíkos-fémes
 nevetésén
 kulcs nem lehetsz
 örök-zárak
 el-nem-tűnt lakatján
 az ismert kattanás józanít és rögzít
 botlást magyarázat csak fölszít
 rutinok befőttesüvegén megcsillan
 a konzervált állandóság
 lyukakat bőrön hiába kalapál
 –ki–
 jutás magunkból
 megakad a zipzárok fokán
 öleléseink lecsúsznak boncasztalok
 simaságán
 és én néha eltévedek...

hogyan kell felejteni
 a tudatot megcsalni
 ábránddal fedni az igazságot
 magunkra szabni a világot
 elhinni egy mesét
 szépet vagy rémet?
 borzong és vacog
 a gondolat, hogy
 játészó– és harctér
 egy s ugyanaz:
 teretlen időség, végtelen idősíék
 időtlen tértelenség
 a kör összeér:
 minden csak visszatérés
 álmos ismétlődés
 de én néha eltévedek...

...másfelé megyek
 néha,
 összeütközö–m–agammal
 hordozott homokszemek
 üveggé keményednek
 és nem állunk meg,
 mert felnöött fülünk óvva
 nem int
 idegen furulyaszót
 követni,
 maradunk Hameln örök
 elveszett
 naiv gyermekei

Bertha Zoltán

Mágikus figuralitás

Finta Edit képzőművészetéről

Az erdélyi háromszéki, közelebről kézdiszéki (kézdialmás) születésű kiváló képzőművész, Finta Edit úgy emelkedett a grafika, a festészet világában a legjelesebb alkotók közé, hogy közben a széles szellemi, művészi, irodalmi körökben is rendkívüli elismertségre tett szert. S nemcsak azért, mert munkásságára felfigyeltek, és magasra értékelték az írók, irodalmárok és más humán értelmiségi rétegek, hanem konkrétan úgy is, hogy számos erdélyi, majd magyarországi és Kárpát-menedencei kiadóval (Kriterion, Dacia, Felsőmagyarország, Kalligram, Püski) együttműködve sok-sok könyvnek (Dosztojevszkijtől Hervay Gizelláig és Mózes Attiláig csak néhányat említve ezek szerzői közül) a borítójára díszítésül az ő képei kerültek. Tehát mint könyvillusztrátor, könyv- és borítótervező is keresetté és megbecsültté vált. Az erdélyi irodalmi-kulturális lapok (*Korunk, Utunk, Igaz Szó, Helikon, A Hét*) is szívesen publikálták műveit (rajzait, festményeit, fényképeit, fotografikáit) az idők során. Sokoldalúságát rögtön a kolozsvári képzőművészeti akadémia elvégzése után kibontakoztatta, s a hetvenes évek elejétől, a nyolcvanas években már valóban az egyik legjelentősebb erdélyi grafikusként, festőként tartották számon, aki metszetekkel, rézkarcokkal (mezzotintóval), litográfiákkal, film- és színházplakátok készítésével, fotózással és egyéb technikákkal is foglalkozik, s általában otthonosan mozog a legkülönbözőbb műfajokban és alkotás-módokban. De ezután, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón átköltözött Magyarországra, sikerei csak fokozódtak. Számtalan kiállításon csodálhatta meg a közönség termékeny alkotóművészetének újabb és újabb gyöngyszemeit, s legutóbb az erdélyi származású, erdélyi gyökerű művészeknek (több mint két évtizedes hagyományt teremtve) szinte legendásan otthont biztosító budapesti Vármege Galériában láthattuk műveinek új tárlatát. Most pedig itt, a Magyar Írószövetség szintén történelmi épületében gratulálhatunk frissen elhozott olajfestményeihez, rajzaihoz, könyvborítókon megjelent képeihez. Ez is nemes tradícióvá érett mostanra, hogy a magyar írók székháza impozáns teret nyújt részint képzőművészettel is foglalkozó író- és pályatársaknak, illetve az irodalom szellemköréhez szorosan kötődő képzőművészek bemutatkozása számára. És itt most ráadásul kézzel foghatóan, szemmel láthatóan bizonyosfajta kettős ünnep is zajlik. Egyrészt Finta Edit magával ragadó (egyébként a *November* címet viselő) tárlatának megnyitása, másrészt az ő eddigi egész életművét gazdagon áttekintő monumentális albumnak a bemutatója. Annak a nagyszerű könyvnek a

megünneplése, amely nemrégben jelent meg (Budapest, IAT Kiadó, 2012), Finta Edit *Áttűnések* címmel, s amely több száz nagyméretű reprodukciót ad közre a művész grafikáiból, festményeiből és fotográfiáiból. Tartalmazza továbbá a művész életrajzát és a róla szóló fontosabb írások, méltatások bibliográfiáját, s a Kolozsvártól Münchenig, a Szilágyságtól Montreálig, a Székelyföldről Bukarestig vagy Debrecenig Esztergomig felsorolható mintegy félszáznyi jelentősebb egyéni kiállításának, s még a Lengyelországtól Németországig, Bulgáriától Francia- és Írorszáig kiterjedően számba vehető közös nemzetközi tárlatokon való részvételének, illetve számos művészeti díjának, rangos ösztöndíjának, sőt közgyűjteményekben, múzeumokban őrzött alkotásainak adatait is. S így megemlékezik az a könyv, amelyet Király László verseihez kapcsolódóan készített (*Fiumei ablakok*, Budapest, Timp Kiadó, 2004), meg az a díjnyertes film is, amely pedig Xantus Gábor munkája, s a „*Zsoltárok fehérben, zöldben*” – Rendhagyó térkiállítás Finta Edit képeiből címet viseli, s amelyet a bonchidai Bánffy-kastély romkertjében és Kolozsvárott forgattak közvetlenül a rendszerváltozás után. De a filológiai gazdag biográfia mellett olvasható egy meghatóan szép lírai önvallomás is, amelyben felidéződnek a gyermek- és ifjúkor élményei, s a tanulóévektől napjainkig a meghatározó törekvések és eredmények emlékei, reflexiói. Például hogy a Finta családnév 1628 óta fent szerepel a gelencei templom mennyezeti kazettáján, vagy hogy a művészlelekben milyen élénk maradhatott a fehérre, tisztára meszelt szülőház, a gyantaillatos fenyődeszka, a faragott székelykapu meg a méhkaptárakkal tele almáskert gyermekkori benyomása, hangulata, látványa. S hogy milyen nehézségek övezték a mindenkori továbbhaladást. A családot 1950-ben mint „kizsákmányoló osztályellenséget” telepítették kényszerlakhelyre (Szilágysomlyóra), kisiparos (építész, gépész, fűrésztelep-alapító, műbútorasztalos – afféle székely ezermester) édesapját ráadásul 1956-ban elhurcolták, majd jött az erőszakos kolhozosítás. Változatos hátratételek és vergődések közepette kellett mindig a napi fennmaradásért küzdeni.

E küllemében is lenyűgözően, kivételesen impozáns könyv összeállítása, nyomdai-technikai előkészítése, megformálása, szerkesztése a műtárgyfotózástól a számítógépes munkálatokig nagyban köszönhető (hiszen oroszánrészt vállalt benne) a művésznő fiának, Mózes-Finta Balázsnak; a képek válogatása a közreműködő művészettörténészeknek (Feledy Balázsnak, Szücs Györgynek és különösen Szepes Hédinek), a lektorálás Mező Piroskának, a kivitelezés s főként a nyomdai munkák a Pannónia Print Kft. legfőbb felelős vezetőjének, Cseh Tibornak.

Az *Áttűnések*-kötet ékesen tanúskodik e valódi közismertségnek és közszerepetnek örvendő művészi életmű sokszínűségéről és kivételes hatásáról. Mert az egész oeuvre tágas dimenzióinak felnyitása olyan neves művészettörténészek, írók, költők megnyilatkozásaival kísérve történik, akik valóban nemcsak hogy

nagyra értékeli Finta Edit munkásságát, hanem igazán szívügyüknek is tekintik annak elemzését, értelmezését, népszerűsítését, s őszintén megihletett szavaikat, soraikat is híven megőrzi így ez a könyv. Kompozíciója teljesen egyedi és különleges, ahogyan a művészeti író Feledy Balázs a bevezető tanulmányában leszögezi, hiszen felvonulnak itt főként az erdélyi magyar irodalom és kultúra kitűnőségei, „akik cikkekben, vallomásokban, esszéikben, kritikákban, versekben, levelekben, ajánlásokban fogalmazták meg véleményüket”; kikerekedik tehát párhuzamosan a kortárs erdélyi kultúrának is „egy sajátos tükrű lenyomata.” Egy olyan festői világról, amely az emberről, „az anyagról és a szellemről, a testről és a lélekről, az életről és a halálról, a színről és a vonalról”, a fájdalmak, a hiányok, a szorongások, a szenvedések és a vágyak természetéről beszél és üzen, amint azt pedig a művészetkritikus Szücs György állapítja meg. És eltöprenghetünk azután a többi rengeteg lényeglátó és artisztikus méltatás igazságain is; Murádin Jenő, Marosi Péter, Panek Zoltán, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Júlia, Szöcs István, Kántor Lajos, Vásárhelyi Géza, Köntös-Szabó Zoltán, Bogdán László, Csiki László, Balla Zsófia, Szij Rezső, Bella István, Veress Miklós és megannyi más jeles személyiség hol konfesszionális, hol elragadtatott, hol tárgyyszerűen dicsérő mondatain. A többek között a huszadik század erdélyi képzőművészetének történetét nagymonográfiában összefoglaló kiemelkedő művészeti író, Banner Zoltán például a tág perspektívájú „szimbolista szürrealizmus” távlatait jelöli ki, amelyhez ez a szuverén szemléleti és formavilág szorosan vagy kevésbé szorosan hozzáköthető, ugyanakkor az erdélyiség motívumait és atmoszféráját is kiemeli: „a méltóság és a fenségesség” jellegadó karakterjegyeit. Szepes Hédi a vizualitásban „megtestesülő gondolatok” intellektualitására hívja fel a figyelmet. Szöcs Géza arról értekezik, hogy ezek a képek az „ontológiai küszöbpartományokról”, az „érzékelés peremterületeiről”, a tudatalatti hallucinációk és látomások szférájáról hoznak hírt, a nem-absztrakt szürrealista, metafizikus piktúra kontextusában. Mózes Attila szerint is realizmuson túli hiányérzetek, szorongásélmények, metaforikusan kivetülő elidegenedéstapasztalatok sűrűsödnek ezeken az „egyszerre lírai és drámai alkatú” képeken. Kenéz Ferenc is hangsúlyozza: „egy világ hiányát, a hiányzó világot jelenítik meg”; kozmikus hiány ez, amelyben a „konkrétnek az elvont, az elvontnak a konkrét hiányzik iszonyatosan.” Kocsis István a rejtelmesség itt sugárzó misztériumát az archaikus magyar és egyetemes mítoszok, az ősvallási mitológiai jelképek jelentéshorizontjával veti össze.

És valóban: ezt a művészi pályát végigdúsítja az a fajta szürrealista vagy szürnaturalista látásmód és világfelfogás, amely fél-absztrakt vízióival, mágikus figuráival, opálosan áttetsző sziluettjeivel és misztikusan fluoreszkáló tájaival valahol a nagy archaikus-modern, filozofikusan személytelen vagy transz-individuális, univerzálisan folklorisztikus – akár modell- vagy szintézisszerűen bartóki-

nak is nevezhető – hagyományáramlat határtalan közegében helyezhető el vagy tapogatható ki. Némiképpen Salvador Dalí és Giorgio de Chirico hátborzongató részletezéssel precizizált, a titokzatos végtelennel és a semmivel érintkező objektumokat fantáziáló, Schaár Erzsébet és Deim Pál arctalan alakok félelmeit tárgyiasító figuralitásához hasonlíthatóan. Sugallatosságát és expresszivitását mélyítik ezek a hatástörténeti összefüggések Finta Edit képvilágának és világképének, még fényképeinek hangoltságát is. Az erdélyi romlást megörökítő, de a lélekemelő történelmi miliő tárgyi relikviákban, rekvizitumokban, maradványokban megtestesülő értékminőségét is nyomatékosító fotók ódon és omladozó házakat, patinás templomokat, Mátyás király szülőházát, a kolozsvári gótikus templomcsodákat, de a vidéki-falusi emberek időráncolta arcát, megtört jelenvalóságát is fojtott, visszafogott, egyszersmind megrendítő gyökerességtudattal és bár paradox szenvtelen érzelmességgel ábrázolják. A romokon is megmaradni akaró életvágyat árasztják, kiáltják, könyörgik magukból kifelé, a külvilág, a nagyvilág számára is, állhatatosan és elkötelezetten. Magányos fák, növények, állatok, roskadozó épületek, a kiszolgáltatottság és a szegénység, a kiszikkadás, a kiüresedés, az elrongyolódás pillanatfelvételei, de a magasztos műemléki szépség- és értékvalóság ezerféle arculatának megragadó látletelei is ezek. Együtt nyújtják mindazt, ami „mítosztalan már, de lelkiismeret még” (hogy Farkas Árpádot citáljam), ami a régi és a mai Erdély, az örökkévaló historikus szellemi és létérték, s egyidejűleg annak veszélyeztetettsége, fenyegetettsége, elnyomorítottsága. Az életműalbum első nagy fejezete a szénrajzok, az alakos vázlatok, a portré tanulmányok, a grafikák művesen kidolgozott sorozata, amelyek azután az elvonatkoztatás, a fény- és árnyjátékok, az élesen expresszív személytelen személyesség alakformálásai felé mozdulnak. Az áttűnő emberkontúrok már a kozmikus választalansággal szembesülnek, s némán figyelik, amit Albert Camus is állított, hogy az ember kérdéseire az univerzum csöndje a válasz. Ez az egzisztenciális transzcendenciakeresés, a sóvárgás és önemésztés finom bölcselete és profán szakralitása lengi át majd a könyv törzsanyagát képező festmények auráját is. És a festőművész pályájának csakugyan ezek a legjellegzetesebb darabjai. Ez a műegyüttes az, amely felismerhetően csak az övé, ami sajátosan önálló és szervesen kibontott mindenségként lélegzik.

És ez az a pittoreszk szuggesztívó, az erdélyi és általában a kisebbségi magyar sorsban fogant sajátos életérzésnek a szenzibilis megérzékítése, amely a huszadik század kintól-katasztrófáktól szabdalt emberének a legmodernebb szellemi-művészi önkifejezési formáival is különös módokon érintkezhet. Ilyen természetes kapcsolódás jöhet létre a megalázottság szenvedéstörténete és az expresszionizmus általános létfájdalmat elsiklító szenvedélyessége, a szürrealizmus kísérteties látomásossága vagy az egzisztencializmus kozmikus elhagyatottságra, magányos-

ságra döbrentő dermesztő létképletezése között. Nemcsak az kötődik tehát egy tradícióhoz ragaszkodó tájhoz és közösséghez, egy jellegzetes kelet-közép-európai, magyar passióhoz, ami azonnal és közvetlenül azonosítható motívumaival utal az emberlét külsőleg is közismert régiójához. Hanem az az elvonatkoztatató világszemlélet is, amely a pokollal fenyegető földi létezés leggyötrelmesebb bugyriába vetett lélek örvényléseiből, tudattalan tárnáiból, homályos belső sejtelmeiből hoz föl nyugtalanító üzeneteket, s teremt absztrakt felületeivel is elmét-ideget zaklató, gondolatot és érzelmet felkavaró rejtélyes látványi alakzatokat. Sosem-volt és mégis ismerős, földöntúli és megrázóan evilági, egyszerre misztikusan egyetemes és konkrétan magunkra-eszméltető pszichikus tájképeket. Alászállás, pokoljárás ez; felbolydító megmerítkezés a láthatatlanban, titokfűrésző viviszekció és diagnózis, a háttérből sugárzó, érzékfölötti törvények láthatóvá tétele. A létezés bárminemű beszéden túli borzongató morajlásának meghallása és közvetítése: az emberlény és az univerzum viszonyában meghúzóató antropológiai némaság paradox megszólaltatása, a csillagközi hullámrezdülések időtlen megközelítése. A zúgó kozmikus csend riadalomtól megvonagló és egyúttal állandóságba rögzülő látomásokká történő átszűrése. Transzparens önélveboncolás és lélekkonvulzió. Olyan víziók ereje, amelyekben az élet elemi vágyai, sóvár képzelődései, személytelenné lényegszerűsödő személyes indítékai, reménytelenségbe hulló és simuló mozdulatai, halk és tragikus megtöretései: a végtelenségtől áthatott ősfomák keretei között mutatkoznak meg. A megnyúló, megfeszülő emberalak kínját és sorsát általános természeti ősképzetek, hegyvonulat- vagy tengerszerű ősválóságok övezik és merevítik; a madáchi végzettudatra asszociáló kiégő, kihűlő éjszakai napok, jegessé fehéredő égitestek, úrfények világítják. Szürrealisztikus, rémálomszerű elsötétedés és stilizálódás, egzisztenciális kiúttalanságot nyomatékosító geometrizálás és szín-expresszivitás, szakrális dimenziókba tágult hangtalan kiáltás: mindez tehát elementáris és tradicionális sorsélménynek, illetve modern, sőt modernen túli létérzésnek a szuggesztív ötvözete.

Finta Edit ennek a komor lírai-balladai lélektaniségnak valóban az egyik legkiválóbb megelevenítője. Kihívó, szinte tüntetően rádöbrenteni, létörvényekre ráébreszteni igyekvő fantáziájában az általános rettenet, a kiismerhetetlennel (vagy a nagyon is megismert, átélve megtapasztalt) szörnyűségekkel szembeni ijedelem nyer provokatív szenzualitást. A megkövesedő élőlények halmazát vagy a csoportosan is magányos, a lélek rángásaitól félrebillent fejű, arctalan emberfigurák, nőalakok állapotszerű mozdulatlanságát vagy mozdíthatatlanságát vizionáló szemlélet mintha az állandósuló lélekszakadásokat, a szoborszerűsített tébolyt mintázná. A mindenség falán rést ütő beelátás hőköletét. Olykor demonstratív, vad kolorit, az égő pirosak és zöldek, az erős barnák révén, máskor lágyabb, árnyaltabb – és egyben talányosabb, kísértetiesebb – színmodulációk, színátmene-

tek alkalmazásával. A hajlongásukban is függőleges, felfelé indázó, vertikálisan megnyúló, lényegében gótikusan megvékonyodó – Edward Munch réműletes sikoly-lényeire vagy mások bábualak-körvonalaira emlékeztető – árnyhősök, emberjelképek vagy szimbolikus ballada-reminiszcenciák pozícióját pedig mindegyre a vízszintes vonalrendszerek, a horizontálisan lesimító, keresztező és lezáró hullámsíkok fogják valami síron inneni vagy síron túli esélytelenségbe, valami véglegessé bizonyosodó elhantolás kikerülhetlenségébe. Mindez egyéni továbbvitele az európai festészet azon jelentékeny irányának, amely egyszerre mozgósítja az idő-relativizálás és az idő-abszolutizálás konkrét-figurális misztikáját. De egy helyütt talán még a „királyt” és a „királynőt” megörökítő Henry Moore hatása is felfedezhető.

Nem véletlenek tehát Finta Edit országos, Kárpát-medencei és nemzetközi sikerei. Mindemögött azonban ott rejlik a kommunista Romániában magyarként elszenvedett több évtizedes családi és személyes sérelmek özöne is. Az az alapvető létélmény, amely a képeken oly sokrétűen fejeződik ki: a félálom, a fél-halottság, a tárgyá lefokozódás, az elidegenedés, a papírszalag-bábuvá válás, az üres, tekintet nélküli arcokba, fejekbe záródás, az alkonyatiság, az egyedül maradás, az elélettelenedés, az öltözékfoszlányok, tépett drapériák, törmelékesedő falak közötti bolyongás. A tűzszerűen lobogó ruhákban vergődés az éles árnyékú félelem-tárgyasulás mozzanataiban – s mindez valamiféle neoszürreális, újjótikus miszticizmus jellegzetességei által. És mindennek talán legösszetettebb megformálásai a *Triptychon* vagy a *Romantika* című alkotások. Ez utóbbin a falusi ház, a szakadó ruha és a fogas, a székykapura is asszociáló képkeret motívumai a régműlttől a máig ívelő folyamatos tragikum bensőségeken impresszív megidézői. Azt jelzik, hogy Finta Edit egységben látja a pusztulás örök veszélyét, a közösségi és az egyéni sorsszenvedés mélységeit, s hogy formakultúrája széles szellemi birodalmakat ölel át. A művésznő mostani élményteljes tárlata, megkapón súlyos jelentéseket hordozó kiállítása erőteljesen és tanulságosan bizonyítja mindezt. Elmélyedésre és magunkba szállásra késztet – kétségtelenül és elkerülhetetlenül.

(Elhangzott a Magyar Írószövetség klubtermében 2012. november 7-én)

Oláh András

levett kalappal

(Bertha Zoltánnak 60. születésnapjára)

mióta Isten naponta újra tesztel
a kilakoltatott múlttal nem veszekszel
összeragadt álmod terhekért világít
pedig már mindenki elment aki számít
a redőnyök résein átömlik a nap
hatvan éved nem érv csak levett kalap
mint minden más: a szó is eltörik egyszer
s míg kihúlt kávéját issza fel a reggel
leúszol még néhány hosszt a medencében
s gubbasztasz a járdaszegélyen mint régen
a reményre váró pataki kisgyerek
hisz benned még most is minden oly kerek
s ha a Piac utcát lábad alá veszed
s ízleled a fahéj-illatú színeket
mintha az öröm is újra véled volna
benned bóbiskol a város csonka tornya
engedelmesen kigombolod a könyveket
hisz neked címezték mind mi körbe vesz
megfejtetted a bennük rekedt időt
az álmok igazát mely belőlük kinőtt
s bár értük Isten eltaposott szavakkal fizet
fölajánlod helyettük kétségeidet
a könyvek udvara édes és illatos
ott még magyarul zakatol a villamos
elvakart szavak kutatják köztünk a rést
levett lécek gyorsítják fel a szívverést
s mert a mondatból lassan elfogy az alany
és a felismert irány is bizonytalan
neked már nem elég semmi itteni
indulsz hát mindennap
Isten búvóhelyét felderíteni

Finta Éva

HATVAN

(Bertha Zoltán köszöntése)

Szóval hatvan vagy
Bertha Zoli!
Senki sem gondolná
nem látszik rajtad
letagadhatsz simán ötöt, tízet
most ez a szöveg lép be a képbe
majd hallod annyiszor
s ilyenkor jön a tükör, a kontroll
hogyan igaz-e.

És persze, igaz!
Hiszen odabent a lélek
még mindig a játszótérre szökne nyaranta
smaragd tavaszok után a buja méregzöldbe
szétrobbant fények alá, be a nyárba egészen
térdig a langy esővizekben pocsolózva
bújna a zöld lombú árnyék alá
kedvenc olvasmányáival
amikor a nap színes szivárványa a szemhéj ereszében
összekeverve, foltosan rajzolja a belső képet.

Hát íriszén nyaraidnak
hableányok üveg kacagása közben
rejtett homályán munkaasztalodnak
könyveid, jegyzeteid közé zsolozsmázva magad
gondolj az egykori gyermekre újra és újra!
Pataki egéd kristálylevegője terében
tűnjön elő az idő végtelen jelenése
a sosem-múló csodavárás
mert ebben nem lesz változása a léleknek
mert odabenn áll lábujjhegyre feszülve
les és figyel a kisgyermek, a kamasz
az ifjú, a felnőtt férfi is, nézi a KÉPET
a belsőt, mely mindig rávetül arra a reggeli arcra
ki tükrödből nevetve visszanéz.

Legyen mindig ilyen tiszta
és áttetszőn visszahulló égi a kép
ha hetven leszel vagy nyolcvan
és LÉGY!

Szakolczay Lajos

A Gyémánteszű

Bertha Zoltán 60

Az átkos Trianon, sajnos, leválasztotta rólunk – a nagyhatalom egy másik nagyhatalomtól is kaphat pofonokat – Szibériát is. Pedig előző életünkben – egy valamire való irodalmárnak volt előző élete, Berta Zolinak nyilván kettő is – hogy szeretünk barangolni a jégcsákánnyal simára borotvált, ám a mínusz ötven foktól *tüzes* tájon. Jókedvűen énekeltük – előrelátóan, mert hol volt még a *való!* – a „Sztálinocska, Gulágocska, hej!” andalítóan is éber dallamát. Énekeltünk, és kerestük a magyar nyomokat, hiszen nemcsak Petőfi került Barguzinba, hanem legalább 30 ezer Fehéregyházán rabul ejtett honpolgárunk is.

Minthogy a dermesztő hideg, tudósok mondják, hatással van a nemzőképességre, pár nemzedék alatt olyannyira felszökött az ottani magyarok száma – iskolát kaptak, nevelést kaptak, ha kellett kancsukat kaptak –, hogy csodák csodájára szárba szökken a szibériai magyar irodalom is. Költők, esszéírók, prózisták vettek a nyakukba a Petőfi-örökséget – volt közülük egy-két öreg, akik még személyesen ismerték az új helyzetben kiviruló klasszikusunkat –, s evvel az édesen is tonnányi teherrel úgy sétáltak a tűhegyes kövekkel tűzdelt aszfalton (véghetlen mezei út volt az!), mintha élveznék a *szellemlét* kisebbségben is gyötrelmesen *föl-emelő* voltát.

Ezen a tájon, amelyet az önfeláldozó hűség magyar tájjá emelt, jó volt magyaroknak lenni. Ha megkondult a harang (olykor a jégcsákány az ilyesféle edzéshez nem szokott koponyán kopogtatott), tódult a templomba a sereg, hogy éltesse az Urat, megmentőnket, hiszen távol a hazától is kacskaringóit levetvén *élt* a magyar nyelv.

Élt? Virult!

Aki nem hiszi, az nem hisz – sajnos, sokan vannak ilyenek – a kisebbség (nemzetiség) fölemelkedésében. Pedig a Barguzini Magyar Hírlap mindennap megírta – nem volt itt cenzúra, mint jóval később a *Kárpáti Igaz Szónál*, amely tizenhét (!) évig csak az ukrán lap tükörfordításaként jelenhetett meg –, hogy az egyenes gerinc attól egyenes, lett légyen eme „tartóeszköz” orosz, magyar, hucul vagy sztálinista zsvány testben, hogy megkapja napi *lélekadagját*.

Az iskolában anyanyelvi szinten, sosem a közvetítő nyelv igénybevételével oktatnak, a templomban a pap magyar nyelven prédikál (minthogy művelt elme, egy-két Petőfi-idézet is bekéredzkezik a szentbeszédbe), az író magyar nyelven alkot, s ha a szükség úgy hozza (például fagyos krumpli kerül a paprikásba), magyar nyelven káromkodva tángálja el a feleségét.

Királynak, tanácselnöknek vagy párttitkárnak mindenki azt választja meg, akit akar. S mi gond volna egy ilyen „kisebbségi” földrészen, a magyarok mellett még ezer náció élvezi a szenvedés *gyönyörét*, ahol kolbászból (igaz, fagyott kolbászból) van a kerítés? Ahol úgy örülnek a rabok a cáratyuska által hímezett orosz fogságnak, mintha Florida napsütötte tájain ennék a vecsési görögdinnyét (káposztát?).

Battyogunk, előző életünk tükörsima göröngyeit talpunk alá gyűrve, a hóval fedett, jeges széllel tűzdelt barguzini tájon, s közben Lászlóffy Aladár *Iskoláim, drága iskolák* című versét mormogjuk magunkban. Megérettük – különösen Bertha Zoli professzor, a gyémánteszű, aki már akkor professzorként tanított, volt birtokában a megérzéseknek –, hogy a magyar kisebbség irodalma csak akkor fog igazán *értékén mérve* a köz tulajdona lenni, ha kezdettől fogva, bármilyen síkos is a táj, állunk a talpunkon.

Ő pedig állt – rendíthetetlenül.

Órákat adott, zseniális beszélőtehetséggel, a szibériai magyarok nagyjainak és kicsinyjeinek – egy-két morgolódo jegesmedve is fejet bölintgatva hallgatta –, szobrokat avatott, konferenciákat vezetett, utazott egyik jéggel vert, kalácsot sosem látó helyről a másik ugyancsak jéggel vert, kalácsot szintén nem kóstoló helyre, tette, amit az erkölcs – a szellemi ember erkölce megkíván. Tehette, mert többek között Németh László volt – lesz százharminc év múlva! – a tanítója, és az erdélyi irodalom Forrásostul, csobogásostul a lelkiismerete.

Ha „az erdélyi magyarság gazdag népi-nemzeti örökségre támaszkodhat”, Kós Károly építőművészként alapozta meg erőst a várat, hogyne volna ez megingathatatlan támasz – „Sztálinocska, Gulágoicska, hej!” – az idegen éghajlat alatt lakozók mindegyikének is. A szibériai magyarság, láthattuk, *napsütötte* tisztás – jég azért föl nem enged, kancsuka azért meg nem szűnik! –, s hazudik, aki úgy véli, hogy ott született meg a „Sátán fattya”. Az majd csak később, a *málenkij robot* „rózsali-getében”, Kárpátalján fog robbanni.

A szibériai jégpokol is kellett ahhoz – erősítendő a sárospataki hitet –, hogy Gyémánteszű Barátunk beleáshassa magát a kortárs magyar irodalomba, annak is legmélyebb – itt-ott faggyal kecsegtető – burkába, a szomszéd népek magyar irodalmába. *Életfaként* megannyi ágat levezdett, hogy Farkas Árpáddal világgá kürtölhesse: „Erdeinknek megmaradás-hangulata van.”

Megmaradás – erről van szó!

Ezt zengik a bércek és a völgyek, még akkor is ezt, ha süketebbnél süketebb a politika megannyi füle is. Mert irodalmunk olyan kacifántosan bonyolult, ám egyszerűségében igazságkereső, olyan ezer helyről táplálkozó – ideértve a szibériai anyafarkast is! –, hogy büszkén vallhatja mindezen értéket tudós professzor barátunk is. „A magyar irodalom sajátos jellegéhez szervesen hozzátartozik, hogy hosszú évszázadokon keresztül szorosan összefonódott a történetiséggel, a

nemzeti-közösségi sorskérdésekkel, a nemzeti önismeret és öntudat lelkiismereti, sorsszemléleti orientációjával, valamint egzisztenciális és nyelvi öntanúsítás identitásmegtartó törekvéseivel.”

Aki hallja, adja át!

Mi meg csak lépkedünk egyik századból a másikba, Szibéria jégpoklából Kalotaszeg virányos (ejhaj!) tájaira, nem feledkezvén meg mostani legfőbb gondunkról, kárpátaljai barátaink sanyarú – ágyú tehet-e igazságot? – sorsáról, beszorított-ságáról, vesszőfutásáról sem. Igaz, fájó szívvel, Szibériát *visszaadjuk* – az ottani magyar irodalom petrezselymen is megél –, helyette Kárpátalját szeretnénk magunkénak tudni. Nem a földet, nem a határt, hanem az ott élők önbecsülésének a tisztességét. Mert érték ott is teremhet, ahol senki sem várja.

Miként mondotta volt barátunk a *Sors, identitás, megmaradás* című tanulmányának a végén? „Az emberi minőségnek nincs mérete, nincs központja és periferiája – csak mélysége és magassága. Bárhol születik: köt és emel. Köt és emel a bennünk lévő – s a fölöttünk húzódó értékekhez.”

Ha Gyémánteszű föltekint a magosba, és fényével meghasítja az ég boltozatát, hullani kezd fejére a manna!

Isten éltesse sokáig!

Finta Edit: Színpad II.

Fecske Csaba

Egy meghatvanodottnak

rémes-rímes –

Barátom Bertha, kedves Zoltán!
Versemért csak nem haragszol tán?
Hatvan éves lettél,
S ettől még nem lett tél.
Egy túlkoros csibész kamaszban,
Ha ősz, ha tél, mindig tavasz van.
Köszöntésemet ne vedd zokon,
Ehhez *rímülten* ragaszkodom!
Egy-két év elhessen.
Az Isten éltesse!
Szívügyed a szép irodalom,
S más ilyen gyönyörű lelki lom,
Ne hagyj kiseperni,
A szót agyonverni!
Vannak még olvasó emberek?
Én bizony keveset ismerek.
De áll Buda még s él
A magyar költészet,
Mondom hát, nem hiába éltél.
Adjon Isten erőt és *észet*,
Alkossál nagyot és merészet!

Gál Éva Emese

Mindenségben

Nem csak köröttünk van a végtelen,
de belülről is űrt teremt a lélek,
s az űr csillagrendszereket terem,
hogyan kitöltse a fájó ürességet.

talán belülről kezdődött az űr,
s a mindenség a lélek ráadása,
talán nincs semmi seholy egyedül,
csak szerteszagot a haza hiánya.

de van hazánk! ott mélyen, legbelül,
ahol a csend álmokat köszörül,
hogyan kifaragja lelkünk tiszta arcát,

s kezdjük magunkra hasonlítani!
Bennünk nyílnak az idő szirmai,
hogyan ne tépjük ki szívünkéből a rózsát.

Vers-vonat

Hová halad az örök vers-vonat,
mi hajtja még a csend-mozdonyokat,
ha nincs gőz, energia, értelem,
mi vonszol rímet át az éteren?

Merre tart annyi gond és gondolat,
vagy a száguldásba zsúfolt szavak,
mi a cél, ha nem ér el sehova?
Az űr sötét, a semmi ostoba.

Az örült versvonat, a képzelet
úgy szeli át a végtelen eget,
mintha tudná, hogy bárhol hazaér,
ahol lüktet a nyár, dermeszt a tél,

és mégsem talál hazára soha.
A gondolat a bolyongás hona.

Alföldy Jenő

A korszellem változása és a szellemi érték maradandósága

Bertha Zoltánnal együtt gondolkodva

Három éve sincs, hogy Bertha Zoltán *Sorsmetszetek* címmel kiadott tanulmánykötvényéről megírhattam véleményemet: az irodalomnak ez az avatott szakembere a magyar sorskérdésekkel birkózó magyar költők, írók és elméleti emberek tanítványaként és követőjeként szól közönségéhez. Elveit európai műveltséggel fölvertelve támasztja meg. A klasszikusok képviselője mellett a regionális irodalomban is megtalálja a maradandó értéket. Ritkán emlegetett kiválóságokra vet fénycsóvat, akik valamilyen okból kevésbé kerültek be az irodalmi köztudatba. Olyanokat, mint az Erdélyben élt – nemrég szép korban meghalt – Jánosházy György, a nagy kultúrájú, igazából rangrejtve is európai színvonalú, formaművészetével és intellektusával is kiemelkedő nagymester, vagy mint a „csángómagyar sorsköltészet”, ez a napjainkban végre többek által is alapos tanulmányozásra méltatott, sajátosan magyar szellemi képződmény, amely az anyaországi nagyközönséghez viszont még alig jutott el. Figyelme kiterjed az országhatárainkon kívüli magyar irodalom minden tartományára. A *Sorsmetszetek* könyve arról tanúskodik, hogy eleven hatóerőként kezeli, értelmezi és időszerűsíti Ady és Németh László tanításait, eszméit. A magyar szak mellett a külföldi (leginkább az angol) irodalomban is otthonos egyetemi oktató a világ szakirodalmából vett idézetekkel is alátámasztja állításait és érvelését, szemléltetvén, hogy a „sorskérdések irodalma” egyáltalán nem magyar specialitás. Jelen van mindenütt, ahol a gyarmatosítás, a történelmi eredetű ellenségeskedés, a kisebbségek jogainak sérelme, az eltérő eredetű nemzetiségű emberek békétlensége és kiszolgáltatottsága s a tömeges szegénységgel járó iskolázatlanság áll a társadalom mentális egészségét szolgáló kultúra útjában.

Hozzávetőlegesen sem tudnám összeszámlálni és felsorolni, hogy földünkön hány ország, országrész, nagy és kis közösség s egyén szenved a maga sorskérdéseinek megoldatlanságát. Irodalmunk olyan kitűnősei tanúskodnak ezekről a kötetben, mint a külön fejezetekben górcső alá helyezett Ady Endre, Németh László, Sütő András, Lászlóffy Aladár, Utassy József, Serfőző Simon és Nagy Gáspár életműve s a csángómagyar sorsköltészet. Bertha Zoltán vizsgálódása elsősorban eszmetörténeti természetű, értékfelmutató és a közösségi érdek szempontjait érvényesítő.

Legalább a trianoni szétszórattal kezdődően (de mondhatnám azt is, hogy a

parlagiasság vádjával illetett Csokonai vagy Petőfi támadoi óta) újra és újra fölhangzik a vád, hogy irodalmunk csak néhány kivételes lángelme révén képes kitörni a provincializmus karámjából, s Európa korszerű irányzatainak követése helyett csak a saját történelmi nyomorúságunkkal foglalkozunk. Az elmarasztalásban gyakran érzékelem, hogy a regionális értékek ismeretéért folyó küzdelem is megkapja a provinciális gondolkodás bélyegét. Ez ellen éppúgy tiltakozik az igazságérzetem, mint Bertha Zoltáné. A „csángómagyar sorsköltészet” épp olyan lényeges irodalom- és eszmetörténeti vagy nyelvtörténeti tanulságokat rejt, mint például Erdélyi Zsuzsanna népi imádságos gyűjteménye (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*).

Hovatovább már az is vádként hangzik el, hogy íróink mindenkor a szép magyar stílus elvét követik, legyenek bár hagyományosak, archaikusok vagy modernek, vagy e stílusok szerves egységét teremtik meg, mint a föntebb említett szerzőknek jószerével mindegyike. Vagy éppen a közemberek nyelvét beszélik – olyan szemléltető s képzelőerővel és olyan mélyről jövő, őszinte érzelmekkel, hogy nemcsak a gondolkodó elme, hanem az olvasó egész lénye belerendül, mint amikor Petőfi, Szabó Lőrinc verseit, Mikszáth Kálmán vagy Kosztolányi novelláit olvassa. És hibának minősítik, ha a költő a saját korának égető közügyeivel foglalkozik, holott ez nemcsak Illyés Gyula kulcsfogalma volt: Nemes Nagy Ágnes is elismerte némi iróniával, hogy a költő nem is tehetne mást, minthogy kifejezze a maga korát; ő például a „polgári humanisták” évtizedes elhallgattatását és a kényszerű hallgatás gyötrelmét tartotta a maga sorskérdésének a többi között.

Bertha Zoltán *Sorsmetszeteinek* bevezető tanulmányában mindjárt az első lapon egy angol nyelvű szerzőtől olvashatunk igazoló érvet a sorsirodalomnak nemcsak a létjogosultságáról, hanem nélkülözhetetlenségéről, nagy-nagy szükségéről is. Az arab származású, de angliai születésű és neveltetésű, európai kultúrával fölvértezett, tanárként egyebek közt az amerikai Harvard Egyetemen is működő tudós, Edward W. Said (1935–2003) a kizárólagosság gyanús melléközöngéit tudatosan kerülve jelentette ki, hogy az értelmiségnek *gyakran* az a hivatása, hogy „képviselje, kifejezze és tanúsítsa a nemzeti közösség szenvedéseit”. Akkor is, ha angolul, és akkor is, ha arabul olvas. (A jeles művelődésfilozófus vitatható politikai megnyilvánulásaira nem térek ki.) A dogmaszerű leszögezést tudatosan kerülő tudósnak ez a meghatározása nem ad alkalmat arra, hogy a spirituális és kozmikus tartományokba hatoló s a társadalmi kérdéseket többnyire kerülő költők és írók olyan mellőzött vagy csak megtűrt művészek legyenek, mint nálunk a korai Kádár-korban Weöres Sándor vagy Pilinszky János. Az irodalom a humánus eszmék, stílusok és irányzatok szabad köztársasága, és az elméletírás szakembereinek is jogukban áll, hogy specializálódjanak valamelyik eszmei körbe tartozó szerzőkre (mint Bertha a nemzeti sorskérdések irodalmára), és szabadon érvényesítsék azokat a nézeteiket, amellyekkel a maguk területén hasznosíthatják tudásukat.

Ma tudományos életünk nem egy rangos személyisége hangoztatja, hogy a mai közönség fiatalabb nemzedékei egyszerűen képtelenek megérteni mindazt, amit költőink a rendszerváltozás előtt, a Kádár-rendszer évtizedeiben írtak, munkájuk használhatatlanná vált. Nézzük csak, ki mindenki a többiek között: Illyés Gyula, Nagy László, Vas István, Székely János, Sütő András, Szilágyi Domokos, Ratkó József s még jó néhányan, akikről mostanában kezdik elismerni, hogy a klasszikusok között a helyük. Mert más lett a nyelv, a szleng, az észjárás, változott az emberek legfőbb gondja, ízlésbeli igénye, elavultak a harminc-negyven-ötven évvel korábbi politikai és társadalmi problémák, vagyis – „logikusan” következik mindebből – a közönséget már nem érdekli mindaz, ami a Kádár-, illetve a Brezsnyev-, Ceaușescu- vagy a Husák-éra embereit izgatta, s a kor magyar lángelméit versre, regényre ihlette. Mindezekből következően talán még Pilinszky Jánost is fenyegeti az érdektelenség, mert a náci népirtás történelmi botrányához tapadt a figyelme költészetének egy hosszan tartó szakaszában. Mert jött a nagy „paradigmaváltás” az elmúlt évszázad, illetve évezred utolsó tíz esztendejében, és mindent elsöpört. Eltakarította az ellenállóerőt, a szabad szólásért, a stílusok egyenrangúságáért folytatott harcot, az írói bátorságot és a nyelvi, stilisztikai, észjárásbeli értékteremtést. Akárcsak 1919-ben, 29-ben, 33-ban, 39-ben, 45-ben, 48-ban, valamint régebben és újabban, a reformációs vagy a reformkorban és így tovább. Akkoriban is jókora paradigmaváltások voltak pedig. De érdekes módon az emberek az esztendő múltával továbbra is olvasták a régieket és az újakat egyaránt. Nem ment ki a köztudatból Petőfi, Arany, Ady; ők és a többi nagyok nem törpültek, hanem nőttek az időben. Az irodalmi műveknek más a csillagjárásuk, mint a társadalmi korszakoknak. Még olyankor is, ha szerzőik történetesen átadják szellemi energiáikat az „időszerű kérdéseknek”, háborús ellenállásnak, a nemzeti-nemzetiségi és a társadalmi egyenlőségért folytatott harcoknak, a tömeges migrációnak, a zsarnokság elleni tiltakozásnak és hasonlóknak. A történelmi korszakok mulandók lehetnek, de a bennük születő és a korra jellemzően humánus eszmékkel foglalkozó művek és a bennük munkáló történelmi emlékezet éppúgy tartalmazza az örök emberit, mint a társadalmi élettől többé vagy kevésbé elvonatkoztatott művek szerzőinek munkái. Amit pedig sorskérdésnek nevezünk, az – ha módosult formában is – átível a rendszerváltozásokon. Nem szabdalják áthidalhatatlan szakadékok. A Kádár-rendszerben is és a mostani korszakban is volt, van szegénység, jogtiprás, agresszió, biztonsághiány. Vannak újabb riasztó jelenségek a szubkultúrában, bőven természeti papírvirágait és szellemi kábítószereit a giccs, ha másféle is, mint a szocreálban. A megaláztatás ma is éppúgy fáj, mint a Kádár-korban, amely különben önmagában is sokat módosult – a világegyetem örökös jelenségének és alaptörvényének, a változás törvényének megfelelően. Az 56 utáni megtorlások idején ép erkölcsi érzékkel senki sem hivatkozhatott József

Attila sorára, mely szerint „karóba nem húznak ma már”, de a konszolidáltabb „puha diktatúrában” ismét lehetett citálni ezt az aranymondást. „Jogállamban a pénz a fegyver”, mely nálunk és világszerte épp olyan veszélyes, mint a dinamit („bankó a bombarobbanás”), noha másképpen festett az 1935 körüli társadalom, mint a 2015-ös. Ez is sorskérdés.

És hogy állunk a magyar nemzetiségek kérdésével? Vajon elavultak azok a sorskérdések, amelyeket hosszas határozat és hallgatás után idehaza először a legbátrabbak, Illyés Gyula és Csoóri Sándor kezdett bolygatni? Mit ér a szabadság, ha nem tudunk mit kezdeni vele? Vajon nem szervesen következik-e a Kádár-kor viszonyaiból, hogy például a vallásszabadság tiltását követő évtizedekben a megszokás folytán jószerével megszűnt a szabad vallásgyakorlás igénye? Lehet, hogy ma nem ez a legégetőbb kérdés, de ez is tömören érzékelteti, hogy a mai okozatok a tegnapi, tegnapelőtti okokra vezethetők vissza. S ha az olvasók ma elfordulnak a régebbi irodalom érvényes műveitől, akkor a saját sorsukat sem érthetik meg.

Mindezekkel oda szeretnék eljutni a párhuzamok sínpárján haladva, hogy ha mára csökkent a versolvasási kedv, akkor azt nem a paradigmaváltás(ok)nak, hanem az olvasói szokások, az olvasói kultúra változásainak és még sok mindennek érdemes tulajdonítanunk. Az állami manipuláció hangsúly-áthelyeződéseinek például: a hatvanas-hetvenes években sokkal jobban dotálták az irodalmat, mint később (nemcsak Garait, Vácit vagy Berkesit, hanem idővel Déryt, Nagy Lászlót, Vas Istvánt és Juhászt is). Ám a piacositás elve már a nyolcvanas évek elejétől működni kezdett. Ilyesmivel inkább érdemes foglalkozni, mint az ingatag lábakon álló, a történetiséget mellőző vagy kiforgató teóriákkal.

Bertha Zoltán gondolatvilágával egybehangzóan – és az ő korrekt modorában – próbálok reagálni az irodalmi gondok új keletű diagnózisaira. Nem tagadom meg, hogy javító szándék is vezérelheti őket, csak semelyik irányban se legyünk elfogultak. Ha az olvasási szokások erősen negatív irányú megváltozásából arra következtetnénk, hogy alkalmazkodni kell hozzájuk, s nem pozitív irányba orientálni, ahogy ezt a Bertha Zoltán által idézett E. W. Said az értelmiség *gyakori feladatának* (s nem a fontosság egyedüli kritériumának) nevezi, akkor a mai olvasó, tanár, diák vagy bármely kulturálódó mai nő és férfi teljességgel hiábavalónak tarthatja a legnagyobbak tanításait. Akkor csakugyan „meghaladott” és fölösleges volna Ilylyés, Nagy László vagy Sütő András és a náluk még régibb és másabb nyelven író Ady Endre, Babits Mihály, Petőfi, Balassi műveinek befogadása. S velük együtt a világ irodalma Homérosztól és Szapphótól Villonon, Shakespeare-en és Goethén át Thomas Mannig, Szolzsenyicinig. Az olvasmányosságban ma is nehezen utolérhető id. Dumas-val, Mark Twainnal s a vitathatatlan értékű Saul Bellow-val és García Márquezzel együtt. És bárki levonhatná a tanulságot, hogy minden költő és író, akit ma elismerünk, néhány évtized múlva megy a süllestőbe a Horthy-

és a Kádár-korban működő szerzőkkel együtt, hiszen a „gyorsuló időben” egyre sietősebben válnak érdektelenné és szorulnak háttérbe a saját koruk történelmi, társadalmi gondjait feszegető, lángelméjű szerzők.

Ez azonban nem így van. A Gutenberg-galaxist szédületes tempóban felváltja a Neumann-világkép, a könyvet a számítógép s a televízió, és ha létezik „paradigmaváltás”, akkor annak okait nemcsak a művek tényleges vagy csak látszólagos értékeiben, hanem a médiumokban, a televíziókban, az agyonbulvárosodott sajtóban, az oktatásban, a nevelésben, az emberek idejét elfecsérlésre csábító, manipulatív társadalmi életben kellene keresni.

Bertha Zoltán irodalomtörténészt, a nemzeti elkötelezettségű és szenvedelmű, de az európai és azon túli irodalomra is rálátó, tudós kritikust én azzal szeretném méltatni és megbecsülni kerek számú születésnapján, hogy elmemozdítón hat rám műveinek olvasásával. Okultam gondolkodói tisztességéből, problémaérzékenységéből, s a fenti véleményem kifejtésére ösztönzött a mindkettőnk és még sokunkat foglalkoztató kérdéskörben.

Finta Edit: Ünnepe (olaj, vászon)

Vitéz Ferenc

Századokon menetelünk

Bertha Zoltán festőművész (1914–2003) képeihez

Bodrog-part

A Bodrog-parton magányos
csikó legelészik,
holdfehér szőréen villannak
kackiás fények.

Elfekszem a dombok alján,
mint lassú páva rét,
arany szeplőim csillagok
fényével égnek.

Szabad vagyok, de szomorú,
tusakodó tündér
leszek, míg élek.

Májusi rózsafakoronám
megrabolt fészek.

Fehér ház

Vakítottak az izzadt lombú fák
mögül a fehérre meszelt falak.
Belekiáltottak
a napfényes májusi csöndbe.
A gégém rekedt,
bensszakadtak a szavak.
Szivárványt nevetett homlokomra
ez a köldökig csöppenő tavasz,
míg zsoldáros cimbalomfutamként
pergett reánk
az emlékek pipiske gyöngye.

Virágzó gyümölcsfák

Anyánknak göröngyös volt az arca,
imádkozó kezéből nőttünk.
Kendője szélén madarak csőre
csipkefelhőt lenget előttünk.

Kajszi és a szilva pelyhe rózsa
álomból ébreszt föl méheket;
cseresznyeszirmok permeteznek
andalgó sóhajhoz fényeket.

Isten pompáján gyönyörködünk, s még
muzsikás lombunk rügybe zárva.
Azúrködöt lebbent ránk az alkony,
e lányszínekbe áradt óceánra.

Leltár

(Bertha Zoltán néhány motívumára)

Liliomkehelyből fényes harmatot.
Tulipáncsuporból forró ölelést.
Rózsakoszorúból holdat és napot.
Ibolyareményből áldott csöndet.
Lángoló kardvirággal hímzett keszkenőt.
Rontás ellen rozmaringos kalapot.
Körtevirág bíbor bibéje közt az ősz.
Hajnali csalogánykacagásból verseket.
Akácot, kamillát, zsenge hangaillatot.
Kopjafa homlokán virító napból
halott szeretők táncába kéklő lelkeket.

Jegenyék dala

Szilárdan feszülnek, mint a hit,
dombok ölébe, partok homlokára.
Századokon menetelünk,
s jegenyék leszünk mi is nemsokára.
Magasra nővünk, messze látunk,
ágaink hegyeznek túske reményt.
Hajnalonként orgonaszín csöndben
eltáncoljuk e költeményt.

Karcsú tekenőkbe fekszünk,
összeöleljük a földdel az eget –
mint a templomok húsvét vasárnapon.
Virágzó csípőnkéből vér csepeg,
s gyantaszínű édes sóhajunkra
fekszenek rá a gyöngye méhek;
a vállunkról pattanó szőke szikrák
lusta bodzafelhőkbe égnek.

Őrségbe állva szomorú parton,
gyanakodva nézzük az időt,
elámulunk a szemközti várfalon,
s hogy az éjjel fehér haja nőtt
a csöndnek. Virágzik deres hajnal,
egymáshoz szuszognak a lombok;
gyönyörű szívünk még reszket,
s visszabólintanak a tornyok.

A Bodrog fölött violaköd úszik,
ágaink hegyén pacsirta ébred,
túlhallik tán a vár fokán is,
túl hegyen s az óperencián is
ez a gótikus jegenyeének.

„Kapaszkodjon belénk, ki fél,
nem szaggatja azt meg a szél,
támaszkodhat ránk az ég is,
elbírja azt egy falevél.”

Életfa

Tulipán szívemből nyílik az ég.
Ágaim egymást ölelő madarak.
Holtak itatják szép gyökerem.
Egyszer rigófütyty leszek a kert alatt.

Tamás Tímea

A végtelen mondat

Bertha Zoltán születésnapjára

Nem emlékszem pontosan a napra, de valamikor a 90-es évek elejének egyik esztendejében lehetett, amikor Dávid Gyula azt mondta nekem – „Be foglak mutatni kicsi Bertha Zolikának.” És meg is tette. Mindig így hívta, „kicsi Bertha Zolika”. Tudom, ő ilyenkor kimondottam a pályatárs fiatalására gondolt. A „kicsi” kizárólag ezt jelentette nála.

Kicsi Bertha Zolikát azóta ismerem. Hallottam előadni, kiállítást megnyitni, olvastam az írásait, utaztam vele, leveleztem és beszéltem telefonon, szóval – ott volt, ott van az időnek és térnek abban a részében, ahol az én életem – is – zajlik. Nehezen hiszem, hogy már 60 éves. Hogy olyan sok telt el abból az időből.

Ha játszanánk, vagy fura tesztekre kellene választ adnunk, ahol felmutatnák Bertha Zoltán fotóját, és azt kérdeznék, mi az, ami először eszembe jut róla, azt vágnám rá, hogy a végtelen mondat. Merthogy számomra valóságban és átvitt értelemben is ebbe a két szóba sűrítendő mindaz, amit tesz, ír, mond Bertha Zoltán, akinek az élete és munkássága, munkássága és élete (mert valahogy a kettő nála elválaszthatatlanabb, mint másoknál, legalábbis én nem látom a határt, még azt a vékony vonalat sem, ami általában érzékelhető, hogy a határmezsgyéről ne is beszéljünk) leírható, bemutatható lenne parabolaként is, ezzel a címmel: *A végtelen mondat*.

Amikor olvassuk őt, akkor tagolódnak a mondatok, a szövegek és az azokba zárt gondolatok, mert tagolják azokat az írásjelek, de amikor hallgatjuk, hát olyankor néha az az érzésünk, hogy egyetlen lélegzetvétel kitar az előadás, a mondandó, a felsorolandó, a megszerzett, meglátott és megosztott tudás végéig, ami hosszú, nagyon hosszú, egyenletesen folyik, zajlik és folytatható, mindörökkön örökké. Amikor hallgatjuk, akkor az az érzésünk, egyetlen lélegzetvétele kitar az élet végéig. Az ő élete és a mi életünk végéig. Nehéz leírni ezt az érzést, a hatást, amit ez a beszédforma kelt, amely első hallásra talán lehetne megmosolyogtató is, de nem az. Mert elgondolkodtató. Minden alkalommal elgondolkodtató. Nehéz leírni, mert csak körülírni lehet. De azért teszek rá egy rövid kísérletet.

„A magyar sorsirodalom sajátos tematikai, gondolati, létszemléleti karaktere és az abban kifejeződő emberi jelentésvilág olyan artistikusan megjelenő sajtászerűség, amely nem reduktív, hanem hozzáadott dimenziója az emberiség világkultúrájának. A valódi nyitottság nem a lebecsülése, hanem a megbecsülése a sajátos minőségformáknak és jellegadó értékjegyeknek – bármely nyelvű és nemzetiségű kultúrában Afrikától Szibériáig és Fokföldtől az eszkimóig.” Ezt a *Sorsmetszetek*

(2012) című kötetében írja, és lehetne akár az *ars poeticája* is. Bertha Zoltán mindig a provincia felé figyel, mert tudja, hogy ami ott terem, nem feltétlenül provinciális, ennek a szónak a kimondottan csak pejoratívva züllesztett értelmében. Bertha Zoltán figyel a provinciát, mert feladatának (halkan, nagyon halkan talán azt mondanám, hogy küldetésének) tartja, hogy semmi ne menjen veszendőbe abból sem, ami ott terem. Mert része a végtelen mondatnak. Bertha Zoltán érdekesen tud figyelni. Mindig a sorsot figyel. Kísérti a sors. Az egyéni és közösségi egyaránt. *Sorstükör, Sorsmetszetek*. A figyelésében egyszerre van benne az alázat és a könyörtelenül kutató tekintet, amely mindenhol, még a nagyon világvéginek tetsző, nagyon eldugott és elfeledett helyeken is rendszerez, kiemel és félretesz, de megtalálja a gyöngyszemet, legyen az bármilyen kicsi is. És ha egyszer megtalálta, akkor az már része lesz az általa épített és írt és mondott és megosztott végtelen mondatnak. Annak, amelyet élete lélegzetvételével ír. Hogy nem mindenki ért vele egyet, azt természetesnek tartja. Hogy van ellentábor, azt is. Nem kezdeményez vitát, nem pazarolja az energiáit olyanokra, amiket és akiket feleslegesnek tart, teszi a dolgát. Mert a végtelen mondatot befejezni ugyan nem lehet, de folytatni kell. Mindig folytatni kell.

Bertha Zoltán egyik könyve a könyvespolcom nagyon szembeütő részén van. A *Sorstükör*. Minden nap elolvasom a címét. És vannak napok, amikor eszembe jut, ismét és újra eszembe jut róla, hogy ez egy olyan könyv, amely egyszerre elemzés és összegzés is. Bertha Zoltán valahogy egyszerre tudja ezt a kettőt. Egy nagy kirakós játékkal, egy hatalmas puzzle-el játszik, aprózza, aprózza a dolgokat, neveket, dátumokat sorol, mondja és mondja és mutatja őket, azokat, nagyon sokat, elviselhetetlenül sokat (a *Sorstükör* „Psalmus Transsylvanicus” fejezetében egy helyütt, megszámláltam, 222 nevet sorol fel), de amikor épp belefáradnánk, amikor elfogna a fölösleges és hiábavaló fáradtság érzése, gyorsan, nagyon gyorsan összerakja ezeket a darabokat, és felmutatja nekünk a teljes képet. Azt a képet, amelyet az időnek és tudásnak arra a pillanatra összegyűjtött kockáival ki tudott rakni. És olyankor megnyugszunk. És olyankor újra és újra halljuk a végtelen mondatot. És tudjuk, hogy bízhatunk Bertha Zolikában. Ura a részleteknek. Nem hagy ki senkit. Személyesen ismer mindenkit. Majdnem mindenkit. Ő az, aki nagyon helyén van a Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalom Tanszékén. Ott is.

Bertha Zoltán a végek felé figyel. Ha beírjuk a nevét a Google keresőjébe, és valljuk meg, már csak a játék kedvéért is meg szoktuk tenni, 80500 találatot dob ki 0,51 másodperc alatt. Valahányszor az első oldal aljára értem, a következő három címet kínálta fel még a gép: *Székelyföldi Szállás, Észak-Erdélyi Körutazás, Erdélyi Könyvek*. Így, csupa nagy kezdőbetűvel. Arra gondoltam, hogy a gép, ami programozva van, és nem töpreng, igazat mondott ezúttal is. Merthogy Bertha Zoltán

mindhárom helyre el tud vinni minket, a valóságban és másként is. Otthon van a székelyföldi szállásokon, ismeri az erdélyi könyveket, és nem idegen tőle egy észak-erdélyi körutazás sem. Én magam is utaztam vele. Jó idegenvezető.

Bertha Zoltán nemcsak figyelő, hanem figyelő és beszélő is egyszerre. Beszélő már-már a Llossa-i értelemben. Neki kell továbbadnia mindazt, amire mások nem figyelnek. Merthogy ő nem akar senkit kifelejteni. Úgy figyel, ahogy kevesen. Gyerekkorom Bojtorján slágere jutott az eszembe, amikor erre gondoltam: *De azt mondd meg nekem, ha valaki másmilyen,/ Ha csendes és félszeg egy lány, mit tegyen.* Ő azokra is figyel, akik (tudom, ez már közhelyes, de nagyon igaz) ebben a médiumok és celebek és mindenféle divatok világában nem tudnak kiharcolni maguknak semmilyenféle helyet. Ritkán, csak elvétve jelennek meg a nagy nyilvánosság előtt, nincsenek jó helyen jó időben, és ismerősöknek is híján vannak ebben a nagyon kapcsolatterékeny világban. *Egyirányú utcában élnek, a páratlan oldalon,* mintha magában a Bojtorján dalban élnének, és – csak – teszik a dolgukat.

Bertha Zoltán figyelő és beszélő egyszerre. Beszélő Llossa-i értelemben, minden támadó vagy kioktató szellem nélkül. Nem törődik régi hitvitákra emlékeztető ellentétekkel, éles szembenállásokkal. Teszi a dolgát, mert úgy gondolja, hogy a magyar nemzetiségi és nemzeti irányultságú irodalom létét igazságtalanságok és olykor veszélyek kísérik és ezt nem szabad elhallgatni. Írja a végtelen mondatot.

Serdülőkoromban, amikor cél és irány nélkül olvastam mindent, ami csak a kezembe került, és nagy álmaim voltak, úgy gondoltam, hogy egyszer képes leszek én is megalkotni a világegyetem modelljét egyetlen írásban. Azóta már nem úgy olvasok, és mást gondolok. Azóta tudom, hogy viszonylag keveseknek sikerül ez. A végtelen mondatról Borges jutott az eszembe, és az ő modellje, a bábeli vagy – a számomra kedvesebb fordítás szerint – végtelen könyvtára. Lehet, hogy partikulárisnak tűnő témája ellenére, vagy épp annak köszönhetően, Bertha Zoltán végtelen mondata is egy univerzum modellje, egy sajátos univerzumé, csak ő még nem tud róla?

Születésnapra készül ez az írás, és születésnapra illik ajándékot adni. És kívánni valamit. A kívánság könnyűnek tűnik. Én azt kívánom Bertha Zoltánnak, hogy folytathassa, nagyon sokáig folytathassa még a végtelen mondatot. Ajándéknak pedig ugyanazt adnám neki, amit már két egykori *kriterionos* kollégám, Deák Ferikó és Dávid Gyula is kapott tőlem: egy Pavic-féle időtojást. Úgy látszik, sok van nekem ezekből. Az ilyen időtojások nem aranyból valóak, de bennük van a megajándékozott egyetlen napja. Ha úgy érzi, hogy valami rossz fog történni vele, feltörheti, és minden baj elhárul a feje fölül. Ajándékba kap egy nyugodt, derűs, nem várt napot. Egy egész ajándéknap, amikor meg lehet állni, egy napnyi idő, ami nincs beosztva, ami teljesen szabad, és bármire használható. Azt hiszem, ennek örülne, mert bizonyára híján van ilyen napoknak.

Dobozi Eszter

Mit tékozolt, ki tékozolt?

Bertha Zoltánnak köszöntésül
*ajánlom legújabb versemet – remélve,
hogy ifjúságának tájairól jobb emlékeket
őriz, mint e sorok írója...*

Játsszunk? Ne játsszunk
Ne nézz hátra, jön a farkas-t,
mert jön, jön az a farkas,
és lecsap, rád üt mancsával, valami bélyeget rád süt,
s egy szép estén bevacsorál...
Jártam ifjúságom városát.
Mintha idegenben tébláboltam volna.
Nem ismeret, az ösztönök vittek erre-arra.
Mint terepszín apró állat a gazban,
oly észrevétlen maradtam,
ahogyan egykor,
s megint pörgött eszeveszetten
a rejtett iránytű bennem...
Jöttömre nem lobogtak föl a tulipánok,
nem maradt egy utcakő sem,
mely emlékezne régvolt cipőtalpamra,
egyetlen érintés sem
nyúlt utánam a házfalakból,
itt jöttem-mentem pedig egykor
suttogó téglasorok közt.
S bár minden benyílóban,
a félig elfüggönyözött ablakokban,
a becsukódó ajtók mögött is rejtőzött
egy-egy figyelő szempár,
meg-meghúzódon, kémlelődve őrszem,
mégis láthatatlan maradtál,
s jelentéstelen. Olyan voltál itt,
mint suta cáfolat egy érvelésben.
Ez az egykor-volt város,
mely most oly megadóan terpeszkedik előtted,

se meg, se fel nem ismert,
noha egész hadosztály gyűlt össze
röhögők, vigyorgók bálványaiból.
Mintha évszázadok, évezredek ékelődtek
volna közéd s állítólagos társaid közé,
mert *arctalan* se volt itt senki sem,
arcátlanoknak gomolygó tömege annál inkább,
s egy sem akadt kortársadul szegődőn,
s jeltelen kis másodat ki kortársául fogadta volna.
Úgy jártál-keltél itt, mint ki magának is jelentéktelen.
Vonultál közöttük láthatatlanul,
mázsás szobortestedet vonszolón;
élőből szikkadtál kővé meresztett parancsolatnak,
mit ide pottyantott valaki: kacagató anakronizmust,
másik ég alól menesztett
páriát, más glóbusok elől menekvőt,
s nem lehettél közöttük éneklő szobor se,
s halott énekes,
mert nemzedék sose volt az a kinyúlt pulóverekben,
loncsos, zsíros hajcsimbókokkal
s mosdatlanságával tüntető csődület,
naiv képzelgés maradt, ha gondoltál is ezt-azt,
s nem kettőződött meg senkiben, ami látomás volt,
idea, és kitépni nyelvedet nem volt szükség,
enélkül is bennrekedt a szó,
hangodat, a nyöszörgésszerűt nem akadt fül
hallani, a néma kézjeleit felfogni elme, agy.
Hát mégis csak játsszunk?
Van visszajátszani műszer, kütyü
az egyszer voltat? Az úr
sem lehet kietlenebb, mint ifjúságod tájai.
Vagy volna itt még valaki,
aki egybe tudná ontani,
mit tékozolt, ki tékozolt?
A verőfényben csak a slammerek
patanyomába gyűlt szennyes lé borong.

Serfőző Simon

Napestig

Bertha Zoltánnak

Amiben hinni
szerettem volna:
jönnek az országzászlós
győzelmek,
lemondhattam róla.
Lemondhattak a földek is,
hogy megpihenni
dombjaikra kifeküdhetnek.
A görnyedésből kiegyenesedhet
Isten hajlott gerince is:
a szemközti hegyek.

Nem jöttek a csodák.
Csak az eresztékek reccsentek meg,
s a régi gerendák.
Fogták egymást
az erős ácsolatok.
Szorításukat a satuk sem
engedték ki szájukból.

A szélkerekek
hiába fordultak meg,
napestig lapátolhatják
azóta is a levegő-eget.
Azóta is legyezgethetik
a fuvallatot a fák.
Ázhat az eső is,
latyakjába belesüppedhet
nyakig a sár.

Lőrincz György

A mi emberünk!

Bertha Zoltán – 60.

Csak?

Az nem lehet igaz! Nem hetven? Nyolcvan? Száz? Bertha Zoltán nem lehet **csak** hatvanéves, hisz az idők kezdete óta írja törődő, ránk figyelő, szeretetben megfürösztött írásait!

Sokszor elgondolom, hogyan és miként tágult a világ számunkra.

Hisz úgy tűnik, hogy alig pár éve volt, amikor még a szabadság fényes hajnalán a farkaslaki Tamási-ünnepségeken elsőként ismerkedni kezdtünk Czine Mihály kunkori, bozontos szemöldökével. Néztük, ahogy még a mi, cinkos huncutsághoz, csintalan kujonsághoz szokott székely világunkban is meglepetést okozva, pödört bajuszként fölünk borul a homlokára. Hallhattuk mély zengésű baritonját, ahogy harangzúgásként fölénk borul, s ahogy a hajdani prédikátorok bízó hitével, szavaival megsimogat. Mert nem volt Tamási-ünnepség akkoriban Czine Mihály nélkül Farkaslakán! Hatalmas alakja kimagaslott az ünneplő sokadalomban, jelen volt, mint a Gondviselés Farkaslaka fölött, Firtos lova hátán, s talán nem is lehetett volna nélküle megtartani egyet se. Ő volt az önszorgalmú, szolgálatos magyar lélek, a magyar irodalom szószólója, aki törődik velünk, mert nem volt divat sose Magyarországon a túlzott Erdély-figyelés! Sőt, mintha Illyés Gyula ostoros számonkérése után megcsappant volna az erre való hajlam, inkább tartozott ez a tiltott, mint az ösztönzött tevékenységek sorába. Egyszer-egyszer ugyan ránk ragyogott a „Nappali Hold” a Sándorok – Csoóri és Sára – Erdélyt vallató, magyarságféltő írásaival, amelyet mi titkon, mint a Bibliát, imádságos könyvnél is becsesebben kézről kézre adtunk, de nem voltunk nagyon hozzászokva. Főleg mi, a magyarok között is a székelyek, mert ha Kolozsvárig, Marosvásárhelyig el is csángált egy-egy magyarországi magyar, a Kalonda-tetőn vagy a Hargita hágóján túl már nemigen. Aztán eljött a „mű időnk is”, amikor egy jó ötlettől vezérelve már mi is kinyújthattuk a kezünket a felénk szeretetet szóró kezek felé, s a székelyudvarhelyi Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány nevében az évenkénti soros Hídverő-díjak átadásával köszöntük meg a törődést. Vettük apránként sorra a ránk is figyelő testvéreinket. Elsőként Szépfalusi Istvánnal és Mártával indítottunk – Sütő András gyémántta fényesített laudációjával. Hogy miért nem Csoóri Sándorral – kérdezhetnék –, ahogy illendő lett volna? A válasz: nem ért fel olyan magasságba a tekintetünk s a bátorságunk. Aztán rögtön Pomogáts Bélának a teljes látóhatárt szemlélő és átfedő tudását honoráltuk. Majd a csendes szövésű, de súlyos szavúak

figyelmét köszöntük meg: Ilia Mihály – mindannyiunk Miska bátyja – Görömbei András, Szokolczay Lajos következett a sorban. Hogy aztán következzenek a fiatalabb tudós törődők: Márkus Béla, Bertha Zoltán, Pécsi Györgyi, Elek Tibor. Ezek az újabb, senki által, vagy talán csak a lelkiismeretük által ösztönzött „magán-szorgalmú”, önhatalmú Erdély-figyelők. Akik nemcsak a nemzet szétszaggatott szövetét, lanyguló önbecsülésünket is simogató szép szavakkal foltozgatják. És mivel most éppen Bertha Zoli a soros hatvanas, el kell, mondjuk azt is, hogy nélküle az erdélyi magyar irodalom magyarországi befogadása már nem lenne olyan, amilyen. Most ő azok egyike, aki feladatkiírás nélkül, csak a szeretet jegyében magára szabta a soros Gondviselő szerepet, és hatalmas szorgalommal ráfigyel még az utolsó vesszőre is, ami itt történik, ebben az „agancsbozótos” Erdélyben. És valljuk be őszintén azt is, hogy amikor Debrecenre gondolunk, nekünk, irodalmároknak nem a „református Róma” jut eszünkbe, hanem Bertha Zoltán, Márkus Béla és Cs. Nagy Ibolya, s az Égi Magasságokból persze Görömbei András. Hát, igen, ki kell mondanunk azt, amit már rég tudunk, és vallunk, Bertha Zoltán a Mi Emberünk odaát, s csak azért van ott, hogy a küldetésünket teljesítse, s a nagyobb testvér szeretetével biztasson, s elhitesse, hogy törődnek, figyelik minden szavunkat. Isten éltesen, kedves Zoli, vigyázz magadra, a „vacakoló szívhangokra”, hogy tudj egy kicsit hetvenkedni is, mert akinek annyi minden kincs van a tarsolyában, s annyi tudás a szakajtóban, mint Neked, az nyugodtan „hetvenkedhet is”... A szó itteni jelentéstartalma szerint. Hogy hirdethesd majd Te is a régi „széköly” mondást: Hetven fölött minden év, nyolcvan fölött minden nap ajándék!

Anga Mária

Ének

Bertha Zoltánnak

Megbomlott a föld és megbomlott az ég,
de a virágok emlékezetét őrzi még a
gyermeki képzelet, a tengerek rianása,
a szívig verődő lüktetés, egy altató ének.

Az írott üzeneteket el kell olvasnunk újra.
A csend mindent utánozó hangja is felelet lehet,
mert megzavart elménk elfelejti a múltat.

A virágok éjszakai neszezéseit kellene
megértenünk, amikor álmainkhoz verődnek,
aztán észrevétlenül bársonyuk arcunkat eltakarja.

De mi csak kiválasztott életünkkel
beszélgetünk az Isteni ragyogásban,
fölemelt szárnyainkkal csapkodva
mintha örökké menekülnénk az ég felé.

Rimánkodjunk. És reméljünk.
A bűneink fölötti kegyelem
bennünk születik és halálig tart.

Fazekas József

Kabátban s kabátlanul

(Pataki útravaló)

Tudod ott
a tuják alatt
ahol megálltunk
egy spanglira
őrt állt fölöttünk
az Isten angyala
s megfogadtuk
kabátját leveti
mindenki
s ráadja akit
sorsa magára hagyta
leszel vagy sem
kabátlanul
a kert tudja
megfogadtuk

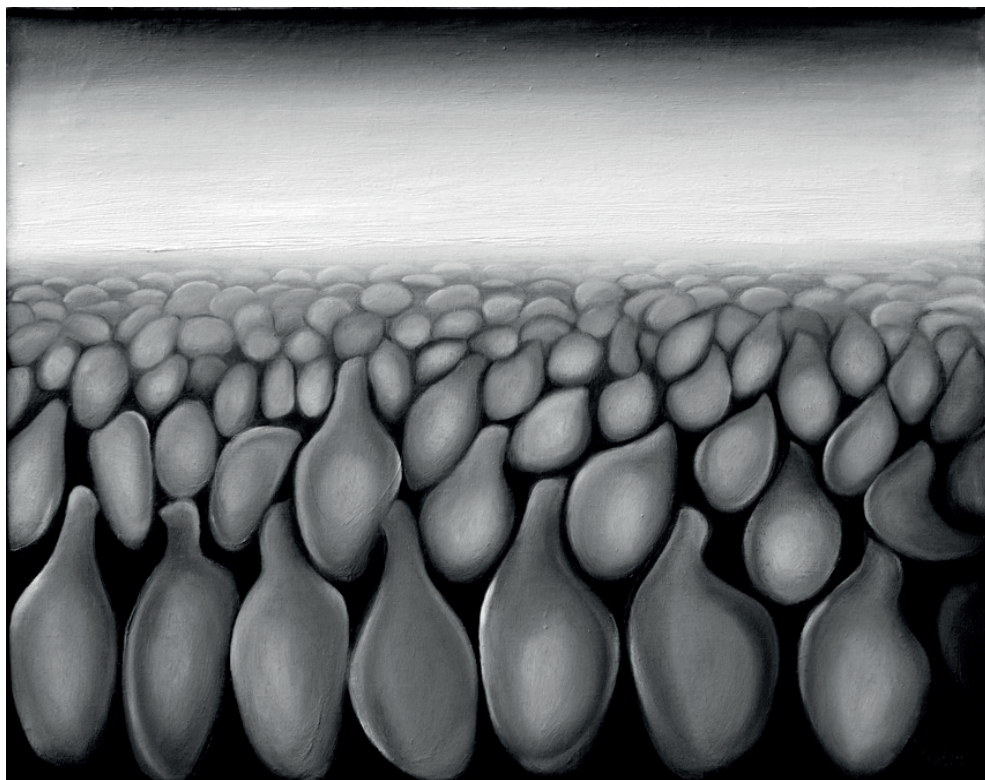
tudod
a dolgok attól szépek
néha nem változnak
olykor még épek
a világ meg megy
előre meg hátra
kezemben kabátom
s várok a régi mára
Istenbe fogódzón
meg némaságba
beburkolózva
a tuja titkába
kabátban kabátlanul.

Zsidó Ferenc

Bertha Zoltán hatvanához

Köszönteni egy olyan személyt, akit rokon léleknek gondolunk, kinek nem csupán szakmai teljesítménye, hanem emberi habitusa is végtelenül szimpatikus, hálás és örömteli feladat. Ha azonban kicsinek és kissé még tejfelesszájúnak gondoljuk magunkat, ha úgy érezzük, nem egészen nőttünk fel még a feladathoz, akkor már megremeghet a penna a kezünkben. Bertha Zoltán már akkor ott (itt) volt az irodalomban (igen, az erdélyiben is), amikor én még csupán az első szárnypróbálgatásaimnál tartottam, amikor bölcsészhallgatóként csak ismerkedtem az irodalommal. Emlékszem, milyen elragadtatással lóbálta meg feje fölött az egyik tanárom Bertha Zoltán Bálint Tiborról írt könyvét, mondván, nézzétek, mennyire befutott a kolozsvári Bálint Tibor: magyarországi irodalomtörténész írt róla monográfiát... Mert ez bizony fokmérő volt! Azt hiszem, 1995-öt írtunk akkor, a könyv talán 1991-ben jelent meg, ami szakmai megvalósítása mellett gesztus is: a nyitást, az erdélyi irodalom elfogadását (visszafogadását?) is jelezte. Bálint Tibor írásait nagyon szerettem, a róla írt könyvvel Bertha Zoltánt is megjegyeztem magamnak. Könnyű volt nem elfelejteni, mert nemsokára további erdélyi vonatkozású kötetei is kezembe kerültek, mert írt ő Sütő Andrásról is, meg Kányádíróról is, meg Lászlóffy Aladárról is (elnézést, hogy most beszűkítve csupán az erdélyi vonatkozású műveit említem). Aztán elrepült jó tíz év, és megismerkedtünk személyesen is. Mégpedig az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány (hol én időközben kurátor lettem) díjkiosztó ünnepségén, melyen Bertha Zoltán az erdélyi irodalom anyaországi népszerűsítéséért *Hídverő díjat* kapott. Nem szuperegőjű, önmagát mindenképpen előtérbe toló személyiségnek, inkább szerény, visszafogott, de határozott világnézetű és alapos tudású embernek ismertem meg. Leginkább Görömbei András jutott eszembe róla, Isten nyugtassa békében. Talán az „egyszerűen nagy” szintagmával lehetne leginkább jellemezni személyiségét. Ami még szimpatikus volt kritikusi munkásságában, hogy „mert” olyanokról is írni, akik még nem voltak benne a kánon fősodrában, tehát nem az óvatos, kiváráó technikát választotta, nem csupán (vagy nem elsősorban) a már befutott szerzőkről értekezett/tudott/foglalt állást, hanem olykor első könyvesekről, kevésbé ismert alkotókról is. És, hogy nagyon tág keresztmetszetben ismeri a kortárs irodalmat, hogy „mer” foglalkozni a népnemzetinek kikiáltott vonallal is, ugyanakkor nem kötelezte el egyik irányban sem magát. Ez az első beszélgetés, melyből mindezeket leszűrtem (hogy mennyire helyesen, nem tudom), 2008-ban volt. Aztán újabb találkozások következtek, hol ő jött Erdélybe valamilyen irodalmi eseményre, hol odaát hozott össze a sors, például a Tokaji Írtáborokban. Szurkoltam neki (sokkal együtt), amikor szívproblémái voltak, elképedve állapítva

meg, hogy továbbra is keményen dolgozik, tán még keményebben, mint azelőtt. Pontos korát sosem firtattam, lexikonban sem ellenőriztem. Elég volt számomra a saccolás, hogy bő hússzal több mint én, s hogy ennek ellenére egyenrangú partnerként kezel, szó sincs „leereszkedésről”. És aztán Kődöböcz Gábor jelezte, hogy Bertha Zoltán hatvanat tölt, s ünnepi lapszámot készül összeállítani tiszteletére. Először tétováztam, „merjek-e” írni egy kis köszöntőt. Aztán beugrott, mennyire nyitott volt ő mindig, mennyire igyekezett áthidalni, nem létezővé tenni nemzedéki, térbeni távolságokat. Gesztusára legyen hát válasz az én gesztusom, eme kis, ifjonti köszöntőm: Isten tartson meg, Zoli bátyám, őrizd meg nyitottságodat továbbra is, minket is nyitottságra „provokálva”!

Finta Edit: Madarak (olaj, vászon)

Antal Attila

Lélekszomj a Duna-tájon

Bertha Zoltánnak

Fárasztanak a
kiürült szavak
a semmit se jelentő
mondatok
lélekszomjam itt
már gyógyíthatatlan
talán letöredezett
messzi vidékeink
nyirkos völgyeiben
fenyőszurokból moha alól
kinyerhető még pár
gyógyító ige
s elúszott mezőink
békalencsébe gabalyodott
létmonológjai is menthetők
kikúrálhatom magam velük
aioloszi tisztító
áramaikat talán
ide is cipelhetem
zsákokban hogy
halljon e tájék egyszer
sorsbeszédet is

Gyöngyvirágos tölgyes

Könnyű fények remegtek
szellős lombkoronád alatt
mondták az erdőssztyepp-öv
maradéká vagy
mondták pusztulsz
eltűnsz nemsokára
de azért kísértett még benned
néhány virgonc lidérc
pogány öröm volt gázolni
tenger gyöngyvirágod
s talán egy kündü álmát
teljesítettük be
öcsémekkel mikor felültünk
legmohosabb fádra napkeltét várni és
örülni a piros korongnak

Kelemen Erzsébet

Mindenek imája

Bertha Zoltánnak,

tarisznyánkban manna
 kicsavart tölgyek közt
 mindenek imája
 a megáradt panasz
 mentésünkre fohász
 virágot nyit táplál
 hollóéj világban
 Isten védőszárnya
 sebes országtestért

sáskák közt mocsárban
 négy folyó országa
 fegyver és erős pajzs
 fenevadak ellen
 erdők lombosában
 szólít és meggyógyít
 az áldott forrásvíz

K
E

Jánosi Zoltán

A mítosztáncoltató Ágh István

Bertha Zoltán 60. születésnapjára

1. Az Ágh István-i versmodell

Ágh István lírája – az előtte járó és részben kortárs költői irányokat, amelyek részint a tárgyias-gondolati (Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc), részint a népi szürrealis, mitologikus, folklór-integráló (Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, a *Hetek* több más alkotója) költői vonulatokban teljesedtek ki – számos vonásukat egyesítve; és beleoldva a kísérletébe az elvont tárgyiaság verstípusának egyes eredményeit is, már fellépésétől: a '60-as évek elejétől kezdve több évtizedes munkával, nagyszabásúan, líratörténeti jelentőséggel újítja meg. Olyan sajátos líratípust dolgoz ki, amely a tradíciók ösztönzéseit, tanulságait is megőrizve, de folytonosan a kontrolláló logika felügyelete, kritikája és szembeállítását, korszerű válaszokat és lírai testet tud adni a 20. század végi, 21. század eleji magyarországi ember történeti sorskérdéseire, világérzékelésére, személyes életének kihívásaira s a közép-európai ember félelmeire, perspektíváira is. Ennek a líramodellnek centrális komponensei: a sorsot mérő, állandóan a poézis képi és ritmikái tartalma mögött működő – már-már tudományosan pontos felbontású, egyszersmind filozófiai igényű – költői kamera, amellyel világához közelít, az egyszerre antropológiai és ontológiai tágasság, amelyek távlatába a mindenkor személyes és emberi szituációt helyezi, s az a versnyelv, amely a látomásos-metaforikus örökséget az elemző tudat folytonos objektívításába fordítva, gyakran a hétköznapi szituációban, figurában, epikus történetben rejlő allegória rezonanciáit erősíti fel. Ágh István poétikája egyszerre tartalmaz történelmet, személyességet, látomást (metaforikus dimenziót) és analízist. Ez a versmodell – a '60-as évek közepétől jelentős értékeket produkálva – érzékeny és korszerű esztétikai prizmarendszeren át képes rögzíteni a magyar lét és ember alapkérdéseit, s merőben eltér mindhárom, motiváló alapforrásként megnevezett – s nagyjából ugyanabban a korban, de külön-külön íveken megképződött – irányzattól. Elsősorban azért, mert azok szélsőségeit vagy partikuláris kapcsolódási pontjait megszüntetve újszerű szintézisben viszi tovább – s teljességgel egyedi módon – azok legjobb értékeit. (A szerző széles körű irodalomelméleti és irodalmi tájékozottsága – amely egy sor jelentős és az irodalomtudomány számára is értékes tanulmányt és esszét hozott létre a magyar irodalom sok századának alkotóiról –, szintén nagymértékben segítette e sajátos szintetikus versmodell kialakítását.)

Nincs benne az elvont tárgyiaságnak a társadalomtól távoli, üres és egysíkú katasztrófafilozófiája, létkeserősége, a tárgyias líra túlzottan leíró, aprólékosságokba vesző természete és a gondolatokat csak rejtjelező fényképszerűsége, a mitologikus-népi

szürrealizmus lázas, elragadtatott, az analízist visszafogó vagy bonyolult képek halma-
zába ültető hevülete. Az Ágh István-i versmodell újszerűségének természete e hármas
örökség s egyszersmind a tőlük történő hármas elhatárolódás mellett is alapvetően az
utóbbihoz: a mitologikus-szürreális költői irányzathoz való viszonyában mutatkozik
meg lényegszerűen.

2. A remitologizáció kritikája

Az Ágh István előtti népi kulturális alapú mitizálás és folklórintegráció kép-
viselői (Sinka István, Nagy László, Juhász Ferenc) majd kortársai (a *Hetek* több
más alkotója: Ratkó József, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László) valamint más
szerzők is (Kányádi Sándor, Szécsi Margit) amikor a folklórra néznek, abból merít-
tenek, többnyire a „bartóki” irodalmi modell ideájának poétikai atmoszférájában,
alapvetően a folklórba rejtett teremtés- és heroikus mítosz kultúra- és közösség,
személyiség- és identitásmegetető vonásait erősítik fel, s e középponti eszmei és
esztétikai mag köré építenek poézist. (Ilyen például Nagy László életműve az utol-
só pályaszakaszáig, Juhász Ferenc első korszakának nagy versei, Kányádi Sándor
csaknem teljes életművének folklóralapú versei, Csoóri Sándor népköltészeti ala-
pozású versrétege, az induló Kiss Anna versei). Ha vannak is e hagyományosabb
mítoszi poétika fenntarthatóságában, hitében, komolyságában, perspektívameg-
tartásában e költői világok terepén repedések (s éppen Nagy László záró korszak-
ában, Kiss Anna pályájának delétől, a *Heteknél* Kalász László műveiben), ezek az
életművek alapjaiban az emberi integritás- és -közösségőrző funkcióban felfogott
mítoszt vonják ki esszenciaként a mitologikus hagyatékból és a folklórból. S kö-
vetőik is főképp a „bartóki” modell – elsősorban József Attila, majd Nagy László,
Kormos István, Juhász Ferenc által karakterizált, később Csoóri Sándor, Tornai
József, Ratkó József, Utassy József, Szöllősi Zoltán által folytatott – tartalmainak
eszmei és poétikai irányvonalát viszik tovább. Ágh István költészetében e folklór-
és vele mítoszképző hagyománynak – noha nem a történeti értéke és bizonyos
fokon poétikai folytathatósága –, hanem egyik legfőbb alapozójának, a teremtés-
és heroikus koncepciójú mitológiai ágnek a 20. század végén, a 21. század elején
változatlanul feltételezett termékenyítő szerepe kérdőjeleződik meg. Ágh István
racionális, antropológiai-ontológiai, de mélyen nemzeti és a tradíciókat is érté-
kelő költészete ezen a ponton válik el élesen a „fényes szellők” nemzedéke által
képviselet mítoszintegrációs vonaltól, benne a Nagy Lászlóétól is, továbbá kortár-
sai többségének folklór- és mítoszintegráló kísérleteitől. S ez a változás annak a
filozófiai és kulturális antropológiai alapozású költészetnek a nagy értéktartomá-
nyához kapcsolja e munkáit, amely a radikálisan újító Szilágyi Domokos s több
vonásában később Kiss Anna és Szócs Géza lírájában testesül meg meg rajta kívül
a legerősebb igényekkel a magyar lírában.

3. Az irodalmi „bartóki” modell görbe tükrői

Ágh István e költeményrétegének kivételes újszerűsége, amely a folklorisztikus, a népi kultúra alatti mítosz identitásképző autentikusságát úgy vonja kétségbe kora Magyarországon és Európájában, hogy annak történeti értékeit nem vitatja, utólagosan sem elgáncsolja – hanem újraírja –, a szerző három verscsoportja értelmezésével tisztán példázható. S a mítosztáncoltató Ágh Istvánnak a mítoszt átformáló, átíró, három szellemi-poétikai mozdulatát mutatja be. Ezek egyben a „bartóki” modellnek elődeitől s kortársaitól eltérő, újraformáló kísérleteit is érzékeltetik. Azokra a tragikumot és a pátoszt átható, olykor ironikus, groteszk vagy paradox vonásokra is alapozva, amelyek sem magától Bartók Bélától, sem az irodalmi-lírai modell poétikáját (Németh László elméleti kifejtései előtt) gyakorlatilag elsőként vázoló József Attilától, sem az e költői területen is kivételes kreativitású Weöres Sándor kísérleteitől nem voltak idegenek. Az első mozdulat a heroikus-komoly-identitásképző mítoszok törésvonalait tárja fel Ágh István korai verseiben. A második már a folklór alapú mítoszörökség újraélhetőségének erős kritikájára – ezzel párhuzamosan groteszkké, bizarrá, abszurdá válására – világít rá, a harmadik pedig, e folyamatokkal párhuzamosan, a hajdani mítoszképző alapoknak – a kicsinyedés, elgyöngülés, törekenység jeleként is – a gyermekversek körébe történő visszahúzóására utal.

Az első szakaszt és verskört ugyanaz a genetikai kezdet: a folklórtól, a népdaltól, a balladaemlékektől való indulás fémjelzi, ahogyan – ugyanannak a népi kulturális örökségnek a kapcsán – a Nagy Lászlóé is. Népdalhatás jelenik meg a *Könnyelmű versben*, népi életkép a *Nyári vásár*, a *Reggeltől estig* című alkotásokban, balladaemlék az *Újkori várrom* című, ráolvasás-imitációk a *Szereleműző* és a *Skarabeusz-szemű* költeményekben. A népdaltól és a folklórt integráló költői örökségektől történő elemi kezdeteket igazolhatja a *Tűnő világosságom* e műbe idézett, 1949-ből származó első szakasza is, néhol pedig mintha korábbi népi lírikus, így Erdélyi József szólalna meg a versvilágból (*Könnyelmű vers*). Később a fiatal költő megkísérli a folklór elemeit felhasználó erősebb világépítést s vele azt a nagyobb szabású mitizálást is, amit Nagy László elvégzett, de ezt már csak igen rövid időre teszi. Mert a mítosz kreatív újraépítéséből Ágh István rövid úton előbb a kreatív mítoszkritika, majd a kulturális antropológiai poétikai nyitás irányába mozdítja el versvilágát. A mítoszból való alázuhanást, a kísérlet krízisét példázatosan mutatja be a *Varjúévszak* című költemény, amely Nagy László *Gyöngyszoknyájának* mintájára kísérli meg újraírni az eszkathologikus mítoszt. Ám a megfelelő, azaz hiteles és autentikus gondolati-társadalmi-léthelyzetbeli motiváció után ez a mimézis alig tucatnyi verssor után megbicsaklik, magasra törő ereje elgörbül, és visszahullik a valóságba: a megírhatatlanságba. Azt a felismerést előképezve, hogy a korábbi évtizedek nagy eredményeivel szemben Ágh István generációja számára a mítosznak ez a típusa (az adott poétikai keretek között) már újraalkothatatlan. Ezt a múlt időt, a mítosz effajta ismétlő felépítésének terméketlenségét, újraalkotásának képtelenségét, a múlt-

ba, a nosztalgiába hullásának esélyét már a megidézett vers első képe előre vetíti mind poétikai, mind tartalmi vonatkozásban: „égre vetődő keresztnek, hójával a kegyeletnek, / fekete vénasszonylelkek, amint felém integetnek, / jönnek az emlékezetből havas ág-tövű világra, / csúcok légikikötőit keresik körbe szállva”. A nyelv szintjén is azt üzenik e sorok, hogy csak a legenda, a foszló emlékezet akarja éltetni a már életképtelent, s így megakadályozhatatlanul torzóban marad a kísérlet. S hasonló sikertelen próbálkozás az *Üdvözet az embernek* kudarcba fulladó önmitizálása is.

Megképződnek viszont annak a verscsoportnak a darabjai, ahol átdereng ugyan a népi hitvilág és mítosz, de már nem közvetlen imitációs vagy mítoszfejlesztő, hanem újszerű világérzékelési keretben, színező-gazdagító nyelvi és emléktartományként, a korszerűen a jelen világára figyelő lírai magatartás háterszágában (*A böjti szél fekete lovával, Valaki járt itt*). Ez a váltás már igen korán, a *Rézerdő* kötetből (1965–68) megkezdődik, és az előtte járó generáció nagy alkotásaival motívumok, poétikai megoldások és a filozófiai gondolkodás szintjén is erőteljesen polemizáló verseket – szabályos ellenverseket – hoz létre e pályáivben. Az *Elvesző lépted után* például Juhász Ferenc *Szarvasénekének* (*A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*) alapkereteihez ugyan hasonló, de attól mégis jóval szikárabb, kegyetlenebb képet ad a vidéki otthonától búcsúzó fiúról. Profanizálja, egyszerűsíti, megkeményíti, majd teljes mértékben lehántja a verstéma vázáról Juhász Ferenc korábbi mítoszáét. A gondolatok és a szituációk mítosz nélküli csontváza marad meg csak, s ez önmagában is beszédes és kifejező értékítélet a folytatható költői hagyományról. A *Meglesett vad* című vers Nagy László *Csodafü-szarvas* című közismert művével és *Az a kör, az a mérhetetlen* című alkotásával egyszerre pöröl.

4. A változások kulcsversei

A szemléleti váltás legnagyobb versei a *Rézerdő*, *Az én erdőm*, *Az utolsó hónap ünnepei* és a *Dalaim halottai* című alkotások. S a pályán ezektől fogva, noha a hagyományosabb, a kristályosabb „bartóki” modellel, mint valóban még ma is autentikus „tiszta forrásra” tekintő versek vagy műrészletek is nagy értékeket hordozóan megszületnek (*A lezuhant zenéje alá, Táncszóval, Családi-csonka kör, Még csonkább családi kör*) e poézis új tartalmait és irányait már a *Rézerdő* című versben megformált magatartás és poézis fogja irányítani. A címmé emelt folklórmotívum és a cím boltíve alatt született vers ugyanis poétikai programot is takar. A *Rézerdő* című vers szegénylegény-önstilizációja, a mesei arany-, ezüst- és rézerdők közül a legalacsonyabb rangúban, a rézszínűben vándorol. Az arany- vagy ezüstkör helyett tehát a (jöllehet aranynak láttatni akart) legkopottabb időben, a kor meséi közül immár a legfakóbb színű kronológiai sávban. Rávillantva a történelmi időre, hogy a „rézidő vándora” e kopott idő, a mai idő hőse – az arany világ ígéretei helyett. S körülötte is minden réz, rézzé vált önmaga is. A nyomort, majd a világ történelmi kríziseit is átszínezni képes, a pályán sokfelé fel-

ragyogó Nagy László-i aranszín helyett a réz színébe fokozódik alá, fordul át a világ (hamis) pompája. Egy léthelyzet minősítése ez, amely az arany álmok helyén csak ezt az értékelést éri.

Ám Ágh István nem éri be ennyivel, tovább viszi a mesei analógia fényének lefokozását egy még pontosabb világerzés kifejezésére. S ehhez el kell mozdítania eredeti helyükről a mese hagyományos hőseit is, tótágasra kell őket állítania önmaga szegénylegény-stilizációjával együtt. Mindezt a „ringyóvá” lett kiráylány, az „elveszett” palota, ország, sőt még az elveszett sárkány is kifejezi. Mivé lesz tehát a vándorlás és a küzdés értelme, amit a mesehős valaha a heroikus mítoszoktól örökölt? A „Mégis megyek, bár nem tudom, / minek keresem, ami nincsen” mondat a mítoszi-mesei koordináták abszurdá válása után a sztereotip szerepéből hirtelen kizuhant, konstans kapaszkodói nélkül magára maradt hős célja-vesztett helyzetét illusztrálja. S ez a mesei-ontológiai elbizonytalanosítás egyszerre a Kádár-kori ifúság lehetséges sorsprogramjainak költői analógiája, és egyszerre jelzi a mítosz, a folklórelem tradicionális motivikus beépíthetőségének tarthatatlanságát, illetve változékényszerét is e poétikában. Nem csoda, hogy elemi helyzetéből minden paraméter kimozdul, átalakul – vagy helyet cserél az eredeti mítoszi struktúrához képest –, az alapcélját vesztett hős köré épülő új térben. A remény az ember háta mögé kerül, a célnak tűzött várban már más győztesek ülnek (lásd a József Attila-i fordulat megismétlődését: „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik” *Irgalom*), s az egész mesei örökség egyfelől égető hiányként, másfelől értelmezési gondként, szellemi krízisként jelenik meg. Ami megmarad, az viszont éppen úgy, mint a mítoszok átalakulását, profanizálódását leíró Jehezazar Meletyinszkij rendszerében: a harc helyett csupán a quest, a keresés, a menés, a vándorút kényszere, kínja és pótcselekvése. Egyfajta marionettmozgás, céltalan vagy a célját nem ismerő mozgás ömlik be árként, feltartóztathatatlanul az átlátott cél és céltudat helyett a mítosszal korábban, eredendően, mint értelemmel bánni akaró versvilágba, s elmossa, szétporlasztja azt. S tulajdonképpen maga a hős sem a klasszikus értelemben vett hős már, hanem az ellenkező (kaotikus) létoldal elemeivel telítődő személy. Egyenesen önmaga negatív pólusával, az ördöggel teszi hasonlatossá, hogy a mesehősnek rézsarvai nőnek, vagyis összességében az egykor áhított hérosz újramintázása helyett a negatív ontológiai kreatúra állapotának irányába mozdul el sorsa és poétizált fiziológiája is.

Ezt a költői irányvonalat folytatja tovább *A meglesett vad* című vers is. A Rézerdővel szemben a kritikus, a rögzítő és az analizáló költői pozíciót már nem belülről, hanem kívülről példázza a mű. Azt a pozicionális változást fejezi ki Ágh István addig első személyű verzhősének, hogy ez az állandó szereplő immár kívülről, objektív szemmel nézi korábbi léttépeének mítosztát, vagyis kikerült belőle. Nem azonosul vele, kintről „fotózik”, külső nézőpontból értelmezi már csak önmaga egykori sorsát és törekvéseit. *A meglesett vad* című versnek ugyanaz a szituációja, mint Nagy László *Az a kör*; az *a mérhetetlen* című alkotásának, ám – a Nagy László-hőssel ellentétben – az Ágh

István-i vershős már véglegesen kívül marad a verstörténéseken. Ő nem vad, nem is vadász s nem is résztvevő immár, ő a „szem”.

Az én erdőm című versben, amelynek soraiban poétikai kulcsversként átnő egymásba a szociológia, a szociográfia, a konkrétság, a mítosz, az elvontság és a tárgyiasság, ismét egy nagy mítoszi motívum: a titkokkal, varázslatokkal teli erdő hagyományos („bartóki”) karaktere kérdőjeleződik meg. *Az én erdőm* a Nagy László-i *Csodafiu-szarvas*, a Juhász Ferenc-i *Szarvasének* ellenverse, és mindezekkel együtt a „bartóki” erdő kontaszítja is. Már az is bizonytalan, hogy maga ez az erdő hol található: az élet-e maga, vagy már csak a képzelet, a nosztalgia. Bartók, Juhász Ferenc, Nagy László tágassága *Az én erdőm* erdejében kiismerhetetlen térré, fallá, kérdőjelekké válik. S benne az ember és a vadak természete is meghatározóan átváltozik. A csodavad vagy a szarvassá lett ember földi, profán változata vergődik csak az egyes megmaradt korábbi motívumok töredékei között (a futás, vadhajítás, elveszés, kiszakadás, hazatérés, tűzhely motívumroncsaiban). Így lesz a versben egyszerre reális és mítoszi az emberi közeg, de ez utóbbiból már csupán a korábbi, a varázslatokkal és küzdéssel telített tartalmak drót-vázszerű stilizációja marad meg, helyenként az egykori mítoszi fények nosztalgiájával.

Mindezt a mítoszwáltozást, a mítosz kitancoltatását az adott történelmi időből önmagában is kifejezi, hogy amíg a viszonyítás mértéke a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i, Kányádi Sándor-i versvilágban a kozmosz és a történelem, addig Ágh Istvánnál csupán egy szappanreklám: „A bozótból kiugró szarvast / ki látta? Igaz-e olyan mint a szappanreklámon, / első lábait maga alá húzva, szarvait égre vetve / szökell, repül olyan fönségesen, hogy lelőve / is úgy bukik, ahogy a szabadság nagy vadjának / bukni illik.” Megfordul tehát az analogikus irány, amott, a „fényes szellők” nemzedékének alkotói-nál a természetiből, a profánból, a biológiaiból nő át szakrális, mitikus lényvé a szarvas is és a környezete is, itt pedig a szakrálisból, a mítoszból kopírozódik rá a hétköznapira. Ám a hétköznap életben sem a naturálisba, hanem a modern lét vizuális kommunikációjának egyik apró elemére, egyetlen nyomtatott papírdarabra. Utalva arra is a képben, hogy az emberiség nagy mítoszainak szereplői vagy elemei miként válnak az atomkorban marketing akciók elemévé (Héra margarin, Ikarusz busz, Kossuth cigaretta, Hélios kenőcs stb.), s az értékítéletet hozó szemléletnek már a kiindulópontja sem a natúra, hanem a reklám.

Ez a marketingben botladozó mítosz Ágh Istvánnál azért nem válik groteszkké vagy iróniává, mert ő csak tárgyilagosan leírja, és nem minősíti sem a mítosz korábbi funkcióját, sem ezt az új léthelyzetét. Vagyis noha lerángatja a kozmoszból a mítosz nagy hősét, belső tiszteletében megőrzi életének tragikumát vagy ennek emlékét is. A kép-telen, abszurd helyzetbe kerülő hős átalakulásának hátterében a mítoszait vesztő és az ontológiai magányba kerülő ember alakja áll. A szarvas-képnek a korai Juhásznál, Nagy Lászlónál s Utassynál is heroikus komolysága itt heroikus kiszolgáltatottsággá, irgalmatlan sebezhetőséggé, magánnyá válik. A szabadság egykori hőse ebben az új

világközegben a megerőszakolt, meggyalázott lény vonásait veszi magára: „Láttam a szarvast rabnak, fiatal és / megtépázott volt, mint akit élve fognak el, / Mint akit erőszakos kezekkel, térdekkel / magukévá tesznek. Nem láttam szabadnak.” Az ehhez a látványhoz való viszonyban nyilatkozik meg a személyiség idegensége a mítosz korábbi erőitől és saját korától is. Egyértelműen azt közölve, hogy ez a kor a poézis legmélyén immár nem mitizálható. A személyiség úgy határolódik el az egykori sorszimbólumtól, hogy az *azonosulás* helyett a *megfigyelés* pozíciójából nézi már őt is és világát is, az „én vagyok”, az én „itt vagyok” helyett a „milyen lehet”, „mi lehet ez” kérdéseivel szemében. A Nagy László-i heroikus „Én vacogok már minden ormon / riadalmasan szép a sorsom” (*Én vacogok már*) létmodellje helyén legfeljebb a kérdések bizonytalan sora fogalmazódik meg. Az *én erdőm* fái kérdésekké formálódnak át, amelyeknek kiismerhetetlen akadályhálózatában a személyiség még ugyan keresné a helyét, de megtalálni már nem tudja. A szarvast sem látja már, s az erdő vagy mítosz egykori nagy, szakrális lakói, a csodaszarvas, a táltos ló, a bika s a nagy mítoszi figurák helyett az erdő mesei, reménytelen kis lakói sompolyognak elő („Mert csak a gyáva nyulat, a sompolygó rókát, / A szétszaladó egereket ismerem.”) Az állítások helyett, a mítosz helyett, az azonosulás, a kérdőjelek nélküli átélés helyett a kérdések közötti bolyongás vár tehát a verzhősre. Még az együttérés pozíciója helyett is csupán a vadászé kínálkozik fel szerep-alternatívaként, amit viszont a lírai alany utasít el. Az utolsó három sorban az erdő és ember végletes különválása, egymástól való helyrehozhatatlan idegensége fogalmazódik meg, ahol már csak az emlékezés, „ az egymásra gondolás” az egyedüli kapocs. („Vagy nincs már ez az erdő? Vagy talán benne / vagyok? S mindig egymásra gondolunk, / amint járom ösvényeit egyedül, üres kézzel.”)

5. A mítosz és a társadalom krízisének ontológiai vetülete

Ha *Az én erdőm* a mítoszi kontúroknak és a kor mitizálhatóságának átváltozását helyezte az ábrázolás előterébe, akkor *Az utolsó hónap ünnepei* már alapvetően a korábbi, nagy mítoszaihoz viszonyuló ember kétségeiről, sőt krízisééről beszél. Ez a mű a mikulásjárás, a regöles, a betlehemezés, a karácsony és a szilveszter, vagyis a téli ünnepkör vonásait vetíti egymásra. S ezzel együtt a betlehemi játékot, a mikulást és a szilveszteri eufóriát is újraértelmezi. Újragondolja azt a népi játékot, amit például József Attila a *Betlehemi királyokban* a kor legmagasabb poétikai színvonalára emelt föl a falu emlékezetéből. S ezt az új értelmezést Ágh István részint Ady Endrének *A Nagy Hitetőjére*, részint T. S. Eliotnak *A háromkirályok utazása* című műveire emlékeztetően a legszigorúbb analízis mérlegére helyezi. A mű már kezdetében, eleve a személyiség és a szerep idegenségéből indít: nem az igazi, a belső átélés örömeiből, hanem a szerepjelleg kényszeréből. Már a vers kezdetén a nehezen azonosulást, a készülődést hangsúlyozza a groteszkké növekvő mítoszi játékkal. A díszleteket, a ruhát, a koreográfiát és nem a hozzá kötődő érzelmi tartalmakat nyomatékosítja. A szerep és a személyiség

közötti taszítást, a disszonanciát fogalmazza eredendően meg, vagyis már a szerepválalás pillanatában a főszereplő, a rituálissá válni akaró személyiség eleve képtelenségét a szerepre: „Piros palástot ölt, fölköti kóc szakállát, / fejébe húzza süvegét. Tétován billeg, / akár csónak a kikötőben, eloldozás és indulás / között. Méltóságos bohóc. Akkor kezdődik / az ünnep, mikor már maga is elhiszi a nagy / távolságokat cipője mögött, a nagy időket / szakálla fehér szálaiban.” Vagyis a mítosz, a folklór, a mágikus háttér csak hipotézis immár, nem megélni, hanem hitetni kell, és ezzel egyidejűen a szakralitás és mítosz akusztikájában a szereplőnek a clown minősége kerül kiemelésre. S a mítoszi átalakulását eröltető önrábeszélésének gesztusa a rítus spontaneitása helyett. A betlehemezés versbe emelt rítusának leírásában már nem is ő, hanem a külső szemlélő, „az idegen” objektivitása a hangsúlyos, s vele a profán, a szikáran pontos, az érzelmek nélküli kameráé. Még az érzelem leírása is, amely a rítus kapcsán keletkezik, olyannyira objektív, hogy eleve felmenti a szerzőt, a szereplőt és az olvasót is a katarzistól. Szinte tudományos folyamatanalízist tár elénk Ágh István a korábbi idők akkor még eleven mítoszának, rítusának agonizálásáról, s az embernek a mítoszban és az életben is jelen lévő kettős idegenségéről. A színpadiasság, a szerepjáték kerül előtérbe, s az ehhez illeszkedő, félelmetesen pontos, már-már a filozófia elvontságát felidéző mítoszanalízis. „Rongyos gyerekek osonnak gyertyás / papírdobozokkal, évezredes időből csörögnek / ki a pásztorok. Idő és tér megszűnik. / Halhatatlanná és felbonthatatlanná / merevülünk a szeretetben. Mindannyiunk / szemében ugyanaz a fény. Egyre / valószínűtlenebbé változunk, fejünkre csákó / kerül, szánkba trombita. Így lesz zavartalan / az átváltozás, a pontos beilleszkedés az új év / hajnalának menetébe, amikor senki sem / idegen, mint a nagy tüntetések sorai között. / Tagadjuk a magányt.”

A betlehemi királyok legendájának átstilizálása e formában a korra – egyértelműen negatív kép. A királyok, a pásztorok üres térbe: a senki birodalmába jutnak, ami még Eliot *A háromkirályok utazása* című versében foglaltakhoz képest is riasztó vidék. A magára maradt ember, az üres tér, a magán kívül semmit sem ismerő profán lét, ahol az utolsó hónap ünnepeinek már nem a hőse, hanem a szerencsétlen kreatúrája mozog. Összességében a kiürült világ, a József Attila-i „semmi ágán” didergő magány, az önma-ga értelméből, közösségi céljaiból kikopó, kisodródó mítosz, a rítus negatívja, csontváza, a személyiség legmélyebb rétegébe zárt, de onnan kitörni már képtelen ünnep (illetve ennek paradox nosztalgijája), a rítusaiból kizuhant ember és az emberi világát elvesztett, már nem is keretté, hanem ketreccé merevedett rítus tekint ránk Ágh István e művéből. S mindez az objektív tárgyiasságú közelítés és megjelenítés a Szabó Lőrinc-től mesteri fokon kidolgozott harmadik személyű külső leírás egyéni transzponálásával történik meg (hiszen Ágh István látszólag többes szám első személyben is beszél) a korábbi metaforikus versvilágban. Ahol a mítosz, a varázslat nem belső szükséglet, csupán leírás már: ismételhetség, sztereotípiák, koreográfia, kópiaszerűség, ahogyan Andy Warholnak a Marilyn Monroe-t üres körvonalakkal a térbe kockázó grafikái.

Ágh István még az érzelmeket is objektívan elemzi és mutatja fel. Nem kevesebbet állít, mint hogy a jelen időben – a kellő analízis nélkül – a gyermeki állapotba vet vissza a mítosz, amely már nem is hit, képzelet, hanem a felnőtt világ önvigasztaló, bohózat-szerű, formális kelléke csak: „ezüstre festjük a diót, legendáinkat / mondjuk el, levetjük gondjaink nyűgét / és könnyűek leszünk, mint gyerekekünk.” A vers utolsó sora arra utal, hogy mindez a kínos játék a groteszk, a torz magaslati jelképe alatt zajlik. A „s egyszer csak koponyánk felett / meglátunk egy kínos vigyort” befejező sorokkal az abszurdba helyezi át a szerző az egész ábrázolt mítoszt a maga távolító, kívülálló, sőt tudományos igényű teleobjektívjével. A figyelő, a látó szem, amely a vers végén az arc néma képében megjelenik, viszont nem az Istené már, hanem az ontológiai látószögé, a groteszk világ-képé, s a léten kínosan vigyorgó Semmi metaforája csak.

A Víg Rudolfnak ajánlott *Dalaim halottai* című vers hasonlóan objektív filmfelvevővel ad képet az egész mítoszi világot hordozó folklór működésének megváltozott természetéről – a bartóki gesztusú népdalgyűjtések újraértelmezése keretében –. A vers utolsó látomásaként az egykori „tisza forrás” nem az emberi ajkáról, hanem immár „a földmélyi hidegből” szakad fel. Az egész mű azt az antropológiai dimenziót, azt a kultúranropológiai látószöveget erősíti meg, amely felől nem a mítosz támasztható fel újra, hanem annak történeti, embertani funkciója mutatható meg szikár objektivitással, még pontosabban: kegyetlen tárgyilagossággal. „Gyűjtő! Sírokra tedd a masinát / havas ciprustól rozsdás / koszorúdrótokat vezess a földbe, / nem hallgattak el a csontok, / a csontok dalait gyűjtsd be! ... Béla regölős torka, az Imre cigány / árkaikból hadd énekeljenek föl, / ez a dal mélyebb lesz és nem kíván / bort, bor nélkül ered meg / a rettenetes földmélyi hidegből.”

S ezektől a felismerésektől fogva Ágh István költészetében a mítosz átzuhan a gyermekversek tartományába.

6. A gyermekversbe zsugorodó mítosz

A mítosznak a gyermekköltészetbe épülése nem jelenti önmagában a komoly mitikus struktúrák és koncepciók végérvényes kiszorulását a „komoly” versek tartományából sem Ágh Istvánnál, sem általában a huszadik és huszonegyedik századi magyar költészetben. Weöres Sándor gyermekköltészete a számos groteszk, mosolyra fakasztó, abszurd motívum alkalmazása mellett is hatalmas poétikai struktúrákat alapozott a megtartott mítoszra. S hasonlóképpen él ez a vonatkozás Kányádi Sándor vagy Csoóri Sándor lírájában is. Ágh István költészetében a mítosznak a gyermekköltészetbe áttelepülése viszont már jóval inkább a folklórból felsugárzó teremtésmítoszok zsugorodását, hőseinek törpülését, fordított tükörben látott alakmását, liliputi voltának jegyeit viseli magán. Akkor is, ha a gyermekversek közegében magas színvonalon az eredeti mítoszimitáció vagy stilizált folklórintegrálás is megszületik, s igényes műveket hoz létre a „bartóki” modell hagyományosabb ágán is (*Életfa*, *Virá-*

gosat álmodtam, Pásztor királyok). A témául vett tárgyak, hősök, motívumok viszont gyakrabban a mítosz törékenységét, esendőségét, játékos voltát szemléltetik. Éppen ezért szemlélhető Ágh István gyermeklírájának egy része a nagy mítoszversek, negatív, groteszk, gyermekarcú kópiájaként. A tipikus mítoszi szereplők, helyszínek, cselekvések miniatűr, bohóc vonásokkal feltöltött változatai teremődnek meg, és hirdetik a mítosz iránti kétség hídfőállásait e költészetben. A mesehős huszár így lesz krumplinyomó huszárrá, a csodatálos így vész el az időben. (*Elveszett drága lovam, Krumplinyomó huszár*). Ahogyan a felnőtteknek, úgy a gyermekeknek szóló versekben is Ágh István olykor Nagy László kerek és töretlen heroikus mítoszának antimítoszáat, ellenverseit írja le. Nagy László híres ló mítosza és ezzel együtt a demiurgikus személyiségkép zsugorodik össze, és válik játékosná a fiatalabb iszkázi költő verseiben (*Krumplinyomó huszár, Mágkubófejű kakas-huszárok, Szamár-huszárok*). Az *Elveszett drága lovam* például nemcsak a Nagy László-i *Fehér lovam* negatív pólusverse, hanem e mítoszi vagy mitikus váló szereplő hiányát, megtalálhatatlanságát programozva, Tandori Dezső híressé lett *Hommage*-ának ikerverseként is olvasható a metafizikai (vagy mítosz-) kritika e játékerében. (Ágh István versének így szól az első szakasza: „Elveszett drága lovam, / falovacskákkal keresem, hiába, / jaj, de megörülne / fapatáik kopogására.” Tandori művének első versszakja pedig így hangzik: „Ki szedi össze váltott lovait, / ha elhulltak, ki veszi nyakába, / ki teszi meg mégegyszer az utat / értük, visszafelé, hiába?” Mintha a két költő mítoszi lovai a megváltozott metafizikai mezőkön ugyanazon az úton kóborolnának.) S hasonló, mítoszlefokozó jelenség az is, amikor a Nagy László-i kultúrhéroszból (Nagy László *Vallvadír* című verse is közelít már ehhez a felfogáshoz) a gyermekvers kohéziós övezetbe tartozó, clown-elemekkel felruházott törpe, Struga manó lesz, aki a kozmosz helyett a szekrénybe költözik be, ott vágat, belül trappolva piros lován, s a külvilág számára valójában már nem is látható. (*Struga manó*)

Ágh István a magyar költészet műveibe integrált irányainak kreatív modulálásával, öntörvényű továbbfejlesztésével és egyedi tehetségével egyszerre két üres vagy kevésbé betöltött poétikai tér jelentős gazdagítását végzi el a kortárs irodalomban. Egyidejűleg tud – az egyik oldalon – korszerű hangvételű, analitikus, társadalmamelemző és nemzeti alapú költészetet létrehozni, és – a másik oldalon – a metafizikai világkép folklóralapú, rituális tradícióinak kritikai újragondolásával és kiegészítésével egy – a világirodalom aktuális áramaiba illeszkedő –, mélyen antropológiai alapozású és filozófiai horizontú lírát teremteni. Ez a harmadik évezred eleje magyarságának mint az emberiség „részenek” nevezi meg helyzetét, problémáit, érzékenységi köreit. Rácsokat tép szét ez a költészet tehát mind a nemzeti, mind a világlíra irányában, s pontosan akként hat, ahogyan Ágh István egy személyes vallomásában az olvasónak szóló gondolatában kívánta: „Kérem az olvasót, ne a berácszott időben, inkább a rácson át szökő időben gondoljon velem verset, születést, szerelmet és halált.”

Benő Attila

(A fák napja)

*Bertha Zoltánnak,
váradi beszélgetéseinkre gondolva*

A hosszú aszályban a megmaradt fák is végleg kiszáradtak, és csak egy platánfa maradt élve egy ház kavicsos udvarán.

A fa vén ágain nem sarjadt már levél.
A kérge szürkében, sötétlőn komorlott.
Olyannak látszott így, akár egy védtelen,
vértelen harcos az ellenség körében.

A fák ünnepére jelszókat aggattak
száraz ágaira, szalaggal színezve.
Kitömött madarat is helyeztek díszül
legalsó ágára: egy régvolt cinegét,
mert a madarak is igen megritkultak.

Jeles meghívottak beszédet tartottak.
„A fák megmentése mindig szívügyünk volt”
szólt a Világtanács egyik vezetője,
és megígérte, hogy lesz majd alapítvány
a legutolsó fa életét megóvni.
A World Robot Technic helyi intézője
komoly pénzüsszeget ajánlott e célra.

Szeles volt az idő. A fa vén ágai
recsegve, ropogva hajlongtak a szélben.

Barabás Zoltán

Legalább a mát...

*Bertha Zoltán barátomnak ajánlom
baráti öleléssel
a hatvanadikra*

Ne az önjelölteket.
Ne a mellébeszélőket.
Ne a kézzel tapintható gyűlöletet.
Ne a lelki Trianont éljenzőket.
Ne a testi albérletben tengődőket.
Ne az aljas kis spicliket.
Ne őket.

Ha már alkonyi
felkentjeink mindent elvesznek,
legalább a mát, a mai
napot hagyd meg
nekünk,
Uram.

Bárdos Bódi László

Archetipikus szimbólumok a Csoóri-költészetben

– „...*hó, hó, mintha egy katedrális vakolata / hullna csöndben.*”¹

Bertha Zoltánnak barátsággal

„Úgy dolgozom, ahogy élek: reménytelenül. Amikor leülök írni, sose tudom, hol kötök ki. Reménytelenségemet épp ez a kockázatos és bizonytalan kaland képes csak föloldani.”² (Csoóri Sándor)

Az archetípus fogalmát C. G. Jung alkalmazta először. A mitológia teoretikus elemzésében gyakran használt fogalom Jungnál: „a tudattalanul reprodukált képek elsődleges sémáit jelentette, melyek apriorisztikusan formálják a képzelet aktivitását, ezért mítoszokban és vallási hitekben, irodalmi és művészeti alkotásokban, álmokban és ábrándképekben jelennek meg. Jellegüket tekintve azonos archetipikus képeket és motívumokat egymással nem érintkező mitológiákban és művészeti szférákban is fel lehet fedezni, ami kizárja a keletkezés átvétellel történő magyarázatát.”³

A pozitivista és funkcionalista kultúriskolák egészen a kultúranropológia térhódításáig képtelenek voltak az átadás/átvétel nélküli kultúrjelenségekkel mit kezdeni. Részben az irodalomtudomány is hasonló problémát élt/él át. Legtöbbször csak az alkotók egymásra hatását kutatja, s kevés figyelmet szentel az archetipikus azonosságok/hasonlóságok vizsgálatára.

Jung úgy gondolja, hogy az archetípusok még nem maguk a képek, hanem a képek sémái, pszichológiai előfeltételei (facultas praeformandi: eleve adott képzelet-/képzetformálási lehetőség), de mindenképpen megvan az a képességük, hogy emocionális töltést nyerjenek/hordozzanak. „Az ősképek azonban csak akkor nyeri el tartalmi karakterét, amikor behatol a tudatba, s eközben feltöltődik a tudatos tapasztalat anyagával.”⁴ Az archetípusok művészi alkotásokban betöltött szerepe azon pragmatikai jelenségben gyökerezik, hogy szokatlanul nagy emocionális töltésük, plasztikusságuk folytán képesek interszenzitív intenzív benyomásokat kelteni. A művészet titka a jungi gondolatrendszerben, hogy a személyiség hiperszenzibilis képességei folytán ráérez az archetipikus formákra, azt sajátos életszférájából feltölti, s interpretációjára képes. „Az, aki archetípusokban beszél, mintegy ezernyi hangon szól... azt, amit ábrázol, felemeli az egyszeri és átmeneti

világból az örökkévaló szférájába; eközben a maga személyes sorsát is az általános emberi szintjére emeli.”⁵

Csoóri Sándor költészetében az archetipikus elemek egész sorát fedezhetjük fel, amelyek elsősorban ’versközi’ létükkel válnak lírájának sajátos kettősképeivé. Ezeket a Csoóri-lírára vonatkozóan a következőkben inkább archetipikus szimbólumoknak nevezem, mert tökéletesen megfelelnek a Zalabai Zsigmond által definiált szimbólum fogalomnak.⁶ Sőt, talán az archetipikus szimbólumok azok a Csoóri-versekben, amelyek soha nincsenek expressis verbis kifejezve, melyek táguló/szűkülő, de körülhatárolható jelentésmezővel végigkísérik az egész költészetet. Valójában e szimbólumoknak csak nagyon ritkán van allegorikus áthallása; az egész költészet ’versközi’ kettősképeivé lényegülnek át, s időben egységes polaritású jelentésmezők kapcsolhatók hozzájuk. A Csoóri-lírában az archetipikus szimbólumok nem válnak fogalmi szimbólumokká, csak néha lendülnek túl a képi szimbolika jelentéskörén. E szimbólumoknak kettős jelentésrétegük van. Egyrészt magukban hordozzák a tágabb emberi közösségekre jellemző, a kollektív tudatalattiban rejlő ősemóciók aktivizáló képességét, másrészt a költői életszféra individuális képeit/gondolatait is képesek közvetíteni. Tehát tág összefüggésrendszerük folytán szemiotikai terhelhetőségük igen nagy.

Az archetipikus szimbólumok erősen vizuális töltésűek, bennük a vezérpercepció szerepét elsősorban a látás tölti be; másrészt a képsémák, a pszichológiai előfeltételek főként vizuális emlékképekként raktározódnak a tudatban, elsősorban vizuális élmény forrásai.

Ha Csoóri Sándor költészetében megértjük/elfogadjuk az archetipikus szimbólumok létezését, akkor az egész Csoóri-líra más megvilágításba kerül. Ekkor átértékelődnek/megváltoznak az ornamentikusnak, evidenciák költészetének, költői nagyotmondásoknak tekintő megítélések. A dolog kulcsa, hogy pragmatikai síkon is számolnunk kell egyfajta szenzibilitási képességgel, amelynek függvénye: mennyire vagyunk képesek az (emocionálisan feltöltött) archetipikus szimbólumok befogadására. E költészet sajátosságainak megértésében segítséget nyújtanak Csoóri esszéi/prózaí írásai, amelyekben gyakran ír az alkotás folyamatáról, próbálja rögzíteni azt a lélektani állapotot, amelyet a költő a versek születésekor átél.

Tanulmányomban nem kívánok egyes archetipikus szimbólumokkal külön-külön foglalkozni, csupán néhány ilyen kettősképet szeretnék példaként megemlíteni:

csont: *Ma még csak hétfő; A faparázs a hóra kivilágít;...*

eső: *Aranyvasárnap; Idegenben;...*

fa: *Igaz mese rólad; Földi történet; Talán egy fa nő bennem;...*

fehér: *Fehér-fehérség; Jelenés; ...*

haj: *K. É. Végakarata; Valami elkezdődött; Valamit még mondani akart;...*
 hó: *Hó emléke; Furulya-csonk a szánkon; Valamit még mondani akart;...*
 kéz: *Egy korszak emléke; Amikor vörösbe vált át a sötét; A kezed nyoma;...*
 madár: *Dünnnyögő; Télvégi fények; Korahajnali sorok;...*
 nap: *Napfény és fekete éji szeder; Nyári óda; Akkora nap süt;...*
 szem: *Falusi mitológia; Halasztás;...*
 vér: *Erdei Zsoltár; Cantata profana;...*

A *Hó emléke* című költeményben a következő archetipikus szimbólumok fedezhetők fel: tél (fehér); hó (fehér); bor (piros-vér); szem; szél. Ezek mind-mind a Csoóri-versek visszatérő képei, melyek igazán 'versközi' értelmezésben, tágabb kontextusban válnak szemlélhető gondolattá. Mivel a Hó emlékében a HÓ-hoz kötődő motívumkör a legizgalmasabb, ezért néhány vers felelevenítésével kísérletet teszek jelentéskörének megközelítésére.

Ha jó hírt hallasz – A hó a lélek önmagára találásának, a belső megtisztulásnak, a regenerálódásnak, az emberekbe vetett, visszanyert hitnek, az eltompult érzékszervek ébredésének/ébredtetésének szimbóluma. E versben a hó képzetkör elemeinek metamorfózisaival találkozunk, a hó, a fehérség, megteremti az emlékezet terét, idejét:

„... kinyílik bennem a világ, mint régi kamraajtó, / Üde meszelésillat csap meg...”

Jó reggelt világ! – E műben a Ginsberg-versek atmoszféráját érzem. Kevés az olyan Csoóri-költemény, amelyben a HÓ jelentésköréhez erotikus gondolatok is társulnak. A műben a HÓ fogalomkör mégis megőrzi tiszta emberi értékeket hordozó szerepét, sőt a termékenység/terméketlenség fogalmakat is integrálja.

Furulya-csonk a szánkon – A HÓ-ban egyetemes emberi értékek manifesztálódnak. A HÓ kristályrácsaiban ott van a lehetőség egy nemzet szabadságfokainak felszabadítására. A HÓ a tisztító erő, a reverzibilis idő, az újra rendezhető tér, az újra élhető élet, az újjáéledő nemzet, a másként megismételhető nemzeti sors. Tehát jelentésköre törvényszerűen érintkezik a halállal. A műben jól érzékelhető a népi szürrealizmus és a műköltészet szürrealizmusának találkozásában azok genetikai egymásraultaltsága, azonossága. A népballadák ökonomikus rajzolata, a népi kesergők, betyárdalok, a Balassi-énekek mind-mind benne lüktetnek ebben a versben.

Valamit még mondani akart – A költemény magja ontológiai természetű. Itt a HÓ az emberi létezés, a személyes sors rejtett zónáit, predesztináltságát, titkait hordozza magában. Nehéz megítélni szimbolikus voltát, hiszen fogalmi szimbólumszerűség érlelődik benne, de a versben nem őrzi ez a szimbolika inkognitóját, a költő megpróbálja kibeszélni a kibeszélhetetlen.

Zárd rám az ajtót – Egy értékvesztett, hazugságokkal teli világból menekül a

költő. Pesszimista lelkiállapota nem ontológiai természetű: egy rendszer, egy államvezetés felelős a nemzetért, amely idő- és azonosságtudat-zavarban szenved, s tétlenségre kárhozott: „Reggel van még, de már készülődik az este, / hát korán elkezdődik ma is a meghasonlás.”

A Csoóri-féle emlékezet, képalkotás, versépítkezés megértésében talán segítségünkre lehet Henri Bergson *Bevezetés a metafizikába* című művének következő gondolatsora: „Kétségtelenül van egy valóság, melyet mindnyájan belsőleg, intuíció és nem pusztá elemzés útján ragadunk meg: saját személyünk az idő folyamán át. Énünk, amely tart. Nincs más dolog, amit intellektuálisan együtt átélnénk. De bizonyára átéljük önmagunkat.

Ha passzívnak tekintem személyemet, és rajta jártatom öntudatom belső pillantását, elsősorban az anyagi világból származott észrevételeket látom meg, mint valami kérget, mely a felszínen megszilárdul... Úgy tűnik fel nekem, hogy mindezek a pontosan meghatározott formájú elemek annál inkább elváltak tőlem, mennél inkább elváltak egymástól. Belülről kifelé irányulnak, és egyesülve egy gömb felületét képezik, melyet az a törekvés hat át, hogy kiterjedjen és bele vesszen a külvilágba. De ha a perifériától a központ felé foglalom magam össze, ha Énem alapján azt keresem, ami a legarányosabban, legállandóbban Én, akkor egészen mást találok. Azon élesen kivágott kristályformák és a felület megmérévése helyett a tova folyás kontinuitásra találok, mely semmiféle folyóhoz nem hasonlítható, amit valaha láttam.”⁷

Segíthetik még a megértést Csoóri Sándor *Közeledés a szavakhoz* című írásában megfogalmazott gondolatai:

„...Van körülötted egy domború világ fákkal, országokkal, kocsonyás családokkal benépesítve, s van benned egy másik világ, egy homorú: üregekkel, kitöltetlen pillanatokkal, a várakozás állandó feszültségétől áthevítve... Közeledj magadhoz! Közeledem...”⁸

A hétköznapok mögött megbúvó emlékezet olykor egyetlen impulzus hatására ontani kezdi a képeket, s az emlékek e furcsa záporában megszűnik a személyiség reális időérzéke, a valós idő helyébe az emlékezet szeszélyesebb időskálája lép. Az emlékezet, amely egyetlen hideg tömbbé állt össze a tudatban, alkotóelemeire bomlik, az egyes képek fellazulnak, szabadsági fokaik megnőnek. Amint azt a *Hó emléke* című versben is láthatjuk: elég ehhez egyetlen indukciós elem, egy apró élmény, amely elindítja az emlékezés lavináját, s megszüntet mindenféle objektív időérzetet, a személyiséget kommunikációs kapcsolataitól megfosztja, betemeti a múlt egymásra rétegzett emlékeivel.

És Csoóri Sándor számára súlyosak ezek a terhek, mégis az emlékezés, a számvetés, a lélekkondicionáló önvívódás az, amely átsegíti a személyiséget a mindenkori jelen válságállapotain keresztüljutni.

A versbeli havazás a költői tudat felszakadozó emlékképeinek a szimbóluma. Csoóri szimbólumai a műben a képi szimbolika határán belül maradnak. Bergson szerint: „... nincs metafora, mely az egyik szempontot visszaadja anélkül, hogy a másikat feláldozná.”⁹

Ezzel szemben, mintha a Csoóri-verseknek olykor épp az lenne a titka, hogy: az egyes archetipikus szimbólumok úgy válnak önmagukon túli értékek hordozóivá, hogy egyidejűleg személyiségjegyeiket, pragmatikai síkon percepcionális komponenseiket is megőrzik.

Figyeljük csak meg ezt a jelenséget a Hó emlékében: A vers második mondatának „bort forralni a kályhán” sora az előbb konnotációs sugárzásában lévő HÓ denotatív jelentéséhez kapcsolódik. A két denotatív jelentés kölcsönhatásában viszont vizuális és termális percepcionális jegyek ütköznek össze. Ezekből az olvasói tudatban újabb kettősképek keletkeznek, melyet a harmadik mondat képsorai hitelesítenek.

A tél, a hó, a havazás az emlékezet önmegjelenítő teremtményei, de a denotatív jelentésüknek megfelelő szituációt idézik elő. A fehér és piros színek nyugtalanító játékából kibomlik a háború tragikus emlékképsora.

A HÓ tehát polifonikus jelentéssel épül be Csoóri Sándor költészetébe. Képes a fizikai teret geometriai térré redukálni, sterilizálni az ember megfertőzte világot. Tisztára mossa a képmezőt, feloldja az ok-okozat közötti kapcsolatot, a múlt, a jelen és a jövő idősíkok viszonyát megváltoztatja: ezáltal lehetőséget teremthet egy új axiómákból történő építkezésre. (Allain Robbe-Grillet-nél a HÓ jelentésköre ezzel le is zárul: a Hó kiradírozza a teret.)

A HÓ, amely függőleges csíkokkal húzkodja tele a teret, olykor a személyiség börtönét teremti meg. Elszakít a hétköznapi világától, fehér falat von körénk, lehetővé teszi, hogy az ember befelé hatoljon, önmaga mélyrétegeinek vizsgálatába merüljön.

Mintha a HÓ biztosítaná a kontinuitást a múlt, a jelen és a jövő között. Ég és Föld között? Mintha a HÓ volna a Csoóri-világ legfőbb archéja. A hó-állapot a tehetetlenség, a kiszolgáltatottság, az elmúlás, de a tisztaság, erkölcsi fedhetetlenség lelki zónája is. A létezés egyfajta statikus szakrális tér-idő intervalluma, minimális szabadsági fokú létállapot: „...*megint becsületes maradtam, de nem csináltam semmit...*”¹⁰

A HÓ megjelenésével a Csoóri-versekben valamiféle időbeli síkváltás figyelhető meg, újabb időzónák nyílnak ki. A HÓ-hoz fűződő tér-idő képzetek egyben a legszemélyesebbek is, így a HÓ-val kapcsolatos képek olykor metafizikai mélységűvé érlelődnek.

A havazás sokszor elementáris erejű szemben más természeti jelenségekkel, elemekkel, amelyek töredezettek, darabjaikban léteznek. A Csoóri-verseket annyira

átjárja a HÓ képzetköre, hogy bármiféle közvetlen utalás nélkül egyes argumentumokból a HÓ egész motívumköre megjelenik e költszetet ismerő olvasó előtt.

A hó-állapot a belső megvilágosodás fázisa? A havazás a költői tudat képeinek árama/áramlása? Vagy e különleges költői építkezés véletlen metaforája? Mind-mind megválaszolendő/megválaszolhatatlan kérdések.

Az archetipikus szimbólumok a Csoóri-lírában egy emberléptékű világ jelképei, értékeinek felidézői. Az élet ember és természet újrafelfedezésével válik elviselhetővé; ember és természet organikus viszonya a kontinuitást biztosító erő.

Csoóri poéta natsuként él ezekkel a szimbólumokkal, melyek költszetének lehetőségei és gátjai is egyben.

Akik a Csoóri-lírát tautológiák sorának, metamorfózisok láncolatának, egymásba nyíló verseknek látják csupán, azok az archetipikus jelképrendszer létét és determináló, organizáló szerepét értelmezik félre, vagy nem értik meg. A Csoóri-költszet kétségkívül e képek rabságában él, de észre kell venni, hogy e költszet lehetőségei és gátjai egy tőről fakadnak, így egy sajátos fejlődést biztosítanak. S ha metamorfózisok láncolata ez a líra, akkor az archetipikus formák metamorfózisa.

Sokan felróják Csoóri Sándornak a verseiben oly sűrűn felbukkanó HÓ motívumkört. (Megjegyzem Georg Trakl költszetében a HÓ hasonló jelentéskörben, ugyanilyen expresszivitással szerepel.) Mégsem tautológiák soráról van itt szó, hanem egy archetipikus séma különböző emocionális feltöltődéseiről.

„Az, hogy én vagyok, és hogy hó van a világban, magától értetődően összekapcsolódott bennem. Akárhányszor megkíséreltem elképzelni születésemet, csak hóra, havazásra tudtam gondolni...”¹¹

A Csoóri-féle havazásban, hózuhatagokban, hófúvásban benne van a bartóki zene a maga disszonanciájával, hűvös és fegyelmező szeretetével: *„Néha óriásnak képelem magam, / .../ néha egy porszem rokonának. / Cserélgetem is / alakomat, mint a menekülésre / kényszerített Isten.”*¹²

Márai Sándor egyik kedves íróját olvasva jegyezte fel a következő gondolatot: „Milyen „szolid” ez a munka,... bírja az idő szuvasító támadásait.”¹³ Vajon elmondható-e ez a Csoóri-költszetre, tágabban a Csoóri-életműre? Kétségtelen, Csoóri Sándor művészetének megítélése a társadalomban és a politikai életben bekövetkező események exponenciális változásaival párhuzamosan állandóan alakul/motiválódik. Sajnos közép-kelet-európai betegség, hogy a társadalom a politikában is a költőtől várja a messiás szerep betöltését, s művészetüket aszerint mérlegeli, mennyire teljesítik ezen elvárásokat.

A napi politikai események sodrában motiválódó Csoóri-kép azonban nem lehet azonos a költő - író Csoóriéval, még ha olykor nehéz is ettől elszakadni. Mert - „A költő nem maga szabja meg útját. Nem azt teszi, amit akar, hanem amit lehet. Nem térhet ki a kiszámíthatatlan körülmények elől. A nőről akar beszélni, akit

szeret, s a madarokról beszél; a háborúról akar beszélni, s a szerelemről beszél. Ezért a költő csak akkor tudja verse címét, ha már megírta.”¹⁴

Nincs a világon olyan költői műalkotás, amely jelentészónáinak egyes rétegei az idők folyamán ne kérgesedtek volna meg. Sokszor épp ez a forrása annak, hogy a művekben az időn túli egyetemes értékek/lényegszerűségek láthatóvá váljanak.

Az elmúlt esztendőök során a Csoóri-líra népszerűsége is apadt, de ezt csak azok sajnálhatják, akik Csoórit mint politizáló költőt rajongták körbe. Akik maradandó értékeket kerestek e költészetben, azokat ma is ugyanúgy képesek rabul ejteni a Csoóri-versek.¹⁵

Egy azonban bizonyos: Csoóri Sándor számára a költészet mindig a tehetetlenség állapota volt, a cselekvési lehetőségeiben korlátozott ember önkifejezési formája. Úgy gondolom, Csoóri mindenkor csak akkor volt képes maradandó alkotásokat létrehozni, ha egyfajta társadalmi-politikai nyomás alatt kellett élnie. Ha a kor nem produkál objektíve ilyen szituációt, akkor a költő az élet más szféráiban keresi a feszültségforrást költészete életben tartása végett. „Koplalok három napig, hogy élesebben halljam a hangokat. A negyedik napon hatalmas partdarabok zuhannak bele a vízbe.”¹⁶

A magyarországi rendszerváltás hajnalán vettem papírra a következő gondolatokat: „Engedve az Eszterházy-/Márai-axiómának: a Csoóri-líra van-e/lesz-e még olyan erős, hogy alanyban és állítmányban gondolkodva megőrizze/tovább teremtsen értékeit? Ontológiai fogantatású-e a Csoóri-líra vagy sem? Mert ha az, a történelem nem képes keresztülgázolni rajta. Talán e kérdést is megválaszolják az elkövetkező hónapok, évek.” Negyed évszázad múltán elmondhatjuk: Csoóri Sándor költészete napjainkban sem veszített fényéből, a recens kultúránkban aktualitása jelentősebb, mint valaha volt, féltve őrzött nemzeti kincsünk részévé vált.

„...mindegyik szóban ott vagyok én is. Ott van a történelem, ott vannak a hazugságaim, a mindig csak félig elmondott igazság. Ott van tehát az elhallgatott is. S lehet, hogy ez vagyok én, akihez el kell jutnom. Szavak, utolsó esélyeim, s utolsó akadályaim! Veletek kell újra kezdenem mindent.”¹⁷

Csoóri Sándor verseiben a természet jelenségei/évszakai az emberi lélek állapottai/változásai. A természet és az évszakok körforgása az emberi lélek körforgásai. Csoóri gondolatvilágában mintha az egész világegyetemnek egyetlen idegrendszere volna. Így az öröm éppen úgy átsüti a természet minden elemét, ahogyan a fájdalom egy másik időpillanatban képes beárnyékolni azt. Ennek a 'központi' idegrendszernek vagyunk, lehetünk mi, olvasók is többé-kevésbé a birtokosai. Csoóri Sándor műalkotásaiban „A pusztulás időről időre visszatorkollik a rendbe.”¹⁸ Rapszódia térben és időben?¹⁹ Rapszódia ciklikus térben és időben: archetipikus szimbólumokban, formákban, színekben.

Jegyzetek

- 1 in: Csoóri Sándor: *Hó emléke*.
- 2 Nádor Tamás: Csoóri Sándor. In: *33×10*. Budapest, 1980. 78–89.
- 3 *Mitológiai enciklopédia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 37.
- 4 *Mitológiai enciklopédia*. Uo.: 36. o.
- 5 *Mitológiai enciklopédia*. Uo.: 34. o.
- 6 Zalabai Zsigmond: *Tűnődés a trópusokon*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1986. 198., 202., 208.
- 7 Bergson, Henri: *Bevezetés a metafizikába*. Athenaeum Rt., Budapest, 1911. 8–9.
- 8 Csoóri Sándor: *Várakozás a tavaszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 446–447.
- 9 Bergson, Henri, Uo.: 10.
- 10 Csoóri Sándor: *A félig bevallott élet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 202.
- 11 Csoóri Sándor: *A félig bevallott élet*. Uo.: 336. o.
- 12 in: Csoóri Sándor: Titkokat súg a hó. Csoóri Sándor: *Kezemben zöld ág*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988. 7.
- 13 Márai Sándor: *Napló 1943–44*. Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest, 1990. 150.
- 14 Paul Éluard: *A körülmények és a költészet*. Gondolat Kiadó, 1972. 97. o.
- 15 Megjegyzem, Csoóri *A félig bevallott élet*ben a következőket írja: „A megkésített szinkronitásért mindenekelőtt erkölcsainkkal kell fizetnünk, mert késés miatt nagyon sok mű csak a felét sugározhatja szét erejének.” 354.
- 16 Közeledés a szavakhoz (részlet) in: Csoóri Sándor: *Várakozás a tavaszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 444.
- 17 Uo.: 448.
- 18 Heisenberg, Werner: *A rész és az egész*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 281.
- 19 Kulcsár Szabó Ernő: Rapszódia térben és időben. in: Kulcsár Szabó Ernő: *Műalkotás-Szöveg-Hatás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 382-401.

Demeter József

SZÍVKATEDRÁLIS

Bertha Zoltán – 60

1.

...Mielőtt ugyanazt válaszolta volna, arra gondolt, ki kérdezte ezt még tőle és miért? – s azon kapta magát... hangok jönnek ki a – Kérdés száján. A teleplakátozott magyar ég alatt.

A nagypolitikai változások idején.

Miféle hang(ok) ez(ek)?

Vezérhang(ok)?

Először is, mi a hang? – szólt az újabb kérdés mielőtt az előbbire válaszolni akart (vagy nem akart?), és!

Biztos, ami biztos – sok mindent papírra vetett.

A „korifeusok” viszont már csak a „nem” tényét üdvözölték.

Világfiakként. Csörtetve. Új széljárásuk szerint...

Szabad országban szabad ember azt tesz, amit szabad –

a közismert szlogen kettős mércéjeként... Szerintük.

Enyhén kapkodva, a levegőt légkörnek nevezték. Ez viszont már nem színtelen-szagtalan „semmi”, hanem!

Nagy Semmi ugyebár.

Az atmoszféra –, ha úgy vesszük, ha nem – még nagyobb Semmi.

És a politikai?

Nemzeti-köztudottan?

Remények idusán.

„...kányec...”

A hihetetlen megtestesülése volt. Milyen égből, milyen villámcsapásként? Ahol! Hol volt, hol nem volt, de!

Volt... Míno mesésen. Bársonyos fényével, lévén, hogy!

„Enyhén sarkítva”, nem tetszettek forradalmat csinálni...

Mit érzett az ész, mit gondolt a szív?

A bábelinek tűnő zürzavarban. Szűrt zavarban...

Ne szólj szám, nem fáj, ami fájhatna, fals hittételeként...

Az Ő hangja viszont következetes lett, és lépten-nyomon hirdette, ismételte, tetteivel igazolván, hogy:

„Az egyetemeshez a sajátosan át vezet az út.”

A politikai. Is...
Nem beszélve az irodalmiról.
Hát akkor, mi a Kérdés?
Kérdezte a Kérdés.
Abban a tótágasult politikai világban.
Mi lehetett „az igazi jó”?...

2.

Hány ég mosta

A természet(ünk) – körforgása – merre szédít, nem szédít, hisz! Még az ég is hullámzó, kiönt, nem önt, „mint fent, úgy lent”, nos mégis hol, ha mégsem, és! Meddig:

*„... az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz; amire van, hogyan lehetne kérdés?”
„Mert amit őriz, az maga a vigasz, és a túlélésre biztató erő.”*

Bertha Zoltán

Szavak áldása – májusi
Hittel – vigasztal, holott!
Színültig tele minden.
Évszázadokon át
Esett. Nem esett...
Öntvény(színű)-
Felhők horzsolják az el-
Csatolt honi dülőket. Nem
Az arc rozsdás. Nem a
Tükör ráncos. Haza-
Tévedők szemét nem az ég
Kéksége csípi. Hány

Ezer száz szilánkká –
Borvéresen, hisz! Már
Csak egy pohár
Töretlen, egyetlen egy.
Vessünk hát
Véget a lírai
Nyöszörgéseknek.
Sirámaink völgye
Dugtig, dugtig.
Utolsó csepp
.....
Bertha Zoltánunk

Száműzött tengert	Könnye is lehetne, de!
Visszhangzik	Ereiben, mint a
Búzaföldek	Vörös-tenger heted-
Hullámos ön-	Hét országra szóló
Ismélté, és!	Égi ereje tartja vissza...
Én a Marost fülelem –	Ős édes rettenet, nem
Ó, te székelly magyardellői-	Mítosz – szív-
Szőlőhegy. A félig üres,	Apály? Vérdagály!
Félig tele kokárdás	Évszázadokon át
Kelyhek egyformán	Esett. Nem esett. Szent
Fénylenek? Koccintós	Babba Mária,
Zenére poharaink	Hány ég pitymallatát
Sohase törjenek	Hullajtó Napkelet? –
	Székelly sziklák
	Daraszolják
	Szivárványossá
	Beborult Reményeinket.

3.

Született június 4-én.
 Hogy lehet(ett) ilyen sötét napon fényre jönni? – kérdem
 trianonizálva Bertha Zoltántól...
 Nemzeti örömben – családi öröm. Szivárványosan. Még
 éjjel is – válaszolja... a Kérdés....
 Predesztinált Élet.
 Lobogó lelkületű.
 A magzatvíztől
 Az Óperenciáig.
 Akárcsak Ady útja Az Értől az Óceánig.
 A fekete zongora Hangkíséretével, melyet Vak mesterünk...
 a Sors szolgáltat(ott). Magyarosan és nem magyarkodva.
 Senki rovására. Akár rovásírással is. (Megjegyzendő:
 a „magyarkodva” szót még nem ismeri a számítógép,
 hullámos piros vonallal van aláhúzva.)
 Hisszük és köztudottan valljuk, hatvanéves predesztináció ide
 vagy oda:
 Magyaroknak nem születni, magyarnak lenni kell...
 Ó, tempora!

Ó, historia!

Ó, arta! –

A művészet az emberi szív története, Balzac szerint.

Az irodalom?...

„ ... az igazi jó kérdés az, amire nincs válasz...”

És íme, minden (jelenváló) kérdésben a válasz – irodalomtudós

Bertha Zoltánunkhoz vezet..., aki

Nép-nemzetben gondolkodván tanít, de! Senki és semmi ellen.

Nevel, ír. Docensen, ám! Nem egyetemkedően. Annyira szerény,

alázatos, hogy a legkisebb értéknek is alárendeli magát, mint a

természetes homokhombárból arany szemcséket kiválasztó

kincskereső.

Aranyszívű pedagógus.

Kívül dobog a szíve, szokás mondani...

Tipikus irodalomtörténÉSZ, és!

Nem irodALOMtörténész.

Az értéket emeli ki, méltányolja, berthazoltánolva, és nem

a rosszat csomózza – kákán.

Mintegy főpapjaként –

elkötelezett irodalomunknak.

Határainkon túl és innen.

Különleges stílusa utánozhatatlanul veretes. „ ... a nyelvben

nyugvó valóság” cizellált finomsággal átstrukturált

megnyilvánulása a nehéznek tűnő, neobarokkosan sűrű –

ám mégis szabatos, gördülékeny megfogalmazásnak.

Magasan mély, mélyen magas regiszterű tartalom feszíti.

A „ mint fent, úgy lent” Istenhitőség filozófiája szerint.

Evangéliumi szellemiséggel megáldott literátus, egyetemi docens,

dr. Bertha Zoltán.

Korunk Németh Lászlója.

Igazi szív-lélek egyéniség. A nemzet napszámosa. Szorgalmával

hirdeti céltudatosan, hogy a hazafias, nevelő munka szentesíti az

embert. Az országot. A maga csonkaságában még inkább.

Rendületlenül.

Ködöböcz Gábortól szoktam értesülni: „ Zoli a kórházban

van. A szíve megint rakoncátlankodik.”

Bent. A kórházban.

Az a kívül dobogó, és!

Rezzen Bertha Zoltán arca, feje billen enyhén jobbra, balra, mosolyog, „potomság”, inti le az aggódókat, s lohol tovább – csak Ő tudja, melyik a hosszabb út – Debrecentől Budapestig, avagy a fővárostól a cívis Debrecenig tartó. Esetleges kecskeméti kitérővel – a Hírös-Kodály-harangszózat(ra)-ig...

Csillagok kórusa alatt.

Oda, vagy vissza. Netán oda-vissza...

Nos,

Kedves Zoltán Barátom!

Egyesszám első személyben agyon dicsértelek volna. Ezért választottam az „agyon” helyett a „nagyon”-t. Kokárdásan. Kérlek, nézd el ezt nekem – még legalább hatvan évig, az én rovásomra. Na jó na, akkor legyen csak negyven.

Irodalomtörténetileg viszont jóval több.

Szívkatedrálisan... Is.

DeJó...(bb)-egészséget kívánok hát Neked, hogy!

Sokszor feltehesd még azt a...választ – örök megmaradásunk vigasza gyanánt –, amire nincs igazi jó Kérdés, hogy Reményünk (is) mindig legyen –

Miért.

Felszívárványozva.

Szűk Balázs

Háromkirályok a laktanyában

Zoltán megmentőként lépett az életembe. Nem várt utazóként harmadmagával, mint ajándékhozó háromkirály, a beton- és drótkerítések mögött, ahol a szabadság szorító bakancsokban dadogott vagy éppen némává lenni készülődött. Jöttek hárman imádott virágos kertvárosomból, hozva a Csonka-torony férfias báját, az egyetem előtti szökőkúti szobrok aktjátékát, ide a totálisan felöltözött rendbe.

Nem az illem tuszkolta őket ide, hanem a részvét, az együttérzés az egy évre spájzolt, előfelvételis, ismeretlen ismerősök közé, akiket buszok telepítettek ide az ország minden szegletéből, hogy minél távolabb legyenek az anyaföldtől, s megtanulják, hogy az Úristen idelenn van. A búsképű, tarolt fejű, még romlatlan újoncokhoz, akik még egy hónapja se lettek elrabolva egyértelmű és tiszta tartású otthonaikból, valami egészen értelmetlen koszos vízióba. Zoltán bár ott volt felvételem bizottságában is, de akkor még nem tűnt fel huncut bajsza, kedves mosolya és élénk szemű, mindig vibráló alakja. Itt viszont ő volt a biztonság, akire jó volt figyelni, mert távoztakor is itt maradtak bölcs szavai, bizalmas ígéretei, rejtelmes felolvasásai. Ő volt maga az irodalom, ahogy áradt belőle a szavak simogatása, a rímek és ritmusok erotikája, a biztató játék a szövegekkel... Annak hatására kezdtem el régi sumér-akkád szövegeket, egyiptomi meséket, Weöres-fordításokat olvasni, magyar-erdélyi népdalokat memorizálni, hogy Zoltán utalt rá, az irodalom milyen rég elveszett kutakból csobog elő...

Néhányunkat tehát hívtak, rosszat nem tettünk, de azért elanyátlanodva féltünk, hogy mi lesz. Kiválasztottságot nem éreztünk, csak félelmet. Szokatlanul előzékeny volt itt a laktanya pártvezetése, magunkra hagytak, hisz szombat volt, egy óra pihi, ejtőzés nekik is járt a beküldött borosdemizson meghitt társaságában, s talán ekkor nekik is engedélyezett volt a tovatűnő bölcsesség. Idejött alma máterünk a KLTE három fiatal tanár képében, és visszarázta lelkeinket tanácstalan porhüvelyébe. Egy éteri, órányi sterilitást hoztak ők a vörös Hódmezővásárhelyre, ahol Németh László menekültként taníthatott a gimnáziumban, de már a mi őrzésünk egy éve alatt Lenin trónolt fogösszeszorítva a főtéren kucsmában, vattakabátban, finnországi emigrációjának ülő pózát mintázva, mint aki már akkor is egy egészségeset üritett az általa megálmodott gulág-jövőre. Már túl voltunk a szikes tanya környéki puszták teljes menetfelszerelésű körbejárásával, a konyhából kiküldött nápolyi befalásával és a zavaros tea-lötty lenyelésével, túl a megátkozott alaki szabály-

könyv betanulásával, túl az alakuló tér betonkockái közül kiserkenő szabad fű letiprásával, túl az ugyanitt groteszkül ránk vigyorgó embernői tükrök napi szemlélésével, amikor ők betoppantak, megváltoztatva a benti időszámítást... Létünk értelmet nyert.

Azóta is bármikor találkozunk vidáman vagy összetörten, lelkesen vagy csalódottan, debreceni lakásom közelében vagy Budapesten a Keleti előtt, a levélládámba bedobott új Agria jó Hermészeként, habilitációjának nyitott előadásán szótlanul, csalódottan lobbierdekek emésztő munkahelye sötét állapotai miatt – mindig eszembe jut: létünk akkor értelmet nyert.

Lajtos Nóra

Személyre Szóló Szonett

Bertha Zoltánnak barátsággal, tisztelettel

Boldog születésed napján
Engedd meg, hogy köszöntselek:
Ragyogó csillagok Néked
Tündökölve tündök'ljenek!

Határainkon innen s túl
Alvó hitet felébresztesz;
Zászlóvivő írók-költők
Oltárán gyúl' örökmécses.

Lélekmelegítő sorok
Tamásitól Serfözőig;
Áldozatos munkamorál

Nem nyugszik a *mindhalálig*.
Adjon Isten erőt – tettel:
Köszöntelek szeretettel!

Albert-Lőrincz Márton

(Hang az óriáscsigaházban)

*„Hány lázadó, ha kellett, veszni
hagyta dacos fejét. Te ravaszul
most is tán erre számítsz, és Halált
ígérsz öröklét helyett?! – hisz nem
annak
kell az imádság, aki **megtalált.**” (L.CS)*

Minden nap felnyílik az ékszeres doboz,
s né, benne vagyok. Arany
gyűrűk, gyöngykalárisok érintik
testemet, tört ezüst,
kopott jáspis, összekarcolódott
borostyánkő, szakadt
karperecek között eltípegek,
lépkedek ide-oda,
mint a járni tanuló kisgyerek,
mint a vén fűzfák vén
odvában a moha, belebotlok
a nyakláncokba, a
láncokba botlok, kapaszkodok
rögbe, botorkálok
a kényes járatokon, minden nap
belém kapaszkodik
egy szó anyám régen nem mozduló
ajkairól, s egész
nap velem marad, mint imakönyvben
a könyörgés. Szikkadt
ösvények csapásán lépkedem én,
fövenyén elcsoszog
az elgörbült idő, a befelé
szűrődő csillagporos levegő
megköhögtem. Sorozatban mondják
egyél, kihűl az étel, nyelek és
osztogatom életem- halálom.

(Agresszióban)

(Búcsú Lászlóffy Csabától)

„Lassan elszivárgok” írtad még a múltkor,
mint a gyenge csermely, mely medrét keresi,
víz a sóhajkompon, hidak alá búvó,
aki bárhogy mélyül, örökké kevesli.

Ahogy elszivárog a forrástól kezdve
s férfiembré lesz, sziklák testén törve,
medret váj magának, (ez lesz a börtöne),
bárka dagad rajta, magány marad benne.

S amíg Jób a parton (ő is egymagában)
elüldögélt ott, a víz folyását lesve,
sodrásában fájt az idő fürge teste.

Tebenned elégett Nagy Idő múlása:
„víz vagyunk”, azt írtad, időnk sodrásában,
medrünket mélyítve lecsorgunk, tengerbe.

(Márványos visszhang)

(L. Cs-t olvasván)

Egy idő óta, szivárvány múltán,
szabad asszociációk süvítése sziszeg
Isten asztalán az árnyékvilágba.
Kígyó mar elevenbe,
pók kitint rágcsál,
a tudat átbújik védtelen a végtelen úron,
nekicsapódik egy emberöltőnek,
a soha sem eléggé törődőnek,
és megtörik rajta a fény,
ahogy a Pók hálóján fennakad.
Miért teremtettél rendet?
fohászodik a költő,
ha a főhajtás értéke nulla ...

(Zavarom a Messiás várásakor)

*„mire az idej holtak vére felszárad
s a legelső ünnepnap bombá kigyúul,
a földi rabság urai úgyis mást kennek fel
Messiásnak új esztendőre.” (L. Cs.)*

Az ablaktalan istállóban, széna színeit ízék s illatok lengik körül a jászolváz réseiben. Végét készíti elő az év s megágyaz, még nincs se cél, se feladat, nem tudni lesz-e üldözhető születés, lesz-e örömr ok, lesz-e bizalomra bizonyág, így van ez rendjén az elfolyó idő megsámolhatatlan rengetegén. S nem tudni ki megy ki, nem tudni ki lép be. Betéved oda valaki? (Ember-e? Más teremtmény?) Széna illata hívja s a majdani szájszag: harapni, enni kéne, mondá a másik teremtmény, pihenni, ezt már az ember gondolta. És ébred a másnap! És kipirul a dühtől, vörösen zúg a pattanó kényszer-akarát, mert tovább kell menni, menni még, menni, menni – hívás ez még!

Mindig hajnalokon indulunk útra kitaposatlan, nyomsteril úton, a szabadság útján, a bilincs útján, az első kézenfogatlan úton s attól kezdve csak így, fősvény ígérgetések között lenről és fönről, kies életre biztatás között, célok s kilátások között, vörösen zúgó haranghangok között, kitántorogni a rétre, kiállni minden örömért a kifürkészhetetlen szenvedésbe, kitaposni újra az ösvényt, ahol a gyermek törékeny teste férfivá érett, s magba zsenge fűszálakból a széna, már akkor is, amikor nem volt emlékezetbe vésve a vasnehéz kereszt, s nem volt pamlagra gyúrve a mesteri módon kitárulkozó remény ölelése...

Bertha Zoltán

Búcsú Lászlóffy Csabától (1939–2015)

Végtisztességtévő, gyászoló gyülekezet! Drága családtagok, hozzátartozók és mind a többiek! A mérhetetlen gyászban és szomorúságban osztozva, megrendülten állok itt, s Budapestről Debrecenen át – csaknem négy évtizedes barátság jegyében – érkezvén tolmácsolom a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Művészeti Akadémia Elnökségének, Titkárságának, Irodalmi Tagozatának s egész művész- és munkatársi közösségének legmélyebb együttérzését és részvétét. Ez az Akadémia szervezte alig egy éve szeretve becsült barátunk, Lászlóffy Csaba 75. születésnapján ünnepségét az Írószövetség székházában, s most már csak a vesztesség kiváltotta döbbenet megrázó érzésével fejezhetjük ki őszinte kívánalmunkat: legyen Veled, drága Csaba, az Úr mindörökké, s adjon lelkierőt és enyhítő vigaszt családodnak és kedveseidnek. És pihentessen Téged is a Házsongárd, mint anynyi nagyszerű elődödet és szellemi társadat Szenczitől, Apáczaitól, Kós Károlytól, Reményik Sándortól, Dsida Jenőtől, Szabédi Lászlóig, Szilágyi Domokosig, Hervay Gizelláig, Bálint Tiborig, Sigmond Istvánig – és testvérbátyád Lászlóffy Aladárig. Hiszen Kolozsvár – ahol nevelkedtél, éltél, munkálkodtál hűséges ragaszkodással – a magyar lélekben továbbra is az, ami volt, ami lehet vagy minden ellenére mégis lehetne. Idézve Tőled: „Apáczai uram betűit éppoly buzgalommal / lehet megolvasni miként a tetveket / ha valamennyi testamentum elkallódná / a Házsongárdban mint rovájszeleket egymás mellé / kell illeszteni a sírköveket s a soron következő / áldozatok arca is ott fehérlik mint örök hó a / harc nélkül hőkölő bástyafalon / olyan ez a város amilyen nem lehet / talán épp azért olyan – nagyon” (*Koloswar*). A híres-neves valóságos és spirituális Erdélyi Panteonba kerültél immáron, mint az erdélyi és egyetemes magyar kultúra kortárs kiválósága, aki lélekben itt kell, hogy legyél velünk, mert műveiden keresztül továbbra is energiát, reményt, életakaratot sugárol ránk. Volt egy versed, egy régi költemény, amelyben a jelképes boltívet, az erkölcsi tartóoszlopot soha meg nem roppanó építményként láttattad: „e boltív minden jóslás ellenére / kitartott / nem szakadt be / csak elporladt” (*Jövendölés*). És helytállva Te is így viselted szenvedéseidet, betegségeidet, az utolsó pillanatokig fáradhatatlanul kitartva a művészi munka felemelő értelmének megbizonyításában. Példa és tanítás lett életed és műved. Olyan, amely egyszerre köt a bennünk és emel a fölöttünk lakozó értékekhez. Ezért is gyászol Téged az egész magyar íróársadalom, a Kárpát-hazai és a világmagyarság minden szegletében – a székelyudvarhelyi Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványtól a nagyváradi Partiumi Írótáboron át a budapesti *Napút* folyóirat és Napkút Könyvkiadó köréig – akik csak legutóbb is szívből jövő kitüntetésekkel

díjazták munkásságodat. És Egerben is az *Agria* széles szerzői és olvasói köre – akiket személyesen is társadul és barátodul fogadtál, akiket gyakran ajándékoztál meg a folyóiratban közölt emlékezetes alkotásaiddal, s akik így ugyancsak sokat köszönhetnek Neked.

Lászlóffy Csaba életműve a végtelen nyitottságra, a lenyűgöző enciklopédikus műveltségre, a szuverén és termékeny műfajteremtő szenvedélyre, az üdítőn mindenre figyelő szemléleti és artisztikus tágasságra is kivételes példa volt és marad. Lírai, prózai, drámai, esszéisztikus, publicisztikai írásainak rengetege (meglanckadatlan műfordító, szerkesztő, irodalomszervező aktivitásának számtalan eredménye) a folytonos megújulás és felfrissülés lendületével született. Fél százánál is több kötete korszakokat ível át és fog össze. Az erdélyi irodalom hatvanas évekbeli vérátömlesztésében is a legkiemelkedőbbek közé tartozott, s utána is végig, a mindenkori emberi, nemzetiségi, kisebbségi magyar megaláztatás és kiszolgáltatottság évadainak felrázó krónikásaként, majd újnál is újabb formák, műfajok sajátos hangú kikísérletezőjeként. Válogatott vagy gyűjteményes könyve alig is látott napvilágot: mert folyton az új kihívásokat kereste. S mennyi még, ami kéziratban maradt! Hallatlan sokszínűséggel és magával ragadó áradással játszott a költői, epikai, drámai műformákkal, a keserű, ironikus vagy groteszk tónusokkal, az abszurd legkorábbi közép-európai változataihoz kapcsolódó színjátéktípustól a lélektani sorsregényig, a példázatos novellától az idővibráló történelmi elbeszélésig, a zoltártól a szonettig. Élő vagy elfeledett hagyományokat elevenítve, örökítve tovább, és újakat, csak rá jellemzőket nyitva meg. Ezért is tudtak és tudnak műveire idősebbek és fiatalok egyaránt rezonálni, ezért figyeltek fel például drámáira is oly sokan Írországtól Amerikáig. S a színházak mellett ezért játszották már diákszínjátékosok is oly szívesen őket – a nyolcvanas évek legelején is. Ő is él tehát az ifjú szívekben, ez bizonyos. És ebbe a sziporkázó szövegmindenségbe és nyelvi gazdagságba a magyar és a világkultúra hatalmas dimenziói sűrűsödnek bele. Történelmi személyiségek, művészfenomének, múlt- és jelenbeli géniuszok sorjázhatnak elfogyhatatlanul, ezerféle válságos, küzdelmes, hadakozós helyzetben. És száguldozó tekintet és életmegvilágító írói szellem élénkíti meg őket, s pszichológiai éleslátás és bölcséleti távlatosság rajzolja alakjukat. Érzékletes és elvont megjelenítésmód, tárgyias-absztrakt ábrázolás, plasztikus és sugallatos esztétikai hatásminőség – egyszerre. Közben pedig folyvást féltve emberi létünket, nemzetünket, európaiságunkat; a szellemet az erőszaktól.

„Költő vagyok? Kit érdekelne? / Az ember rég nem önmaga, / ha még annyit sem ér az elme, / mint bár a valuta szaga. // Hittük mindig: a humanizmus / humusz alól is feltör a / fényre. (...) Szemünket elfedte a hályog; / illúzió a hit s remény, / eltűnt időkben botorkálók: / s ha bűnként húz le, nem erény. // Európa, gyilkos hecc s mételty; / hány hulla/dék/gödröt koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: /

az értelem csak szolga volt! (...) Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda, / zabálnak és ürítenek. / Habzó történelmi halandzsa / határolná be létedet. // Megzápult próféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz; / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz. // Keserves munka volt idáig / eljutni. Ma övék a lét. / A tökély korának, úgy látszik, / fújtak megint – romlás a tét.” (*Ars poetica*) – Súlyos szavak, riasztó látélet ez. És mégis, kedves Csaba, drága Barátunk! Minket, s a jövő nemzedékeit nemcsak érdekelnek, hanem nyugtalanítva eszméltetni is fogják írásművészeted különleges remeklései. Mert ott található bennük és mögöttük a szinte páratlan polihisztor-jelenség, aki voltál, s a tevékenyen életigazító emberiség, a hiteles és tiszta személyiség elidegeníthetetlen és eltagadhatatlan aranyfedete is. Hogy igaz szülőföldszeretettel lehet a világszellem történéseit is romlatlanul fürkészní, hogy az apróságokban is mindig tükrözödhet a teljes igazság. Az az igazság is, amelyet hajlíthatatlan gerinccel vállaltál és életveszélyes bátorsággal hangoztattál a legsötétebb diktatúra poklában is. Makulátlan, folttalan jellemed magyarság és emberség megmaradásának, erkölcsi felegyenesedésének biztos záloga. S az is, hogy közben sosem ítélkeztél a nálad gyarlóbbak, esendőbbek fölött. Megértetted az emberi természetet, magatartás- és lélekvizsgáló tekinteteddel a mélyére hatoltál, s magad így emelkedtél a művészi igazmondás magasába. Ami ellen küzdöttél, az mindig az elviselhetetlen körülmények igazságtalansága, embertelensége, gonoszsága volt. Mindezt a harcot méltóságra intő nyíltszívűséggel, tágkeblűséggel, segítőkészséggel, jóakarattal vívtad. Tájakat, vidékeket, régiókat, generációkat átölelve, biztató figyelemmel az értékmegtartó szellem mindenféle rezdülésére.

Egyik kedvenc kifejezéssel szólva „esedékes” találkozásunk most szörnyedelmesre sikerült. De hiszem, hogy igaz emberek és igaz magyarok találkozása egy másik szférában új reményeket jelent majd. Ezzel a hittel búcsúzva Tőled, imádkozva kérem, hogy a Fennvaló Úristen kísérje és vigyázza utadat!

(Elhangzott Kolozsváron, a házsongárdi temetőben, 2015. április 17-én)

Radnai István

A temethetetlen

*„Bukdácsolva, tudattalan éjbe vesz éteri éned
ám magakellető kiprovokált fölénnyel a másik:
virtuóz árnyéktáncosmódján hajladozik még”*

(Lászlóffy Csaba: *Elmerülő hexameterek*)

árnyékod magasabb mint magakelletőké
földrengés volt esetlen távozásod megesett mégis
hajdani bakfisszoknyák korca daluknál többet ér
elvesztenek magukat veszve felhő és pára

a lélegzeted nem sor végén ér szomorú véget
miközben mi tudjuk csak a szekrény rejt spanyolfal
a polcokon sütkérezel s beereszt hozzád az ablak
lenézek míg felette súlyos terhével alacsony padlat

padlat s nem boltozat vagy mestergerenda a lámpás
oldalóg és pislogó fénye szemeddel rám hunyorít

fatörzs vagy ágad lenyesve hajt még virágot nem sírodon
utódok lánca táncol mint cédrus körül a festő
bemártott ecsettel vár palettájára hogy máris
megörökítsen az örökkévalónak az örökös égben

s hullanak már fehér tollaid burkolva kristályos hóba
karistolod az éggömböt versed onnan olvassuk üzensz
még látunk lábtól előre kihozott koporsóban
kisujjad mozgatód így intesz ahogy egykor megintettél

péter vagy ördög áll-e őrnek házsongárd kapujába

Másik valóság

ha ketten megyünk mint platánok alatt
és jönnek szembe egyre csak a szentek
mindegy seb külön úton halad
út széléről ellopták a keresztet

ha ketten megyünk a húséges platánok alatt
ha bűzlenek az elüziumi kertek
hátrálnak mellettünk a kimondott szavak
és a nincs-levegő reszket

lassan hárman leszünk én magam ketten
egyik itt a másik már amott
húz az ág amiből felkeltem
egy vers tőled hozzám andalog

logika nincs csak por a házsongárdból
nyitott ablakra élőködő galamb repül
mintha felköltözne a város
felhővé változna meg egünk

jól van barátom ezt még tollba mondtad
záporozik a gépen valakinek a keze
a betűk korholnak felül a mondat
mutatóujjad a kárhozattól remeg

hiszen elfogytál hogy könnyű légy angyaloknak
az ész kereke a meredek utcákon halad
zárt kapuk előtt oson el a holnap
kacér tavasz vigyorog ránk ravasz

hívnálak jönnél be egy percre vissza
aztán mást nem tehetek
csomagolom a semmit hosszú útra
lehúsolt csonttá leszek

te várj meg kicsit állsz esőben a sarkon
lágý kikelet megmosdat utolsó alkony

*****

ha ketten megyünk mint platánok alatt
és jönnek szembe egyre csak a szentek
mindegy seb külön úton halad
út széléről ellopták a keresztet

ha ketten megyünk a platánok alatt
ha bűzlenek az elüziumi kertek
hátrálnak mellettünk a kimondott szavak
s a nincs levegő reszket

lassan hárman leszünk én magam ketten
egyik itt a másik már amott
húz az ágy amiből keltem
egy tőled hozzám andalog

logika nincs csak por a házsongárdból
nyitott ablakra élőködő galamb repül
mintha felköltözne a a város
felhővé változna meg egünk

jól van barátom ezt még tollba mondtad
záporozik a gépen valakinek a keze
a betűk korholnak felül a mondat
mutatóujja kárhozattól remeg

hiszen elfogytál hogy könnyű légy angyaloknak
az ész kereke meredek utcákon halad
zárt kapuk előtt oson a holnap
a tavasz vigyorog ránk ravasz

hívnálak jönnél be egy percre vissza
aztán mást nem tehetek
csomagolom a semmit hosszú útra
lehúsolt csont leszek

te várj meg kicsit állsz esőben a sarkon
lány kikelet megmosdat utolsó alkony

Pomogáts Béla

Erdélyi krónikás

– *Wass Albert munkásságáról* –

A közel két évtizede Amerikában elhunyt Wass Albert az erdélyi irodalomnak, mondhatni, rendhagyó egyénisége volt. Tekintélyes írói életművet hagyott hátra, ennek nagy része az emigráció körülményei között született, munkásságának igazi értékei azonban, legalábbis az én megítélésem szerint, még 1945 előtt: erdélyi szülőföldjén láttak napvilágot. Jóllehet néhány jelentékeny művét már az önként vállalt (egszersmind kényszerű) száműzetésben hozta létre. Rendhagyó jelenség volt, mert „helikonista” társaihoz képest kevésbé kötelezte el magát a „transzilván” eszmeiség nemzeteket egyesítést kívánó, a magyar, a román és a német nemzeti közösség erdélyi egyesítését hirdető ideáljának, mindvégig kitartva a „magyar Erdély” stratégiája mellett. Ugyanakkor arisztokrata társaihoz képest jobban vonzódott ahhoz a népi (paraszti) érdekeket előtérbe helyező stratégiához, amelyet az erdélyi magyar irodalom plebejus gondolatiságot megfogalmazó képviselői (így Kós Károly, Tamási Áron, Nyíró József) hirdettek meg.

A czegei Wass család Erdély régi famíliái közé tartozott, az erdélyi magyar közéletben és közigazgatásban folyamatosan vállalt tisztségek következtében 1744-ben Mária Terézia királynőtől kapott grófi rangot. Az író apja, Wass Endre a mezőségi Vasasszentgotthárdon volt egy nem túl terjedelmes birtoknak és egy régi kastélynak a birtokosa. (Általában az erdélyi arisztokratáknak, legalábbis a dunántúli, az alföldi és bácskai uradalmakhoz képest, jóval kisebbek voltak a birtokaik.) A második világháborúban huszárszázadosként szolgált, harctéri helytállásáért Arany Vitézségi Érmét kapott. A családi birtok Erdély egy részének 1940-es visszacsatolása után a határ északi oldalára, vagyis a magyar állam területére esett. Az ifjú Wass Albert életét a kisebbségi körülmények között eltelt gyermekkor, a családi hagyományok és az erdélyi magyarság széles köreiben, természetesen az arisztokraták köreiben is hangsúlyosan ható „revíziós” vágyak alakították.

Pályakezds – háborús évek

Az író 1908. január 8-án Válaszúton született, a kolozsvári Református Kollégiumban végezte középiskolai tanulmányait, majd a debreceni gazdasági akadémián szerzett oklevelet, német és francia főiskolákon erdészetet tanult, ezután vasasszentgotthárdi családi birtokán gazdálkodott. Írói pályáját versekkel kezdte, 1927-ben *Virágteremtés*, 1928-ban *Fenyő a hegytetőn* címmel jelent meg verseskö-

tete. A későbbiekben 1941-ben *Láthatatlan lobogó és Százéves dal az ismeretlen bujdosóról* címmel adott közre verseskötet. Összegyűjtött versei *A bujdosó imája* címmel 1998-ban Budapesten láttak napvilágot, itt olvasható az *Üzenet haza* című – a nyugati magyar világ irodalmi estjein, társasági összejövetelein számtalan alkalommal felhangzó költemény, ez valójában a költő irodalmi „végrendeleteként” olvasható: „És üzenem mindenkinek, / testvérnek, rokonnak, idegennek, / gonosznak, jónak, hűségesnek és alávalónak, / annak, akit a fájás űz és annak, / kinek kezéhez vércseppek tapadnak: / vigyázzatok és imádkozzatok! / Valahol fönt a magos ég alatt / mozdulnak már lassan a csillagok / s a víz szalad és csak a kő marad, / a kő marad.” Korán csatlakozott a helikoni íróközösséghez, 1940-ben Budapesten Baumgarten-díjat kapott, írói sikereit regényeivel és elbeszéléseivel érte el. Mint fiatal író, az Erdélyi Fiatalok közösségében keresett társakat, a közösség erős közéleti érdeklődése, nemzeti felelősségtudata és szociális elkötelezettsége órá is hatott. Meggyőződése szerint a birtokos rétegnek, az úgynevezett „történelmi osztály” leszármazottainak az erdélyi magyar nép oldalán kellett szerepet vállalniok.

A fiatakkori versek után 1932-ben jelentkezett az irodalomban *A temető megindul* című játékával, amely „ötven erdélyi gyermek” karácsonyi kórusát állította színpadra. Első regénye, a *Farkasverem* (1934) általános sikert aratott, ebben a munkájában a Mezőségen élő magyar földbirtokosok életének radikális megváltozásával vetett számot: a román foglalás megfosztotta őket hivatali tisztségeiktől és társadalmi rangjuktól, elkobozta birtokaik nagy részét, és azok, akik nem voltak képesek új feladatokot (és identitást) találni a kulturális életben, mint Bánffy Miklós, Kemény János és mások, életunt, nemegyszer megzavarodott emberekké váltak. Schöpflin Aladár annak idején (a Nyugat 1935-ös évfolyamában) igen hitelesen jellemezte a regény sötét atmoszféráját: „Wass Albert témája a mezőségi régi főúri családok élete. Az író olyan realiztikus vonásokkal ábrázolja ezt a különleges életformát, hogy szinte kulcsregényre kell gondolni. Nyomasztóbb és lehangolóbb valamit alig olvastam hosszú idők óta, mint ez a regény. Egy társadalmi osztály pusztulását ábrázolja, nem a külső körülmények kényszere alatt, hanem belülről, belső energiáinak kihalása miatt. Ez az osztály, amelyet az író nyilván átéléséből ismer, önként, önmagától, csaknem tudatosan megy a végső romlásba. Egykori politikai hatalmának elvesztése, anyagi lehetőségeinek kénytelen megcsonkulása, a történelmi okokból eredő többi változás csak másod-harmadsorban oka ennek a romlásnak, elsősorban az egyes emberek minőségi leromlottsága, életenergiáik benuványa rothaszt el mindent.”

Az induló író jól látta saját társadalmi osztályának hanyatlását és szerepvesztését, ezért vállalt feladatot az erdélyi magyar irodalmi, politikai és szociális mozgalmakban. *Csaba* (1940) című regénye ennek a szerepvállalásnak a jegyében született, Wass Albert ebben a művében a trianoni változások után felnövekvő új erdélyi nemzedék feladatait kívánta megjelölni, és ennek során nem rettent vissza a fegyveres ellenál-

lás lehetőségének különben veszedelmes és terméketlen gondolatától sem. Jól tudta, hogy a kisebbségi sors, amely a harmincas években az erősen jobboldali irányt választó román politika következtében mindennapi jogfosztást és megaláztatást jelent a kisebbségi közösség számára, történelmi veszedelmeket hoz magával, következőképp ellenállásra szeretne volna az ifjú nemzedéket mozgósítani. „Magyar testvérem – zárta le regényét -, Erdély szomorú földjén! A Te számodra készült ez az írás. Nem regénynek akartam, hitnek, reménynek, nagy, szent bizonyásgtételnek akartam.”

Wass Albert írói indulásának az árnyalt és költői természetleírás volt az egyik legnagyobb művészi erénye, ezt később a biztos lélekrajz és az atmoszférateremtés művészete egészítette ki. A *titokzatos őzbak* (1941) című novelláskötete a múltból itt maradt erdélyi emberek jellegzetes arcvonásait rajzolta meg, a vidéki élet hangulatát idézte fel, egyszersmind teret adott a személyesebb emlékezésnek és vallomásnak. Ezekben az elbeszélésekben mindig jelen van a mezősi táj, a természet élménye és vigasza, és jelen van a történelmi emlékezés egy messzire sodródott emberi világ és értékrend nosztalgikus képe. Ennek a személyes nosztalgianak is epikai szerepe, mondhatnám, stílusformáló jelentősége van. Valójában a regényeknek ez a két epikai eleme jelenti Wass Albert elbeszélő művészetének igazi értékeit. A novellák többsége néhány művészi vonással megrajzolt pillanatkép: egy régi karácsonyról, az első vadászat élményéről, emlékek egy régi udvarházról, egy magányos séta nosztalgikus érzései a Kolozsvár fölötti hegytetőn. Kádár Erzsébet (a Nyugat kitűnő novellistája és irodalomkritikusa a folyóirat 1941-es évfolyamában megjelent ismertetésében) a következőképp jellemezte az elbeszéléseket: „Megismerünk néhány embert, kiket körülvesz, visszatükröz, teljessé tesz a táj, a ház, a szoba, melyben élnek, s a tárgyak, az olyan hétköznapi tárgyak, mint egy tükörfényesre kopott sétatbot vagy zergetollas, gyűrött kalap, a gyakran visszatérő kis ceremóniák, mint egy szalonnavásárlás vagy mindennapi esti kocszás a tó körül a színehagyott homokfutóval. Wass Albert írásaira egy alkonyati szoba csendje borul: sötétedik, az emberek félretolják munkájukat, körvonalait felisszák a bútorok dagadó faltjai, mégis érezzük az emberek gondolatait, s mintha az óra ketyegésében a szívverésüket hallanók.” Az erdélyi író bizonyára legnagyobb és talán legművészebb írói vállalkozása a *Mire a fák megnőnek* (1940) és *A kastély árnyékában* (1943) című kétkötetes családragény volt. Az erdélyi magyar irodalom – Bánffy Miklós, Kós Károly, Nyírő József, Makkai Sándor és mások művei révén is – mindig gondos figyelemmel tárta fel Erdély múltját, ez a hagyományos írói igény jelent meg Wass Albert családragényében is. A két kötetben egy mezősi magyar mágnáscsalád életét beszéli el a negyvennyolcas szabadságharc bukásától a századfordulóig. A Varjassy család története ad alkalmat az erdélyi magyarság történetének elbeszélésére. Az író, hasonlóan Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című trilógiájához és Nyírő József *Néma küzdelem* című regényéhez, arról ad képet, hogy az 1918-as összeomlás nem a véletlen műve volt, hiszen a kiegyezés

utáni korszak erdélyi politikája homokra épült, az erdélyi magyar társadalom végzetes meggyengülése ekkor következett be. Megfontolt nemzeti stratégiával és határozott telepítési politikával magyar oldalon nem lehetett találkozni. Talán egyedül Bethlen István, a későbbi budapesti miniszterelnök igen korán: 1907-ben Marosvásárhelyen közre adott *A Mezőség és az erdélyi magyarság* című röpiratában hívta fel a figyelmet arra, hogy az erdélyi föld fokozatosan csúszik ki a magyar birtokosok lába alól. Ebben az időben román bankok vásárolták fel a magyar birtokokat, a székely „népfelleg” kivándorlásra kényszerült, a nagyromán irredenta törekvéseket pedig csupán a minden hatékonyságot nélkülöző látszatintézkedések próbálták megfékezni. Wass Albert regénye (a huszadik század családregényeihez hasonlóan) azt a három nemzedék élettörténete során bekövetkezett hanyatlást méri fel, amely a szigorú erkölcsök fegyelmében élő nagyszülők és a felelőtlen unokák néhány évtizedes családtörténete során bekövetkezett. Ezt a történetet zárta volna le a minden bizonnyal az első világháborús időkig ívelő korszak bemutatásával a tervezett harmadik kötet, ennek létrehozását akadályozta meg az az összeomlás, amely az író személyes sorsában is drámai fordulatot hozott.

A történelmi regény kritikusai annak idején rámutattak arra, hogy a cselekmény során felvonultatott figurákat, főként a nemzeti érdekekkel szemben közömbösek vagy ellenségeseket, többnyire elnagyolt módon ábrázolta az író, mások viszont a történet olvashatósságát méltatták. Így Makay Gusztáv (a *Magyar Csillag* című folyóirat 1944-es évfolyamában közölt írásában), aki a következőkben látta a regény érdemeit: „Wass Albertben a nemzetpolitikai bírálót kitűnő írói képességek egyensúlyozzák. *A Mire a fák megnőnek* nyugodt epikája után most új vonásokkal gazdagszik írói arcképe, a regény a szatíra és gúny húrjain játszik. A szerző tele van a mondanivaló hevével, felháborodással, aggodalommal; de epikai fölényét mindig megőrzi az alakításban.” Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy Wass Albert történelmi regénye igen alaposan mutatja be a történelmi folyamatokat, és rávilágít az erdélyi magyar vezető rétegek politikai mulasztásaira és erkölcsi felelősségére.

Az erdélyi provizórium idején

Az iméntiek során ismertetett művek, legalábbis megjelenésük időpontját tekintve, annak a néhány esztendő (mondjuk így) „provizóriumnak” az eredményei voltak, midőn Észak-Erdély és a Székelyföld magyarsága az országrész visszacsatolásának lélekemelő élményeit élte át. Az erdélyi magyar irodalom életében mindig történelmi események hoztak új fordulatot, ezek az események mindig radikálisan átalakították az irodalmi élet feltételeit, és új távlatokat nyitottak az alkotó munka előtt. Így történt ez 1918-ban, midőn az erdélyi magyarság szinte egyik napról a másikra a nemzeti kisebbség nemkívánatos helyzetében találta magát, és így történt 1940 késő nyarán,

midőn Erdély egy része visszatért a magyar állam közösségébe, és a méltatlan kisebbségi helyzetet néhány nap leforgása alatt felszámolta a történelem. Azt már 1938-ban: a csehszlovák rendszer válsága és 1939-ben a csehszlovák állam felbomlása után tudni lehetett, hogy az első világháború után létrehozott területi rendezéseket súlyos történelmi válság követi. A Szovjetunió már 1940 nyarán visszaszerezte a román haderő által korábban megszállt és a nagyromán államhoz csatolt Besszarábiát, számítani lehetett arra, hogy előbb-utóbb magyar–román vonatkozásban is a trianoni békerendszer revíziójának kell következnie. Ez a revízió hosszadalmas (és ezúttal nem ismertethető) tárgyalások és e tárgyalások kudarcá után 1940 augusztusában–szeptemberében következett el, midőn a bécsi Belvedere palotában (Metternich kancellár egykori lakóhelyén) a német és az olasz külügyminiszter, egyébként a bukaresti kormány kérésére, döntőbírói határozatot hozott, és Észak-Erdély, valamint a Székelyföld területét (amelynek lakossága akkor többségében magyar volt) visszajuttatta Magyarországnak.

Külön előadás tárgya lehetne, hogy a magyar (az erdélyi és az anyaországbeli magyar) irodalom miképpen készült erre a történelmi jóvátételre, és miként fogadta a valóban történelmi (és igen rövid életűnek bizonyult) döntőbírói ítéletet. Csupán röviden hivatkozom arra, hogy a magyar irodalom valamennyi műhelye, így a Babits Mihály és Illyés Gyula által szerkesztett *Nyugat*, a Móricz Zsigmond szerkesztésében megjelenő *Kelet Népe*, a Herczeg Ferenc által irányított *Új Idők* és természetesen az erdélyi irodalmi műhelyek, így a Kós Károly gondozásában megjelenő *Erdélyi Helikon* és a Reményik Sándor-féle *Páosztortűz* részletesen foglalkoztak a történelmi változásokkal, sőt az *Erdélyi Helikon* két számát: a novemberit és a decemberit is a visszatérés örömeinek és tapasztalatainak szentelte. A magyar irodalom legjobb szellemei, így a költők közül Babits Mihály, Sík Sándor, Mécs László, Gulyás Pál, Szabó Lőrinc, illetve az erdélyi Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Kiss Jenő, Jékely Zoltán, Szabédi László és mások, az elbeszélők közül Kós Károly, Tamási Áron, Cs. Szabó László, Kemény János és természetesen Wass Albert köszöntötték a változásokat, az irodalmi publicisztika körében pedig Móricz Zsigmond, Herczeg Ferenc, Márai Sándor, Benedek Marcell, Németh László, Kodolányi János, Szabó Zoltán, Keresztury Dezső, Tamási Áron, Nyíró József és még sokan adtak hangot örömüknek és várakozásuknak. El lehet mondani, hogy a magyar közélet, a magyar irodalom korábban alig tapasztalt szellemi egységben, amely a *Nyugat* táborára, a népi irodalomra és a konzervatív körökre egyaránt kiterjedt, üdvözölte a régóta várt változásokat.

Wass Albertnek egy kötetre való irodalmi riportja tanúskodik minderről: az 1940-ben Budapesten (a Révai Kiadónál) megjelent, és néhány részletében már az *Erdélyi Helikon* 1940 decemberi számából ismerős *Jönnek!* című beszámoló ilyen módon egy igen gazdag és izgalmas irodalmi reflexió eredménye, és Cs. Szabó László *Erdélyben* című tudósítása mellett bizonyára az erdélyi változások történelmi és lelki eseményeit rögzítő irodalom igen figyelemreméltó műve volt. Valójában ez a két kis könyv:

Wass Alberté és Cs. Szabó Lászlóé emelkedett ki a riportoknak és riportkönyveknek abból a sorából, amely megörökítette 1940 szeptemberének sorsfordító tapasztalatait. Mindkettő „irodalmi riport”, vagyis nemcsak az események menetét örökíti meg, hanem a történelmi napok lelki és erkölcsi, mondhatnám: emberi körülményeit és következményeit is.

Az erdélyi riportkönyv, talán így mondanám, „prózapoétikai” tekintetben is figyelemre méltó alkotás. Egymást követik lapjain a publicista retorikai eszközeivel bemutatott események, az elbeszélő narratív módszerével ábrázolt jelenetek, a nagy emberismeretre valló alakrajzok, a satírák tükrében bemutatott epizódok és az egyszer ódai magasságokba emelkedő, máskor elégikus színezett kapó lírai vallomások. Minden „prózapoétika” változatra több példa is mondható. Így a könyv első és utolsó lapjain inkább a retorikai ihlet hagyott nyomot. „Az utolsó évben – olvasom nyomban az előadás kezdetén –, hogy a maga teljes egészében ráeszméltünk erre a csökönyös várakozásra, már valóban nem is akartunk egyebet tenni, csak várni. Hétköznapi kálváriánk: küzdelem az egyenlő jogért, hajsza az igazság után, ácsorgás összeharapott fogakkal könnyörtelen hivatalokban, a házkutatások úgy peregtek le kifeszített közönyünkön ebben az évben, mint vastagbőrű vadkanról a serét. Már nem törődünk semmivel. Vártunk valamit. S ez a valami a levegőben volt, úgy hevert fölöttünk, mint tikkadt mezők fölött a záport hozó felleg.”

Hasonlóképpen az ünnepi retorikát, mi több, a kálvinista istentisztelet szakrális előadásmódját használja a kis kötet zárófejezetében: „Szeresd a Te népedet, nemzetedet, jobban, mint önmagadat, s rajta kívül más isteneid ne legyenek. Tiszteld ott-honodat s a földet, melyen élsz, hogy maradékai is hosszú életet élhessenek rajta! Ha ezt megtartod, Szenvedések Népe. Áldjon meg Téged az ÚR, és őrizzen meg Téged. Világosítsa meg az ÚR az ő orcáját terajtd, és könnyörüljön rajtd. Fordítsa az ÚR az ő orcáját tefeléd, és adjon tenéked békességet, minden időkbén, úgy legyen. Mert mondom Néked, a történelem kereke gyakorta fordul, és néha jót fordul és néha rosszat. Az marad meg rajta csupán, ki igazsággal jár s keményen markol.”

A történelmi beszámoló nagy része az elbeszélések, illetve az irodalmi igényű naplók narrációját követi. Az író ilyen módon számol be a történelmi változás gyorsan kibontakozó folyamatának eseményeiről. Először még csak kósza hírek érkeznek arról, hogy a romániai Turnu Severinben magyar–román tárgyalások kezdődtek, és a bukaresti kormány, hasonlóan azokhoz az engedményekhez, amelyeket a Szovjetunió javára kényszerült tenni, illetve ahhoz a területi revízióhoz, amelyben a bolgár kormánnyal állapodott meg, Magyarországnak is kénytelen lesz átengedni területeket. Ezt követően lázas izgalomban él az író családja és környezete, a Vasasszentgotthárdon élő falusi közösség, amely túlnyomó részben románokból áll. (1941-ben, tehát a visszacsatolás idején a községnek 1029 lakója volt, ebből 877 román, 141 magyar, 1992-ben összesen 396 lakóból 387 román, 7 magyar – ezek

szerint az összlakosság száma a korábbinak majdnem egyharmadára esett vissza.) A magyarok reménykedő örömmel, a románok némi szorongással néztek a várható események elé; Wass Albert mindazonáltal arra is utal, hogy a román paraszti lakosságot alig rendítik meg a revízióról érkező hírek, inkább csak azok a román tisztviselők idegeskednek, akiket a bukaresti hatalom küldött Erdélybe.

Az író, akit különben mindmáig a román nép ellenségének tartanak, főként Romániában, nem tagadható rokonszenvvel mutatja be a falusi románokat, és még azoknak a fiataloknak a keserűségét is némi empátiával ítéli meg, akik csalódottan reagálnak a várható eseményekre. „Délután – olvasom – leballagtam a rétekhez, ahol már reggel elkezdtük volt a sarjúkaszálást. A falu illedelmesen viselkedett, mint vizsga előtt a gyermek. A románok is megemelték tisztességtudóan a kalapjukat, ahogy mellettük elmentem. Csak éppen a fiatalok nem köszöntek, de azoktól nem is vehettem rossznéven: megértettem őket nagyon is. Itt nőttek föl, Romániában, s az iskolában egyre csak Stefan cel marét és Mihály viteazut hallották emlegetni. Meg aztán, hogy Erdély nem is volt soha a magyaroké, csak éppen tévedésből egy kevés ideig, s hogy magyarok nincsenek is itten, s ha mégis lennének néhányan, hát nem is magyarok azok, csak elmagyarosodott románok, kik megtagadták a dicső ősi eredetet. Így aztán nem is csudálkoztam azon, hogy nem köszöntek nekem.”

Az írói rokonszenv az egyszerű falusi emberek ábrázolása során nyilvánul meg igazán. Wass Albert maga is tudja, hogy a szegénység számára nem az államhatalom színei jelentik a legfontosabbat, hanem a biztonságos megélhetés. A beszámoló rokonszenves román szereplője, az öreg Józsup bácsi a következőkben körvonalazza azt, hogy az ő számára mit is jelent a hatalomváltozás: „Aki jön, az jön s itt lesz. Urak dolga. Tőlem jöhet, aki akar. Tudom, hogy sem a kaszámat, sem a gereblyémet nem veszi ki a kezemből, hogy helyettem kaszáljon és gereblyéljen. Ezentúl is csak mi fogjuk a málét kapálni, s a réteket kaszálni, ezentúl is fogunk adót fizetni, s aki akar, pálinkát iszik, fehérnép után jár... aki nem akar, nem teszi. Nekünk igazán mindegy lehet. Az uraink pedig már éppen eleget loptak.”

Hasonló empátia érvényesül annak az idős román parasztasszonynak az ábrázolásában, aki rémhírektől zaklatva fordul a magyar grófhhoz megnyugtató szavakért. „Néztem a szegény asszonyt – olvasom Wass Albert beszámolóját -, aki olyan keservesen sírt a maga kis kunyhója iránti aggodalomból, hogy azt hiszem, egész Nagyromániáért nem sírt olyan mély és igaz fájdalommal senki. Néztem, s azon gondolkodtam egy pillanatig, hogy mit mondjak ennek az asszonynak? Szerettem volna elkapni a gazembert, aki ezzel a gyalázatos hírszteléssel falunk békéjét és csendjét felkavarta. [...] Fertelmes és undorító merénylet volt ez a békesség s az egyetértés ellen, nem is születhetett meg, csak olyan ember fejében, aki nadrágot hordott és várost viselt a fejbőre alatt.”

Igaz, az író megértő gesztusa nem minden román iránt tapasztalható, a község és

a megye urait, akik különben általában a regáti területekről kerültek Erdélybe, ahol nemegyszer közönséges „gyarmatosítókként” viselkedtek, mindig éles iróniával, néhol szatirikus indulatokkal mutatja be. Így a falusi csendőrőrmestert és jegyzőt, akik persze a hivatali hierarchia legalsó szintjén helyezkednek el, következőképp némi megértő részvét nekik is jár. Annál kíméletlenebb szatírárt rajzol a beszámoló a megyeszékhelyen regnáló tisztviselőkről, a prefektúra és a sziguranca (a politikai rendőrség) képviselőiről. Wass Albert két szatirikus módon előadott történetet is elmesél: az egyik arról szól, hogy egy budapesti meghívásra, amely az esedékes könyvnapj ünnepségekre szólt, milyen durván tagadták meg tőle az útlevelet. A másik pedig arról, hogy a háborús helyzetre tekintettel elkobzott vadászpuskáit milyen anekdotába illő módon sikerült visszaszereznie a dési megyeházán. Az elbeszélés ezeknek az epizódoknak az előadásában egyértelműen szatirikus jellegű, s ez a szatirikus ábrázolás érvényesül a román prefektúra nagyképű, lusta és harácsoló hivatalnokainak a bemutatásában, majd a dési megyeháza „rókaképű ezredesének” ábrázolásában aki némi baksis (azaz egy régi puska) ellenében hajlandó visszaadani az elkobzott fegyvereket, majd a következő kéréssel fordul a magyar földbirtokoshoz: „Adja úri becsületszavát, hogy nem fog lőni a bevonuló magyar csapatokra.”

A narráció kritikai jellege akkor erősödik fel igazán, midőn az író az átadandó területekről a nagyhatalmi döntés következtében kivonuló román katonaság zavaros viselkedését mutatja be. A rendezetlenül áttelepülő csapatok nem kapnak rendes ellátást, a katonák lopnak és rabolnak, az író teheneit és lovait is elhajtják, és olyan zűrzavart teremtenek, hogy még a falusi románok is megvetéssel figyelik a kiüresítés eseményeit: „Ott álltak az út szélén, s nézték az elvonuló katonákat. Aztán az egyik sem szólt rá semmit. Álltak csendesen és szürkén az út mellett, míg elment minden katona és minden társzeker, még azután is álltak ott egy kicsit, s néztek utánuk. Aztán amelyik előbb szólt, újra mondta: – Bizony, a mi testvéreink! Jó testvérek. Söhajgattak, vakarták a fejüket, s csöndesen szétoszoltak, ki-ki a maga otthonába.”

A felszabadulás nem hozott gondok és szorongások nélküli örömet, mégis hatalmas személyes és közösségi élménnyel és örömmel szolgált, hiszen az erdélyi magyarság, így Wass Albert is, úgy gondolta, hogy az elérkezett szabadság minden sérelemért és üldöztetésért jóvátételt fog adni, mindenért, amit az erdélyi magyarságnak két évtized során el kellett szenvednie. A *Jönnek!*, ahogy Cs. Szabó László erdélyi útirajza, Tamási Áron publicisztikája, Reményik Sándor versei is, mindenekelőtt a végre-valahára beköszöntő szabadság lelkesült örömét fejezte ki, és csak néhány hónappal később érkezett el az az idő, midőn már a „hazatérés” következményeivel, az Erdélyben berendezkedő budapesti politika tévedéseivel, a törtető haszonszerzésével és magának a revíziónak a mindinkább bizonytalanná váló jövőjével is számot kellett vetni. Végül azután a háborús „kiugrás” dolgában teljesen bizonytalanná váló és késlekedő magyar kormányzati politika és a bekövetkezett nyilas hatalomátvétel

teljes mértékben meghiúsította azokat a magyar reményeket, miszerint az 1940-ben visszaszerzett területnek legalább egy része megtartható. A közösségi csalódás kifejezésére is sor került, például Reményik Sándor, Jékely Zoltán és Szabédi László költészetében, Jékely *A házsongárdi föld* című kisregényében, amely éles kritikát fogalmazott meg az anyaországból érkező politikai szerencselovagok viselkedésével szemben, vagy az *Erdélyi Helikon* íróinak 1942. augusztus 14-től 16-ig rendezett találkozásán elfogadott nyilatkozatban, amely igen éles szavakkal ítélte el az Erdélyben folytatott magyar kormánypolitikát. Ez ugyanis a marosvécsi kastélyban gyülekező írók véleménye szerint: „Vak és süket szolgálkká neveli az állam polgárait. Kiöli az egyes ember kötelező felelősségtudatát a kisebb és nagyobb közösségekkel szemben. De kiöli a közösségek felelősségtudatát az egyénnel szemben is. Pedig ez a kölcsönös felelősségtudat a nemzeti társadalomnak pótolhatatlan megtartó ereje, mely nélkül kritikus időkben erőtlenül hull szét a társadalom.”

Az imént idézett nyilatkozat alatt olvasható Wass Albert neve is. Valójában nem egy írása tanúsíthatja, ő sem volt igazán elégedett mindazzal, amit a „hazatérést” követően a budapesti kormánypolitikában és különösen az erdélyi magyarsággal kapcsolatos politikában tapasztalnia kellett. (Magyarországi részről hasonló elégedetlenséggel találkozunk Németh László *Kisebbségből kisebbségbe* című, 1940 végén Kolozsváron tartott előadásában. Németh itt a következőket jelentette ki: „Kisebbségi sorsukból kiguvadva, nincs joguk vidám többségnek érezni magukat, hanem azonnal egy másik kisebbségi sorsba kell beállniuk, amelynek a természetét egyesek talán szimatolják már, de tapasztalatuk róla még nemigen van.”)

Azon az írói ankéton, amelyet a *Nyugat* 1940-es évfolyamának végén és az 1941-es évfolyamának elején Illyés Gyula *Egységes magyarság* címmel rendezett, és amelyen az akkori idők számos magyarországi irodalmi kiválósága (Babits Mihály, Keresztury Dezső, Schöpflin Aladár és mások) mellett több erdélyi író (Reményik Sándor, Tompa László, Szentimrei Jenő, Molter Károly, Tabéry Géza, Szemlér Ferenc) is véleményt nyilvánított, Wass Albert is szerepet vállalt. Nyilatkozatában (irodalmunk nagy hagyományait, így Adyt, Babitsot vagy akár József Attilát és Illyés Gyulát követve) az „emberség” és a „magyarság” eszményeinek lényegi egysége mellett tett hitet. „Számomra – jelentette ki – magyarságom ezt jelenti: mint ember tartozom vérség és lelki alkat szerint egy családhoz, s ezt a családot szeretem erényeivel és bűneivel együtt, s javáért munkálkodni életem értelme ezen a földön. Tehát ember vagyok s ezáltal magyar. Mennél jobban sikerül embernek lennem. Annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz a magyarságom is. [...] Emberségem az, mely a magyarsághoz, mint családomhoz való viszonyomat szabályozza. De szabályozza egyúttal magyarságom viszonyát a többi népek irányában is, ha nem is mentesen az önzéstől, de mindig törekedve az igazságra. Magyarságom a gyökér, mely hozzáköt földhöz s nemzethez. Emberségem a korona, mely a fa törzsét egyenesen nőni tanítja, s mindig

fölfele.” Tudom, a szülőföldvesztés és a száműzetés keserűségében Wass Albert nem mindig képviselte az itt megfogalmazott elveket, legjobb művei (és ezek között, mint *A funtinelli boszorkány* című regény mutatja, vannak az emigrációban írott művek is) mindazonáltal követték ennek a fiatalon megfogalmazott humanista etikának a törvényeit.

Száműzetésben

Az író valójában *Jönnék!* című könyve miatt került a szülőföldjén 1944 végén ismét berendezkedő román hatalom „feketelistájára”. 1944 karácsonyára a budapesti Nemzeti Színház tervbe vette *Tavaszi szél* című színpadi játékának bemutatását, ez természetesen az akkor már zajló ostrom következtében elmaradt. Wass Albert a magyar hadsereg alakulataival menekült Nyugat felé, Bukarestben rövidesen „népbíró-sági” eljárást kezdeményeztek ellene, és távollétében halálra ítélték, azzal a váddal, hogy szerepe volt több olyan ember kivégeztetésében, akik titokban diverziós céllal lépték át a bécsi határt. A vád valószínűleg hamis volt, miként azt Kincses Előd (aki a család nevében vagy másfél évtizede perújrafelvételt kezdeményezett a bukaresti bíróság előtt) megállapította, a magyar katonaság áldozatává vált embereket szökés közben lőtték le, ebben „felbújtóként” az írónak nem lehetett szerepe. Különben így ítélte meg ezt az amerikai bíróság is, amely elutasította a román hatóságok által benyújtott kiadatási kérelmeket. Az akkori vádak alól azonban az író, jóllehet családja és több erdélyi magyar értelmiségi ezt kezdeményezte, azóta sem mentesítették. Hogy az író nem kockáztatta a hazatérést, az egyáltalán nem volt meglepő vagy kivételes, a háborús éveket Budapesten töltő Tamási Áron is hosszú évekig távol maradt szülőföldjétől attól tartva, hogy Romániában eljárást indítanak ellene. Wass Albert ezek után hosszú éveken át nyugat-németországi menekülttáborok lakója volt, majd Hamburgban lett éjjeliőr, 1952-ben sikerült az Egyesült Államokban letelepednie. Családja akkor jóformán szétesett, feleségétől elvált, öt fia közül csak négy követte (egyikükből később az amerikai hadsereg tábornoka lett). Hosszú időn át a floridai állami egyetemen tanította az európai irodalmak, illetve az európai nemzetek történetét.

Erdélyi író maradt az emigrációban is. *Ember az országút szélén* (1950) című regényében, amely még Münchenben látott napvilágot, a háborús erdélyi menekültek keserves kálváriáját mutatta be, ebben a könyvében mondott keserű kritikát a két világháború közötti magyar politikáról és társadalomról. Hőse, a menekülttáborban élő egykori erdész a következőket jelenti ki: „Nem akarom szidni azt a rendszert, ami a honvédc csapatok mögött Magyarországról átjött hozzánk és lehetővé tette, hogy mindez így történhessék. [...] Meghalt az a rendszer. És aki meghalt, arról jobb semmit se szólni. De egyet meg kell mondjak: ez a rendszer az úri osztály csődje volt.

A második csődje. Mert az első csőd már huszonkét évvel ezelőtt bekövetkezett, csakhogy abból még lábra állt valahogy. Lábra állt és nem tanult semmit. Beteg volt és nem gyógyította magát. Beteg volt az egész úri rend, azért volt olyan mértéktelenül mohó és minden eszközzel élni akaró, mint a tüdőbajos ember, aki érzi magáról, hogy napjai számlálva vannak. Ilyen volt ez a mi úri középosztályunk is. A végét járta és nem volt bátorsága szembenézni az időkkel és önmagával. Nem volt bátorsága megvizsgálni maga alatt az etikai alapot és ennek a vizsgálatnak az alapján levonni a következtetéseket. Nem volt bátorsága új ösvényt taposni és ezért maradt a régiben, amely egyre beljebb vezetett a mocsárba, amíg a végén a nemzettel együtt elsüllyedt benne. Most süllyedt el, most. A nemzet, az kikapaszkszik még, azt én nem félttem. De az úri osztály, a maga régi formájában, soha.”

A száműzetésbe vonult író igen tekintélyes életművet hozott létre, ezek között több figyelemre méltó alkotás is akad, így az 1947-ben Münchenben (még a menekülttáborban készült) *Rézkígyó* című regény, az *Erdők könyve* (1947) című elbeszéléskötet, *A láthatatlan lobogó* (1947) című verseskötet, az *Adjátok vissza a hegyeimet* (1948), a *Tizenhárom almafa* (1951), az *Átoksori kísértetek* (1964), az *Elvásik a veres csillag* (1965) című regények, a *Kard és kasza* (1974) című történelmi regény és talán mindenekelőtt *A funtinelli boszorkány* (1959) című romantikus regény, amely amellett, hogy nosztalgikus érzéssel idézi fel az erdélyi természetet és az ott élő embereket, igen rokonszenves képet rajzol egy román leányról, akinek „hatalma” van a természeti jelenségek és az erdei állatok felett – ez is cáfolja azt a hiedelmet, miszerint az író ellenséggként állott volna szemben a román néppel.

Az igen nagy terjedelmű és rendkívül változatos emigrációs termés regényeket, elbeszélésköteteket, verseskönyveket, mesegyűjteményeket és publicisztikai köteteket foglal magába. Közülük még egy nagyszabású regény viszonylag részletesebb bemutatása kívánczik ide. A kétkötetes *Kard és kasza* (1974–1976) című történelmi regényre gondolok, amely az író családjának ezeresztendős történetét dolgozza fel. Az első rész *Krónikás írás* címmel 1050 és 1917 között mutatja be a mezőségi birtokos, később grófi rangot kapott Eröss család történetét, a második rész *Szemtanúság* címmel az első világháború kitörésétől kezdve az 1970-es évekig folytatja a családi és történelmi beszámolót. Ennek a második résznek a szereplői között lehet felismerni az író apjának és magának az írónak az alakját. A család őse az a Buzát, aki Szent Lászlótól kapott nemesi címet, a családi mondák szerint azért, mert egy támadó vad bölénnyel szemben megvédte a királyt. (A Wass-család ősi címerében is egy bölényfej szerepel.) Buzát az Árpádházi-korszaknak azok közé a jellegzetes alakjai közé tartozik, akiket éppen az erdélyi magyar irodalomban olyan írók örökítettek meg, mint Kós Károly vagy Makkai Sándor. A tágas mederben hömpölygő történelmi folyam, amelynek jelentőségét az író igen sok történelmi dokumentum, levéltári anyag (például az *Erdélyi Múzeum* levéltárából, a Wass család irataiból, Szolnok-Doboka vár-

megye monográfiájából, a marosvásárhelyi *Teleki Téka* történelmi forrásanyagából) felhasználásával is hitelessé tette, tulajdonképpen az erdélyi magyarság és ezen belül a vezető társadalmi rétegek mulasztásait és néhány józanabb politikai szereplő kétségbeesett próbálkozásait mutatja be, választ keresve arra a drámai kérdésre, hogy miként következhetett be az erdélyi magyar szerepvesztés, mi minden készítette elő Trianont.

Az író alighanem fő művének szánta a regényt. Mintha az is erre a szándékára valana, amit a művéhez írott előszóban kijelent, mintegy összegezve a regényben alakot öltő írói stratégiát: „Hogy mi ennek az írásnak a célja? Először is az, hogy valamilyen maradandó emlékoszlopot állítson a múltnak, mielőtt a bölények hátrahagyott csapásait a fölismerhetetlenségig szét nem tapossák a birkanyájak. Másodsor, hogy fényt vessen a történelmi sors ezer apró titkára, s ezáltal jövőendő nemzedékek okulására szolgálhasson. Végül pedig, hogy az egyszerű szeretet céltalanságával elbarangolhasson még egyszer az emlékezet mindazokon a kedves, régi ösvényeken, melyek dombról dombra, nádasról nádasra és tóról tóra behálózzák ezt a szép, szomorú, különös világot, ahol tücsökzene és békaszongás kötözi meg bűvös varázslattal az emberi lelket.”

Wass Albert nemcsak íróként, hanem az emigráció egyik szellemi vezetőjeként is feladatokat vállalt: megalapította az Amerikai Magyar Szépművészeti Céhét, szerkesztette ennek kiadványait, illetve az Erdélyi Magyarság című időszakos folyóiratot. Kiadója az idők során tizenkilenc magyar és negyvenhárom angol nyelvű szépirodalmi, tudományos publicisztikai művet jelentetett meg (köztük az író több kötetét). Folyamatosan töltött be szerepet az amerikai magyar emigráció szellemi és közéletében, igen terjedelmes publicisztikai tevékenységet folytatott, olyan szélsőjobboldali lapoknál is vállalt szerepet, amelyek különben nem felelhetek meg ifjúsága progresszív eszményeinek. Súlyos csalódást okozott számára az, hogy kérése ellenére sem állították helyre magyar állampolgárságát, annak ellenére, hogy azt már az amerikai hatóságok korábban (kivándorlása idején) megállapították, hogy nem követett el háborús bűnöket. Igen idősen és súlyos betegen 1998. február 17-én floridai otthonában öngyilkossággal vetett véget életének. A marosvécsi várkastély parkjában temették el Kemény János sírja mellett.

Örökség és befogadás

Wass Albert munkássága, akár csak a nyugati magyar emigráció legtöbb jeles írástudójáé, csak igen hézagosan és mellékesen kapott szerepet az 1989 előtti korszak irodalmi emlékezetében. Csupán néhány példára hivatkozom. A *magyar irodalom története* című „akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv” Budapesten 1966-ban megjelent hatodik kötete, egy-egy felsorolásban, mindössze két alkalommal említi

nevét, anélkül, hogy valami bővebbet mondana róla. *A magyar irodalom története 1945–1975* című második akadémiai összefoglalás 1982-ben napvilágot látott negyedik kötete már másfél lapos összefoglalást ad róla, ez tulajdonképpen ma sem kifogásolható (csak éppen megemlítem, hogy annak idején én voltam ennek a szerzője). A Kántor Lajos és Láng Gusztáv munkája nyomán 1971-ben Bukarestben megjelent *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című kézikönyv egyetlen helyen (egy felsorolásban) említi meg az írot, a második, 1973-as kiadás viszont, nyilván cenzurális kényszer következtében, nem tesz róla említést. Azóta persze mindez radikálisan átalakult, Wass Albert írói kultusza az utóbbi évtizedek kulturális életének fontos fejleménye lett. (Őszintén szólva sajnálkozom is azon, hogy némiképp háttérbe szorította olyan erdélyi írók kultuszát, mint Tamási Áron, Makkai Sándor és Karácsony Benő.)

Mára Wass Albertnek két életműsorozata is fut (Marosvásárhelyen és a Budapest közelében található Pomázon), emellett több regénye más kiadóknál is megjelent. Pomázi kiadója, Turcsány Péter nem csak műveinek teljességét tárta az olvasó elé (ahogy a marosvásárhelyi *Mentor* kiadó vezetője, Káli Király István is), hanem számos életrajzi dokumentumkötetet és szakirodalmi művet is megjelentetett, emellett *Józan magyar szemmel* címmel 2002-ben közre adta Wass Albert publicisztikai írásainak kétkötetes gyűjteményét. Ugyancsak Turcsány Péter az író születésének századik évfordulója alkalmából 2008. január 8-án a budai Várban centenáriumi gálaestet, ugyanebben az esztendőben Pomázon számos irodalomtudós részvételével tudományos konferenciát is rendezett. (Ezen a konferencián magam a *Jönnék!* című kisregényéről tartottam előadást.) A konferencia anyaga az *és léssen csillagfordulás – örökségünk Wass Albert* című kötetben 2009-ben került az érdeklődők kezébe. Munkássága mára Erdélyben is széles körben ismertté vált, megbecsülés övezi, jóllehet írói „kálváriája” mindmáig tart, a román hatóságok marosvécsi mellszobrát is elakarták távolítani. Miként az előbb már beszámoltam erről, a vécsi kastély parkjában nyugszanak halotti porai. Néhány esztendeje magam is elhelyezhettem síremléke mellett a Magyar Írószövetség elnökségének koszorúját.

És végül: egy másik személyes mozzanat. Amikor 1995 és 2001 között a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét töltöttem be, a szövetség Választmányának és Elnökségének jóváhagyásával levélben kerestem meg az akkor már kilencvenéves írot, és felkértem, hogy vállaljon tiszteleti tagságot a szövetségben. Meleg hangú személyes levélben válaszolt, örömmel fogadva el a különben neki jogosan járó megtiszteltetést. Haza már nem térhetett, a történet jól ismert, súlyos betegséggel küzdve (akárcsak valamivel korábban a másik amerikai magyar emigráns: Márai Sándor) önkezeléssel vetett véget életének. Levele, amely most lehetne írószövetségi szerepvállalásom egyik megtisztelő dokumentuma, valahol a szövetség levéltárában rejtőzhet (vagy veszett el). Pedig ez volt Wass Albert-ügyben az egyetlen személyes emlékem és dokumentumom.

Török Nándor

Születésnapodra

*(az idén 110 éves József Attila
emlékének tisztelegve)*

Bocsásd meg (szívem kelepel),
véled egy lapon szerepel
nevem,
s hevem.

A történelem szekere,
hiányzik egy/két kereke.
Letört
e tört

Az ötven évem tetten ért,
megfizetek e tettemért.
Hogyan
roggyan

fele, vagy kétharmada,
harcolni kész az armada,
az ám,
hazám!

meg az ember, ha nem henyél,
asztalon ott a friss kenyér,
s gyümölcs.
Üvölts,

Inog a demográfia,
a bűnre nincsen grácia,
sajog
a jog.

ha talán nem jól gondolom,
hogy nem segít már gondomon
simán
imám.

Nem oszt pénzt zsebbe énekem,
ezért van fájó énekem
sírva
írva.

Mert itt a város peremén
együtt élünk te meg én,
külön
külön.

Hanyagold, kérlek, e hibám
sose lesz romos kalyibám
villa.
– Tilla,

Más századok, más emberek,
másmilyenek a fegyverek,
bizony:
iszony.

a valódi rend nincs velem,
hiába bor és szerelem
(Ámor,
mámor).

Szavak nélkül ez semmit ér,
és múzsám mindez semmiér'
gyaláz,
aláz.

Nélküled a szó szelleme,
a jelleme és kelleme
kerül,
s elül.

Hatvan év köztünk nagy dolog,
kurázsit tőled koldulok,
költők,
öltök

össze néha ily verseket,
lódítok valót, nyerseket,
sekély
e kéj.

Kölcsönöztem pár rímedet,
ám nem viszem el prímedet
soha,
noha

száztíz évedet köszönté,
s fogod népedet örökké
taní-
tani.

Sipos Erzsébet

József Attila játéka

Nem tologattál csinos kis favonatot
fűtött szobában.

A te vonatod kinn volt sikongó pályaudvarok
zugában,

Hol ütközők hangos nagy bumma
örökös vad lovagitorna,
s gőzmozdonyok fújtattak, mint veszett bikák,

Ott játszottál adj király katonát álmos,
nagy, bamba vagonokkal,
és bújócskát is az örrel, ha néha megneszelt.

S ilyenkor, mint görcs a fába, úgy
lapultál a farakásra,
és úgy szorítottad magadhoz a fát,
mint eszelős anya halott kisfiát,
s lám... te is tehetetlen fahasáb lettél...

Vicsorgó vasfűrészek rontottak rád,
s kerékbe törték benned a rapszodiát!

És valóban, csigolyáid szétgurultak a
világba csattogva, mint vonatkerekek,
s most már ott vagy minden sikolyban,
kiáltásban, most már megértelek.

Hiányzó részek

Uram, Te adtad a gyöngyöt, a napfényt nekem,
kirakós játék az életem.

Most, hogy visszavetted ezeket,
hiányos a puzzle.

Sok az apró, idomtalan forma,
nincs ember, aki ezt kirakja,

Uram, torz a kép!

Ne adj halált, nem illik a képbe,
Hol van az égbolt tiszta kékje,
forrásvíz, gyerekkacaj...

Uram, egyre több a baj!

Kínlódva, nyögve, sírva kérlek,
a hiányzó részeket,
Uram, add vissza kérlek.

Kétely

Ha végleg nem leszek,
Mi leszek én neked?

Mint vakvezető kutya,
ha gazdája oda,
idegen bokák után halad,
s többé már nem tud biztosat.

Kirúgva, vicsorogva, fázva,
hajszolva, csontig megalázva,
keresi a házat,
hol fekhelye, tálja...

De, jaj, nincs már ki enni ad neki...
sovány testét küszöbre fekteti.

Egy lányt lekötöztek

Úgy hurcolták, mint vágóállatot –,
kezén, lábán már stigmát hordozott, –
Oda, hol ablakon nincs kilincs,
de még a helye sincs

Meredten nézett a sötét keresztfára,
mint Mária egyetlen fiára,
ki halt büntelen...

Lekötöztek egy lányt

Mint hátára fordult bogár,
vonaglott, küzdött, hogy talpra áll,
de durva pribékek bilincsbe verték,
halál rózsáit ráleheltek

Kiszáradt kút a két szeme,
riadtan néz a semmibe,
Szájára rászáradt a szó,
párnáján véres hajcsomó,
S az éj kárpítja közepén meghasadt,
s szemközt, a feszület alatt
Mária siratja gyermekét.

Nehéz

Nehéz az Úristen a vállamon,
Nehéz a szívem, mert földre nyom,
Nekem a szerelem irgalom,
Korán elvirágzott fájdalom.

Délvidéki Golgota

(Egy vándorkiállításra)

„Ne bántsd a magyart!”
(Zrínyi)

Hatalmas hadvezér, Délvidék ura
csontjaid felett dült véres lakoma
Barbár hiénahorda megesküdt,
hogy népedet kiirtja!

Marcangolták a húst és itták a vért,
s a vérszagra egyre gyűltek még...
És a megrészegült falka kedvét
lelte benne, hogy áldozatukat
élve kibelezze...

S látta az Isten ezt fenn az égben
s elpirult szégyenében,
mert nem ő alkotott ilyen vad
emberállatot.

S a kegyetlen horda az ártatlanok
fölé szemetet, trágyát szóra,
hogy fölöttük sírkő se legyen,
s ne imádkozhasson senki sem!

De mégis széttörve, megalázva,
gyökerekből font glóriába
ott lebegnek fönny igazságra várva.

Lőrincz P. Gabriella

Anyák napja (Mamásan)

Már nem gondolok a Mamára
Nincs idő megállni
Sem padlás sem kosár
Sem nyikorgás
És a Mama nem megy sehová többé
Én őszintére nőttem
Mozdulatlan álllok
Ruhák helyett halál és koporsó
Rámnézett és leszidott
Engem a konok gyermeket
Jó volna hinni
Hogy ő festette kékre az eget

Zsákutca

magammal viszlek
hogy otthonod legyek
magányos vagy

megyek veled
hogy otthonom lehess
magányos vagyok

velem jössz
hitünk szerint
nincsen más kiút

Tavaszi

én úgy várom vissza őket
az indulókat
az elmenőket
mint a fecskét

Zselicki Józsefnek

*Rokon csillagon ülsz
Te herceg
Rózsatövisből
Fonsz koszorút
Kárpátot ringató
Lelked deres
Ha Nemet kiáltasz
Tűzszemedben
Szikra pattan
Hiszed-e még
Hogy halhatatlan minden
Kimondott gondolat
Ordíts
Ne súgj
Az hasztalan
Míg vagy
Csak addig térdelj
Még fényt a napba
Ha pofátlanul jót röhögtél
Rajtunk
Reméld hogy egyszer
Lefekhetsz
Te is*

Szoviár János

Bonus intra, melior exi

Az Egri Dobó István Gimnázium története és irodalomtörténeti kapcsolatai

Eger belvárosában, a Csiky és a Széchenyi utca sarkán található a Dobó István Gimnázium 261 éves épülete. Neve összefonódott a város oktatásügyével, hiszen fennállása óta több tanulónak adott érettségi bizonyítványt, mint amennyi ma a hevesi megyeszékhely, Eger összlakossága.

Az egykori jezsuita gimnázium Eger első állami iskolájaként az idén ünnepli 125 éves jubileumát. Története azonban jóval messzebbre nyúlik vissza.

Az alsó- és középfokú iskolai oktatás közvetlenül a török kiűzése után megkezdődött Eger városában. 1687 decemberében Caraffával együtt jezsuiták is érkeztek a városba, akik felfigyeltek az iskolák hiányára, így 1688 elején több világi személyt is megbíztak a gyermekek tanításával. E munkában a jezsuiták mellett helyi lakosok vettek részt 1688–89-ben. Az első években 50 gyermek jelentkezett ábécétanulásra, majd rövidesen 100-nál többre nőtt a tanulólétszám.

1688 tavaszán a jezsuiták elérkezettnek látták az időt, hogy gimnáziumot szervezenek. Egy jezsuita vizsgálta a gyerekek szellemi képességeit, s 15 tanulót alkalmasnak talált arra, hogy velük a középfokú tanítást megkezdjék. 1697-ben Pető István jezsuita páter, igazgató megnyitotta a retorikai osztályt, ami a gimnázium szervezetének teljes kiépítését jelentette. Eger középfokú oktatását tehát a jezsuiták vették a kezükbe, és igyekeztek minél szilárdabban irányítani. Mivel a jezsuiták célja papok, hivatalnokok képzése volt, így lényeges szempontot jelentett számukra, hogy a neveltek a rend érdekeinek megfelelő módon sajátítsák el a tananyagot, s készséges hívei legyenek az egyháznak, illetve a Habsburg-államhatalomnak.

Az 1700-as évek elejéig a gimnáziumi oktatómunka zavartalanul folyt. 1704-ben, a szabadságharc következtében a jezsuiták csak júniusban tudták a tanévet megkezdni. 1705-ben és 1706-ban újabb nehézségek adódtak: a rend tagjainak száma Egerben kettőre csökkent, így papnövendékek oktattak a gimnáziumban. 1706 júniusában a szabadságharc kormányszata úgy döntött, hogy a jezsuitákat ki kell tiltani Magyarországról, s birtokaikat el kell kobozni. Ezért 1707 márciusában a jezsuitáknak távoznuk kellett Egerből. Telekessy István püspök azonban a gimnáziumot nem akarta felszámolni, Kassáról hozatott papnövendékeket az oktatás folytatására. 1710 végén a jezsuiták visszatértek Egerbe, és újból átvették a gimnáziumi oktatást.

De a gimnázium épülete a XVIII. század első felében már kicsinek bizonyult, hisz a tantermeket a XVII. század végén török lakóházakból alakították ki. 1749-ben

Foglár György kanonok a jezsuitáknak engedte át nagy telkét az iskola céljaira. 1750. július 1-jén történt az új gimnázium alapköveinek letétele, s 1754-ben fejeződött be az építkezés egy ismeretlen mester tervei szerint. A gimnázium ekkor épült barokk szárnya a város egyik díszje. A déli homlokzat kapuja fölött két puttó között a jezsuita címer látható (*IHS – Iesus Hominum Salvator – Jézus, az emberiség megváltója*), s az épület végfalát három fülkébe állított szobor díszíti: balra *Loyolai Szent Ignác*, középen a *Szeplőtlen Szűz*, jobbra *Gonzaga Szent Alajos*. A Szeplőtlen Szűz szobra az égben lebeg, lábát földgömbre helyezi, mely köré a legyőzött Sátán tekeredik kígyó képében. Loyolai Szent Ignác a jezsuita rend alapítója. A szobor miseruhában ábrázolja, jobb kezében a rend szabályzata (*Constitutiones*). A könyv lapjain jelmondata szavainak kezdőbetűi olvashatók: O.A.M.D.G. (*Omnia ad maiorem Dei gloriam – Mindent Isten nagyobb dicsőségére*). Gonzaga Szent Alajos jezsuita novícius, a tanulói fűség védőszentje, a pestises betegek védelmezője. A szobor reverendában és karingben ábrázolja, kezében liliomot tartva.

A déli homlokzatot egy latin nyelvű felirat is díszíti: *Gymnasium Societatis Jesu, auspice Deo Optimo Maximo, formandae bonis moribus, litteris juventuti positum. Anno 1754 (A Jézus Társaság gimnáziuma, a legjobb és legnagyobb Isten jóvoltából az ifjúságnak a jó erkölcsökben és tudományokban való képzésére emeltetett 1754-ben)*.

A gimnázium 1773-ig állt a jezsuiták irányítása alatt. Ebben az évben a pápa (XIV. Kelemen) föloszlatta a jezsuita rendet, s így a gimnázium is megszűnt. 1773 és 1776 között lényegében nem volt gazdája az egri gimnáziumnak, ekkor azonban Eszterházy Károly püspök a cisztercieket bízta meg a gimnáziumi oktatás további irányításával, de a ciszterek nem kapták meg a jezsuiták birtokait. 1787-ben újabb válság következett a gimnázium életében, mert II. József a cisztercita rendet is föloszlatta, az iskola pedig államivá vált.

1800. augusztus 3-án nagy tűzvész pusztított Egerben, a gimnázium épülete is nagyon megrongálódott. 1802-ben a ciszterciták az állam és az egyház közötti meg egyezés alapján ismét visszakapták a gimnáziumot, újjáépítették, tetőzetét rendbe hozatták, és újra megindult az oktatási munka. 1827. augusztus 26-án azonban egy újabb tűzvész – amely a városnak csaknem a felét pusztította el – ismét tönkretette a gimnáziumot. Minthogy ekkor már a cisztereknek a rendház mellett működött egy négyosztályos kisebb gimnáziumuk, nem törődtek az épület rendbehozatalával, ezért Pyrker érsek megvásárolta és laktanya céljaira a hadseregnek adományozta. Ezzel az egykori jezsuita gimnázium hosszú időre megszűnt oktatási célokat szolgálni, és csak 1890-ben lett újra oktatási intézmény.

A XIX. század végére igen kényessé váltak a város iskolagondjai. Ez idő tájt az elemi iskolákból évente mintegy 300 gyermek került ki, akiknek jelentős része ezután semmiféle képzésben nem részesült. Egernek nem volt polgári iskolája, a ciszterciek főgimnáziuma évente 80 gyermeket tudott fölvenni. Ezekben az években megindult

a mozgalom egy polgári és egy kereskedelmi, esetleg egy réaliskola fölállításáért. Eger város ebben az időszakban nagyon nehéz anyagi helyzetben volt – elég a filoxérajárványra gondolnunk.

A képviselőtestület 1890. február 23-án tartott ülésén egy háromtagú küldöttséget bízott meg az iskola fölállításának ügyével. A bizottság tagja volt Grónay Sándor polgármester, Szederkényi Nándor országgyűlési képviselő és Horváth József ügyvéd. A képviselőtestület anyagi felajánlást tett (2000 forint) az iskola javára, valamint lehetővé tette, hogy a régi kaszárnyaépületet, annak első és második emeletét, valamint a földszint egy részét az intézmény birtokba vegye. Fölajánlotta továbbá, hogy a tanügy kívánalmainak megfelelően berendezze az épületet, és karbantartsa azt.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1891–92-es tanévtől engedélyezte Egerben a négyosztályos alreáliskola fölállítását azzal, hogy a későbbiekben nyolcosztályossá fejleszthető. A város képviselőtestülete úgy döntött, hogy már az 1890–91-es tanévben beindítja az iskolát, és az igazgatói teendőkkel Orlovsky István beregszászi polgári iskolai tanárt bízta meg. Mivel az egykori jezsuita gimnázium renoválása ekkor még nem fejeződött be, a város a réaliskola részére kibérelte a Szent János u. 8. szám alatti épület emeleti helyiségét. Már a beiratkozás alkalmával bebizonyosodott, hogy ez a terem kicsi, ezért elcserélték az elemi népiskola osztálytermével. Az iskolaév és az iskola ünnepélyes megnyitóját a polgármester tartotta.

Az iskola második tanévében már dr. Kemény Ferenc volt az igazgató. A lakatyaépület átalakítása, berendezése körül már a kezdetekkor nehézségek adódtak, s a városnak nemigen volt lehetősége anyagi áldozatra. Súlyos nehézséget jelentett, hogy az iskolának nem volt se tornaterme, se rendszeresen foglalkoztatott tornanára. 1893 tavaszán a város anyagi okokból leszavazta a főreáliskolává fejlesztést. Ebben az évben kérte az iskola a várost, hogy épületébe vezettesse be a villanyt, de a városi tanács április 25-én ezt megtagadta. Az 1894–1895-ös tanévben elindult az ötödik osztály, s a város megvásárolta az iskola szomszédságában lévő Csiky-féle telket, ahol föl lehetett építeni a téli-nyári tornacsarnokot.

Az 1897–1898-as tanévre fejlődött ki a teljes főreáliskola. De az intézmény igen szűkös körülmények között működött, így a szomszédos takarékpénztári épület néhány földszinti helyiségét is bérbe kellett venni. Az 1898–1899-es tanévben kezdődött el az épület kibővítése észak felé (tervező: Baumgartner Sándor; építész az egri Wind István), így az iskola épületrészei: a barokk szárny, a hozzáépített klasszicista rész, egy régi egyemeletes épület s a tornacsarnok, mely 1900-ra épült föl.

Az első világháború komoly nehézségeket hozott az intézmény életében. Az épület többször átalakították: működött itt hadikórház, erdélyi menekültek tábora, közéletmezési vállalat. A tanárok és a tanulók közül többen hadba vonultak, a tanév erősen le is rövidült. Szmezsányi érsek a Líceumban adott helyet az iskolának, s a diákok hadibizonyítványokkal hagyták el az iskolát. Több mint 160 diák ment ki a

frontra. A hősi halott tanulói részére a gimnázium 1936-ban készítettett emléktáblát.

1919. november 9-én vezette be dr. Habán Mihály igazgató az eredményes oktató-nevelő munka érdekében a szülői értekezleteket. Egy évvel Trianon sokkja után, 1921-ben indult meg dr. Király István szervezésében az iskolai cserkészmozgalom, a cserkészcsapat Dobó István nevét viselte (ez volt Eger első cserkészcsapata). 1921-ben vette föl iskolánk a Dobó István nevet. Az 1924. évi XI. tc. a középiskolákat újjászervezte, s az eddigi két típus (főgimnázium, főreáliskola) helyett három típust (gimnázium, reálgimnázium, reáliskola) létesített. Iskolánk továbbra is reáliskola maradt, de az itt kiadott érettségi bizonyítvány valamennyi felsőoktatási intézményre képesített. Ettől kezdve az intézmény neve: *Egri Állami Dobó István Reáliskola*. Ezt a helyzetet majd a középiskolákról szóló 1934. évi XI. tc. változtatja meg, melynek alapján minden magyar középiskola gimnázium, és így az intézmény neve 1936 júniusától *Egri Magyar Királyi Állami Dobó István Gimnázium* lett (ez a változás együtt járt azzal, hogy a latin nyelvet fölvették a rendes tárgyak sorába).

Az 1924–1925-ös tanévben készítették el és avatták föl az iskola zászlaját, mely fehér selyemből készült, arany rojtokkal és bojtokkal díszítették. Az egyik oldalán a Szent Koronát tartó két angyal között, napsugaras, glóriás mezőben a kis Jézus alakja emelkedett ki virágok közül, bal kezében könyvet tartva, jobb kezét pedig áldásra emelve. A keretet a következő körirat alkotta: „*És még neked virulnod kell, ó hon, mert Isten, ember virraszt pártodon.*” Az egyik angyal a tudás lobogó fátylóját, a másik pedig a hit és honszeretet zászlaját tartotta. Az iskolazászló másik oldalán a győzedelmes Hungária volt látható, amint diadalmaskodik az ellenségén, amely egy szörny képében támadt rá. A kép alatt fölirat volt: „*Ne bántsát a magyart!*” Ugyanezen az oldalon egyrészt a magyar Szent Korona országainak, másfelől Eger városának címere foglalt még helyet. Nemzetiszínű selyemszalagokon még két jelmondatot lehetett olvasni: „*Imádd Istent!*” és „*Szeresd a hazát!*”

Az 1944/1945-ös tanévben, a háborús események következtében jelentősen csökkent a tanulók létszáma. A háborúban mintegy 400 egykori tanulónk vett részt, akik közül sokan váltak hősi áldozatokká.

A világháborút követően az 1948/1949-es tanév hozott létszámbeli változásokat, amikor bevezették a nyolcosztályos általános iskolát, és ezzel egyidejűleg a gimnázium négyosztályossá vált. 1946-ban nyílt meg a dolgozók gimnáziuma, amely az 1948/1949-es tanév folyamán alakult a dolgozók gimnáziuma magánvizsgájára előkészítő tanfolyammá. Az 1949/1950-es tanévben a Dobó István Gimnáziumba olvadt a volt ciszter gimnázium, majd 1950/51-től az angolkisasszonyok korábbi leánygimnáziuma – ekkor történt meg ugyanis mindkét iskola államosítása. 1954-ig működött ebben a formában az iskola, amikor újjáalakult a Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium, majd az 1957–1958-as tanévben megkezdte működését a Gárdonyi

Géza Gimnázium. A Dobó István Gimnáziumból „nőtt ki” a Gép- és Műszeripari Szakközépiskola (a mai Wigner), amely az 1970–1971-es tanévben vált önálló iskolává. Az 1960–1961-es tanévben vezették be a középiskolákban a politechnikai oktatást, melynek keretében a tanulók különféle szakmákkal ismerkedhettek meg. Általános tantervű osztályok esetében a politechnikai oktatás egy egész tanítási napot vett igénybe, ez volt az úgynevezett 5+1-es tanítási forma. Ekkor kezdődött meg a gimnáziumban az erdészeti ismeretek oktatása. Az erdészsképzés 1986-ig folyt az iskolában. Eközben a speciális képzés egy sajátos formájába kapcsolódott be az intézmény: 1974-ben hozták létre a Lenkey János Honvéd Kollégiumot, mely a katonai pályára való előkészítést célozta. Gimnáziumunkba 1994-ig jártak katkósok, vagyis honvéd kollégista osztályok. A Honvédelmi Minisztériummal való együttműködés eredményeként 1987-ben Dienes Gábor, Munkácsy-díjas festőművész a vár visszafoglalásának 300. évfordulójára seccót készített az első emeleti kerengőben, s 1988-ban, a szöuli olimpia alkalmából a minisztérium új tornacsarnokot (nagytor-na) építtetett az iskolánk részére.

Az utóbbi években, évtizedekben számos külföldi kapcsolatot épített ki és új képzési formákat is indított a gimnázium.

1991-től újra elindult a népszerű és nagy sikerű 8 évfolyamos képzés, melynek működését azonban az önkormányzat 2004-től berekesztette. 2011-ben ballagott el az utolsó nyolc évfolyamos osztály. 2005-től szerveződnek az 5 évfolyamos nyelvi előkészítő osztályok, s 2008-tól működik 6 évfolyamos képzés (2014-ben ballagott – e sorok írójának vezetésével – az első ilyen osztály). De hűek maradtunk a hagyományos, négy évfolyamos képzéshez is, általános, biológia és angol tagozatos osztályaink is vannak.

Az elmúlt években látványos az iskola technikai fejlődése is. A technikai modernizáció lehetővé teszi, hogy az új eszközökkel a modern társadalom igényeinek megfelelően, de gimnáziumunk hagyományait, eszmeiségét nem feladva végezhesünk oktató-nevelő munkát az ódon falak közt.

A Dobó István Gimnázium története során mindig meghatározó szerepet töltött be Eger arculatának, kultúrájának formálásában. A fentebb említett időszak alatt számtalan olyan kiváló egyéniség került ki intézményünk padjaiból, akik tehetségükkel, szorgalmukkal, kutatásaikkal és eredményeikkel igazolták, hogy jó indítást kaptak az alma matertől. Olyan kiváló művészek, sportolók, tudósok, igényes és művelt emberek nevelődtek itt, mint az orvos Sándor Imre, az őslénytankutató Legányi Ferenc, „Eger város örökös főmérnöke”, Hevesy Sándor, a földrajztudós Láng Sándor, a világhírű orientalista, Fehérvári Géza, a zenetörténész Kroó György, a festőművész Klausz Ernő és Kishonthy Jenő, az olimpiai ezüstérmes Bárány István és a háromszoros magyar úszóbajnok, Bitskey Aladár.

Az iskola már a kezdetektől szoros kapcsolatot ápolt – a jezsuiták révén – az iroda-

lommal. A rend törekedett arra, hogy a jól működő vagy az új alapítású és különösen frekvenciált helyen fekvő oktatási intézményei (Nagyszombat, Kolozsvár) mellett a kisebbekben is rendszeresen nagy szerepet kapjon a színjátszás, a jezsuita iskoladráma.

Bár az iskoladramák kéziratainak jelentős része elveszett vagy fellelhetetlen, s nyomtatásban is – össz-számukhoz képest – viszonylag kevés jelent meg, a hazai szerzésű darabok közül néhány szerencsésen fennmaradt, lehetőséget adva az utókor számára az iskoladráma-struktúra megismerésére, tipikus vonásainak megállapítására.

Az iskoladramákat a legtöbb esetben allegorikus alakok elő- és utójátéka foglalta keretbe. Ezek verses formájúak voltak, s kóruddal, zenekísérettel adták elő. Rendszerint három, ritkán öt felvonásból álltak, s a felvonások között gyakran zenés-táncos közjátékokat is előadtak. Céljuk és funkciójuk az volt, hogy a barokk kor szimbólumrendszerének eszközeivel tömörítve mutassák be az eseményt és az erkölcsi tanulságot. Az egyes felvonásokat ugyanezen technika beiktatásával zárták. A cselekményt bonyolításokkal, fordulatokkal tették élvezetesebbé, rossz helyre jutott levelek, nem várt hírek, félreismerések és félreértések alkalmazásával. A tiszta erkölcsű hősök kontrasztos, hatalomvágytól fűtött gonosz ellenfelekkel csaptak össze. Az iskoladramák viszonyrendszerében kiemelt szerepet játszott a barátság, mely az iskolai színpadon a szerelmet volt hivatott pótolni. Tárgyukat főleg az *Ó- és Újszövetség*, a szentek élete, a világ- és a hazai történelem szolgáltatta. Mivel a darabok előadásával elsősorban az ifjúság szónoki készségét igyekeztek fejleszteni, pergő dialógusok helyett a hosszadalmas szónoklatok adták meg a játékok karakterét.

A tér és az idő egységére nem sok figyelmet fordított a kor iskolai színjátszása: a szín megváltozását, megváltoztatását csak hatáskeltésre használták, a színpadra állított darabok sokszor több év eseményeit foglalták magukba.

De az eredetileg pedagógiai vagy teológiai célú iskoladráma a XVIII. század végére fejlődésének új szakaszába lépett: a korábbi szigorúan vallási tárgyú, latin nyelvű művek elvilágiasodása és magyar nyelvűvé válása érhető tetten. Ennek eredményeképpen, 1769-ben a jezsuita gimnázium egykori színháztermében vitték színre – Magyarországon először – Molière 1670-ben írt *Úrhatnám polgár* című komédiáját *Fennhézó és maga sorsával meg nem elégedő emberek bolondsága* címmel.

Intézményünk történetéhez tartozik, hogy a barokkot követő művelődéstörténeti korszaknak, a klasszicizmus és a felvilágosodás irodalmának több kiváló alakja is megfordult az intézményben: Baróti Szabó Dávid tanárként, Verseghy Ferenc és Gvadányi József pedig diákként.

Baróti Szabó Dávid (1739–1819) a XVIII. századi Magyarország egyik jeles költője és műfordítója volt. Iskoláit Nagyszombatban és Székesfehérváron végezte, Egerben, Kassán, Besztercebányán, Váradon, Kolozsvárott és Komáromban tanárkodott. Egerben a költészet tanáraként és a tanulók vasárnapi hitszónokaként tevékenykedett 1764–1765-ben. Jezsuita szerzetes volt, majd a rend feloszlatása után (1773)

világi pap és tanár. Rajnis Józseffel és Révai Miklóssal együtt a klasszikus triász tagja. Társaival sokat vitázott az időmértékes verselés kérdéseiről, mely vitával (prozodiavita) megalapozta a magyar verstan és irodalomtanítás fejlődését. A klasszikus latin költészet és erkölcs szenvedélyes híveként 1773-ban, Besztercebányán kezdett verseket írni. Noha nem tartozott a kor kiemelkedő lírikusai közé, elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy a magyar költészetben meghonosodott a klasszikus időmértékes verselés. A felvilágosodást és a francia forradalmat – erkölcsromboló hatásuk miatt – mélyen elítélte (*Felfordult a világ*). Legismertebb allegorikus verse *A ledőlt diófához*, mely Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* című ódájának előfutáraként is értelmezhető. 1788-ban Kassán Kazinczy Ferencsel és Batsányi Jánossal megalapította az első magyar szépirodalmi folyóiratot, a *Magyar Musemot*. Barótit II. József halála után a nemesi-nemzeti mozgalmak reménységei ihlették, s fontosnak tartotta a magyar nyelv gazdagítását is. Lefordította Milton *Elveszett paradicsomát*, és igen magas színvonalon, szép magyar nyelven Vergilius több eclogáját, valamint az *Aeneist* is. Eger városához kötődik az *Egy egri vitéz asszony* és az *Egy vitéz magyar asszony a törökhöz* című műve is.

Az 1757-ben, Szolnokon született Verseghy Ferenc költőként, íróként, nyelvész-ként és esztétaként vált híressé. Középkorait Pesten és Egerben, a jezsuitáknál végezte, majd az egri szeminárium papnövendéke lett, melyből 1777-ben kilépett, s Budán jogot hallgatott. Tanulmányainak befejeztével visszatért a papi pályára, a pálos rend tagja lett (1778), és Bessenyei György irodalmi köréhez csatlakozott. A szerzetesrendek feloszlata után pedig helyőrségi, majd táborigyelmeztető tevékenykedett. 1794 végén letartóztatták, s a Martinovics-per egyik fő vádlottjaként először halálra, majd bizonytalan idejű börtönbüntetésre ítélték. Kilenc évet töltött Graz, Brünn és Kufstein várbörtöneiben. Szabadulása után sokat foglalkozott a nyelvműveléssel, élete utolsó szakaszában több nyelvészeti tárgyú könyvet is írt. A helyesírási harcban a jottista Révai Miklóssal szemben az ipszilonisták vezérszónokaként a mérsékelt nyelvújítást hirdette. Nagyon tehetséges, de a sok szenvedés miatt megtört, kibontakozni nem tudó alkotó volt, aki inkább az eszmék hirdetőjeként vált nagygyá, mintsem esztétikailag kifogástalan versek alkotójaként. Faludi- és Ovidius-utánzatai és késő barokk vallásos énekei után könnyed rokokó dalokat is írt. Nevéhez fűződik *A szegfű*, az első magyar Goethe-fordítás. A rendekhez írt röpiratokban az ipar, a kereskedelem és az „elmeszabadság” pártolását sürgette (*A magyar hazának anyai szózatja*), a magyar nyelv jogaiért fölszóvalókat ünnepelte (*Emlékeztető oszlop*). 1793-ban jelent meg huszonnégy verse és Horatius *Ars poetica*-jának fordítása a *Mi a poézis, és ki az igazi poéta* című tanulmánnyal. Lefordította Aiszkhülosz drámáját (*A lebilincselte Prométheusz*) és a *Marseillaise*-t. La Fontaine és Voltaire nyomán szatirikus verseket és meséket is írt (*A baktai paraszt, Szentésiné*). 1822-ben Budán hunyt el.

Gvadányi József (1725–1801) tízéves korától az egri jezsuita gimnáziumban tanult, melynek öt osztályát jeles eredménnyel végezte. Az iskolai évek alatt kedvelte meg a verselést, s ezt olyan magas szinten sajátította el, hogy egyszer – egy irodalmi „legenda” szerint – három óra leforgása alatt száz latin disztichont írt. 1790-ben publikálta fő művét, az *Egy falusi nótáriusnak budai utazását*, melynek a folytatását is megírta *A falusi nótáriusnak elmékedései, betegsége, halála és testamentuma* címmel. Az Egerben töltött diákéveit, azok emlékét idézik híres és népszerű, többször kiadott alkotásának, a *Rontó Pálnak* (1793) egyes részletei. Az utókor Gvadányiban a nemzeti karakter védelmezőjét látja, s a naivnak ható, nehézkes magyarságáról is általában jó véleményt alkot. 1844-ben, a *Pesti Divatlapban* Petőfi Sándor kedvesen ironikus versben idézte meg az alakját (*A régi jó Gvadányi*).

A jezsuita gimnáziumban kezdte meg tanulmányait a maklári születésű Pájer Antal (1817–1881), későbbi füzesabonyi káplán, egri főszékesegyházi hitszónok, tanár, tiszabábolnai, tiszafüredi, majd jászapáti plébános, pap költő is. Pájer elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd a jezsuita gimnázium növendéke lett – egy kis időre. Az eleven, szabályokhoz helyenként nehezen alkalmazkodó, érzékeny, önmaga értékeire és eredményeire, gondolataira igen büszke gyermek nehezen viselte a gimnázium kötöttségeit. A diák, aki időnként tanáraival is ujjat húzott, tanulmányait a gyöngyösi ferences gimnáziumban fejezte be (1835), mivel Egerből eltanácsolták. Gyöngyösi tanulóévei után azonban visszatért Egerbe, 1835-től az egri szeminárium növendéke lett. Vallásos lelkének legszebb termékeit a *Szent Lant* (1857) és *Orgonavirágok* (1858) című kötetekben olvashatjuk. Ezeken kívül számos költeményt írt az *Új Magyar Sionba*, a *Katolikus Néplapba* és a *Vasárnapi Újságba* is.

A kiemelkedő költők, írók mellett van néhány olyan – a Dobóhoz köthető – irodalomtörténész is, akiket illő bemutatni. Közülük is kiemelkedik Hankiss János, Bán Imre, Makay Gusztáv és Lisztóczy László.

Gimnáziumunkban is tevékenykedett az 1893-ban, Budapesten született dr. Hankiss János irodalomtörténész, egyetemi tanár, aki 1915 szeptemberétől az egri állami főreáliskola helyettes, 1916 áprilisától pedig rendes tanára volt. Eger elhagyása után haláláig (1959) Debrecenben, az egyetemen tanított. Szakterülete a francia irodalom volt, ő szerkesztette a *Debreceni Szemlét*, a *Forrást*, és alapító szerkesztője volt a *Helicon* című nemzetközi irodalomelméleti folyóiratnak. Az első, Budapesten, 1931-ben rendezett irodalomtörténeti kongresszus megszervezése is az ő nevéhez fűződik. Művei a legnevesebb európai és tengerentúli kiadóknál jelentek meg. Élete utolsó éveiben zenetörténettel foglalkozott (főként Liszt életével). 1958-ban az ő munkájának köszönhetően létesült a Zeneműtár. Fő területe az összehasonlító irodalomtörténet. Nagyszámú irodalomelméleti, irodalomtörténeti és zenetörténeti tanulmányt írt. Szépíróként is publikált, különböző álnevek alatt (Fejér János, Fehérvári Antal) megjelent verse, novellája, műfordítása is.

Dr. Bán Imre irodalomtörténész 1916-ban kezdte tanulmányait a mai Dobóban, s 1924-ben érettségizett az intézmény falai között. Az érettségi után a budapesti egyetemen végzett magyar–francia szakon, majd állami ösztöndíjjal Párizsban bővítette ismereteit. Latint a középiskolában tanult, erre építette a francia, olasz, spanyol nyelvismeretét – otthonról a németet hozta, az ógörög iránt külön érdeklődött. A nyelvészet, az irodalomtörténet, a filozófia, a teológia, a művészettörténet, a folklór egyaránt érdekelt. Eredetileg nyelvészettel szeretett volna foglalkozni, az egyetemen tanára, Horváth János biztatására fordult a barokk irodalom felé. A pesti egyetem francia szakán Eckhardt Sándor tanítványa volt. 1930-ban Gyöngyösön kapott középiskolai tanári állást, ott tanított 1952-ig. 1952-ben vezetett útja a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem régi magyar irodalom tanszékére, ahol később tanszékvezető egyetemi tanár lett. Dr. Bán Imre a XVI–XVIII. századi magyar irodalom kiemelkedő kutatója volt. Több mint kétszáz önálló műve és tanulmánya jelent meg nyomtatásban. Főbb művei a barokk korszak irodalmának történetével kapcsolatosak (*A velencei barokk kongresszus eredményei, Apáczai Csere János, A barokk irodalomelmélet*). Oktatási, kutatási területe a reneszánsz és a barokk irodalom, Magyarország és Európa eszméletörténeti kapcsolatai. Jelentősek Dantéről írott művei.

A Dobó István Gimnáziumban kezdte pályáját a pécsi születésű Makay Gusztáv irodalomtörténész, kritikus, tanár is. Egerben töltött magyar–francia szakos tanári tevékenysége után (1936) a Budapesti Egyetem Gyakorlógimnáziumának oktatója lett. Ifjúkori esszéit, kritikáit a *Sorsunkban* – melynek társszerkesztője is volt – és a *Nyugat* „utódjában”, a *Magyar Csillagban* adta közre. Tehetségére – *Beszélgetőfüzeteinek* egy anonim utalása szerint – már Babits felfigyelt. Számos magyar nyelv- és irodalom tankönyv, valamint francia szakmódszertani munka szerzője, illetve közreműködője volt. Jelentős műve *A halál költészete a magyar lírában Vörösmartytól Adyig* (1937). Több magyar költő (*Ady Endre, Babits Mihály, Illyés Gyula, József Attila, Tóth Árpád*) munkásságát dolgozta föl önálló műveiben. Dr. Makay Gusztáv írói és tanári működése révén középiskolás diáknemzedékek hosszú sora vált a magyar költészet szerelmesévé, a szép versek értő olvasójává.

Dr. Lisztóczy László irodalomtörténész, főiskolai tanár több szállal is kötődik a Dobó István Gimnáziumhoz, hiszen markazi általános iskolai éveit után ebben az intézményben töltötte gimnáziumi éveit, itt érettségizett 1959-ben, majd a debreceni egyetem hallgatójaként itt végezte vidéki tanítási gyakorlatát, s iskolánk kinevezett magyartanára is volt majd egy évtizeden át (1970–1978). 1978-tól az egri tanárképző főiskola Irodalomtudományi Tanszékén tanított – többek közt e sorok íróját is –, ahonnan 27 év után docensként vonult nyugdíjba 2005-ben. Én magam is csodálója lehettem annak a pedagógiai és szakmai alázatnak és hivatástudatnak, amellyel szívügyének élte meg és leendő kollégáinak adta át a magyar irodalom ügyét. Hatal-

mas szívvel és irigylésre méltó emberséggel, valamint páratlan előadói érzékkel és készséggel beszélt költőinkről, íróinkról, s „mesélt” a határon túli, főként az erdélyi kortárs irodalom legnagyobbjairól. Az irodalomtörténeti kutatásokhoz – többek között – a fent említett egykori dobós diáktól, a későbbi debreceni professzortól, Bán Imrétől, valamint Barta Jánostól kapott ösztönzést. Tanár Úr nemzedékek sorát oktatta-nevelte a szülőföldszeretet, a magyarság- és szülőhelytudat tanárává.

Dr. Lisztóczy László irodalomtörténészként a *Kalevala* hazai fogadtatásával, a svájci és az erdélyi magyar irodalommal, Benedek Elek erdélyi irodalomszervező munkásságával, a poeta angelicus, Dsida Jenő költészetével, Eger (pl. Pájer Antal) és Gyöngyös irodalmi hagyományaival foglalkozott és foglalkozik ma is magas kutatói színvonalon. Tolla alól vagy szerkesztésében negyvenhat könyv jelent meg eddig. 1997 júliusában Egerben megalapította a Dsida Jenő Baráti Kört, melynek célja a Dsida-kultusz ápolása, a határon túli magyar kultúra népszerűsítése és a helyi irodalmi hagyományok ápolása és gazdagítása. Az általa szerkesztett, válogatott kötetek közül is kiemelkedik a *Versekben tündöklő Erdély* vagy a helyi vonatkozású *Végeknek tükköri* című tematikus versantológia-sorozat.

Dr. Lisztóczy Lászlóval egy évfolyamon, 1959-ben maturált iskolánkban a XX. század egyik kiemelkedő helyi, számos irodalmi díjjal – többek közt Kossuth-díjjal – jutalmazott költője, a dobós múltjára végig büszkén és szeretettel emlékező Utassy József (1941–2010). Osztályfőnöke, Radich Jolán, a „Néni” szeretette meg vele a magyar nyelvet, irodalmat és a történelmet. A gimnáziumban értékrendet kapott, ráébredt a nemzeti hagyományok fontosságára, továbbörökítésének felelősségére. Itt kezdett verselgetni. Első művei 1965 decemberében jelentek meg a *Kortársban*. Ekkor szerveződött – részvételével – a bölcsészkaron a *Kilencek* költőcsoportja. Első kötete (*Tüzem, lobogóm!*) sikert aratott, de fel is keltette a hatalom gyanakvását a társadalomkritika s a Petőfit idéző szabadságvágy miatt. Második kötete – *Csillagok árvája* (1977) – azért hevert évekig a kiadóban, mert szerzője nem egyezett bele, hogy sok versét kihagyják belőle a kor „cenzorai”. Betegsége 1974 óta akadályozta a munkában, ennek ellenére megkerülhetetlen lírai életművet hozott létre. Szókimondása, könyörtelen igazmondása miatt a három T korszakában a megtűrték kategóriájába tartozott. Életét döntően meghatározta személyes tragédiája: fia 20 éves korában meghalt. Idegrendszere megroppant, és ez a betegsége okozta halálát is. Verseiben gyakran jelenik meg a Dobó mint alma mater, a köszönet hangja, 1956 élményei, a városba kerülés nehézségei (ózdi születésű volt, gyermekkorát Bükk-szenterzsébeten töltötte, Tarnaleleszen járt általános iskolába).

Az elmúlt években, évtizedekben föltűnt a dobós új írói generáció is.

Bak Zsuzsanna, a személyes hangú és világú, sajátos hangszínű, fel- és kitárulkozó író nő 2004-ben érettségizett a Dobóban. A mindennapi szituációk fonáságairól, az élhető és élhetetlen helyzetekről ír. Tollából megismerjük a fiatal költői-alkotói

lélek impressziókra épített, sajátos nyelvi környezetbe ágyazott, objektívnek hitt valóságát, a néha nevetnivaló, mégis sajnálatra méltó őszinte szubjektumot s a világ és az emberi kapcsolatrendszerek abszurditását (Tanulmányok, avagy miért szebb állat a teve, mint a ló; Kabátodra füstöt; Senki fája; Panda Liza és a Can I help me; Az orrlovag- történetek).

Csepcsányi Éva, az *Agriában* is publikáló költő, író – e sorok írójának egykori biológia tagozatos tanítványa – szintén 2004-ben érettségizett az egri Dobó István Gimnáziumban. 2011-ben megjelent (*Irodalmi Jelen Könyvek*) első regényéért (*Mistica profana*) Junior Prima-díjat kapott. A gyermek- és családvédelmet tanult, teológiát végző író- és költőnő a katolikus egyházon belüli szolgálatok mellett hivatásának tekinti az alkotást, s olyan alkotó ő, aki a magyar nyelv gazdagságát és sokszínűségét szeretné prózájában és lírai alkotásaiban a hazai kulturális élet gyarapodására kibontakoztatni.

Szalóczi Dániel 2003-ban érettségizett, különleges tehetségű, érdekes nézőpontú és világlátású, cinikus hangú és fekete humorú fiatal – egykori dobós – költő, író. Művei (*Csakrádfigyelős; Mosakodj Petike, addig nem nézlek indiánnak*) teljesen őszintén, sallangmentesen mutatják be az élet kis- és nagybetűs dolgait.

Érdekes olvasnivalót kínál a magyartanári végzettséggel rendelkező Magos Judit Demény-története, a *Most én ugatok* (2014). A mű főhőse, Demény az első kortárs magyar író vizsla, s egyben egy sajátos filozófia megalkotója, a tőpörtyű-függő ceLEB. A humorral gazdagon átszótt írásokat az intézményünkben 1997-ben érettségizett Magos Judit leginkább saját maga és barátai szórakoztatására hozta létre, s kutyája mára hatalmas népszerűségnek örvend a „gazdiidomár” szerző blogbejegyzései által.

Említést érdemel az eredetileg történelemmel foglalkozó, különös, izgató, titokzatos, néha félelmetes világú novellista, Farkas Ábel (született: 1995), aki belső rezdüléseit vetíti az olvasói elé nyugtalanító víziókban, látomásszerű, misztikus történetekben. Művei – eredetiségük mellett – leginkább Kafkával és Bodor Ádáméval rokoníthatók bizonyos pontokon: a komorságában is helyenként ironikus látásmód, a világban meglévő, az abból áradó indokolatlan fenyegetés és fenyegetettség, a példázatszerűség jellemzi. Kiemelkedik művei közül az egri városi irodalmi pályázaton is díjazott *Küszöb* (*Agria VII. évfolyam, 2. szám, 2013. nyár*) című írása.

Az Egri Dobó István Gimnázium irodalomszerető és középiskolai emlékeihez, az iskolai hagyományokhoz hű közössége nevében valljuk az Utassy József, egykori dobós diák *Hol ifjúságod tűnt el* című versében megfogalmazott gondolatokat: *Hol ifjúságod tűnt el, / fekszel hanyatt a fűben./ Hatalmas fellegárnyban, / heversz az elmúlásban. / Villanydrót-kotta-hangok / a fecskék, vadgalambok. / Dúdolod őket halkan. / Suhanc vagy. Halhatatlan.*

Balázs Tibor

Közelb

1.

Kelendő távolságban mindentől,
Ami kellőképpen lét és idegen.
A szép szavak kurvák, ott felejtenek a csúcson.
A csend, ha feszít, légtornász-drótkötél.
Választhatsz: émely, vagy tériszony.

2.

Kelendő távolságban mindentől,
Ami repesz, üvegszilánk, akna.
A legelőn a buborékok szépek, színesek, árvák.
A vicinálison a kapaszkodók légiesek, koszosak.
Marad a hely, vagy a szelleme.

3.

Kellő közelségben mindenhez,
Ami bárka, menhely, vagy akol.
A kikötőben örömlányok, serital, ököljog.
A szigeten Péntek, kenyérfák, aranyláda.
Szesz éget el, vagy csipkebokor.

„Tenger és diólevél”

Csoóri Sándornak

Nizzai csend,
és rád rohad.

Pálmafák közt
légy tenmagad.

Nizzai csend
Silence de Nice.
Júrópa hoz,
Júrópa visz.

De fölszáll, föl
tenger és szél,
sirály röpít,
diólevél
téved mellé,
csak semmiség,
kis honi zöld:

kezedben ég.

Turcsány Péter

Dante-mélyből

De hol is láttam én a száz szonettet?
Nem vettem meg, de mért? Ó, Dante-mély.
Mögöttem szűkülsz, infernói éj,
életet látok, pályát, széttöröttet.

Kék kígyó: az örület körbefon,
horizontom az árnyékon lapul,
és szívem levakarhatatlanul
görnyed egy bukást visszhangzó falon.

Ne még, ne még, a végső csönd ne oldjon!
Csak homlok és gyomor, a fájdalom
szorítja dühös vérebként a torkom;

kiáltoznék, de lélegzettelen
siklok csak át félbetört hangokon,
ó, lélek, érveid meghallgatom.

Ganymédés-töredék

Közelség, amire vágysz,
hogyan valaki tetteid mögé
lépve *megradjon*
– Ganymédés! –

és szálljon veled a megismerés
zátonyain túlra,
fürösztve Hélios fényeiben,
akár gyarlóságaidban is.

Esti percek

Megvolt, megvan a Nap is fölöttünk,
lassan már lefelé haladtában.
Ilyenkor szobámban rám tekint
és bevetített fényére
berajzolja a kinti fák árnyait.

Lám, életünk a bizonyos *fekete kamra*,
melybe fényt vetít az angyal.

Néhány pillanat csak ez a
művészi mutatóvány,
mégis oly kedves,
mint gyermek belépése
egy kopogtatás után.

Unokám tekintete

T. Nimródhoz

Kettős barlang titka a szem:
minden jövőnket ő veti össze velem,
de világok mélyét fölfedezem,
egyetlen sóhaj az életem!

Mikor először hosszan időzöl
Mária arcán, Krisztus keresztyén,
valami történik veled,
eljegyzésedet ünnepeled!

Szólnál már hozzánk,
de küldöd csak tekinteted,
Isten csodája, egyetlen mag,
melyből jövőnket ránk terítgeted!

Bárdos Attila

Mi más?

1.
Ha benned nincs,
s bennem sem,
mi az, ami behatárol?
Talán önmagam,
az egyszerű, a megismerhetetlen.
S amíg el nem érem,
addig is magam szemlélem
– mert mi más is tehetnék, mi egyebet? –
Amit látok:
táguló kétségben
szűkülő egyed.

2.
Mert minden önmaga mása,
s bár többnyire csak kezdetleges csíra,
de máris egyre csak bomlik,
nincs tartása.
Befejezetlen,
s vége lesz, mire kiteljesedne.

3.
Megint más,
amikor más vagyok éppen,
esetleg egyáltalán nem
– vagy mégsem?
Mint amikor
tárt karokkal, hévvel,
teli torokkal, tág tüdővel,
vagy
tessék-lássék mímeléssel
– esetleg –
véletlenül,
valahogy, ahogy lehet.

Estül

A fák mögött ereszkedő nap
lágyan simogat ébredő árnyakat.
Szelíden szalad a szél,
táncol az ágak ösvényén.
Óvatlan, álmos fény
botladozik a víz felszínén.

A parton pontyot tisztítanak.
Rózsét gyűjt egy lány.
Az égre füst száll,
megsütik a halat.
Aztán koccintanak,
és halk dal is fakad.

Amott túl, nem is messze
már a sötét arat
kétes sikert,
eltűnik a kert.

Időmulasztás hajnalban

Hajnalban,
homályban,
magamban,
konyhában

lámpámat
égetem,
sorsomat
pergetem.
Boromat
kortyolom,
koromat
számolom.

Asztalon
vacsora
maradék
morzsája.

Elfognak
éveim,
elkoptak
érveim.

Játszottam
csapatban,
magamban
maradtam.

Elmaradt
barátok,
újakat
nem várok.

Könyveim
megírtam,
bokraim
megnyírtam.

Azt mondják,
öregszem.
Ők tudják,
nem hiszem.

Asszonyom
szeretem,
kitartott
mellettem.

Hitem a
megtartó,
várhat a
koporsó.

Aknay Tibor

Bolondmári

Abban az időben, még kora tavasszal, egy idegen érkezett a faluba. Hogy pontosan mikor, nem tudni. Senki sem látta, ahogyan jött, csak a Józsi csősz bicegős lábú kutyája vonított, mert érezte a rendkívüli helyzetet. Előtte való nap vasárnap volt. Csöndes, ráérős vasárnap, csigatészta húslevessel, toroskáposztával.

Hétfő reggelre valami megváltozott. Első pillantásra nem történt semmi rendkívüli. A bolt kinyitott, a kocsmá szintén, ráadásul már reggeli ötkor. A tehenek bőgték, és a fűrésztelepen is beindult az élet. Mégis. Volt valami a levegőben. A változást az idegen, egy nő megjelenése hozta magával. Amerre elhaladt, megcsöndesedtek a háziállatok, és a haragosok is kibékültek egymással a kocsmában. Hogy mi váltotta ki mindezt, arra többféle magyarázatot is adtak a ráérős helybéli öregasszonyok, leginkább olyképpen, hogy mutatóujjukkal megbökték homlokuk középtájtát, arra utalva, hogy a jövővényénél valami nincs rendjén a felsőbb régiókban. A szinte még gyermeklány külsejű idegen arcára különös, kényszeresnek is mondható mosoly vésett ráncokat. Nem bántott senkit, még a lehajló fűszálat is az angyalok gyöngédségével próbálta kiegyenesíteni. Ha valaki a nevét kérdezte, ennyit mondott:

– Mári.

Ezen az egy szón kívül soha semmit. Mindenre csak *Mári*, örökké csak *Mári*. A falu népe egy idő után el is keresztelte Bolond Márinak. Olykor egybevéve, Bolondmárinak. Ez aztán rajta ragadt, mint a futó bogáncs a puli szőrében. Az egyik gazda felesége magához vette, afféle házi mindenesnek, cselédnek. Fizetséget nem kapott, úgysem tudta volna mire elkölteni.

Ügyes kezű, dolgos lány volt, mindenféle ház körüli munkát rá lehetett bízni. Ha kellett, ellátta a csirkéket, tyúkokat, ha úgy hozta a sor, a teheneket fejte az istállóban. De szívesen ment a csordakúthoz is az erdő aljára, ahol a legelésző jószág a legzamatosabb füvet találhatta. Olyankor leült egy fa tövébe, és úgy nézte a végtelen nagy eget, mintha ott, a felhőkön túl felejtett volna valamit.

***

Amíg a jó idő kitartott, Bolondmári a szabadban aludt, az istálló déli, napsütötte falánál. Ott volt neki a vacca, egy öreg faágy, rajta mindenféle rongyokkal. Azokkal takarózott. A dereka alá a gazdájától kidobott régi szalmazsák került. A kutya eleinte morgott rá, amikor lefeküdt éjszakára, később megszokta. Még a lábához is heveredett, így melengették egymást. Ha esett az eső, fogta a szalmazsákot, és behúzódott az istállóba. Alig pirkadt, a lány már talpon volt. Előbb a tehenek után nézett, azután a disznóknak adott enni. Azután a csirkék, kacsák, tyúkok kaptak

reggelit. Mire végzett, az ő tányérjára is került. Rendesen az asszonya hozta ki a házból a kékperemes zománcányéron a karaj kenyeret és a hozzávalót: szalonnát, meg ami akadt főlsleg tegnapról. Bolondmári evett egy keveset, víz mindig volt a kútban. A maradékot bekötötte egy kendőbe, és elindult az állatokkal az erdőszélre. A birkák mérnöki pontossággal, csaknem egyformára legelték a gyeget, a kecskék a bokrok, cserjék fiatal hajtásait ízlelgették. A lány járkált közöttük. Megsimogatta a szőrüket, lejjebb húzta az ágat, ha nem érte el valamelyik. Volt, hogy a tejüket is megkóstolta. Ez így ment napról napra, hétről hétre. Délidőben Bolondmári behúzódott az árnyékba, aludt egy keveset. Az állatokra nem kellett ügyelnie, azok is heverték, jóllakottan, álmosan a cserjék alatt. Olykor még álmodott is, arról, hogy beszélt. Szép, kerek mondatokban, mint kislány korában. De az már elmúlt, elvitte a villám, amelyik éppen csak nem beléje vágott. Így is fölkapta, meg is forgatta, s ő úgy esett vissza a fűbe, ahogyan a csillagok hálnak nyár utolján. Az orvos akkor azt mondta az anyjának:

– Ha teheti, szüljön egy másikat, mert ezzel csak gondja lesz, amíg csak él.

Az anya hallgatott a doktorra. Alig fordult az esztendő, az asszony várandós lett. Fiút szült, szépet, egészségeset. A férje örült, az anya úgy érezte, helyreállt a világ rendje. Csak Mári maradt ki az új világból. Ahogy előre haladt az idő, úgy fogyott el mellőle anyja szeretete. Az évek sorával nagylánnyá serdülő elsőszülött lassan-lassan mindenből kimaradt. Nem engedték öccse közelébe, ha vendég jött, neki nem jutott hely az asztalnál. Kolonccá vált abban a házban, ahová született. A munkájára azért szükség volt, legalább nem kellett pénzért cselédet fogadni.

Márit mindezen dolgok, mintha nem bántották volna. Csak a vonásai lettek keményebbek, csak a mosolya lett titokzatosabb. Egy este, a ház végéhez ragasztott kamrában lefeküdni készült, amikor rányitották az ajtót. A lány maga elé kapta ruháját. Nézte a legényt, a kocsmáros fiát, érezte izzadságát, ahogyan maga alá gyűrte.

Hajnaltalban elment a fiú. Mári összeszedte egy kendőbe, amire úgy gondolta, szüksége lesz, és elindult a kocsiúton, szemben a napkeltével

***

Egy reggel vizet húzott a kútból. Ez eltartott egy ideig. Eleinte serényebben forgatta a kereket, a végén már ráérősen. Az utolsó vödör volt a legnehezebb. Alig bírta áttemelni a kút peremén. Leakasztotta a lánchról, de éppen, hogy el nem ejtette, pedig két kézzel fogta. Aztán indult volna a konyha felé, oda kellett a víz. Tett pár lépést, s érezte a földet, ahogy megindul a lába alatt. Kapaszkodót keresett, de hiába. A vödröt kiejtette a kezéből, ő pedig lassú félfordulatot rajzolva a korai derengés falára, elvágódott a földön. A zajra kijött az asszony a házból. Meglátta Márit, a felborult vödörrel. A lány sápadt volt, mint a keletlen kenyér. Szólt hozzá, de nem felelt. Erre rázogatóni kezdte a vállánál. Mári kinyitotta a szemét. Riadt

volt, reszketett. Megpróbált valahogy felállni, de fele útig sem sikerült. Az asszony némi tépelődés után bement a házba. Kis idő múlva, nagykendővel takarva a fejét és a vállát, sietősen indult valahová. Egy kövérkés, szemüveges, középkorú férfival tért vissza, akinek kezében egy hosszúkás marhabőr táska jelezte gazdája foglalkozását. A doktor odament a lányhoz, lehajolt, kezét a homlokára tette.

– Láza az nincs, de ettől még lehet akár beteg is. Föl kellene tenni egy padra vagy asztalra, hogy alaposabban megnézhessem, mi a baja. Segítené, ha megkérem?

A doktor és az asszony fölemelték Márit a földről, és rátették az öreg faágyra, amelyiken amúgy is aludni szokott.

– Hozzon egy tál vizet, de ne legyen nagyon forró, és szappant meg törülközőt! Addig megvizsgálom.

Az asszony bement a konyhába, a doktor munkához látott. Megmérte a lány pulzusát, sztetoszkópját többször Mári mellére, hátára téve, gyanús hangokat, zörejeket keresett. Végül a hasát tapogatta, hátha ott a baj okozója. Egy ponton abbahagyta a vizsgálódást. Levette nyakából a sztetoszkópot, vissza kék színű, bársony utánzatú tokjába, a tokot pedig a táskába. Mire végzett, az asszony is hozta a vizet, meg amit még kért a doktor.

– Mi baja a lánynak, doktor úr? Súlyos?

– Nem mondanám. Még betegségnek sem. Ez a világ egyik legtermészetesebb állapota.

– Azt tetszett mondani a doktor úrnak, hogy állapota? Talán arra céloz a doktor úr, hogy... de ez lehetetlen. Hiszen nem jár hozzá senki, ez a lány jobban egyedül van, mint a kisujjam. Meg aztán, kinek kellene egy ilyen, egy félnótás? Nem lehet, hogy mégis, azaz mégsem?

– Nézze, akár elhiszi, akár kételkedik benne, de ez a lány terhes. Ha úgy tetszik, várandós. Hogy ki az apa, hacsak valami csoda folytán meg nem oldódik a nyelve, sohasem fog kiderülni. Lehet, ő maga sem tudja.

A doktor elment, az asszony pedig dühében nagyot rúgott a felborult vizesvödörbe.

***

Attól a naptól az asszonynak semmi nem volt jó, ahogy Bolondmári hozzáfogott valamihez. Leginkább az bántotta, hogy ez a dilinyós képes volt arra, amire ő sokévnnyi házasság után sem. Még a végén gyereket szül neki, s akkor világ csúfjává lesz. De el sem zavarhatja a háztól, mi van, ha ártatlan a dologban? Hiszen jószereivel tiltakozni sem tud. Ha egyszer úgy, meglepte valaki? Akárhogy is járatta a gondolatait, nem jutott egyről kettőre. A férje sem mondott érdemlegeset.

– A te dolgod, neked kell megoldani – azzal ment a dolga után.

Mári mindeközben egyre nyilvánvalóbban kiteljesedett. Már az utcán is megbá-

multák, utánafordultak. Egy alkalommal – éppen a vegyesboltba igyekezett az asszonya megbízásából – amikor eléje állt egy nő. Azelőtt soha nem látta, nemhogy ismerte volna. A nő, az ismeretlen, teljesen váratlanul, minden előzmény nélkül leköpte. Márit a támadás megbénította. A tiltakozás legkisebb jelét sem mutatta. Az ismeretlen nő még egyszer köpött, most a lány két szeme közé. Bolondmári letörölte arcáról a nyálat. Ránézett támadójára. Most sem válaszolt, csak szelíden ingatva fejét, mosolygott. Mondhatni, a természetes arcát viselte.

– Ki az apja a kölyködnek, he? Vagy talán több is van neki?

A nő, amilyen váratlanul eléállt, úgy is távozott. Márit a vegyesboltból hazafelé a félelem árnyai kísérték.

***

Az asszonyt éjszakánként egyre került az álom. Mindegyre csak arra gondolt, hogyan szerezhetné meg Mári jövődő gyerekeit. Valahogyan majd ráveszi, hogy nekiadja, hogy ő nevelhesse fel. Mert az lenne a legjobb. Azzal mindenki csak jól járna. Ő maga is, a gyerek is és még az a féleszű lány is. Úgysem való anyának az ilyen.

Attól fogva az asszony úgy bánt Márival, ahogyan a legföltettebb jószágával bánik az ember. Kímélni kezdte a munkában, szelídebben szólt hozzá, sőt még a konyhába is behívta néha, hogy ott egye meg a vacsoráját. Egy alkalommal leültette a lányt, szemben az asztalnál.

– Figyelj rám, Mári. Én megvenném a gyerekedet. Sokat adnék érte, nem bánád meg. Egyezz bele. Mindketten jól járunk. Te is, én is. Nem kell cselédnek lenned ezután, no, mit szólsz hozzá? Szép ruhákban járhatnál, meg minden. Csak költözz el innen! A gyerekkel úgyis csak gondod lenne, én meg gondját viselném.

– A lány, a mindenórás nagy hasával felállt az asztaltól. Nem szólt semmit, csak nézte a másikat, aki minden nyomorúságával most beléje, az együgyűbe kapaszkodott. Elindult feléje, lassan, mint aki folyóvízben gázol előre. Az arcán szinte izzottak a ráncok. Az iménti szavak elevenjébe találtak. A szelíd és csöndes Mári megállt az asszonya előtt. Megfogta a vállát, és hosszú évek némasága után ki mondta az első szót, ami nem a saját neve volt:

– Nem.

Bolondmári kirohant az istállóba, lerogyott a szalmára. Ott tört rá a fájdalom. A tehének, birkák és kecskék közt vajúdott. Az állatok körülvették, mintha közülük való lett volna. Csak Rozi, az öreg szamár állt az ajtóban, mintha őrizné a pillanatot. Hajnal előtt nem sokkal megszülte a fiát.

***

A falu határában, közvetlenül az erdő szélén, közel a csordakúthoz, emberemlékezet óta állt egy pléhkrisztus. Kedves, esetlen alakját annak a hajdani vándor mesterlegénynek köszönhetette, aki a bádogosság mikéntjével még úgy-ahogy, de

az emberi test anatómiájával egyáltalán nem állt közelebbi ismeretségben. A repedezett festékréteg alól egyre több rozsdavirág dugta ki a fejét, hogy egymást keresve, összefüggő, alvadtt vérszínű lepellel takarja be a Megfeszített testét. A pléh-krisztus fejét nem lecsüggesztve, még nem is a jobb oldali lator irányába, hanem szinte büszkén, dacosan fölfelé tartotta. Arra, amerre az ő mennyei atyja trónolt az égi magasban. Mintha jelenteni akart volna neki, hogy megcselekedte mindazt, amivel megbízott. Csöndes, tiszta időben, ha az erdő fölől sütött a nap, üres szeme mögül a végtelen kék ég sejlett fel, olykor pedig, ha körbenézett a világban, néhány báránnyelű tette szomorkásabbá a tekintetét. Az erdőszéli bádogkereszt csöndesen, megbízhatóan tette a dolgát. Vigyázta az erdő madarait, a füvek és a fák növést, a virágok illatát, egyszóval mindent, ami szerencsére, nem az ember feladata. A kitért karú bádogtest egy ember nagyságúnál nagyobb, öntöttvas keresztre volt ráerősítve, melynek talapzatán már kivehetetlenné vált az egykori adományozó neve és szándéka.

***

Bolondmári ment a behavazott úton, az út közepén. Jobbról s balról, mint csillagok világoltak a házak ünnepi ablakai. Több helyről zene hallatszott. A lány melléhez szorította a szalmával bélelt zsákot, amelyben úgy aludt újszülött gyermeke, mintha az angyalok ringatták volna. Maga mögött hagyva a falu utolsó házát is, Bolondmári a pléhkrisztus lábánál leült a kereszt elé. Elhajtotta a szalmaszálakat a gyermek arca elöl, kigombolta a blúzát, és mellét a szájába adta. Amaz pedig oly mohón szívta az édes tejet, hogy anyja lelkében egymásra talált az öröm és a fájdalom.

Miután megetette, Bolondmári visszatakarta fiát a zsákba, még a kendőjével is körbe bugyolálta. Aztán fölemelte gyermekét, mint aki áldozatot mutat be, éppen szemben a Pléhkrisztussal, s addig tartotta, amíg bírta a karja.

***

Az Ünnep másnapja deresedő hajnalt terített a vidékre. Az út menti pocsolókat hártás jég takarta. Csend volt. Sötét, sűrű csend. A jegenyesorról felrebbenő varjak serege óriás szemfödélként kavargott a magasban. A pléhkrisztus is hallgatott. A falu felől eltévedt harangszó igyekezett a fák közé. Szemközt, a fák közül, két árnyék, két asszony tűnt elő, általvetett nagykendőben, egy öreg és egy fiatalabb. Elhaladtak a csordakút mellett, és a pléhkrisztushoz értek.

- Néne, maga is hallja?
  - Nincs ott semmi, menjünk tovább!
- A fiatalabbik újból kérdezte:
- Maga is hallja?
  - Mit, te?
  - Hiszen maga is hallja, nem?

Az öregasszony a társához fordult:

– Arra gondolsz, amire én?

Amaz bólintott.

A két asszony térdén állva tapogatta végig a pléhkrisztus lábánál a sáros, havas földet. Szinte egyszerre találták meg a szalmával kibélelt zsákokat.

– Még él, még él!

A fiatalabbik fölkapta, magához szorította.

– Néne, maga szerint ki hagyhatta itt?

– Nem tudom. Felőlem az angyalok is lehetek, ha hiszel bennük. Különben is, Karácsony van. Most gyermek is került hozzá.

A két asszony egy darabig csak állt a pléhkrisztus előtt. Nézték a bádogkeresztet szótlanul, mozdulatlanul. Nagy sokára a fiatalabbik csak ennyit mondott:

– Köszönöm.

Az asszonyok elindultak az erdő felé. Csakhamar beleolvadtak a hajnali derengésbe. Még aznap, férfiak mentek a pléhkrisztushoz, hogy átvizsgálják a környéket. A csordakútban megtalálták Bolondmárit. A lány arcáról eltűntek a ráncok, de a mosolya megmaradt. Mintha márványba véste volna az Isten.

Finta Edit: Melankólia (olaj, vászon)

Madarász Imre

Olasz költők, svéd ítések

Az olasz irodalom esetei a Nobel-díjjal

Ha valahol, hát Magyarországon nem igényel hosszas bizonygatást, hogy egy nemzeti irodalom értékét Nobel-díjasai számán lemérni nagy hiba lenne. Olaszországnak eddig hat írója-költője nyerte el az irodalmi Nobel-díjat, pontosan annyi, mint amennyi Svédországnak és sokkal kevesebb, mint amennyi a skandináv országoknak, melyekre a díjalapító Alfred Nobel végrendeletében kétféleképp értelmezhetően hívta fel a Svéd Akadémia leendő döntnökeinek figyelmét. („Azt szeretnénk, ha... a legkiválóbb szerző kapná a díjat, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségű, hogy skandináv-e vagy sem.”¹) Az örökösöket hosszú időn át sokszor érte a vád, hogy olyan szentek, akiknek a maguk skandináv országai-irodalmi felé fordul a kezük², de az utóbbi évtizedek gyakorlata alapján ilyen kritika már aligha állna meg a lábán. Másféle elfogultságok gyanúja azonban annál inkább felerősödött, és önellentmondások vádja is, úgyhogy ma senki sem állíthatná, hogy a legrangosabb irodalmi díj kitüntetettjei egyszersmind a huszadik-huszonegyedik századi világirodalom legnagyobbjai lennének, sem pedig azt, hogy létezne a Nobel-díjazásnak a kiválasztásnál bárminémű általános érvényű kritériuma. Az olasz díjazottak példája is ezt támasztja alá.

Akármilyen meglepőnek tűnik is, ez idáig egyetlen olasz akadt, akinek Nobel-kitüntetése tökéletesen megfelelt mind a díj eredeti szellemiségének, mind a kortársak véleményének, mind az utókor ítéletének, s az éppen az első volt: az 1906-ban (a halála előtti esztendőben) díjazott Giosue Carducci. Az olasz irodalom „utolsó vátesze”³, utolsó olyan költője, aki klasszikus-eszményi értékeket klasszikus formatökéllyel fejezett ki pontosan az az alkotó volt, akit az alapítói végakarát így jellemezett: „a legkiemelkedőbbet alkotta, mégpedig ideális szemlélettel”.⁴ Az alapító atyához korban és értékrendben legközelebb állók értelmezésében „a szemléletmód és az életfelfogás nemessége” alapján, valamint „az ábrázolás nemessége alapján” kell kiválasztani azt, aki „mind a tartalom, mind a kifejezőmód eszményisége alapján” ideális és idealista műveket alkotott, melyek „az emberiséget az eszményi felé vezetik, látómezejét a szokásosnál is nagyobb mértékben szélesítik, és az embert általában jobbá, nemesebbé teszik”.⁵ Carducci utóéletében is voltak elkerülhetetlen napfogyatkozások (főleg a hatvanas-hetvenes években), de a Nobel-díj Bizottság döntésében említett „költői mesterműveinek elevensége és lírai tökélye elismerése”⁶ annyira sosem csappant meg, hogy nemzeti klasszikus volta érdemben megkérdőjeleződött, iskolai törzsanyag-rangja átmeneti időre is meg-

szűnt volna, továbbra is a „humanizmust” és a „hazaszeretetet” képviselő „nagy világirodalmi rangú alkotók egyike”.⁷

A kereken húsz évvel később, 1926-ban kitüntetett Grazia Deleddáról mindez megszorítások és kérdőjelek nélkül már nemigen mondható el. Pedig a díjazók nála – az első és sokáig még ritka Nobel-díjas írónők egyikénél – is méltatták az „idealizmus ihlette írásokat” és bennük „az emberi lét általános problémáit”. A hangsúlyt mégis a „plasztikusan ábrázolt szülőföldre” tették, illetve ez esett latba döntő súlylyal a határozathozatalnál: Szardínia „szemléletességükben példa nélkül álló természetrajzai” és „érzékletes népi életképei”.⁸ Marx József sokkal később is úgy találta, Deledda „érdeme, hogy a verizmus módszerével olyan világot – Szardíniát – dolgoz fel, amely az olasz irodalomban korábban nem szerepelt”.⁹ Elég ez a világklasszikus-egyetemes örökléthez? Vagy akár a nemzetihez? Hoffmann Béla – bár értékeli Deledda hagyományörző értékelvűségét – végső soron nemmel válaszol: „Grazia Deledda regényei nem tartoznak az olasz irodalom első vonulatába... Életműve azoknak az irodalmi alkotásoknak a sorsát követi, melyekben az irodalomtörténeti és esztétikai értékek közé árkot vájt az idő.”¹⁰ S még Kjell Espmark, a Nobel-díj Bizottság egykori elnöke és „díjtörténész” is Deleddát a „kérdőjeles” kitüntetettek között sorolja fel, akiknek koszorúzása kapcsán felmerül a kérdés: „Miért?”¹¹ Más lapra tartozik, hogy sok ma élő díjazottat nagyságrendekkel múlt felül.

Luigi Pirandello kitüntetése hevesebb vitákat keltett. Pedig Pirandello az olasz Nobel-díjasok között a világszerte legismertebb, a legnagyobb hatású, a leginkább úttörő, újító és népszerű-időszerű napjainkban. Díjazását politikai okokból vitatták még csaknem három évtizeddel később, a hatvanas évek közepén is, „politikát sejtve amögött, hogy a bizottság 1936-ban elfogadta a fasiszta dominanciájú Olasz Akadémia javaslatát, és Pirandello éppen akkor kapta meg a díjat, amikor »a feketeinges légiók, akik ellen az író sosem emelte fel a hangját, már egy ideje bombázták Etiópia civil lakosságát«.”¹² Noha Espmark kiigazítja a vádat azzal, hogy „Pirandello 1934-ben kapott díjat, vagyis évekkel Mussolini offenzívája előtt”¹³, a „fasiszta Pirandello”¹⁴ kitüntetése a „politikamentes” Nobel-díjjal az utóbbi történetében, az író nyíltan vállalt „fasiszta értelmiségi”¹⁵ elkötelezettsége pedig a Pirandello-irodalomban neuralgikus pont maradt. Igaz, sosem kérdőjelezte meg művészetének értékét, melyből a Nobel-indoklás furcsa módon és stílusban csak a „merész és szellemes dramaturgiai és szcenikus újításokat” vélte dicsérendőnek, mellőzve dráma- és színházművészetének lényegibb alkotóelemeit, valamint regényeit és elbeszéléseit.¹⁶

A „fasiszta Pirandello” premizálásának messze és sokfelé ható következményei lettek. Így – legalábbis Enrico Tiozzo szerint – az, hogy „negyed évszázadon” át, „mindmáig a leghosszabb ideig Olaszország kizárta a világ legbecesebb és legáhíttabb irodalmi díjából” (mint a náci Németországgal szövetséges és az-

zal „egyenlő mértékben felelős” fasiszta állam) és az is, hogy a Novecento talán legnagyobb költője, a fasiszta eltévelyedésben szintén vétkes („a faszizmus idején a költői színteret uraló”, egyik verskötetét Mussolini előszavával megjelentető) Giuseppe Ungaretti többszöri felterjesztése ellenére sem nyerte el a Nobel-díjat.¹⁷ Megkapta viszont az „ermetismo” nevű „költőiskola” triászának másik két nagysága: Salvatore Quasimodo és Eugenio Montale (vagyis csak az „iskolaalapító” nem). Quasimodo 1959-ben „korunkat klasszikus tisztasággal és tragikus életérzéssel kifejező lírájáért”, Montale 1975-ben „az emberi értékeket egy illúziók nélküli világ keretei között különleges művészi érzékenységgel megjelenítő költészetéért”.¹⁸ Az ő magatartásuk a fasiszta diktatúra „Ventennio”-ja alatt „nem hagyott kívánni valót”¹⁹, az ő hermetizmusuk a totalitarizmustól „zárkózott el”, ráadásul Quasimodo „baloldali elkötelezettségéről” ismert költő is volt.²⁰ Ám Curzia Ferrari magyarul is kiadott életrajzi monográfiája bemutatja, hogy Quasimodo Nobel-díját hazájában micsoda „nemtelen zsvaj”, „alpári lárma”, „szurka-piszka” fogadta: az „acsarkodók”, gúnyolódók között olyan kiválóságok is akadtak, mint Alberto Moravia, Pier Paolo Pasolini – és Montale, az egyedüli pályatárs, aki nem csak irigyelte-áhitotta azt a legfőbb babérkoszorút...²¹

Azonban e viták-perlekedések eltörpültek a megbotránkozás mellett, amelyet 1997-ben Dario Fo Nobel-díja keltett. Fo, még sokkal inkább, mint Quasimodo, a Nobel-akadémia „nagy felfedezettje” volt, csak hogy nagyságát sokan megkérdőjelezték, amit pedig a kitüntetettek „felfedeztek”, az elnökük szerint is elsősorban egy, „az eddigi döntéseknél figyelmen kívül hagyott és rendszeresen félreértett műfaj” volt, „egy elfelejtett, de termékeny irodalmi műfaj életre keltése, feltámasztása”, melynek különösképpen nem a „nyomatott textus”, hanem „a teatralitás az igazi erénye”, azaz kevésbé „irodalmi” az az „ősregi műfaj”, mint színházi, „a színpadi előadásra helyezi a hangsúlyt”, a „középkori jokulátorok” (giullari), „komikus misztériumjátékok” és a „commedia dell’arte hagyományai”ba „lehelve életet”. „A díj indoklása”, tetézzve Fo önmeghatározásával, miszerint „ő az első komédiaszínész, aki Nobel-díjat kap”, oda hatott, hogy Nobel-díjazott (Rita Levi-Montalcini) és tollforgató „kollégák” (Mario Luzi, Indro Montanelli etc.) egyenesen megkérdőjelezték Fo szépírói voltát; többen pedig az apolitikus díj és „a hatalmasokat gúnyoló, az elnyomottak méltóságát visszaadó” modern „giullare” szélsőbalos (maoista) „politikai színháza” közti kiáltó ellentmondást kifogásolták.²²

Az irodalmi Nobel-díj „olasz listájánál” megdöbbenőbb és elgondolkodtatóbb a „hiánylistája”.

A legfeltűnőbb, legnagyobb „hiányzó”: Benedetto Croce.²³ Volt akkora történész, mint Theodor Mommsen, filozófusként felülmúlta Henri Bergson vagy az elfeledett Rudolf Euckent, és kiválóbb kritikus volt, mint Octavio Paz, mégis velük ellentétben őt – az olasz próza mesterét – nem Nobel-díjazták.

Megfeledeztek olyan korszakos géniuszokról is, mint a verizmus nagymestere, Giovanni Verga, a Manzoni méltó utódjának tartott Antonio Fogazzaro vagy a modern olasz líra elindítója, Giovanni Pascoli.

Többszöri felterjesztésük dacára sem premizálták Riccardo Bacchellit és Alberto Moraviát.²⁴ Pedig Bacchelli főműve, a *Malom a Pó vizén (Il mulino del Po, 1938–1940)* családregény voltával a díjazott Galsworthy és Martin du Gard fő műveihez hasonlít, nagyepikai-regényeposzi formátumával pedig a *Háború és békére* emlékeztet, Tolsztoj remekére, aki szintén nem kapott Nobel-díjat. A Novecentóban páratlan világsikernek örvendő Moravia „kirekesztett” életműve iránt tekinthető posztumusz kárpoztlásnak éppúgy, mint ráadás-nyelvtöltésnek, hogy mostanság a Nobel-esélyesek között emlegetik három író-ő-felesége közül a középsőt, Dacia Marainit...²⁵

Giuseppe Tomasi di Lampedusa sem kapott a világklasszis, posztumusz *A párdúcért (Il Gattopardo, 1958)* posztumusz Nobelt, mint a svéd Karlfeldt.

Ezek után már nem is olyan meglepő, hogy „nobeltalanok” maradtak Vitaliano Brancati, Ignazio Silone, Dino Buzzati, Cesare Pavese, Elio Vittorini és még néhányan, akik annyira bizonyára megérdemelték volna a díjat, mint Sully-Prudhomme, Echegaray, Heidenstam, Gjellerup, Buck, Agnon, Simon, Walcott, Mo Jen, Jelinek, Pinter... Igaz, annyira talán – és főleg jobban – nem, mint a kitüntetett Sienkiewicz, Hamsun, France, Reymont, Shaw, Thomas Mann, O’Neill, Jensen, Hesse, Gide, Eliot, Hemingway, Camus, Paszternak, Sartre, Szolzsenyicin, García Marquez... Vagy a felsorolhatatlanul sok egyetemes-klasszikus kitüntetetlen, például Ibsen, Csehov, Zola, Proust, Malraux, Joyce, Forster, Orwell, Rilke, Lorca, Brecht, Dürrenmatt, Arthur Miller... Hogy a magyarokról most ne is szövjünk...

A méltányosság kedvéért nem hallgathatjuk el, hogy az irodalmi Nobel-díj ítélőbírái nincsenek könnyű helyzetben, éspedig épp a kitüntetés páratlan tekintélye okán. Olyan világirodalmi-kanonizáló hatalmat és ezzel járó felelőséget tulajdonítanak nekik, amekkora egyetlenegy díjnak sem lehet. Ha a díjdöntők – sokadszor – világnyelven író tollforgatót tüntetnek ki, a mellőzött kis „nemzetek, országok” protestálnak. Ha „egzotikus” kultúrákból választanak szerzőt, „diplomáciai díjazással” vádolják őket. Ha „felfedeznek” egy „ismeretlen” mestert, akit „valamiért háttérbe szorítottak” és „alig méltányolnak”²⁶, az önkényesség vádja éri őket. Ha szentesítenek egy világsikert, akkor meg az, hogy kiszolgálják a divatot, a kultúripart, a piacot, az „elüzetliesedést”²⁷ (Ez utóbbi okból nehéz dilemma Umberto Eco „jelöltsége”²⁸ Amiről eszünkbe jut a konklávék igazsága is: aki „papabile”-ként lép be, az többnyire bíborosként távozik.)

Ha az olasz irodalom múzsája „feltámadna s eljőne” közénk, a mi mai világunkba, netán maga az „Italia turrita”²⁹ szállna le valamely szobortalapzatról vagy dom-

borműről, ellátogatva Stockholmba, talán elmondhatná az Akadémiának, újfent Arany Jánossal (ezúttal az *Epilógusból*): „Nem azt adott, amit vártam.”

Jegyzetek

- 1 Kjell Espmark: *Az irodalmi Nobel-díj. Száz év története*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004, 224. o.
- 2 Espmark, 224–226. o.
- 3 Benedetto Croce: *Poesia e non poesia* (1928), Laterza, Roma–Bari, 1974, 341. o.
- 4 Espmark, 7. o.
- 5 Espmark, 9., 7. o.
- 6 *A Nobel-díjasok kislexikona* (szerk. Vészits Ferencné), Gondolat, Budapest, 1985, 145. o. Vö. Aldo A. Mola: *Giosue Carducci. Scrittore, politico, massone, Bompiani*. Milano, 2006, 396., 512. o.
- 7 Mola, 74., (61–90.) o. Madarász Imre: *Az olasz irodalom története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993, 292–302. o. Simon Gyula: *Carducci költésze*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2002, 103–126. o.
- 8 *A Nobel-díjasok kislexikona*. 197. o. Espmark, 97. o.
- 9 *A Nobel-díjasok kislexikona*. 197. o.
- 10 Hoffmann Béla: *A jegyesektől a rózsáig. Tanulmányok olasz regényekről*. Szombathely, 1991, 93. o.
- 11 Espmark, 5., 330. o.
- 12 Espmark, 260. o.
- 13 Uo.
- 14 Gian Franco Venè: *Pirandello fascista*. Mondadori, Milano, 1991.
- 15 Giovanni Gentile: *Politica e cultura*. Libero, Roma, 2004, 11–18. o. Jader Jacobelli: Croce Gentile. *Dal sodalizio al dramma*. Rizzoli, Milano, 1989, 161. o. Sergio Romano: *Giovanni Gentile*. Bompiani, Milano, 1990, 199. o.
- 16 Espmark, 139. o. Vö. *A Nobel-díjasok kislexikona*, 594. o.
- 17 Enrico Tiozzo: *Il Nobel a Quasimodo. Storia di un premio in Oscuramente forte è la vita. Salvatore Quasimodo „operaio di sogni”* (szerk. Vittorio Del Piano – Alessandro Quasimodo), Atelier, Taranto-Nizza, 2009, 33–38. o. Vö. Giorgio Luti: *Invito alla lettura di Ungaretti*, Mursia, Milano, 1974, 11., 37. o.
- 18 *A Nobel-díjasok kislexikona*, 622., 524. o.
- 19 Tiozzo, 34. o.
- 20 *A Nobel-díjasok kislexikona*, 622. o. Espmark, 274. o.
- 21 Curzia Ferrari: „Csönd Istene, tárd ki a magányt”. Salvatore Quasimodo megszenvedett hite, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2010, 175–180. o.
- 22 Espmark, 339., 217–218. o. Chiara Valentini: *La storia di Dario Fo*. Feltrinelli,

Milano, 1997, 181. o. Madarász Imre: Dario Fo, a Nobel-díjas komédiás. In: Madarász Imre: *„Titus íve alatt”*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 135–137. o. Madarász Imre: Vígjáték mint szatíra Dario Fo politikai színházában. In: Madarász Imre: *„Az emberélet útjának felén”*. *Italianisztika jelen időben*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999, 77–96. o.

23 Espmark, 135–136. o.

24 Tiozzo, 35. o.

25 René de Ceccatty: *Alberto Moravia*. Bompiani, Milano, 2010, 372–373. o. Costanzo Costantini: *Moravia e le sue tre disgrazie*. New Books, Roma, 2006, 69–83. o. Esélylatolgatás és piaci tényezők. Fogadjunk, hogy az irodalom kapja a Nobel-díjat. *Népszabadság* 2014. október 6., 12. o.

26 Espmark, 193., 219., 217. o.

27 Espmark, 202–203., 213. o.

28 Esélylatolgatás... uo.

29 Sztanó László: *Taljánok, olaszok, digók. A nemzeti sztereotípiák fogságában*. Corvina, Budapest, 2014, 493. o.

Finta Edit: *Ballada* (olaj, vászon)

Káliz Sajtos József

Mag helyett ocsú

A 85 esztendőős Csoóri Sándornak

Elmehetsz földetlen földig,
jámborabb népet nem találsz.
Századok óta nézzük, hogy'
pereg a maggal teli kalász.

Föl nem fogja se kéz, sem ész,
mért hagyjuk veszni
javaink, s hogy folyton
dúlják kertjeinket...

Pedig az Úr eleget intett:
'Ne aludjatok a sötétség éjjelén,
legyetek éberek, józanok'.

És mi mégis meggyünk
botorul, vakon az ördögien
kimódolt utakon. – –

Majd egyszer hogyha tán
kinyílik a szemünk,
és végre fölocsúdunk,

elborzadva látjuk:
Isten hajléka romban,
a hajdani Éden letarolva...

S a kifosztott hombár padlatán
könnyezve morzsoljuk
ujjaink közt az ocsút. –

Örök körforgásban

Korhadó fa lettem,
fölttem köröz
sorsom keselyűje:
csőre, szárnya
szörnyű...

Egy reggel,
ha lecsap rám,
egy leszek a röggel:

törzsem porrá omlik,
és úgy beleivódik
a földbe, televénybe,
akár a gyöngyharmat
a levelek érébe. – –

Föl, új csatára

(feleselő)

1.

Mint csapodár madár,
céda lettem, feslett. –
Leccapok terád is,
kedvem harcias lett.

Úgyis megtalállak,
mit bánom én, hol vagy. –
Karmom közé kaplak,
magammal vonszollak...

2.

Itt vagy, bőszi madárka?!
Lépdelj csak merészen...
Gyere hát, hadd lássuk,
hogyan kiből mi leszen.

Én vagyok a sólymod,
tollad tépő ölyved. –
Rajta, csatározzunk:
öleljél magadhoz...

vagy légy kegyetlen,
s ölj meg! – –

Bartal Klára

Jött a május

Jött a május, a nagy kerítő...
Hozott szivárványt, zivatart,
Lopott szerelmet, édes bűbajt
S lombjával mindent betakart.

Hogy röstelltük a nyárba lépve
A sok hibát és tévedést!
S november múltán visszasírjuk
A tavasz botor, vad hevét.

Jézus

„Szomjúhozom” – sóhajtott halkán
És az ecetbe mártott spongya,
Melyet cserepes szájához nyomtak,
Testi kínjait eloltotta.

Egy rángás volt még, az utolsó
És lelke már szabadon szárnyalt...
Volt, aki robajt, égzengést hallott,
Kiáltást, sírást, elhaló jajt.

Sokan siratták. Bánatukban
Hitüket talán elvesztették
S nem akadt köztük egy sem, ki tudta,
Hogy megélheti visszajöttét.

De mégis eljő. Megbocsájtón
Átölel kétkedőt és latrot,
Vére kelyhéből nekünk ad inni
És boldog, akit föltámasztott.

Az áldozat

Hogy vére folyott, nem kímélték,
Ütötték, verték, ahol érték,
Kigúnyolták és megalázták.
Nem fogta senki sem a pártját,
Elítélte a saját népe,
Kiért folyt vére, verítéke,
S ő mégis, mégis megbocsátott.
Ereje fogytán nem kiáltott,
Csak felézett a magas égre,
Suttogó szavát ő sem értve:
„Uram, ki mindezt látva látod,
Népemnek te is megbocsátod?
Ne büntesd nagyon vakságáért,
Egy nemzetet pár rongy fiáért!”
Az Öregisten rá mosolygott:
„Fiam, a néped a Te sorsod!”

Zentán

Nem zajong a Tisza. Emlékszik a múltra.
Régi panaszinkat csak csöndesen súgja.
Tisza a Dunába – Duna a tengerbe,
Régi halottaink testét vitte messze.
Halott hőseinknek teste meggyalázva.
(Hogy is nevetethne Isten e hazára?)
Partján a folyónak kopjafák merednek –
Szomorú tanúi múlt évtizedeknek.
Kopjafák tövében a fű dúsan zöldell –
Vértől volt izamos könnyfakasztó reggel.
Tobzódott a győztes. Tette iszonyata
Az égre kiáltott... Suttogott a Tisza:
Mártír után vétkes, sor kerül majd rája.
Az utód emlékszik – hallgat a Tiszára.

Saitos Lajos

Száll a szégyen

Nagy Gáspár emlékének

Sebaj! – mondtam álmomban
„Semmi baj?!“ kérdésemre minap,
a XXI. század hajnalpiros
hajnalán. Pedig hát szorgalmatos
aktakészítőink, -tologatóink
ugyanúgy „dolgoznak”/ténykednek
most is, mint annak előtte
(harminc-negyven éve);
nap mint nap: keddes kedden –
csütörtökös csütörtökön...
Miközben száll, száll a szégyen,
a ragacsos szégyenbélyeg
a tupírozott lapokon
a vallató- és tekintélyes
nevesincs besúgó-székekre:
hol az egyedüli megnevezett
voltál, voltam s vagyok;
„én vagyok” – én, én a „senki fia”.
*Irgalom, édesanyám, mama,
nézd, jaj kész ez a vers is!*

Az örök egy

A Világ egyterű
beszélhetnek a csillagászok
az örök ászok galaxisokról
naprendszerekről

nekünk földi parányoknak
akik az utca
túlsó oldalára is
alig-alig látunk át

a Világ egyterű mint
az amerikai
konyhák

s gravitáció (vonzás –
taszítás) tartja egybe
világunkat

az Egy Ura...!

Világosan – setéten

Tornai Józsefnek

Ó-apám és ó-anyám
génjei rostján én
 én a világfi megszülettem

s váltam szárazon/vízen
 mindenkor híven szolgálva
 én az örökítő anyag

ki azon töpreng
 megérte-e nem érte-e(?)
 így kimondhatatlanul is

érted haragszom
nem ellened legkisebb
 ük-üköm

még így is
 ilyen világosan –
 setéten...?!

Kilenc „ha”

Ha éhes vagy, a kicsi
 tál is nagy edény.

Ha szomjas vagy, gyűszű-
 virágból igyál harmatot!

Ha fázol, a lelked
 is melegítsd!

Ha ázol, gondolj a tele-
 vényre – eső élteti.

Ha szólsz, gondolj a
 kimondatlan kérdésre!

Ha nézel, lásd a
 másik embert is!

Ha eltévedtél, gondolatban
 gombolyítsd föl Ariandré-fonalát.

Ha van füled a hallásra,
 halld meg a némán kiáltó szót is!

Ha nem csodálkozol,
 meg sem leled a csodát.

Hátadnak oltár

„Se könyv, se szó, se szeretet, se hit”

(Szemlér Ferenc)

A székelyek apostola emlékének

Se csillag, se kereszt –
se hátadnak feszülő oltár;
csak örökös kard- és kaszasuhintás,
villám- és ostorcsapás
oltalmazza/védi életed tüzét,
beleszikkra az éj legsötétebb
közepébe s a márványló Napba -
belesimulva/beleringva
robbanásra várva –
a se oltár, se kereszt,
se csillag ekrazitjába
kinyúlni/kimúlni vagy
éppen megmaradni,
ha már miriád év is kevés
volt – az örökkévalósághoz.

Lőrincz György

Moyses Márton

Ha nem magyar lett volna, Európa ódákat zengne róla! Ha nem erdélyi magyar, Magyarországon jogvédő és ifjúsági szervezetek százai tüzték volna a nevét zászlójukra! De mivel magyar és erdélyi, ráadásul székely, ahogy nálunk történni szokott, majdnem tökéletes az elhallgatás! A Nagy Erdélyi Magyar Csöndben tökéletes a felejtés! A Nagy Erdélyi Magyar Csöndben még a helytállás, az erkölcs, és az igazi Nagy Tett példaképeire sincs szükség. Pedig, a huszadik század második felének legnagyobb magyar vértanúja volt – ha lengyel lett volna, most utcák sora őrizné a nevét, konferenciákon emlékeznének rá. És nemcsak a vértanú haláláért. Vértanúként meghalni nem akkora tett, mint lassan évtizedeken át vértanúvá válni! Végigélni a szekuritáté kegyetlenkedéseit, a börtönt, s hogy árulóvá ne válhasson, a saját nyelvét egy zsineggel levágni! Talán az európai történelemben sem volt példa rá! S hogyha netán mégis, arra, hogy érzéstelenítés nélkül valakinek vissza is varrják – mert ezt tette a szekuritáté –, biztos nem. De hát ki is volt és mit tett, Moyses Márton – kérdezhetnék.

A Wikipédiából tallózok. Február 13-án lesz 45 éve, hogy a nagyajtai Moyses Márton tiltakozásul a kommunista diktatúrában elszenvedett sérelmek ellen, önkézen véget vetett az életének, saját elhatározásból a tűzhalálba menekült. 1970. február 13-án, pénteken, egy évvel Jan Palach prágai és Bauer Sándor budapesti mártírjuma után bement Brassóba, a kommunista párt székháza elé, benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta magát. Rá három hónapra, a baróti kórházban hunyt el őrizet alatt, 1970. május 13-án. A Securitate parancsára minden orvosi ellátást megtagadtak tőle. A titkosrendőrség minden versét és valamennyi fényképét megsemmisítette.

Tehát az 1941. április 20-án Nagyajtán született Moyses Márton költő és forradalmár volt! Aki, már Baróti diákként, tizenöt évesen, 1956-ban, a magyarországi forradalom idején három társával megpróbált átjutni Magyarországra, de eltévedtek, és így kénytelenek voltak visszafordulni. „Holnap forradalom lesz”, „Vörös és fekete reakció” és „Beszélgetés a halállal” című verseiért és diákként folytatott „felforgató” levelezéséért, 1960. november 22-én letartóztatták, majd a Szokolay-féle perben hétévi börtönbüntetést kapott, amit aztán másodfokon két évre „enyhítettek”. A börtönben, hogy ne tudjanak vallomást kicsikarni belőle, egy zsineggel levágta saját nyelvét, amit ott helyben minden érzéstelenítés nélkül visszavarrtak a securitátés titkosrendőrök.

Amit az igazság nevében még hozzáfűzhetünk, a szülőfaluja és a Magyarok Világszövetsége megpróbálta a nevét kihámozni a névtelenségből. Ugyancsak a

Wikipédiából idézek: “A költő nagyjait szülőházán emléktábla látható. A 2005. május 15-én felavatott emléktábla az „egykori pesti srácok” nevében Arany Tibor ajándéka, Kiss Levente szobrászművész alkotása. A Magyarok Világszövetsége a Honfoglalás 2000 Egyesülettel és az 56-os Magyarok Világszövetségével összefogásban 2002. november 4-én ünnepélyes megemlékezést tartott Moyses Mártonról Budapesten, a Batthyány-örökmécsesnél. És tegyük hozzá azt is, Tófalvi Zoltán történész, aki a legtöbbet foglalkozott a hazai történészek közül 56 emlékével, könyvet szándékszik írni Moyses Márton életéről. Várjuk a Tófalvi Zoltán rég beharangozott könyvét, addig is emlékezünk meg Moyses Mártonról egy fennmaradt versével.

Finta Edit: Színpadi fényben

Moyses Márton

Szomorú beszéd magamról

(Barátomnak)

Akit szeretek, mint a szeretőm.
Kiben úgy hiszek, mint az emberben,
Édes Barátom, sorsban sorsosom.
Hallaniok kell, ha panaszolom
az eljövendő szép embereknek.
A forradalmat hűen hordozom,
az emberséget bátran örözöm
s tartogatom másabb időkre.
Most jó gyilkosok, értő gyilkosok
ölik szervezve zilált erőnket.
Marnak, harapnak és züllesztenek.
Magam élete alvajárókért
két sor szurony közt megy a halálhoz
Az út, jaj! hosszú nagyon odáig,
halált nem könnyen adnak sohasem.
(Nekik kegyelem lesz majd egyszerre.)
Lássa, akarom, ma is valaki
lássa, akarom, mai valaki
Erőm hogy legyen halált bevárni.
S tudjon magam volt helyén megállni,
hogyha kihullok, újra valaki.

Kolozsvár, 1960

Tófalvi Zoltán

Moyes Márton tűzhalála

Megdöbbenve hallgattam az MTVA 1-es és 2-es csatornáján a 2013. május 25-én az Acél Anna műsorvezető tolmácsolásában elhangzott felvezető szöveget és az azt követő tudósítást: „Tőkés László megáldotta az 1969. január 20-án a Nemzeti Múzeum kertjében önmagát felgyújtó Bauer Sándor bronz mellszobrát. Kövér László házelnök szerint „Bauer Sándor története rettenetes történet”, amely egyszerre magyar és közép-európai. Az ő és társai tettei nélkül nekünk nem lenne szabadságunk – írta levelében az Országgyűlés elnöke. (...) A református püspök arról is beszélt, hogy Bauer Sándor az „egészséges nemzetköziség jegyében” követte Jan Palach példáját *a brassói Mózes Mártonnal együtt, akik szintén felgyújtották magukat Csehszlovákia szovjet megszállása ellen tiltakozásul.*” (Kiemelés – T. Z.)

A „hírt” szó szerint újraközölte a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet* és még ki tudja, hány napilap, folyóirat online kiadása, amelyeket szerencsére nem olvastam. A Duna Televízió 2013. május 25-i híradását – önmagamát kímélve – nem néztem meg, mert egészen bizonyos, ugyanazt a „szöveget” sugározta! Mi a döbbenetes az MHO/MTI által jegyzett tudósításban? „Nemes egyszerűséggel” és a tudósításokra oly gyakran jellemző slendriánsággal *Moyes Márton* – így írta alá a kihallgatási jegyzőkönyveket, a verseit, a leveleit! – átkeresztelték Mózes Mártonnak, ugyanakkor „brassóinak” ki-nevezve, mikor köztudott róla, hogy ugyan Sepsiszentgyörgyön született, de Nagyajta volt a szülőfaluja, a börtönbüntetésének letöltése után – a legszörnyűbb megalázás-ként! – a szülőfaluját, a szülői házat jelölték ki kényszerlakhelyként. 1970. február 13-án innen indult Brassóba munkát keresni, amikor rájött, hogy a személyzeti osztály főnöke, a hírhedt „káderes” valójában egy letett szekus, volt politikai elítéltként munkát nem kap, vásárolt egy liter benzint, és a brassói megyei pártbizottság székháza előtt a sáljával a ma is látható három fenyőfa egyikéhez odakötötte magát – hogy biztos legyen a halálában! -, leöntötte, majd felgyújtotta önmagát. A közhiedelemmel ellentétben az épületből (a mai megyeházából) kirohanó szekus ezredes nem azért takarta le a köpenyével a fáklyaként lobogó Moyes Márton, hogy mentse az életét, hanem azért, hogy minél hamarabb eltakarítsák a minden jogfosztás, de elsősorban az erdélyi magyarság jogfosztása ellen önfelgyújtással tiltakozó Moyes Márton!!! Ezt bizonyítja a húga, Moyes Éva dokumentumfilmen is rögzített vallomása: „úgy bevág-ták a bátyámat a mentőkocsiba, mint egy liszteszsákot!”

Az említett hírben az is döbbenetes, hogy Tőkés László egészen bizonyosan Moyes Mártont mondott! A püspök úr, az Európai Parlament képviselője pontosan tudja, mi a becsületes neve a félig szász, félig székely vagy „tán egészen az” vezetéknevét! Lehet félrehallásra, pillanatnyi figyelmetlenségre hivatkozni, de ez a tudósítót nem

menti! Ha néhány percet szentel rá, és a Wikipédián megnézi a *Moyses Márton-cím-szót* (bár ott is vannak elírások), akkor nem kereszteli át **brassói Mózes Mártonra!** Sajnos Bauer Sándor mártíromsága kapcsán sem Kövér László házelnök, sem a beszédet mondó Ágh Péter, a Fidelitas elnöke, Déri András, a Politikai Foglyok Országos Szövetségének elnöke – akit személyesen ismerek, nagyon tisztelek, akivel többször beszélünk Moyses Márton tűzhaláláról -, sem Döbrentei Kornél író, költő, sem Sánta Péterné, Józsefváros alpolgármestere – aki jogosan „a mi vértanú prófétánk”-nak nevezte Bauer Sándort – egyetlen szóval sem utalt Moyses Márton hasonló nagyságrendű, talán még drámaibb mártíromságára!!! Jogos a kérdés: a hősök napjának megtartásáról 2001-ben határozatot hozó első Orbán-kormány döntése csak – bár nem szeretem a definíciót – „csak az anyaországi hősökre vonatkozik”, az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, bácskai, szerémségi, bánási (a Vajdaság, Délvidék jugoszláv kitáláció!) hősökre nem??? Ezeket a súlyos hibákat nem az ellenzék, nem a szocik követik el, hanem a nemzeti oldal! Ezek után csodálkozunk azon, hogy a szintén erdélyi, szintén székely, és szintén elhivatottságának mártírja, Eröss Zsolt halála kapcsán ilyen kommenteket olvashatunk? „Miota magyar allampolgar? Bevandorlo „nemzeti celeb”, mint a Vidnyanszky. Menjenek vissza oda, ahonnan jöttek. Havat rá!” (Bayer Zsoltnak a *Magyar Hírlap* 2013. május 25-i lapszámában közölt remek publicisztikája frappáns válasz, csak féltő, a legelső hasonló alkalommal hasonló bornírt szövegek özönlik el a világhálón!) Szinte bizonyosra vehető, hogy bármilyen műveltségi vetélkedőn, a legnézettebb műsorokon egyikén, a Gundel Takács Gábor által valóban mintaszerűen vezetett *Maradj talpon!* bár-melyik kiadásában ilyen kérdések hangzanak el, hogy ki a „lófő”? „Pece-parti Párizs”, az anyaországi versenyzők – tisztelet a kivételnek! – rendszerint elvéreznek. Olcsó kifogás, hogy az iskolában nem tanítják. Az immár 93 éve kisebbségi sorsban élő magyaroknak nemhogy nem tanították, hanem 45 éven egyenesen tiltották a magyarországi történelemmel, a művelődés és műemlékek történelmével kapcsolatos ismereteket, de a magára valamit is adó érettségizett, egyetemmet, főiskolát végzett értelmiségi, tisztviselő a család segítségével, könyvekből pótolta a Magyarországgal kapcsolatos történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti ismereteit.

A magam számára is súlyos tanulság ez a „brassói Mózes Márton”-utalás. Huszon-három éve történészként, újságíróként, tévészerkesztőként hadakozom azért, hogy Moyses Márton nevét nemcsak a magyar nyelvterület egészén, hanem Európában, a nagyvilágban együtt említsék a cseh Jan Palchkal, a magyar Bauer Sándorral! Ma is csodálkozom: sem az MTVA Híradó műsoránál, sem a *Magyar Hírlap*nál, sem a *Magyar Nemzet*nél nem volt olyan olvasó szerkesztő, tisztafej, aki hallott valamit harangozni a nagyajtai Moyses Mártonról? 2005. május 15-én Moyses Márton nagyajtai szülőházának utcára néző falán az én kutatásaim alapján felavattuk az „egykori pesti srácok nevében” az Amerikai Egyesült Államokból hazatelepült Arany Tibor ajándékaként „Erdély Gérecz Attilájának” emlék- és domborművét.

Számtalan tévétudósítást sugárzott a romániai magyar és a magyarországi elektronikus média.

Ezt megelőzően 2002. november 4-én (két nappal korábban, november 2-án Brassóban) a Magyarok Világszövetsége a Honfoglalás 2000 Egyesülettel és az 56-os Magyarok Világszövetségével közösen – idézem a korabeli tudósításokat – „ünnepélyes megemlékezést tartott Moyses Mártonról Budapesten, a Batthyány-örökmécsesnél”. E sorok íróján kívül beszédet mondott Moyses Éva, a mártír húga, Patrubány Miklós, az MVSZ elnöke és dr. Kincses Előd ügyvéd, Moyses Márton osztálytársa a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumban. Ott volt az akkori magyar média szinte minden képviselője. Tovább megyek: Katyi Antal marosvásárhelyi operatőrrel közösen 55 perces dokumentumfilmet készítettünk Moyses Mártonról, amely különdíjat nyert a Lakitelki filmfesztiválon. A Duna Televízió többször sugározta a világ minden tájára szétszóródott magyarok körében nagy nézettségnek örvendő dokumentumfilmet. Falrahányt borsó volt az egész, ha a keresztnevét sem írják, közlik pontosan. Csak reménykedni merek, hogy az e sorok írója által publikálásra előkészített, hiteles levéltári dokumentumok alapján megírt 900 oldalas kötet – *Moyses Márton forradalma* - segít abban, hogy Moyses Márton és szülőfaluja nevét helyesen őrizze meg a kollektív emlékezet. Benkő Levente a sepsiszentgyörgyi Charta Kiadónál 2002-ben *Bűn volt a szó* címmel publikált egy kötetet Moyses Mártonról, abban viszont nem szerepelt sem a „bűn-társ”, Szokoly Elek, sem a Magyarországra 1956 novemberében átszökött Bíró Benjámin és Józsa Csaba pere. Ezeket a dokumentumokat nemrég találtam meg a Szekerutité Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács (a továbbiakban: CNSAS) bukaresti levéltárában. Ugyanakkor számos, más, Moyses Mártonra vonatkozó eddig teljesen ismeretlen dokumentumot sikerült megtalálnom.

Miért tartom sértőnek Moyses Márton átkeresztelését, a róla szóló ismeretek hiányát? Elsősorban azért, mert az egyetemes magyar köztudatból, kollektív emlékezetből fájdalmasan hiányoznak – a megjelent kötetek, kiadványok, tanulmányok, megemlékezések ellenére! – az 1956-os forradalom és szabadságharc eszméivel teljes mértékben azonosuló erdélyi hősök, áldozatok, a bírósági ítélettel kivégzett tizenkét erdélyi, bánági, partiumi magyar, a velük sorsközösséget vállaló két román mártír, a bebörtönzöttek, meghurcoltak ezrei. Hiába készült el Sepsiszentgyörgyön a 2012. október 22-én felavatott, döbbenetes hatású, az elítéltek, kivégzettek neveit őrző emlékpark? Hiába írtam tanulmányt arról, hogy a szovjet tankok és szuronyok által hatalomra juttatott Kádár-rezsim első kivégzettjei is erdélyiek voltak? A Marosvásárhelyi Dudás József és a Krassó-Szörény vármegyei Szabó János, a Széna tér legendás parancsnoka! Rajtuk kívül még hat erdélyi származásút végeztek ki Budapesten a forradalmi harcokban való részvételért. Nem hiszem, hogy értelmetlen véráldozat lett volna...

Ki volt Moyses Márton, akinek neve ugyanolyan tündöklően kellene ragyogjon, mint a Jan Palaché, a Bauer Sándoré? (Érdekes módon az őt vallató Szekuritáté pri-

békjei, verőlegényei, a Kolozsvári Katonai Törvényszék bírái pontosan írták a vezetéknévét, csupán a keresztnévét írták „Martin”-ként!) Apja, Frigyes, brassói szász származású, magyarrá váló, mélyen magyar–székely érzelmű tisztviselő – akárcsak a sepsiszentgyörgyi Hubbes Márton, aki 1956. november 2-án piros-fehér-zöld zászlóval végigvonult Sepsiszentgyörgy főterén, a piacon lévők sokasága előtt! –, édesanyja, Pirooska, a híres, nevezetes Nagyajta szülötte. Marcit – mindenki így szólította – kiváló tálentummal áldotta meg a Gondviselő. Egyformán kiváló volt a humán tárgyakból és a reáliákból. Második Bolyai Jánosként is emlegetik, hiszen a börtönből való szabadulása után a nagyajtai kényszerlakhelyén matematikai kutatásokkal is foglalkozott (sajnos a letartóztatása után a matematikai jegyzeteit a Szekuritáté elkobozta, megsemmisítette), a legszigorúbb cenzúra közepette is levelezett a szovjetunióbeli dubnai atomkutató intézettel, áramfejlesztőt tervezett az Olt folyóra. Versei közül csak az a négy maradt meg, amelyeket a Szekuritáté a letartóztatásakor megtalált és elkobzott. A versekkel tele füzetét odaadta a barátjának, eszmetársának, Szokoly Eleknek, aki Moyses Márton letartóztatásának hírére elásta a Facsádon lévő szülői ház kertjében. Amikor Szokoly Eleket letartóztatták, a szülők tudták, hogy a fiukból ki fogják verni, hová rejtette el a füzetet, éjszakánként addig ásták a kertet, amíg rátaláltak a keresett „írkára”. Azonnal megsemmisítették. Talán a Svájcban élő Demeter Áronnál lehet egy-két verse, de eddig nem sikerült a nyomára bukkannom. Moyses Márton költői habitusa szinte teljesen azonos Gérecz Attilával, a magyar forradalom és nemzeti szabadságharc mártírjával. Ezért tartom Moyses Mártont „Erdély Gérecz Attilájá”-nak.

Moyes Márton igazi emberi nagysága az 1956-os magyar forradalom napjaiban és a börtönben mutatkozott meg. Miközben az erdélyi fonókban, kocsmákban, alkalmi találkozókban a második világháborút, a szovjet hadifogságot megjárt férfiak, illetve fiatalok, diákok arról beszélgettek, hogyan tudnának átszökni a román–magyar határon, négy baróti, 15-16 éves gimnazista, Moyses Márton, Józsa Csaba, Bíró Benjámín és Kovács János, 1956. november 11-én elindult a román–magyar határ felé, hogy Érmihályfalvánál átszökve, segítsék a forradalmárok utóvédharcait. A román–magyar határt szigorúan őrizték. Ezért két csoportban próbálkoztak az átszökéssel. Bíró Benjáminnak és Józsa Csabának sikerült, Moyses Márton és Kovács János eltévedtek. A még szigorúbb határellenőrzés miatt vissza kellett fordulniuk! Bíró Benjámín és Józsa Csaba Debrecenig vergődött el. Akkor még működött a magyar együttérzés, szolidaritás: a két gyereket örökbe fogadták, szakközépiskolába írtatták. Bármilyen feszült volt is a magyar–román viszony, a Szekuritáté és az ÁVH együttműködése tökéletes volt. A kádári hatóságok hamar kiderítették, hogy Bíró Benjámín és Józsa Csaba erdélyi. Hogy soha el ne felejtsek, Bíró Benjámint és Józsa Csabát 1957. március 15-én (!!!) *Ártádnál átadták a román hatóságoknak*. Gyorsított eljárással Bíró Benjámint három és fél, Józsa Csabát három év börtönbüntetésre ítélték. Huszonhárom évi kérényezés után végre áttanulmányozhattam Bíró Benjámín és Józsa Csaba periratát.

A magyarországi titkos rendőrség, az ÁVH tevékenységével kapcsolatosan ilyen terhelő bizonyítékot keveset tanulmányoztam! Név szerint ismerjük a gyerekeket átadó ÁVH-s tisztek nevét, a gyerekeket átadó „módszer” embertelen, megalázó körülményeit. Mindez olvasható lesz a dokumentumkötetben. Ahogyan az is, hogy a két gyerek Debrecenben is, Nagyváradon is azt vallotta – kiverték belőlük! –, hogy a határon való átszökés vezetője, eszmei irányítója Moyses Márton volt.

Moyses Mártont és Kovács Jánost kizárták a baróti gimnáziumból. Akkor még az erdélyi értelmiségi szolidaritás is egységes volt: Szilágyi Margit marosvásárhelyi tanfelügyelő és Kozma Béla, a Bolyai Farkas Gimnázium legendás igazgatója Moysést valószínűleg átszöktették Marosvásárhelyre. A nagyhírű, 1557-ben alapított Református Kollégiumban Moyses Márton kiváló képességeivel, tudásával azonnal kitűnt társai közül. Osztályfőnöke – Kincses Előd visszaemlékezése szerint – megjósolta: „Moyses magának nem lesz jó vége!” Moyses vihart kavart a Molter Károly író által vezetett irodalmi körben is. Szokoly Elekkel és Nyisztor Miklóssal volt közeli barátságban. 1959-ben érettségizett. Egy évet kimaradt, mert a szülei halála miatt, alkalmi munkával pénzt kellett keresnie, hogy felvételizzen az immár egyesített „Babes-Bolyai” Tudományegyetem Bölcsészkarára. 1960. november 22-én délben az egyetem egyik előadótermében, társai szeme láttára tartóztatták le! Az a marosvásárhelyi Feigl Vladimir százados tartóztatta le, aki – egyes források szerint – a Bolyai Farkas Gimnázium diákja is volt, a legszadistább verőlegények egyike, s akinek a felesége az elmúlt években úgy akarta a férje bűneit „letudni”, hogy nagy összegű egyházi ajándékokkal kápráztatta el a híveket. A letartóztatásakor megtalálták azt a négy verset és egy tanulmányát – a jelképes című, tartalmú *Vörös és fekete reakció* –, amelyeket szerencsére a Szekuritáté megőrzött, és így legalább sejtelmünk lehet a költészetéről. Hét év börtönbüntetésre ítélték.

Moyses Márton keresztnevének „átkeresztelése” azért is bántó és egyenesen fájdalmas, mert sem a magyar politikai foglyok körében, sem a világtörténelemben nem tudok a Moyses Mártonéhoz hasonló analógiát: azért, hogy ne tudjanak belőle terhelő vallomást kicsikarni, hogy visszavonhassa a korábban erőszakkal kicsikart vallomásokat, *a börtönben levágta a nyelvét! Ennek a fiatalembernek mondják, írják, ejtik tévesen a keresztnevét! Miféle átok, tudatlanság ül rajtunk?* Tudom, turáni átok nincs, csak információhiány, bizony, bizony tudatlanság! Az, aki megfogalmazta az MTI tudósítását, ha elolvasná Moyses Márton három rabtársának vallomását, soha többé nem írná le, hogy Mózes Márton és nem Moyses Márton követte el mindezt! A név szent, senkinek nincs joga átírni, átkeresztelni, mert akkor az érintettet megfosztja egyéniségétől, személyiségétől. A kolozsvári börtön 10-es számú cellájának rabjai, Todoran Gheorghe, Jakab Pál, Popa Ioan aprólékosan beszámoltak arról: Moyses Márton 1962. szeptember 28-án hogyan vágta le a nyelvét. Popa Ioan vallomása szerint 1962. szeptember 25-én Moyses Márton felmászott az ablak melletti ágyába, „a nyelvéhez kötött zsinórral megpróbálta megfojtani magát. Nem tudta megfojtani magát, mert a

fogdabeliek ráugrottunk”. „Szeptember 28-án 12 óra 05 perckor ebédeltünk, ezután (Moyses) az ablak melletti ágyában foglalt helyet, mellette Todoran elítélt a zubbonyát mosta, Jakab (Pál) elítélt pedig a padon ült. Én felmásztam az ágyra, mert engedélyem volt erre, mert szívbeteg vagyok. Miután Todoran Gheorghe elítélt befejezte a Zubbonymosást, leült az ajtó melletti ágyra, és enni kezdett. Ezalatt Mozes (sic! Innen vette az MTI-tudósító a Mózes keresztnévet?) M(árton) elítélt felmászott az ágy szélére, ezt látva Jakab és Todoran elítéltekre kiáltottam, hogy mit csinál ez a bolond (sic!) Mozes M. Ebben a pillanatban nevezett elítéltek nekiszöktek, de addigra ő (Moyses Márton – T. Z.) a zsineget a nyelvéhez és az ágy széléhez kötötte.” Szabályosan levágta a nyelvének egy darabját. Akadt orvos, aki érzéstelenítő nélkül visszavarrta a levágott nyelvdarabot!!!! Még aznap, 1962. szeptember 28-án dr. Ionescu Ileana börtönorvos – a börtönparancsok jóváhagyásával – Moyses Mártont beutalta a kolozsvári 1-es számú sebészeti klinikára, a következő szöveg kíséretében: „Moyses Márton 21 éves beteget cérnaszállal levágott nyelvvel Önökhöz küldjük. A cérnaszál még a sebben van. Kérjük, a sebből eltávolítani.”

Tisztelt keresztnév-félrehallók, elferdítők: tessenek hasonló példát említeni a világ politikai foglyainak egyetemes történetéből!! Moyses Márton méltó arra, hogy Jan Palachkal, Bauer Sándorral egy sorban említsük, minden névátkeresztelés, félrehallás nélkül! Példaképe: Jan Palach volt. Moyses Márton tette elkövetésekor nem volt bolond – ahogyan cellatársai a foglárok parancsára, megfélemlítésére nyilatkozták –, ugyanolyan tudatosan követte el tettét, mint amikor 1970. február 13-án Brassó főterén odakötözte magát a fenyőfához, benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta önmagát! Ezt követően milyen iszonyatos szenvedésen ment át! A baróti kórházban a Szekuritáté szigorú felügyelete mellett hatvan egység vért adtak neki, hogy vallatni tudják: kik állnak a „szervezkedés” mögött, kinek, kiknek a biztatására követte el a tettét. Három hónapig embertelen kínokat élt át, 1970. május 13-án hunyt el a baróti kórházban. Haláláig beszédhibás maradt, hiszen a levágott nyelvdarab rosszul forrt vissza. A korabeli cseausiszta hírzárlatra jellemző, hogy csupán a brassói román nyelvű napilap közölt egy eldugott hírt: „Egy skizofrén öngyilkosságot kísérelt meg Brassó főterén, de már túl van minden életveszélyen.” Ma is rejtély: több százan látták a fáklyaként lobogó Moyses Mártont Brassó főterén, de senki nem tájékoztatta sem a Szabad Európa Rádiót, sem a BBC-t, sem az Amerika Hangját!

Negyvenhárom év távlatából nemcsak a keresztnévét írják hibásan, hanem az emléket is besározzák. Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas Gimnáziumban, amikor a dokumentumfilmet forgattuk, kiderült csak az a tabló hiányzik, amelyen Moyses Márton fényképe is látható. Brassó főterén a prefektúra belügyis öre el akart zavarni – „Itt filmezni nem lehet!” – kiáltotta –, amikor elmondtuk: a mártírhálált halt Moyses Mártonról forgatunk dokumentumfilmet. Természetesen – ennyit változott a világ – a fenyegetését nem vettük figyelembe.

Minden bizonnyal az Olvasók is egyetértenek velem: nem bagatell ügy Moyses Márton nevének elferdítése, amikor 1970-ben nemcsak egy kiváló tehetség életét törtek derékba, akit megalázásként arra kényszerítettek, hogy a helyi kollektív gazdaságban dolgozzon, csak rendőri engedéllyel hagyhatta el a szülőfaluját, akinek azt a négy versét, ami megmaradt, tanítani kellene. Ugyanaz a forradalmi láz, lendület érhető tetten, mint az említett Gérecz Attila verseiben. Mennyire aktuálisak a *Holnap forradalom* című versének sorai:

„Le sem töröljük, hogyha
szemközt köpnek,
Meg sem is rándulunk, hogyha
arcul ütnek.
Ha rá nem döbbenünk, vérünk
nem is lázad:
Emberségünkön tett legnagyobb
gyalázat.
(...) Minden leírt szavam
Élőfába eleven oltás.
Ma esztelen sikoltás,
Holnap forradalom.

K(olozs)v(ár), 960. Moyses Márton”

Már csak ezekért, a 19 éves korában papírra vetett verssorokért is minél hamarabb közölnöm kell Moyses Márton golgotajárásának hiteles dokumentumokkal bizonyított történetét! Természetesen név szerint közlöm a besúgók teljes névsorát, akik közül egyik talán Debrecenben „múlatja az időt”. Sikerült megtalálnom a halottnak hitt vádlott-társát, Bíró Benjámint, aki Orosházán él, és minden bizonnyal senki nem tudja róla: mekkora hőstettet hajtott végre, amikor 1956. november 11-én Józsa Csabával átszökött a román–magyar határon, hogy segítsék a magyar forradalmárokat.

Azt is tudom, hogy az erdélyi, romániai ötvenhatosok helytállásáról, a számarányukhoz viszonyítva a magyarországinál nagyobb véráldozatáról (az Illyés Gyulának tulajdonított remekléssel szólva: „a tigris karmaiba esett énekes madár sikolyát” legelőször az erdélyiek hallották meg!) 2007-ben elindított 10, egyenként 750-800 oldalas kötet-sorozatam (megjelent öt kötet) sem hiábavaló: a sorozat segít a trianoni tragédiához vezető mulasztások, végzetes bűnök megértésében, a történész szakma és az Olvasó pedig világosabban látja az „erdélyi kérdés” kialakulását, akuttá válását, és a megoldást sürgető – teljességre törekvően – a magyar, román, szász kezdeményezéseket, terveket, tervezeteket, valamint a gyáhtalmak Erdélyrel kapcsolatos elképzeléseit.

Sólyom Sándor

Balaton-parton

*Horváth Tamásnak,
a festőnek, odaáttra*

I.

Szeretem ősz, a színeidet,
sárga spirálként hulló leveleket.
Kihalt a part, a móló is hallgat,
csak a talpam alatt zizegő avar
meséli az elmúlt nyár emlékeit.
Hiába keresem, a vitorlások is,
magukba zárkóztak.

A hattyúk is elhagyták a partot,
már nincs aki kiflit dobáljon.
Bokrok közt verébhád tanakodik,
milyen lesz a tél, találnak-e és mit?
megélni a tavaszt, az eljövendőt.

Ősz van. Elnyugtat a csend,
s érzem, lassan hazaérkezem.

II.

Strandon a szél gyerkőcei viháncolnak,
homokot s leveleket szórva egymásra.
A hinta és a mászóka megrovón figyel:
ezt a neveletlenséget ki nézheti el!

Kabinban egy itt feledett csók remeg,
az elmaradt ölelésekre gondol,
felsóhajt, majd magára húzza a csendet,
a már mindent elborító takarót.

III.

Szinte tapintható a csend a mólón.
A télre készül minden élő már.
Kövekhez bújnak a hullámok,
menedéket remélve. A természet
– bölcsen – meleget vackol a télre,
s arra gondol: megújulásával
talán az ember is újjá lesz
és megérti, ő csak része
s nem teljessége a teremtett
világnak...

Emlékkönyvbe

I.

Kérdezed,
mikor múlik el a szerelem?

Ha szemedbe nézek,
és nem látom benne magamat,
ha kezedet fogom,
nem érzem, hogy visszaszorítod azt,
ha öllelek,
tested mellemnek feszül mereven,
ha csókollak,
szád kemény marad és nem felel,
este az ágyak egymástól
messze futnak,
s köztük a levegőből fal támad
visszaverni a tétova vágyat...
Reggel is csak szótlanság,
és mindenki megy tovább
járva a maga útját,
magába zárkózva...

Tudd meg,
itt és most ér véget a szerelem,
és ha nem lép helyébe a szeretet
(az elődjét is magába foglaló),
akkor az múlásra ítéltetett,
mint minden illúzió.

II.

Vannak el nem mondott szavak.
Vannak visszafogott ölelések.
Vannak csókok, visszatartottak,
és
vannak vágyak, a nem teljesültek,
és így emlékké menekülnek.
(Az emlékek természetrajza:
a múltó idővel megszépülnek,
ezért az emlék maradjon meg
annak, ami, hogy segítsen a jó
és igaz úton haladni.)

.

Marković Radmila

Gólya-élet

Szárny-nélküli gólya lettem,
naiv lélekkel repültem,
ostromoltam a Napot,
felettem, köröttem
minden ragyogott.
Sas széttárt szárnya,
vijjogó vadászzuhanása
nem rombolt le se jelent,
se, a sokat ígérő holnapot,
nincs szárnyamra nem vadászott,
furcsa éneket rikácsolt ott a
sziklatetőn. Nekem jószolt, de
kit érdekelt akkor bármi is.

Fiókgólya évek, percek alatt
tegnap lettek, ködbe veszték.
Ormok dőltek robajjal, földrengés
rombolta remény-oszlopom,
falaimon sírva könyörgött a repedés.

Elmúlt rémálom helyére
telepedett a gémeskút
utolsó vödrének hús vize.
Mindenkor ihatok belőle, de
forr, és arcon fröcsköl, ha
akaratának ellen szegülök,
belém döngölte:
nem lehet,
nem szabad
görcsösen szorongatni
hitetlen voltodat.

Antik óra

Antik óra ketyeg a falon,
engem figyel, minden
mozdulatom, gondolatom.
Már régen nem mutatja
milyen csodás a
hajnalhasadás.
Ha nem jól lépek,
kiugrik a kakukk madár,
forog, izeg-mozog és morog.
Ha tetszetős a gondolatom,
kakukkol és vígan dalol.
Haragszom vagy szeretem
ezt az időtlen időt mérő
óraszerkezetem,
ott van velem, ha jó a kedvem,
akkor is, ha hull a könnyem.

Vallomás 4

Érzem a szellő súgását.
Értem, a szívem miért fáj.
Szerelem heve tova szállt.
Hamuból lesz Főnix madár?

Húsomba mar, ami már volt,
tegnap árnyéka csupa folt.
Holnap küszöbe áll-e még?
Vagy lelke mért gyertya ég?

Bezárt ajtómon kopognak.
Hozzám, vagy értem szólnak?
Templomnak vészharangjai
házam bús falát döngetik?

Sebbel, mosollyal feküdtem,
dallal vagy búval ébredtem.
Szeretetem legszebb kincsem,
szárnyra kelti ifjú szívem.

Verebek

Időnként fölroppen
egy ricsajozó
szürke verébsereg,
rajtuk semmi sem különleges,
csak fürgeségük olyan,
mint a csintalan gyerek,
egyszerre döntenek,
és csiripelve a sanyarikafára
csapnak le, félelmükben
remegnek a levelek.

N. Lakatos Zoltán

Tragoedia*, azaz kecskejáték

Ezen a helyen éles hurkot vetett a folyó. A hurok két szára már szinte egymásba ért, mégsem vágta át saját magát, még áradások idején sem. Magas volt itt a part. Az agyagos, löszös földben partifecskék százai vertek tanyát, naphosszat csivitelve, cikázva a víz fölött. Az éles kanyarban a víz szakadatlanul harapdálta, marta a partját. Hiába, szűk volt számára a maga szabta korlát. Hanem aztán egy kicsit lejjebb, mint aki jól végezte dolgát, kényelmesen elnyújtózott, szétterült a teknőszerű mederben, amelynek partja itt már egészen lapos, homokos volt. Olyan finom, kristálytisza homok, amelyet a legszebb tengerpartokon is csak ritkán lehet látni.

Csökcent a hőség, a nap sugarai már hosszúra nyújtották a parti fűzek árnyékait, melyek farkasfogként rajzolódtak ki a homokpadon. A csaknem körbezárt földnyelvet ártéri erdő borította, szélén elhagyott halászkunyhó állt. Az erdőben sokféle madár lakott, sőt, talán őz is, szarvas is. Senki nem háborgatta őket.

Feljebb, ahol vadul kavargott a víz, időnként megmozdult a part. Először csak vékony, alig észrevehető repedés támadt, aztán ahogy ez erősödni látszott, lomha mozdulattal vált el a hatalmas földdarab, s a következő pillanatban óriási robajjal zuhant a mélybe. Sárgás, iszapos víz fröccsent fel nyomában. A madársereg hirtelen élesebb hangnemre váltott, aztán újra csend lett, kisimult a víztükör. Apadt a folyó.

Az alkonyi nap eközben sárgás-vöröses árnyalattal vont be mindent. Ám a szakadékos, meredek partfalon ebben az egyszínű sárga világban egyszercsak vakító, fehér folt jelent meg. Semmi kétség. Egy fehérszőrű kecske. Ahol a víz a meredek partot érintette, egészen keskeny földperem húzódott, ezen futkározott fel s alá. Olykor megállt, megbámulta magát a vízben. A hullámok torzóna tördelték tükörképét. De egyáltalán, hogy került oda? Talán megszomjazott, s a víz szaga csalta le? Vagy csak játékoságból a saját erejét és ügyességét akarta próbára tenni? Ki tudja. Tény, hogy csapdába került. Egy idő után világosan látszott, hogy szeretne visszatérni, de nem találja a felvezető utat. Félve, megfontolva méregette a távolságokat, hiszen minden elvétett ugrás végzetes eredménnyel járhatott volna. El is jutott egy darabig, ám egyre nehezebb helyzetbe került. Vagy a víz zárta el az útját, vagy a meredek part. Volt ugyan némi lépcsőzetesség a falban, de a legközelebbi kiszögellésre való ugrás meghaladta volna az erejét. Amikor már percek óta ugyanazon két pont között ugrált oda-vissza, belátta hogy helyzete reménytelen. Megállt, tehetetlenül bámulta a vizet, és keserves mekegésbe kezdett. Újabb percek teltek el, de ő csak egy helyben állt, és panaszosan sírdogált.

* Az ókori görög színházak szereplői, akik mindig férfiak voltak, álarcban szerepeltek. A kórus tagjai kecskeálarcot viseltek. Trago = kecske, a tragoedia tehát kecskeének. Innen ered a *tragédia* szavunk.

Ekkor egy szarka hangos csattogással kirepült az erdőből, s erős szárnycsapkodással, csörgéssel, kiabálással leereszkedett a kecskéhez. Elröppent a feje fölött, szinte belekapott a sörényébe. Úgy tűnt, csúfolódik a póruljárt négy lábúval. Az idegesen felkapta a fejét, majd bánatosan nézte, mint röppen a madár könnyedén a magasba. A szarka megismételte mutatványát. Majd harmadszor, sőt újra meg újra. A kecske nem tudta mire vélni a dolgot, s egyre ingerültebben kapott a madár felé. Ha elveszti a fejét, most a vízbe pottyan. De nem! Valahányszor ezt csinálta a szarka, utána mindig ugyanabba az irányba röppent fel. Mindig ugyanabba az irányba... Mintha az utat mutatná. S a következő alkalommal a kecske a szarka után ugrott. Ez nem lehet igaz! Talán ő lepődött meg a legjobban, amikor egy lépcsővel magasabban találta magát. S a szarka nem hagyta abba. Ismét csörgött, csattogott, az irányt mutatva ismét elröppent a kecske feje fölött, és az újra szökkent. Most már hamarabb. És ismét feljebb találta magát. Nem, ez nem lehet véletlen! A szarka újra és újra visszatért, s a kecske most már szinte vakon ment a madár után. Még egy utolsó szökkenés, és újra az erdőszélen volt. Örömeiben viháncolni kezdett, azt se tudta merre szaladjon, cikcakkban ugrándozott, meghempergőzött a magas fűben. Rég nem figyelt már a szarkára, amely egy darabig még csattogott fölötte, szinte együtt örült vele, aztán gondolt egyet, és eltűnt az erdő sűrű lombjai közt.

Esteledett. A nap már rég más földrész fölött delett. Más folyót, más erdőt, más állatokat ragyogott be. Vajon ő látott-e ilyen esetet máskor vagy másvalahol?

Itt minden megnyugodott, aludni tért. Az erdőre titokzatos csend ült, a fák között sűrűsödött a sötét. Néha még megroppant egy-egy ág, a távolból valahol kuvik is szólt, s csak a szúnyogok muzsikáltak egy rajban monoton lankadatlanul. Olykor egy-egy hal hangos csobbanással vetette ki magát a víz fölé. Most már mindennek erősebb lett a hangja. Ez már az éjszaka csendje. A folyó is elvesztette színét, szinte mozdulatlan sötét tömegnek tűnik. Csak egy-egy elúszó fadarab jelzi, hogy rója útját, tölti időtlen idejét.

Még halványan piroslott az alkonyi ég, de vele átellenben egyre erősebben fehéredett, fénylett a hold.

Iszonyú robaj – mennydörgésként hangzik –, újabb darab földet nyelt el a folyó. És az ezt követő csendben talán még fájdalmasabban, még kétségbeesettebben felsírt ismét a kecske. Ugyanott a szakadékok között, ugyanúgy a víz szélén közvetlenül. Fehér szőre most is vakít, csak sápadtabb egy kicsit a holdfényben.

Ki mondta ennek a kecskének, hogy menjen oda vissza? Mért nem kell neki a biztonságos magas part, a gazdag rét, mért nem az erdő csendje, a nap melege, az este nyugalma? Mit keres újra a veszélyben, a bizonytalanságban, az örvénylő víz szélén, a beomló szakadék mélyén? Lám újra be van zárva, újra esztelenül saját veszébe rohan! S most itt áll, várja a segílyt, panaszkodik, de önnön erejéből képtelen visszatérni.

És nincs segítség. Az erdő mélyén alszanak a madarak, a szarka is nyugovóra tért. S ő itt áll a vízparton. Már nem is próbál menekülni. A víz sötét, szinte vonzza a mélység. A part magas és meredek.

És csend van. Síri csend. Aztán csak iszonyú, keserves mekegés.

Rokay Zoltán

Jens Baggesen (1764–1826), dán költő, Pyrker László János velencei pátriárka, egri érsek (1772–1847) költészetének méltatója, J. G. Fichte (1762–1814) német filozófus kortársa

Pyrker László János egri érsek életét és munkásságát sokan megírták. Részemről mindössze Zivuska Jenő *„Pyrker László élete és művei. Besztercebányán. 1904”* monográfiájára szorítkozom. Pyrker műveiről, illetve azok értékeléséről szólva Zivuska többek között az alábbiakat mondja:

„... a dicséreteket a maguk értékére kell redukálnunk. Si dou faciunt idem, non est idem. Azt kell tekintetbe vennünk, hogy mekkora látókörrrel bíró, milyen ítéletű és milyen műveltségű egyének nyilatkoztak a magasztalás hangján költőnk munkásságáról. Szót nem vesztegetve arra a tényezőzésre, a mit néhány szegény ördög véghezvitt, hogy dicshimnuszáért a nagy úrtól pár forintot kapjon, vagy őt pártfogójának nyerve meg, lássuk egy érdektelen, de korlátolt embernek elismerő bírálatát, a milyenből Pyrkernek bőven kijutott. Baggesen V. Károly megéneklőjének nevét két helyen is világgákürtölte. Baggesen Immanuel költő volt maga is, a Parthenais erotikus tárgyú eposz szerzője, a kinek meghibbant ítélő képességén nem lehet eléggé csudálkozni, a hogyan Klopstockot és Pyrkeret egymással párhuzamba állítja. Szerinte a déli németek Homerosa Pyrker, mint az éjszakiaké Klopstock. De Pyrker felülmúlja éjszaki Homerost, mert Klopstock előadása mélyen alatta maradt a választott isteni tárgynak, míg Pyrker magasan lebeg felette, mert emberi dolgot énekel, maga is ember lévén, a ki a porban angyal nem lehet. Fogadjuk el helyes ítéletnek, amit Baggesen Klopstockról mond, de a Pyrkeréről mondottat nem lehet Elfogadnunk, mert nem igaz.”

Jens Baggesen: „A nagy ötödik Károly nagyobb megéneklőjéhez: Ladislaus Pyrkerhez, 1825.” címzett ódájáról van szó. Zivuska szavai beleillenek Pykerről megrajzolt képének egészébe. Pyrker irodalmi géniusza egyébként is vitatott, s nálunk magyaroknál ehhez hozzájárul, hogy „magyar létére” németül írt. Ez egy irodalmi vitát robbantott ki. Zivuska közel jár az igazsághoz, amikor Pyrker „irodalmi dicsőségét” az ő legmagasabb egyházi és anyagi pozíciójának tulajdonítja. Ezen az sem változtat, hogy 1834-től a tübingeni (stuttgarti) Cotta adta ki Pyrker műveit, felvéve őt a német klasszikusok gyűjteményébe.

Elgondolkodtató, amit Zivuska Baggesenről mond. Hogy az mennyire találó, azt a dán költő életművéből és életrajzából tudhatjuk meg. Jens Immanuel Baggesen 1764-ben született Dániában, Seeland szigetén, igen szegény szülőktől. Már gyermekkorától másolással kereste kenyerét, majd ösztöndíjat szerzett és Göttingenben tanult teológiát. Különböző írásai jelentek meg, főleg német nyelven. 1789-ben indult el első nagy schweizi útjára. Ekkor ismerkedett meg Sophie von Hallerrel, akit 1790-ben feleségül vett. Zürichben találkozik Lavaterral, és barátságot köt J. G. Fichtével, aki ott működött mint házitanító. Baggesen 1811-13. a kiel egyetemen dán nyelvet és irodalmat tanított. Gyakran voltak anyagi gondjai, az adósok börtönét is megjárta. Nyugodtan sorolhatjuk őt Zivuskával a „tányérozók” közé. Egész életén át hajlott a depresszióra, aminek következtében elméje elborult, s így ismét igazat kell adnunk Zivuskának, aki a dán költő „meghibbant ítélőképességéről” beszél. 1826-ban halt meg, Kielben temették el.

A Parthenais

Baggesent minden bizonnyal svájci utazásai és Sophie von Haller iránt érzett szerelme ihlette ennek az eposznak megírására. A mű legelőször 1803-ban jelent meg, s elbeszéli, miként indult a három nővér: Myris, Cynthia és Daphne, Andros és Theone von Bonal leányai, Nordfrank, „az északi költő” kíséretében, Bernből egy gyalog útra a Jungfrau-hegycsúcshoz. Az elbeszélés „kulisszáját” hellenizált alpesi világ alkotja (Jungfrau, Eiger, Bern – Ida, Olymposz, Parnassusz) Hermész és Ámor istenek, akiket a törökök elűztek az Olymposzról, a berni hegyvidékre menekültek. Amor egy nyila megsebzti Nordfrankot, aki halálosan beleszeret Myriszbe, majd különböző viszontagságok után a szülők beleegyezésével eljegyzi Myriszt. Baggesen egyvelege inkább mesterkéltnél mint mesteri.

Baggesen és Fichte „barátsága”

Már volt róla szó, hogy a dán költő Schweizban ismerkedett meg J. G. Fichtével (1762-1814) a német idealizmus kimagasló alakjával, Klopstock unokahúgának

Johanna Rahnnak férjével. – A német filozófus és a dán költő bensőséges, bizalmas barátságot kötött, amely egészen addig tartott, amíg ki nem derült, hogy Baggesen egy gúnydalt írt Fichte filozófiájáról. (Nem tudni, Pyrkerről írt-e? Az ő róla zengett óda nem feltétlen őszinte). – Meg kell említeni, hogy Fichte franciaországi kapcsolatait akarta felhasználni arra, hogy rendszerét – mint „a szabadság első rendszerét” a forradalom hazájában népszerűsítsék, amiért Fichte viszonzásul „szerényen” életjáradékot kért Franciaországban.

Az előadottak alapján elmondhatjuk: úgy tűnik Zivuska Jenő találóan jellemezte mind Baggesent, mind Pyrkert, anélkül, hogy ez utóbbi főpásztori buzgalma és páratlan mecenaturája csorbát szenvedne.

Irodalom

Zivuska Jenő, Pyrker László élete és műve, Besztercebánya. 1901.

Pyrker János emlékkönyv. (Szerk.: Hölvényi György), Eger, 1987.

Adrian Aebi, Jenns Immanuel Baggesens „Parthenais...”. Online Zeitschrift der SAGG I/2002

August Baggesen: Jens Baggesens Biographie. Kjobenhavn, 1842 (I–IV). Reprint (USA-h.n.) 2011.

Rokay Zoltán, Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) élete és műve. Óbecse, 2013.

Szekeres Mária

Laza ütemek...

Londoni piros busz, emeletes...
 A fák karcolják az üveget...
 Indiai, félvér, lengyel, fekete -
 Nem értem mit beszél.
 A fákat nézem, a téli,
 Meztelen ágak vonalát...
 Itt felülről van a világ,
 Londoni piros busz, emeletes,
 És a házak, feliratok is angolok.
 Minden angol, csak én nem vagyok.
 Én ki vagyok? Alacsonyan szállnak
 A repülők, közel a reptér. Európa...
 Én ki vagyok? Mi ez a hiány, idegenség,
 Mint rossz kabát télen? A kutyámnak
 Otthon hiányzom és az utcán
 Elmosódott otthon a nyomom.
 Londoni busz, emeletes.
 Utazom térben, gondolatban
 Benne és vele. Sietek.
 Itt minden nedves. Szeretlek,
 De be nem fogadhatasz igazán
 Te londoni piros busz, emeletes...

Súlyok mögött a Fény...

Üres szárnyak hasítanak üres eget -
 fájdalom szárnyain repdes a lét.
 Csak egy vérvörös csík az ég peremén,
 csak a kicsorgó vér öntözi életre
 ezeket a halott perceket, s a súlyos
 lélegzet mögött beszívárog a Fény...
 Mert kudarcainkon nincs igazi
 csatavesztés: a Test meghalt,
 de újra él, és feltámad benned
 s bennem napi halálokon át is -
 Igen! Örökre él!

Idegenek

Idegen volt,
 felszállt a buszra.
 Elnéztem ősz fejét.
 Egyszerre léptünk le,
 s utunk egyfelé vitt.
 Véletlen érintés,
 halvány figyelem,
 gyors tekintet,
 ahogy észrevett.
 S a pillanat, ahogy
 a járdán szétomlott
 egy röpke gondolat...

Fák ölelése

A fák tartanak ágaikkal,
erős karok a szélben.
Mindenkori és megismételhetetlen
öleléssel, ők, a fák...
mindegy, hogy milyen földben,
tájban állnak, testvéreim ők.
Szemem rajtuk pihen,
és beléjük húzódik ereimmal,
vérem gyökereik isszák,
sejtjeik bennem zuhannak
lépéseimmel idegen városok
betonútjain...

Béke szavai

A szó most nem feszít,
szépen hullámszik bennem.
Nem árva kőszirt lelkem,
de opálos, lágy, titkos
felhősuhogás - szeretet
szavai a csöndben,
s a bizalom biztonsága -
Tenyeredben, Uram!

Beszédeim

Szavaim hullanak,
könnyű szavak,
lelkem felszínén
virágzanak,
lelkedre szállnak:
lepkék, vagy madarak...
Kérlek, hogy fogadd,
s én is érezni vélem
benned magamat.
De tudnod kell, a
lényeg, a csöndje
mindig bennem marad.
Nem osztható szavak
a legbelsőbb szavak,
de rezgésük ott ül
az átadottban, fényt
nekik ezek adnak.

Suhai Pál

Irodalmi élet

Ádáz békaegérharc országos pocsolyában.

Középkori bestiáriumokra

Lupus in fabula

Az Őz, a szelid Őz
a lompos Farkast, lám, bekapja:
préda predátort egykönnyen legyőz,
ha ez magát neki megadja.

Az egyszarvú

Az Egyszarvú fejét
emitt a Szűz ölébe hajtja,
de lényét, oltatlan tüzét
emez csak tükrében mutatja.

A szalamandra

Örül a szalamandra-állat,
ha forró kemencét találhat,
ha benne sülhet, éghet:
örülj te is, ha tűzbe merül állad,
ha kigyullad szakállad:
ha tűzben jársz, láng meg nem perzsel téged.

A nő*Palimpszeszt Ady Endre versére*

*Sem utódja, sem boldog őse,
sem rokona, sem ismerőse
nem lehet senkinek,
nem lehet senkinek.*

*A nő egyszeri, szent jelenség,
észak-fok, titok, idegenség,
lidérces messze fény,
lidérces messze fény.*

*Szeretni őket, csak szeretni
magamat* kell beléjük vetni,
hogy ölbe öljenek,
hogy ölbe öljenek.*

*Ezért minden: önkínzás, ének,
szeretném, hogyha szeretnének,
s lennék mindegyiké,
lennék mindegyiké.*

* magomat

Férfihangra*Horváth Ferenc Töredéke nyomán*

*Kabócák, szöcskék és szitakötők,
levelek közt ti sorozatvetők.*

*Percek, galambrajt égre röptető,
fölétek, régi házak, háztető.*

*S a mai ring, a jobbhorog-ütők,
ti mindig-győztes jó vagy rossz idő.*

*S ti fényes elmék, kényes agyvelők,
és mind a maga ásta sír előtt.*

*S a könnyüvéru, könnyüléptű nők,
ti asszonyok, szülők-újjászülők.*

*Szerelmek bármiben, akárminők,
ha férfi vagy s kik azt mondják: mi nők.*

Véghelyi Balázs

Közös ihlet

„Nem dicsérem a magyarságot,
öndicséret lenne.”
(Illyés Gyula)

De ha korholnám:
önkritika lenne,
és ha védeném:
önvédelem lenne.

Tanulság

A Sajó partján, Muhinál
1241-ben
szekértáborral
kerítették el magukat a magyarok.

Az ellenség
felgyújtotta a szekereket,
így a tábor égő koszorú lett
a nemzet sírján.

Örök tanulság:
a szekértáborok
sem mire sem jók.

Értekezés globális kérdésekről

Pezsgősüvegben
buborékok tartanak
kupaktanácsot.

218

Taréj

Pocsolyába néz
a csirke, s büszkén mondja:
„Királynő lettem.”

„De szép taréj!” – szól
a kakas lányát látva,
és már ugrik is.

Víztükör által

„Látom a tengert” –
mondják a víztükörre
néző turisták.

„Látom a partot” –
mondják a levegőért
felúszó halak.

Utoljára szól
a Nap: „Víztükör által
homályosan látsz.”

Klasszikus

Publikációs jegyzéket írok:
teljenek csak az üres papírok.
Ha nem jön a vers, hiába hívom,
klasszikus lehetek még – papíron.

Valaki kérvénye

Ha már kísértésbe vittél, Uram,
szabadíts meg a büntudattól!

Kaiser László

A munka becse nem csekély

Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjat kapott Ködöböcz Gábor

A Kósa Csaba által vezetett Magyar Újságírók Közösségének egyértelmű döntése alapján idén a Petőfi Sándor sajtószabadság díjat Ködöböcz Gábor író, irodalomtörténész, tanár és szerkesztő, újságíró kapta. Az a Ködöböcz Gábor, aki évtizedek óta tevékenykedik a magyar kultúra és irodalom értékeinek megőrzéséért és az értékek továbbadásáért. Teszi ezt szóval, írással, szerkesztéssel; az a magyar író és irodalmár, aki a tollforgatáson túl a katedra és az újságkészítés segítségével egyaránt épít és építkezik, mulasztásra, lumpenizálódásra is hajlamos korunkban nemesedve nemesít: hallgatóit, olvasóit, barátait, környezetét, kortársait; és per sze Egert, az országot, a nemzetet.

Menjünk sorjában. Irodalomtörténészként megannyi tanulmány, recenzió, előszó, utószó fűződik nevéhez; megjelent kötetei sokat mondó címei önmagáért szólnak: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében; Értékvilág és formarend; Megtartó párbeszéd; Erdélyi élmény – erdélyi gondolat; Szépen, magyarul, szépen emberül* és végül a minap napvilágot látott monográfia korunk kimagasló költőjéről, *Kiss Benedekről*. Tanárként immár hosszú-hosszú évek óta minősített oktatóként, PhD-fokozattal az egri Eszterházy Károly Főiskolán tágítja az érdeklődő magyar szakosok szellemi horizontját, s készíti föl őket arra a hivatásra, amelyet szenvedélyesen űz...

De tágított és tágít másként is magyar és európai horizontot, európaiként most nem csupán az elengedhetetlent tudást és kultúremléki magatartást értem, hanem annak az európai, egyben magyar kategorikus imperatívusznak maximális betartását, mely szerint az adott helyen mindenből a maximumot kell kihozni, számolva az adott hely lehetőségeivel, hogy azt ne mondjam, atmoszférájával, emberi dokumentumaival. Ennek jegyében volt alapító főszerkesztője a főiskolán ma is működő Líceumi Paletta közéleti lapnak, nem véletlen, hogy a Balázs Géza által vezetett zsűri két alkalommal adott fődíjat az újságnak. És ha már újság, ez az időszak, a számos cikk és recenzió, nem beszélve a remek kapcsolatápolásról, szóval mindez értékekkel teli előszobája lehetett annak a legmagasabb szintű újságírói, szerkesztői tevékenységnek, mely az egri *Agria* irodalmi folyóirat „főnökeként” 2007 óta, tehát közel tíz esztendeje végez. Aki már volt „újságcsináló”, folyóirat-szerkesztő, jól tudja, aki nem, elképzelheti, milyen nehéz folyamatosan minőségi lapszámokat – országos és helyi szerzőkből – összeállítani, milyen nehéz egyértelmű igent vagy nemet mondani, s mennyire tudni kell mégis. Ködöböcz Gábor

ízlése mérce, pontossága több mint dicsérendő, korrektsége lenyűgöző, különösen linkségekre gazdag, gesztusokra szegény korunkban. Ködöböcznál a mindig időben jövő igen (vagy éppen nem) a hozzá eljuttatott írásokra egyértelmű, nincs tehát nála – bibliai szóval élve – bűnös beszéd.

Ezzel a korrektséggel, ezzel a minőséggel és minőségigénnyel, vagyis munkássága egészével érdemelte ki a Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjat.

(Elhangzott a Magyar Újságírók Közösségének székházában 2015. március 12-én)

Finta Edit: Tanulmány a Várakozáshoz (szénrajz)

Ködöböcz Gábor

Az elhívás útján

– Bakacsi Ernő legújabb kötete elé –

Az emberség és magyarság eszményét magáénak valló Bakacsi Ernő évtizedeken keresztül kertészmérnökként dolgozott, nyugállományba vonulását követően pedig az írásban találta meg régi-új önmagát. Az irodalom világában viszonylag ritka, hogy valaki hatvanegy éves korában jelentesse meg első könyvét (*Indák*, 1999), az pedig egyenesen unikumszámba megy, hogy – remekbe szabott sorozatot produkálva – hetvenötödik születésnapjára a hihetetlennek tűnő tizenötödik kötettel (*Az üreg*, 2013) rukkoljon elő. S hogy mindeközben fölépüljön egy sajátosan rá valló, a személyiség pecsétjével hitelesített, mennyiségileg és minőségileg egyaránt tiszteletet parancsoló életmű, melyben leginkább a *Bogár* (2000); a *Kiüldözöttek* (2001); a *Lépés a sötétbe* (2003); az *Igazságért kiáltok* (2006); az *Aláírtak* (2006); az *Élni kell* (2009); a *Szívdobbanás* (2010) és a *Lángoló tavasz* (2012) jelzi a szemlélet- és mesterségbeli gazdagodás stációit.

A szerző legutóbbi könyvének előszavában Oláh András az írói habitust és az alkotói alpmagatartást is pontosan jellemzi: „Bakacsi Ernő nyughatatlan lélek. Könyveinek lapjain megelevenednek a háború borzalmi, megörökíti a téesszervezés keserű-kényszerű pillanatait, a málenkij robotra hurcoltak drámáját, a Rákosi-korszak brutális éveit, az 56-os forradalom eseményeit. Máskor a két világháború közötti tanyai kultúra nehézségekkel is rokonszenves világát mutatja be, vagy a privatizáció igazságtalanságait tűzi tollhegyre. Hősei azonban egy valamiben hasonlítanak: nem törődnek bele a sorsukba. Küzdenek, reménykednek, s ha elbuknak is, tartással teszik.”

Magam is úgy látom, hogy a legjobb értelemben vett nyughatatlanság és belső tartás adja az emberi-írói karakter két meghatározó vonását. A nyughatatlanság a szabadságszerelemtől motivált világteremtésre, a tartás pedig a hűséges helytállásra képesítő erő. Műveinek tanúsága szerint Bakacsi Ernő számára talán mindennél fontosabb a szabadság és a hűség. Még pontosabban: a szabadságban megőrzött hűség és a hűségben megőrzött szabadság jelenti az életút és az alkotói pálya lényegét. A bízást rendhagyónak mondható írói pálya újfent arról győzhet meg bennünket, hogy a kellő ambícióval párosuló tehetség minden körülmények között utat tör magának. És ami leginkább ilyen fontos tanulság: a saját növéstervére figyelő, szívós munka előbb-utóbb mindent legyőz.

A pályáivet tekintve aligha vitatható, hogy az elhívás útján járó Bakacsi Ernő törekvő és példászerű ember, hiszen a rá bízott talentummal dicséretes felelősséggel

és rokonszenves igyekezettel bánik. Ez természetesen nemcsak az ezredforduló utáni évekre érvényes, hiszen a nagyfokú tudatosságra és átgondoltságra valló könyvsorozat az írásmentes periódus koncentrált figyelemre és intenzív jelenlétre alapozott, különleges optikájú szemlélődése nélkül aligha születhetett volna meg.

Bakacsi Ernő a fikcióba hajló, dokumentarista fogantatású próza jeles művelője. Írásai jelentős hányadában az erős szociografikus jelleg okán lehet olyasféle benyomásunk, mintha a *Magyarország felfedezése* című sorozat kelne új életre – huszonegyedik századi nézőpontból. A szociológiai és lélektani pontosságú elbeszélésekben a valóság ismerete, a tények tisztelete és az igazság szeretete mindenk fölött áll. A narrátori pozíciót a dolgokhoz, jelenségekhez, emberekhez közel hajló, mikrorealista szemléletmód határozza meg. A köznapi és történelmi realitásokra figyelő, erős sodrású történetekben szinte mindig átüt a személyes érintettségből táplálkozó lírai részvét, az esettek, a megalázottak és a megszorítottak iránti együttérzés. Az idill és a tragikum között hullámzó novellákban változatos regiszteren szólal meg szeretet és szeretetlenség, hála és hálátlanság, béke és békétlenség, fény és fénytelenység, boldogság és boldogtalanság, hit és hitetlenség, remény és reménytelenység. A magasság és mélység kölcsönös feltételezettségét és paradox párhuzamosságát ábrázoló példázatos történetekben nemegyszer a spirituális realizmus jellegzetes élmény- és érzékenységsformái ismerhetők föl. Nem meglepő hát, ha némelyik novella egzisztenciális érvénnyel és hamleti mélységgel szólítja meg az embert.

A tradicionális prózán nevelkedett olvasók, akik érthető okokból tisztas távolságot tartanak a zavarba ejtő elbeszélések „póz modern” világától, Bakacsi Ernő keresetlen természetességgel megformált köteteit mindig megnyugvással és örömmel vehetik kézbe. A szép magyarsággal, élvezetes stílusban megírt legújabb könyve, *A lélek lázadása* is azt mondatja velünk, hogy egy biztos arányérzékkel, jó ízléssel és különleges valóságismerettel megáldott novellistával van dolgunk, akinél semmiféle prózapoétikai zsonglörködés és csöppnyi narrációtechnikai szemfényvesztés sincs, a művek világa mégis érzékletes elevenséggel és atmoszférikus jelentéssel bír. Sőt, a legjobban sikerült, nyilvánvaló mesterségbeli gazdagodást mutató alkotások (*A hajléktalan; Teri; A tiszai ember; A titok; A lélek lázadása; Apa naplója*) maradandó esztétikai élménnyel és a belefeledkezés örömeivel ajándékozzák meg az olvasót. Az épülésünkre és gazdagodásunkra szolgáló könyvet jó szívvel ajánlom a reménybeli olvasók figyelmébe.

(Elhangzott 2014. december 4-én, Egerben, a Bródy Sándor Könyvtárban)

Csatáné Bartha Irénke

Gyertyálló gesztenyék idején

Cseh Károly emlékének

A kóbor idő most eliramlik,
mintha ma is itt ülnél velem,
társalgásaink emlékét ízlelgetem,
s a remény hiányoddal ölelkezik.

Az ébrenlét hiányos mozaikjai
szeszélyes álmok küszöbén lépnek át,
féltőn ölelik karjukba az éjszakát,
mint bükkalji esték a harangok szavát.

Fázom a télben, de tavasszal,
ha fényed idézik virágzó gesztenyefák,
megérint az a fölszikkasztó öröm,
mely hárfán zengett, nyugtalan vérkörödön.

Már átlépve az égi küszöböt,
nem jajdulsz jajokkal, nem sajdulsz fagyokkal,
magadhoz ölelhetsz sok sziporkázó csillagot,
s szent esküvéseid immár beteljesült örömöd.

Élhetsz és átélhetsz mindent, mit úttalan utakon
hasztalan keresett földi léted,
látni és láttatni árnyakat – fényeket,
meggyötört szíved ragyogtat egy maroknyi csillagot.

Adj erőt

idebenn és odakint
bírní s oldani félelmet, kint,
„adj erőt a mívés napokra,
talán az ünnepekre még futja”

lépést tartani
hitben, békességben,
undorban, nyomorban,
rútságban, szépségben.

Adj feledést, hitet, türelmet,
mennyt – poklát életünknek,
legyőzni hazugságot, félelmet,
közöny ellen könyörületességet!

Adj erőt, hogy álmodjak
kialudt tűzhelyek köré meleget
fáradt vándoroknak zivatar helyett.
Adj valami kis világló messzeséget,
hová a szívem mindig hazatérhet!

Menedék

Szél fúj, eső szítál,
mennék, sietnék hozzád,
köröttem dércsípte kökény,
gyöngyei sárban gurulnak szét.

Nem száll madár,
vihár zilálta fészket,
szép dala sem kúszik ég felé,
nincs madár, nincs dal,

csak Te vagy, szívemnek menedék:
mosolyod a hajnali fényt,
szemed az ég kékjét
deres útjaimon biztatón teríti szét.

Sziporkázó fényjel

(Hubai Gruber Miklós emlékének)

Hosszú volt az út s nehéz,
míg az utolsó stációhoz értél.
Elmentél, de ránk hagytál
sok szépet, jót, kitartást, mosolyt.

Emléked ragyog minden rózságon,
méhekkkel fürtösödő illatos akácon,
bogárlábak szorgalmad
szertemorzsállják,
az esti csendben harangszó ha cseng,
benne utolsó fohászod eseng.

Talán semmi sem volt hiába, lesz
folytatás,
belenőnek lábnyomodba az unokák,
s mindent, miért élni akartál,
a nemes célokat ők viszik tovább.

S Te odafentről elégedett, boldog
mosollyal figyeled lépésüket,
hiába kaptál most mattot,
csillagkép leszel, fényed tovább ragyog.

Balla Zoltán

Nyiss

Nyiss ajtót,
s ablakot –
Isten ki-be
járjon.

Nyisd szíved
szaporán –
a tavasz
megtaláljon.

Nyiss rést
az ajkadon –
egy tüzes
csóknak ...

Örülj, míg
örülhetsz –
egy szívbeli
szónak.

Örökké

Jöhetsz nappal,
jöhetsz éjjel –
várlak forró
öleléssel.

Szívedért
a szívem adom –
fogadd féltőn
fény-mosolyom.

Csókra csókkal
hadd felelek –
örökké a Tiéd
leszek.

Örökké a Tiéd
leszek.
Istenünkre!
- ebben hiszek.

Aszú s Királya

(Barátsággal Hollókői Mihálynak)

Tállya táján
híres pince –
Hollókői
névre hall’

Aszú bora
drága kincse –
irigylis sok
büszke gall.

Poharunkba
pince ura
üveg tökkel
töltöget.

Pecsenyékük
pikáns-fura –
torkunk tátva
öblöget.

Jó aszúbor:
Arany Isten –
ereinkben
kedvre hág.

Nóta csendül:
lelkünk libben –
mámorban száll
a világ.

Kortyolgassunk
még sok évre –
Hollókői
Mihályra:

Isten Őtet
úgy segítse!
Ő az Aszú
Királya.

Lukáts János

Látod, látod...!

A zeneszerző bronzujjai a levegőbe döftek, szeme végigfutott egy láthatatlan zongorán, haja égnék állt. A Zöld Macska bár teraszán rohagáltak a sárga-vörös fények, a zene tombolva ömlött ki a térre. A férfi kézen fogta partnernőjét, és szinte menekültek a hangorkánból. A terasz legalsó lépcsőjén szembefordultak egymással, és megkönnyebbülve összekocantották a homlokukat, aztán odaszaladtak a szemközi szabad padhoz, levetették magukat a sarkára, és nagy nyugalomban fogták át egymás vállát. A Liszt Ferenc téren javában folyt a péntek esti, hangos békehadművel.

A téren túl, a sötét sarkon egy tétova alak vált el az italbolt ajtajától. Buktának mára elege volt az italból, a szesztestvérek gúnyszövegeiből. Egy éve még Buksza volt a neve, ami a szakmában elismerést jelent, aztán jött a pohár, a keze reszketni kezdett, a buksza pedig egyre kevesebb lett. És hamarosan Bukta lett a neve. Nyolc hónapig töprenghetett az élet gyarlóságán, ezalatt a Teri elköltözött tőle, a sarki intézményben elfelejtették. Bukta nem találta a helyét, most a sarkon ácsorgott, és képtelen volt elindulni, vissza a térre, hajdani vadászterületére.

A férfi a padon nem volt már fiatal, és nem volt még öreg, hajában már feltűntek az első fehér szálak. A péntek este általában az együttlét ideje volt számukra, ha nem is a boldogságé, de legalább a belefeledkezésé. A férfi levette a szemüvegét, az inge zsebébe csúsztatta, és homlokát óvatosan újra a nő homlokához kocantotta. Ilyenkor a szemébe nézett, közelről, mélyen.

Bukta keresztülbukdácsolt az úttesten. A tér szélén aztán megállt, egy telefonfülke árnyékába húzódott, ujjaival zongorázott a fülke oldalán, a munkaeszközeit próbálgatta. Lába egyszerre a földbe gyökerezett: – Az ott a padon, az a pofa, dögöljek meg, ha nem a Lepsényi! – és már azon volt, hogy odarohan a padhoz. A Lepsényivel egy padban ült a Labda utcai iskolában, ötödikben és hatodikban, és a Lepsényi sokszor súgott, oda kell rohanni hozzá, hátba vágni, húsz éve nem változott semmit ez az állat!

– Velem maradsz ma este? – kérdezte reménykedve a nő, a férfi fülébe suttozva.

– Veled, de most már menjünk, tízre otthon kell lennem – felelte a Lepsényi nevű, egy szuszra mondván ki az ígéretet és a zord korlátozást.

– Már megint? Most is? Velem mindig csak tíz óráig? – sorjázta a nőből a kérdő mondatok, aztán megmakacsolta magát: – Ma itt maradunk, nem lesz hozzám rohanás, aztán félóra múlva haza, egy éjszakai árustól vett virággal, a feleségednek – és engedte az ölelést, a kényeztetést, de úgy ült továbbra is, mint akit a padhoz láncoltak.

Bukta ellendült a telefonfülkétől, aztán két lépés után lefékezett: – Ez a Leps azért mindig úgy súgott, hogy ne értsem, csak a mondat elejét. Én elkezdtem a szöveget, de addigra a Leps már elhallgatott. A többit már tudod – sziszegte felém. Felelés után lekapta a szemüvegét, a homlokát meg hozzáütötte ahhoz, akivel beszélt. – Adok egy

kobakost! – mondta ilyenkor. Ilyen hülye szokása volt, de ezt, úgy látszik, megtartotta. Más nem lehet ilyen állat, hogy egy nőt ölelget este a padon, és a homlokával ütögeti, csak a Lepsényi, erről fölismerem. Különben megöregedett. – Aztán megvakarta a füllét: – Vagyis, hát, éppen annyi, mint én... És azért buktam meg hatodikban fizikából meg történelemből, mert akkor ez a szemét Leps nem sugott rendesen, akkor se sugott. Az osztály meg röhögött, kivéve Sófejt, vagy hogy hívták a tanárt. – Nem volt üres pad a közelben, Bukta ténfergett, aztán leült a park egyik szegletkövére, a sötétség elnyelte nyeszlett alakját.

– Gyere el velem egy hosszú hétvégére a jövő hónapban – suttogetta a nő szemébe-szájába Lepsényi, szimatolva bújt a parfümös keblekbe, de mintha inkább rutinból tenné. – Most vagyunk itt, ne ígérjél bizonytalan két napokat, valamikor a jövőben! – a nő ingerülten bontakozott ki Lepsényiből, aztán egy perc múlva a vállára borult, már szinte a mellére bújt. Sírt egy kicsit neki, aztán cirógatni kezdte a férfit.

Bukta átfogta a két térdét, a fejét is ráhajtotta, mindig így tett, ha szomorú volt. Ritkán volt szomorú, inkább ingerült, de tudta, az ő szakmájában az ingerültség nagy luxus. – És ez a szemét Teri is lelépett, biztos a Börönddel, azzal a hájpacnival. Nem tudott várni rám, nyolc hónap nem a világ. – Sötétben nézett körül, a padokon fiatalok évdtek, kezek-lábak fonódtak egybe, meg önfeledten csókolóztak. Bukta utálta nézni, ha más csókolózik. Aztán megint visszafordult Lepsényiék felé, és jól megnézte magának a hajdan volt iskolatársat. Szinte hangosan mordult fel: – Ennek persze van nője, most is neki van szerencséje! Pedig házas ember, a felesége otthon várja, ez meg itt nyomorgatja ezt a másik nőt. Engem bezzeg nem vár a Teri! – Bukta kíváncsian előrehajolt, aztán előrezuhant. Zavartan ült vissza a szegletköre. A legközelebbi padon egy lófogú lány felvihogott, biztosan az ő arca bukásán. – A pofára esésemen! – És Bukta most nagyon utálta Lepsényit, meg a nőt is mellette, meg a Terit is, talán leginkább azt. Meg ezt a lófogút itt, a szomszéd padon. Valamit tenni kell, fölállt, behúzta a nyakát, a két kezét egymásba illesztette, és meg is ropogtatta az ujjait.

Lepsényi most az ingzsebéből maga mellé tette szemüvegét, a padra, a két szögletes üvegen megvillant a bárból elővibráló fénynyaláb. A mai este nem úgy alakult, ahogy várta, vagy inkább: nem úgy fog alakulni. Fölemlegette az elmúlt nyár néhány szép péntekestéjét, a nő szembefordult vele, és a saját dédelgetett emlékeit sorolta. Kihúzta kezét a férfi markából, aztán hagyta, hogy az a marok ismét körülfonja az ujjait. Talán csak percekre vette körül őket az egymáshoz tartozás öröme, már majdnem a boldogság.

Bukta csak most vette észre Lepsényi szemüvegét, hirtelen vad vágy támadt benne, hogy összetörje. Vagy inkább... hát persze, de miért is leskelődne itt egy félórája, ha csak az ostoba bosszú volna az eredménye. Átült egy közelebbi padra, éppen Lepsényi háta mögé. És megnézte az irányt, merre fog határozottan ellépkedni mellettük, a parkoló autók között merre vezet majd az útja. – Ez is csak egy olyan ostoba fickó, mint a többi, minek hagyja őrizetlenül a holmiját!

A nő búcsúcsókra szánta el magát, Lepsényi is valami sikamlós, szép emléket készült

magával hazavinni, beszívta a női vállak nyáresti illatát. Bukta határozott három lépéssel érte el hátulról a padot, baljával lenyúlt, és a férfi oldala mellől fölemelte a szemüveget, behúzta a saját kabátja ujjába, és ellépdelt az úttest felé. Lepsényi a hátát mutatta neki, a nő lehunyta a szemét, Bukta alakja beleolvadt a sötétbe.

Régen érzett ilyen izgatott örömet, ujjait óvatosan dörzsölte egymáshoz, mintha megdicsérte volna őket. – Na, most mehetsz! Nekem nem tudtál sügni, hát most a nőnek sugdoshatod: – Hol a szemem, hol az okos Leps-pofám?! Látod, te hülye, maradtál volna otthon, az asszonynál. Vagy bent, a Zöld Macskában, de neked a tér kellett, a pad a sötétben. – Aztán felnevetett: – Látod, látod, Lepsényi! – és szinte tánclépésben ért ki a Nagykörútra. Ujjában újra érezte a tárgyak érintésének örömét, zsebében megtapogatta a szemüveget, sima fémkeret fogta körül a négyszögletesre csiszolt lencsét. Bukta ujjá kellően vastagnak érezte. Mellékutcákon ment vissza az ócska italboltba, a hátsó sarokasztalnál találta Opti bácsit, az orgazda látszereszt. Opti bácsi a száját biggyesztette a két lencse láttán, három fröccs árát kínálta érte, Bukta fölháborodott, Opti úr a vállát vonogatta, Bukta könyörgött, az optikus elfordult, Bukta kirohant az italboltból.

Lepsényi lesújtva kereste a szemüvegét, háromszor megnézte már a pad mögött, kezével végigsimította az éjfekete füvet, ujjá néha a Zöld Macska fényreklámja után kapkodott. A nő a kezét tördelte, és az óráját nézegette. Körbejárták a padot, egymást figyelmeztetve, nehogy ők tapossák össze az elveszett drága holmit. Lepsényi az orra nyergét simogatta, a tér, a bár, a szobor mind formáját veszítette a szemében. Álltak még tanácstalanul, de nem volt mit tenni, tétovázva elkullogtak. A nő megfogta Lepsényi kezét, vezette, mint egy vakot, Lepsényi idegesen háritotta el a kéretlen, tolakodó segítséget. A nő sértetten lépett oldalt, aztán mégis egymás karján távoztak, Lepsényi hátra-hátranézett. A nő valami szemrehányó mondatba kezdett: – Látod, látod... – aztán elharapta a folytatást.

Bukta a sarokról leste Lepsényiék távozását, nem érzett örömet, nem érzett haragot. – A dolgok sose úgy történnek, ahogy kellene – gondolta, miközben maga se tudta, minek és hogyan kellett volna történnie. A pad üres volt, a Zöld Macska elsötétült, csak a szobor feketéllett, magasabban a tér bokrainál. Bukta visszaoldalgott, bár tudta: a tetthelyet soha nem szabad fölkeresni. De most Lepsényiről volt szó, az áldozat neve nagyon is jól ismert. – Nem, az áldozat én vagyok! – ötlött egyszerre az eszébe. – Én loptam meg az osztálytársamat, aki ugyan egy szemét alak, de akkor is! És a drága lencséket se tudtam elpasszolni rendesen ennek a vén uzsorásnak, dögöljön meg az is! – A szoborhoz ért. – Micsoda hülyeség! – gondolta. – Úgy állnak az ujjai, mintha áram ütötte volna! – Bukta körülnézett, nehogy már valami marha rendőr meglássa. Megragadta a bronzujjakat, és Liszt Ferenc karjára lendült, a szétnyílt frakkszárnyban megkapaszkodott. – Látod, látod! – sóhajtotta-üvöltötte bele a zeneszerző arcába, égnek álló hajába. – Így jár az ember, ha tisztességes! – és fejét odaütötte a szobor bronzhomlokához egyszer, kétszer, háromszor...

Fecske Csaba

Kőbe vésve

Szabó Bogár Imre (1944–2014) emlékezete

Kedves ismerőseim, drága barátaim, testvéreim a költészetben!

Szabó Bogár Imre (eredeti nevén Szabó Imre) házi halhatatlanságának első lépcsőfokát faragtuk ki ezzel az emléktáblával, a rá való emlékezéssel. Bár egy költőt igazán a versei tartanak életben, az élteti, ha lapozgatjuk könyveit, használjuk, azaz olvassuk verseit, azért fontos ez a fajta megemlékezés is, nevének kőbe vé-
sése.

Nem volt ő az ún. hivatalos irodalom kegyeltje, verseit nem nagyon közölték az elit irodalmi lapok, amit meglehetősem rezignáltan vett tudomásul. Volt olyan eset is, amikor azt a versét utasítottak vissza, amit még el sem küldött. Nem tülekedett a Parnasszusra vezető úton, elnéző mosollyal konstataálta az irodalmi cir-
kusz porondján történő mutatványokat, nem volt fontos számára az „alakítás”, csupán a teljesítmény.

Tudott mások sikereinek örülni, többek között az enyéimnek, bár emellett szigorú kritikusom is volt, amiért máig is hálás vagyok neki. Ő megelégedett azzal, hogy verset írhat, olykor olyan figyelemre méltókat, mint az *Indulsz lefelé*, *Balassi Bálinthoz*, *Ladányi mezőkön*, *Darvak a Tiszánál*, *S. O. S. Mária!* (Ez utóbbi nagy sikert aratott a Tokaji Író-táborban, egy Kelet-esten, ahol Kiss László a Miskolci Nemzeti Színház színésze, akkori megbízott igazgatója mondta el.

Kevesen tudják, hogy Németh László-díjas volt (ezt a díjat művészi munkássá-
got folytató pedagógusoknak adják. Neki Pokorni Zoltán adta át.)

Szabó Bogár Imre költő-tanár volt, tanár-költő és az én barátom. Négy évtize-
des ismeretségünk kezdete nem volt konfliktusmentes, de esztendőik során ösz-
szecsizsolódtunk, mint a víz sodrásában a patakmeder kövei. Szigorú, kemény
ember volt, akinek a gerince inkább török, mint hajlik. Nem lihegték körül perc-
emberkéik, nem volt bratyizós, léha ember, aki mindig a megfelelő széljárás szerint
beszél és cselekszik. Férfias férfi volt, észak-fok, titok, idegenség. Fejét mintha
szobrász faragta volna sziklából, hetvenévesen is atlétikus alkat.

Betegsége idején a kezelések közötti szünetekben gyakorta leültünk a Szinva-
teraszon egy söröző kerthelyiségében, és szolid poharazgatás közepette beszél-
gettünk versekről, az életről, emlékeinkről. Romantikus, bensőséges együttlétek
voltak ezek. Szívesen melengetem agyamban ezeket az emlékeket. (Ezeket idézi
meg *A csönd két oldala* című versem).

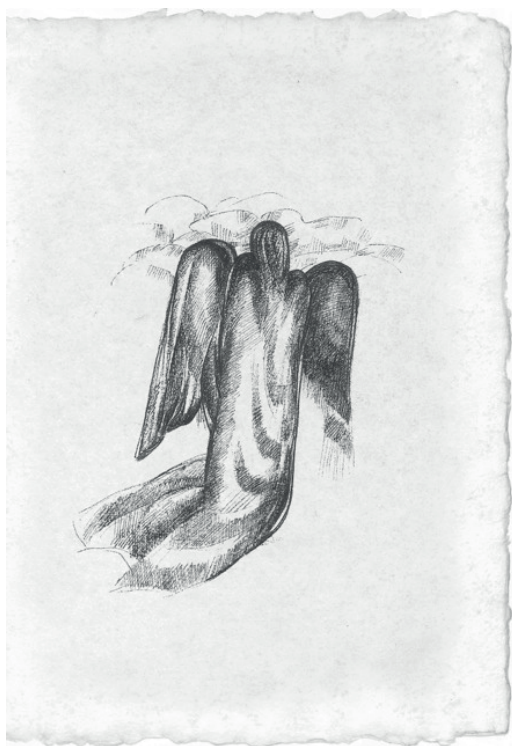
Püspökladányban született, Debrecenben végzett az egyetemem. Tanárként ke-

rült Miskolcra. Pályája elején inkább prózát írt, elbeszélést, kritikát, esszét, amelyek az *Alföldben* és a *Napjainkban* jelentek meg. Prózistaként tartottuk számon, ezért is volt meglepő, amikor 1996-ban verseskötettel jelentkezett, kissé megkéstem, ötvenkét évesen, a *Mond(D!)ható versekkel*. Találó, jó cím ez, az ő versei valóban jól mondhatók, könnyen érthetők, átélhetők, az ember szájára kíváncznak. Realista volt, a tradicionális költészet híve, volt a verseinek valami régies zamat, olykor az volt az ember érzése, mintha ezeket a verseket Arany János egyik kortársa írta volna.

Kötetei: *Mond(D!)ható versek*, 1996., *A mindenség átvérzése* (versek), 2002., *Örökös hiány* (versek) 2006., *A nagy folyam felé* (versek) 2009., *Óriások* (novellák), 2010., *Magyarázat* (versek), 2013.

Örülök, hogy ide kerülhetett ez a tábla az ő kőbe vésett nevével, örülünk mindannyian, és mindenkinek azt kívánom, hogy lapozgassa az Imre könyveit, olvassa a verseit, így mentvén meg őt az elmúlás dögkeselyűjének éles karmai közül.

(Elhangzott 2015. január 16-án Miskolcon, a Múzsák kertjében)

Finta Edit: Angyal (tusrajz)

Fecske Csaba

A csönd két oldala

Sz. B. I. barátomnak odaáttra

milyen kár hogy nem tudok hinni
csikorogtak szádban a szavak
mint talp alatt a száraz kavics
ültünk arcunkat a nyárvégi langyos
levegőbe mártva délután öt felé
megérkezett szél is a Bükk felől
talán egy réges-régi Verne-regényből
mert tengerszaga volt és jókedve hirtelen
lekapta az asztról a gyűrött szalvétát
és játszott vele majd csonttalan ujjával
hajunkba túrt de mire megharagudhattunk
volna rá eliszkolt közben majdnem este
lett sápadt arcodra símaszket húzott
a könnyű szövésű félhomály
szemed vakuja elvakított megadtam magam
a félelemnek hallottam torkodban riadt
madárka sípol szaggatottan
és apró kortyokban hagyja el
szeretett Zweigelted ezt a kurva világot
gyönyörködve bámultuk a középkorú pincérnő
házias mosolyát kerekded idomait
öreg kecske is megnyalja a sőt
és szánk mosolyra nyílt olyanformán
ahogy seb nyílik föl elnéztél mellettem
tekinteted magával sodort a házak felé
ahol emberek élnek boldogan vagy
boldogtalanul és ahol élünk mi is lélekemésztő
hétköznapiakon penészes ünnepeken hallgattunk
mélyen hosszan de ennek a csöndnek mindkét
oldalára írva volt valami szép

Bianca Marcovici
**Figyelmeztetés
 magamhoz**

Nyugtass, Uram
 életemben
 s ne dobj poklába
 a szavaknak
 és ne alakíts át
 a bennem lévő férfiasság
 elképzelt keneteiből
 függő lényé
 tégy rendet életemben
 terej legjobb útjára
 a mosolynak
 dobj virágos kertjébe
 az elveszett paradicsomnak
 a fényen túl...
 és adj egy vándorreményt
 hogy elkerüljem az örületet
 a jelre várván
 mely...
 nem akar:

mint Celan teremőre
 a bennem szunnyadó
 férfi

hiába kérem nyisson
 ajtót a
     Fény birodalmára

egy csillag zuhan
 tengerbe / s kihuny /
 a kőszikla
     mosolyog

Irina Mavrodin
Parancsolat

te aki tudod,
 hogy mindig,
 minden elveszett,
 és hogy soha,

semmi sem veszett el,
 írj egy verset
 minden nap,
 egy hálaimát,

melyben köszönd meg
 a Fennvalónak,
 hogy még van szemed
 meglátni,
 a Nap Szent Fényét.

Marin Sorescu

Visszhang

Nincs visszhangja, uram,
Se jó, se rossz...
Így élni, leélni egy életet...
Senkiről sem tudva, befurakodsz...
Pedig tudta, azok a lopott lovak,
Kendőt, rongyot csavarnak patkóikra
Hogy ne keltsenek zajt, mikor kivezetik az istállóból...
Hát ki lopott el bennünket? Miféle tehenek, fajgebék
Vagyunk mi is ?

– Hát mássz fel te az ökrökkel a Csúcsra
És kiálts..., hogy meglásd, hall-e valaki ?
– Mit kiáltsak ?
– Amit akarsz... kiáltsd, hogy jottányit sem esik...
Hogy meglásd, mi történik.
– Aztán, hát mi történne?
– Hát ez az, hogy semmi sem történik.
Mintha csak tűt szúrnál az égboltba,
Oszk senki sem szisszen,
Egy szent se, senki se,
Ha egyszer beleszúrsz az égboltba
A túvel.

Mert hát azért nincs semmilyen visszhangod.

Andrei Zanca

Tévén adagolt kulináris recept

fognak tizenöt patkányt, vasketrecbe rakják,
és naponta csak vizet adnak nekik, s így
szemfoguk megnyúlik

az éhségtől, először a legcsenevészebb példányt
pusztítják el, s aztán sorra a többit, míg
egy marad csupán,

egyetlen egy ,a legvadabb, s ez szintén
csak vizet kap, néhány cseppet, s aztán
ezzel is csaknem végez az éhség, majd

ráüvöltenek, összeszidják, fölhergelik,
megfognak nagy óvatosan, és berakják egy vasketrecbe,
a szabad társatkányok fészkébe,

és dührohama szétterjed a többi
társ példányon, míg végül a
legvadabb széttépi, s ekkor
e legvadabbhoz

ismét a fönti receptet
alkalmazzák, globálisan
minden út
Washingtonba vezet.

*Peter Sragher***Uram**

megöregedett
 az idő
 ajkaimon,
 mire érintette
 a naplementét
 alkony színével,
 hogy megláthassa, mi
 a szép.
 Uram,
 a csók már nem olvasható
 ajkaimon,
 gondolataim már nem
 barázdálják a tereket
 a szférákig,
 lépteim már
 nem mérik
 éjszakák múlását a
 szerelem felé,
 mikor a vég
 fénybe öltözik

*Herman Hesse***Boldogság**

Egy üres busz
 bezuhan a csillagos éjbe.
 Talán a pilóta épp énekel
 és nagyon boldog.

*Günter Grass***Más történet**

Ma vettem egy új radírt.
 Zsebemben hordom, ide-oda.
 Nyomai még biztosak ,követnek,
 mint egykor a pincér, akinek
 elmulasztottam fizetni.

Ma vettem egy
 új radírt.
 Nyom nélkül nyoma tűnt.
 Söröm a pincér fizette.

Megszokott ágyról

Sziget fölött repülök.
 Hova?
 Oda ,kedvesem,oda,
 a rét s a rengeteg közé.
 Házunk mindig tárva.

Hazugság

Az ön jobb válla lejjebb
 van mint a bal –
 mondta a szabóm.
 Mert azon hordtam az iskolatászkám –
 mondtam és belepirultam.

(Szlafkay Attila műfordításai)

Nagy Regina

Varangy

Minden csepp vérem figyel. Feszít a hő, dübörög a szív, és nem elég többé egy bőr-ruha a lelkemnek. Szülni kell, még, először és utószor. Ezerszer. Mi másért faraghatnék karaktert?

Ha az esszéírás rút szörnyeteg volna és szavakba kellene öntenem, biztosan csak egyet választanék, mint tökéletes megtestesítője: a szépséges varangyot. – Persze ez nem most fogant ötlet. Tisztán emlékszem még a pillanatra, amikor a kezembe akadt Beethoven történeti elemzése, miszerint a növekvő mű mindig keresztre feszít. Nem értettem. Ugyan hogy volna képes egy általam létrehozott valami felülírni engem? Egyáltalán hogy lehet bárki is ilyen gyenge? Aztán teltek a hónapok, az évek, és kezdtem felnőni.

Regina, tudd, ha valaki közvetítést vállal köd és dermedés között, nincs válogatnivalója! Nem, nem Te hozod létre a művet. A Te szereped csak annyi, hogy hagyod átcsorogni a sejtek között, akármilyen mély barázdát is váj a homlokodba, és feláldozod érte a lényegiséged, amíg világra nem születik.

Nagy bánatban vagyok, miközben e sorokat öntöm formába: túl nehéz volna ugyanis arról írnom, mi az esszéírás szépsége, és mi a nehézsége... Nincs neki egy se. Se bája, se acsara. Viszont ha élére fordítom a kérdést, az megengedi nekem, hogy lássam azon részeit is, amit eddig szűzlány módjára elrejtett előlem: miként tesz az esszé szépséggé és szörnyeteggé? Így viszont már bámulom a plafont, megszívom az ajkam, és olyan elárvultnak érzem magam, mint még soha ezelőtt. Kutatok a fejemben. Lettem-e már valaha széppé egy írástól?

Gyorsan keresek egy tükröződő felületet: – Istenem, én varangy vagyok! A szó legnemesebb értelmében. Kívül foltos, nyálkás, a mosolyom védjegyszerű és a Túlélést vadászom le, de belülről nem lát senki. Eszembe jut ekkor Dorian Gray arcképe... Miért lettem látszatra olyan csúf, mikor a lelkem tiszta?

Illúzió csupán, amit csak Dorian érthet meg. Ha lenne egy festmény, ami a szívet és bűneimet viseli, az volna a varangy, nem pedig én. Abban a tükörben nem az arcomat látom többé, hanem a megfeketedett.

Miért?

– Mert már oly régóta viselem a következményeket. Napról napra élek, és az itallal veszem magamhoz a varangylétet; a betűk bortestével. Rajtam minden billog és lenyomat, karcolás és elglettelt tályog, s még alig múltam siheder. – *Így érez a szerencsés.*

Mert az! Pandora kegyeltje, kinek kezébe akadt a toll. Hol tartok vajon? Van-e elég erő bennem? Ha több volna, szétrobbannék, mint a túlsütött nyári kolbász...

mégis hiányzik valami. Akár a hajléktalan, a szememet folyvást a földre szegezem, annak reményében, hogy bármikor találhatok egy gyöngyszemet. Olyannyira hiányzik, annyira szükségem volna rá. **Bárcsak** volna egy Mesterem, aki mindenre megtanít!

Félek, a vágyaimat nem csak én hallom a maguk kimondatlanságában, hanem a Cimbora is. Aztán végül lepaktálok az ördöggel; amaz mesterséget és tudást ad nekem, a szavak zsarnokává tesz, s cserébe nem kér mást, csak a lelkemet.

És igen, itt tartunk most. Bámulom az idegen kis testet, ami a tükörből néz vissza rám. Azt a pacát. Azonban az újabb kívánságomat már senki sem akarja hallani: **bárcsak** hamarabb megértettem volna, hogy nincs mesterség lélek nélkül! Akkor most nem volnék varangy, és az ördög nem vitte volna el az egyetlen, ami megmenthet az Ürességtől.

A *Varangy* története nem is olyan kuriózum, mint ahogyan az az első betűszedésre tűnik. Ötször ment le a nap azóta, hogy találkoztam egy Cimborámmal. No, nem olyannal, mint az Ördög, hanem a másikkal. Ez angyali volt! Ott ült mellettem a maga egy méter hatvan centis mivoltában, és bölcsességében elrejtette szárnyát az Idő ráncai alá. Nyolcvan éves volt. Kiműveletlen, kétkezi munkás, aki csak válogatva vesz könyvet a kezébe, mégis balzsamot potyogott könny helyett a szeme:

– *Kislány, Te csak akkor lehetsz jó író, ha meghallgatod az embereket* – mondta.

Az az egy mondat többet jelentett nekem, mint az Ördög összes furfangja és mesterkönyve. A drága angyal öreg visszaadta nekem az elveszettet, és már nem zavart többé, hogy varanggyá lettem.

Szépséges varangy, aki viseli a sebeket; aki megtisztelve érzi magát attól, hogy ő adhat életet a fájdalomnak.

Azóta minden csepp vérem figyel. Feszít a hó, dübörög a szív, és nem elég többé egy bőrruha a lelkemnek. Születni kell, még, először és utószor. Ezerszer. Mi másért faraghatnék karaktert?

*Varga Rudolf***Oda, túloldalra**

Vetített,
vetített mezőn
megy,
megy a hold
az égen, vetített mezőn
megyen ő is,
gyönyörű,
gyönyörű ösvényen,
gyűrött földi
vonzás elkoszlott
ingét leveti,
elhajintja, párállik
sóhaja vetített
mező horizontján, hol
szárnyashangyák röptükben
szerelmeskedve holdkútra
járnak inni,
oda, oda túloldalra,
mi nem az, de mégis,
káprázatot létrehozó anyaméh.

Ide, újra

Le, le, le,
újra és újra
visszaszületne ide,
ide le, merthogy
hova,
hova, ha nem
e fagyos leheletkocsmá
homályos
sarkába, hová
csillagkandeláberes
tévútjairól,
sehovásemvivő
bolyongásaiból
visszabotorkálhat,
le, le, le,
ide,
ide, újra.

Kaiser László

„végleg haza, az anyaföldbe...”

2015 elején Egerben, életének 92. évében elhunyt dr. Szirmay László, rá emlékezve közöljük az elhunyt unokaöccsének búcsúbeszédét és Almássy Katinka versét

Szeretett Laci Bátyám, Laci Bátyánk, tisztelt Gyászoló!

Eger óriása, Gárdonyi Géza rögzítette hangsúlyosan és nemes egyszerűséggel, hogy kis érzések írója kis író, nagy érzések írója nagy író. Gárdonyi gondolatát, túl azon, hogy – Adyval élve – minden ember fenség, annyiban tágíthatjuk dr. vitéz Szirmay László unokabátyám esetében is, hogy a nagy álmok megálmodója és nagy megvalósítója – nagy ember! Nagy ember, a szellem embere, akiben – ritka ajándéka ez az alkatnak, a sorsnak és a Jóistennek – egy tömbbé áll össze a tehetség, az ismeretek gazdagsága és a tisztesség. Mert Szirmay László, Laci bátyám, édesapám nővérének fia, fényes tehetséggel került Egerből a pesti egyetemre s lett értelmiségi, olyan értelmiségi, aki – Németh László szép szavával élve – az értelmiségi hivatását nem feledte soha. Vagyis hű maradt a gyökerekhez, az evidens értékrendhez; az már a sors és a politika furcsa és kegyetlen fintora, hogy éppen ezért, meg azért is, hogy hatalmas talentumával jól sáfárkodjon, tehát többet tehessen embertársaiért és a tudományért, szöknie kellett hazájából. S előbb Európában, aztán Amerikában és Kanadában – ahogy már említettem – a nagy álmokból nagy tettek és nagy valóságok lettek: az egri fiúból világszerte ismert tudós, kutató és egyetemi tanár lett. Aztán jóval később, megözvegyülve, a mindig megtartó és erőt adó magyar gyökerekhez fordult, ekkor is az egyetlen igazán emberi és tisztességes utat választotta, s így lett újra egri polgár. Bizonyítva itt is – a hétköznaptól a nemes tettekig –, hogy a tehetség és tudás mellé kivételes erkölcs is társult. Legyen szabad ideidézniem önmagam: az általam vezetett Hungarovox Kiadó a rokon szeretet és tisztelet mellett nagy örömmel jelentette meg előbb édesanyjának, az egri Szirmay (leánykori nevén Kaizer Saroltának) verseskötetét, hogy aztán Szirmay László három könyvét, közöttük az önéletrajzi ihletettséggű *Atom és kémia*t is, melynek bemutatóján, 2010-ben Egerben, a Kálvin házban olvastam föl Laci bátyámhoz írt versemet. Úgy érzem, kötelességem itt, a Kisasszony temetőben megismételni az akkor elhangzott sorokat:

Visszatértél, hogy hazatalálj

Dr. Szirmay Lászlónak, ötven év után Egerbe visszatelepült unokabátyámnak

Mentél, akkor menned kellett innen,
a félig élet nem a te utad,
fájt a szív és döntött az értelem,
s szöktél, mert csak így lehattél szabad:
el kellett hagyni földed, véreid,
hogy béklyótlan lehessél önmagad.

S túl Európán, túl a tengeren,
egy másik világban lett otthonod, –
de visszatértél, hogy hazatalálj,
mert itt vannak mégis a rokonok:
erőt váró, gyenge, gyarló népek
és jóra vágyó, szegény magyarok!

Igen, rokonai voltunk mindannyian, gyarló és jóra vágyó magyarok, Szirmay Lászlónak, Laci bátyámnak, Laci bátyánknak: egriek és nem egriek, határon innen és túliak egyaránt.

Ezért, ezért is segítettél és adtál itthon annyi embernek, személynek, szervezetnek, intézménynek. És adtál annyi mindent jelenléteddel is, tudással, komoly szavakkal, humorral, gesztusokkal – tanítással... Tényleg hazataláltál!

És hazataláltál s nyugalmat leltél itt, a Kisasszony temetőben, végső nyughelyet és békételve a családi kriptában, szüleid mellett, akik utánad mentek hajdanán, a forradalom után, s akiknek porait Te hoztad haza... Az óceán túlsó partjáról értetek végleg haza, az anyaföldre és az egri és nem egri emberek szívébe.

A temetés után, a gyászmise előtt az innen nem messze levő Servita templom melletti plébániában várunk Mindenkit a Te szellemiséged, hited és erkölcsöd nevében agapéra, vagyis szeretetvendégségre. És egy pohár borra, amit Te is kedveltél, mert Te is tudtad, kultúránkban, hitünkben a bor több, mint önmaga... Azzal a szeretettel várunk Mindenkit, ahogy Te szeretted minket.

Búcsúzom Tőled, magam, feleségem, lányunk, az összes rokon és az összes magyar nevében, az örök és igazságos szeretet jegyében. Nyugodj békében, Laci bátyám, Laci bátyánk!

Almássy Katinka

Béke

Professzor Dr. Szirmay László emlékének

kertemben csíz csarál, ringó fenyőágon
temeti a telet.
kicsiny csőréből március izzik
napkévéken
Petőfi, Jókai, Kossuth
szelleme,
eltiport forradalmaink lángja
lebeg
a táj felett.
hazánk „szomszédos önmagával”
bár megszakította a
sorsfolyam,
Kárpátok völgyéből fegyverropogás hangja
riaszt,
rakéták dúlnak városokat,
s a territórium ketté
szakad.
energiaválság életválságot indukál
ma háborúzni
végzetes hiba, atomkorszakunk
delén
felépített gyorsítóknak a mag körül
mágneses mezőben
elektronok, protonok jobbra vagy balra
pörögnek.
pozitív töltések rettenetes taszító
erejét
a CERN működését ki
érti meg?
Galaxisunkban földpálya billen,
akár fenyőágamon
a csíz,
torkából csarál az ének, lángol
a BÉKE,
hallgassátok EMBEREK !

H. Barbócz Ildikó

Baltoni tűnődések

Mindennap menetrendszerűen megérkezik a rigó. Az óriás platán legmagasabb ágára száll, a teraszunk felőli oldalán, és nótába kezd. Hajnaltájt csak fuvallatnyi ébresztőt fúj, de ebéd után hosszasan trillázik. Délutáni altatózene.

Szeretem hallgatni, pont úgy, ahogy Porecben a sirályokkal voltunk. Az óriási különbség az, hogy itt a Balaton épphogy licseg-locsog, picikét csobbangat a vadkacsák és a hattyúk örömeire, ringatására. Szabó Lőrinc 1949-ben „A földvári mólón” állva ezt így érzékelté:

„...most megint csorog
a sok kis csurgó, fecseg és locsog,
s megint árnyat húz a fenékre a
felszín futó recehálózata,
s mindez folyton így ismétli magát,
így, e játék, az örökléten át...”

A szálloda udvarának fűvén sirályok kóricáltak elemózsia után, itt vadkacsák tanyáznak a platán hűvösében. Az emberek degeszre etetik őket, pedig tilos, alig tudnak totyogni. Érdekes, a repülésük mégis milyen kecses!

Május utolsó hétvégéjén korok fesztiválja zajlik Balatonfüreden. Korhű ruhákba, fegyverekbe öltözve vonulnak vagy lovas kocsin érkeznek a különféle hagyományőrző csoportok tagjai. A legkisebb egy alig kétéves forma kisfiú 17. századi kisrúcna öltözve. Igazi bőrbocskor a lábán, piros süveg a fején. Még nem tudhatja, mi történik körülötte, milyen korba született és csöppent bele, de érdeklődéssel, vidáman forgolódik anyja karján. Ha Jókai most kilesne a zsalugáterén át a villájából, láthatná a vidék lovagrendjének tagjait, a királyi kardforgatókat, a táltos dobosokat talpig fehér ruhában, 48-as huszárokat is lovon, néptáncosokat, éneklő népi együtteseket, a reformkort megjelenítő alakokat. A nők kezében stílusosan legyező szütyővel, másik kezükben csipkés napernyőt tartanak fejük fölé. Szól a hajóduda, a „Fonyód” lassan kihátrál a kikötőből, sétahajózásra viszi a szereplőket. Az enyhe puska lövés és a lópaták dobogása még csak ismerős lenne a villájába zárkózó írőfejedelemnek, de a 21. század hangjai elrémítenék. Ő ahhoz volt szokva, hogy „Tihany felől áthallatszik a Balatonon az esti harangszó”, máskor „...az alkonyattal olyan csendesség terül el a tó fölött, hogy Siófokról áthallatszik a hangászok muzsikálása”. Krúdy Gyula gondolatait bővítve az emberek a 19. század békésebb, kiegyezés utáni idejében „rendesen, tisztán, eszményi csendben éltek... az élet tolongásától távol!”

A kúra utolsó hetén eljutottam arra a gondolatra, hogy -- amit csak lehet időt -- a Balaton partján kell töltenem. Mert azt a tengernyi szépséget, amit a tó és környéke áraszt felém, amit a helytörténetben a füredi halhatatlanok tollából olvastam, mind magamba kellene szívnom, mind meg kellene tapasztalnom. Lehetetlen vágy, tudom, de teljesíthetetlenségében is izgalmas küldetésnek ígérkezik. Azt sem nagyon bánom, hogy hajnalban fülrepesztő repülőgépzúgással szűnyogot irtanak, hogy az édes álomból ébredve a kezelőben kell megjelennem. Utána minden más csak kárpótlás: a naponkénti víz-, levegő-, nap-, szél- és savanyúvízkúra. A madarak hajnali zibongással ébresztenek, de egész álló nap a lombok közt láthatatlanul is jelen vannak csivitelésükkel, jóízű fecsegésükkel. Endrődi Sándorral vallom, hogy a madarak és én nagyon jól érezzük itt magunkat.

Ülök a híres sétányon egy padon. A víz színe a nap és a felhők játékos kedve szerint hirtelen szeszélyességgel változik: most a tompa szürkébe üde türkiz mosódik, majd egy láthatatlan kéz világos sávokra osztja a víztükröt. A Jókai és a Klára hajók vidáman fordulnak ki a kikötőből, őket a sárga tetejű Balaton követi. A kis Róza –Jókai felesége, Laborfalvi Róza után elnevezve – még aznap küldetésére vár. A hattyúk -- hófehér madárcsodák -- vízszintes légvonalat húzva repülnek a tó fölött, majd hatalmas szárnyaikat szétterítve landolnak. A vadkacsák sebesen követik őket. A Tihanyi-félsziget párás öbléből előbukkan egy hajó. Talán a Csongor. Vagy a Lelle? A hajók is hiánytalanul befészkelik magukat három hét után a tudatunkba.

„Jó volna, ha mint az őskor egy bogara az ámbraszagú gyantába, belefagyhatnék ebbe a pillanatba, csönd és fény szimbiotikus borostyánkővébe” —Déry Tibor kívánta ezt magának az arácsi Tamás-hegy oldalában sütkérezve, magasan a Balaton fölött 1974 októberében. És ki mindenki még? Jó érzés olvasni és tudni, hogy kimondhatatlan súlyú szellemi örökség ül a városon, rakódott le évszázadokról évszázadokra, mint a helyi Lóczy-barlang triász mészkő erősen megdőlt rétegei. A füredi Panteonban emléktábla hirdeti nevüket, tevékenységüket, a Gyógy tér parkjában fák állnak őrseget emlékezetükre. Praznovszky Mihály, helybéli irodalomtörténész, akivel könyvügyben sikerült is néhány szót váltanom, áldozatos munkával gyűjtötte össze a füredi halhatatlanok huszonöt legkiemelkedőbb alakját Ady Endrétől kezdve Cholnoky Jenőn, Blaha Lujzán, Keresztury Dezsőn át Kisfaludy Sándorig, Jókai Morig. Lipták Gábor *Aranyhíd* című gyűjteményében a Balaton körül kerengő mondavilágot dolgozta föl. Ebből tudhatjuk meg többek között, hogy a Sió a tó tündére volt.

Egy élvezetes olvasmány részletével zárnám e gondolatmenetet Jalsovics Aladár, bencés rendi apát és tanár tollából, aki 1878-ban adta ki „*A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei*” című művét. Ezt az első füredi útikönyvként tartják számon. „A Balaton lecsapolása által nyert terület 1865 és 1866-ban díszes

sétánnyá alakított, mely a Balaton partján a gőzhajó kikötőjével szemben, 500 közönséges lépésnyi hosszúságban elterülve a vendégek legkedvesebb sétahelye, különösen az esti órákban. E sétatér Deák Ferenc nevét viseli. 1866-ban méretett föl a fürdőhely egy része házhelyekül, s ezután kezdettek nyaralókat építeni.”

A szerző felvétele

Sz. Tóth Gyula

Ködöböcz Gábor: Kiss Benedek

Viszonylag régóta foglalkozom Ködöböcz Gábor munkáival. Mert foglalkoztatnak. Többször írtam róluk. Legutóbb a *Szépen magyarul, szépen emberül* című tanulmánykötetéről készítettem elemző értékelést, összegzésnek szántam. Megjelent írásban: *A tanító úr kosara. Ajándék mindennapi tűnődésekre*, Partium, 2014. ősz, 60-66. (<http://www.unit-art.hu/cikkek/partium-lapozo.html>), és elhangzott szóban, Egerben, a Kálvin Házban 2015. március 16-án. Azt hittem, mindent elmondtam a tanár, irodalomtörténész alkotói tevékenységéről. És tessék, most a Kiss Benedekről írt monográfiával lepett meg, mintegy jelezve: „nincs vége”. Feladatnak vettem, nekiduráltam magam. Ez más műfaj, természetesen tetten érhetők a már ismert eljárások, de bővül a repertoár.

Ködöböcz Gábor módszeréhez tartozik a beleérzés, az átlényegülés. Mint a gyöngyhalász: belemerít, felhoz részleteket, melyek egészszé állnak össze. A költeményekből (mintegy nyolcszázat átfogva), a művekből (kötetektől) „portrékat” farag. Ezek, mintegy szóikonok, nyelveliefek külön is megállnak, de kompozíciót alkotnak, összeáll az életmű-katedrális. Hogyan? Mert ez még nem minden.

Ködöböcz Gábor zenei érzékkel (is) használja a nyelvet. Belebújik a dallamba, átveszi az akkordokat. Ez egyfajta attitűd, de korántsem csak empátia. Beleilleszkedik a vizsgált szövegbe, partnerének mondókájába, beszélget vele. Nemcsak olvassa, nemcsak hallgatja, de a másik hullámhosszára hangol, zenei, gondolati, s így annak érzelmi világába kerül. Azonosul vele. Azonosulva ismer/kedik. Hozza a magáét, a maga tartását udvariasan, de határozott háttérfigyelőként tartva készenlétben. Így közelít. És a két világ, a megismerő és a megismerendő így találkozik – harmonikus készenlét alakul. A két világ összevegyül. Nem azt hozza ki, amit tudása – minden áron – megkövetel, a harmonikus birkózásban megismertet, megemeli a megismerendőt, tudatos és érzelmi alkotói alázat ez – új születik. Amikor Ködöböcz érzelemmel vegyített racionalitással belemerül, belevegyül, akkor éppen ezekkel a fogódzókkal ki is lép. Ki tud lépni. Felszínre hoz valami újat. Ezt megszenvedí! Nem csak megismertet, nem csak csillogó elemzést prezentál, és nem csak produktumot tesz le. Nem csak remek szintézist hoz létre. Újat, művészt alkot. S mert „nekifeszül a gondolkodásnak”, összeölelkezik a megismerendővel, nem „végterméket” termel, hanem valaminek a kezdetét mutatja fel. Így ölelkezik egymásba – mint lendítő ellentétek – a kezdet és a vég.

És azon túl... máris Heideggernél tartunk, a „dolog és a nyelv” viszonyánál. (A Kiss-mű a dolog, mely él, mozdul, fordul, hat, ahogyan a feldolgozó irodalmár mozgásba hozza, megforgatja.) Ködöböcz rendelkezik a közelítés sajátos eszkö-

zével, képességével. Nem nyelvről vitázik, hanem nyelvről értekezik – gondolkodás, beszéd, nyelv együtt. Vagyis: értelem. Kiss Benedek a beszélgető társ, az ő belső világából hoz felszínre „valamit”, mely egyszermind visszatekintés. Megjelenik annak felfogása, meglátása. Ködöböcznél „az a nyelv beszél, akit” megszólaltat, s ahogy a beszélője megszólal. A nyelv zeng. Így teljesedik ki igazán, túl a mondottakon. Az üzenetet a tiszta beszéd hordozza, tiszta beszéd ott van: ahol a „mondanivaló megfelel a mondottaknak, s így eredeti gondolat lesz”. Ilyen tiszta beszéd Kiss költészete. Ködöböcz beszéde is költői. Ködöböcz nyelvelő irodalmár – eredeti gondolatokkal. Nem tolmács, nincs szüksége hermeneutikai eljárásokra, nyelvet beszél, nyelvet beszélőnek.

Kiss Benedek világából így jelenik meg a „hagyományos módon felfogott szépség”, amit Gábor a Kosztolányi-felfogással erősít (8. o.), a magyarságföltés, a táj, ember, kultúra, a természetélmény, a „kondicionált reflexek”, a kapcsolódások éppen a Kilencek csoportjához, vagy másokhoz, a létmegértés, a sorsvállalás, a meghitt viszony a gyermekkorral, a meditálás, a költőiség, a szakmaiság. Ó, és a szerelem... és a többi létmentő hordozók.

Az külön megér egy misét, hogyan áll össze, hogyan épül fel a monográfia mint egész. Gábor a nyelvnek a kép- és szimbólumjellegét juttatja előtérbe, ezek az összekötő fonalak, plusz a nyelvi strukturáltság. Ezeket követve fogja meg az érzelmeket, gondolatokat. A szellemiséget. Így köt. Nem darabokat tesz egymásra, elemzésről elemzésre haladva. Megtehetné, van, aki így csinálja. És így is összeállna a monográfia. Ehhez még támaszként belekerülnek a főszereplőről készült elemző írások, és kész a produktum. De hogyan jelenjen meg, és főleg, hogyan illeszkedjen mindehhez az életrajz? Gábor ezt nem bontja külön fejezetekre (gyerekkor, Akasztó, iskola, egyetemi évek stb.). Illetve: ez az, ami „nem csak szintézis” – Kiss Benedek költői világában jelenik meg az élete, és vonulnak a „szakaszok”. A monográfia így lesz kompozíció. Zseniális megoldás! Mire a fotókhoz érünk (persze olvasás közben is oda-odalapozunk), már ismerjük a költőt, az embert, szűkebb és tágabb társas környezetével, lokális (táj, Szent György-hegyi borospince, otthon, protokoll-megjelenés) megközelítésben. Emberi, költői alakulásában.

A műfajt tekintve is – ideértve az attitűdöt, a módszert – nagyszerű alkotásnak vagyunk tanúi. Ami egyben hatalmas munka, időben, fizikailag, pszichikailag. És mennyi tudás. De hát nemcsak a költészet mesterség, szakma, a monográfiaírás is az. Gábor pedig kitűnő szakember, mély, többszínű diszciplináris elméleti felkészültséggel. Könyvében, az *Előszó helyett* részben, a költőre hivatkozás folytatása és áttételezése nyomán mondhatjuk: Ködöböcz Gábor képi, gondolati egységet teremt, nyelvi erőt sugárzó, koherens szemléletű alkotást hoz létre, művet, ahogy a zene- vagy képzőművészeti kompozíciók is születnek. Szól is, látjuk is.

Ködöböcz megvalja: Kiss Benedek misztériumszerű költeményei szíve szerint

valók, ezeket olvasva maga is „otthonosabbnak, teljesebbnek” érzi a létet. Így van ezzel a monográfia olvasója. Segíti a világban való eligazodásban, mely „a létben való otthonosság a belső béke és a külső harmónia nélkül egyáltalán nem lehetséges”, miképpen a költővel folytatott interjúk erősítik a monográfust. Így van ezzel a monográfia olvasója is. Aki szépen, lassan, a bevont fél szabadságával kötelezően élve, részisművelő lesz. (Merthogy Kiss költészetéről eddig halvány, töredékes ismeretei voltak.) És jön a (nem vég)termék folytatása.

Ködöböcz Gábor tulajdonképpen nevel az irodalom művelésével. E műveltségterülethez megvan a filozófiája, nemcsak ismereteket közöl, hanem filozófiát közvetít. Mindezt gondos-szorgos termelőmunkával teszi, mint a kertépítő, aki nem felejt a kis palántát, öntözi, dönti a tőkét, ha kell – így teljesedik ki a kert formája, egészsége. Vagy mint a szőlőművelő, aki egyenként vizsgálja a szemeket, alapos metszéssel, ápolással termést varázsol, hogy finom bor forrhasson a hordóban. Szép és hasznos. Vagyis, követi a szentenciát: „Tudni akarsz? Tanulj meg látni.” Ahogy Babits is hirdeti. És Ködöböcz *láttatni* is megtanult. Nem fél az induktív aprómunkától, tudja: „Az indukción és a dedukción együtt alkotják okoskodásunkat”, ahogy Babits Mihály írta a *tantárgy filozófiájához Irodalmi nevelés* című munkájában 1910-ben. És köszönet, hogy a Magyar Művészeti Akadémia „közelképeket” ad közre szép kivitelben a magyar írókról, költőkről, és módjában áll megtisztelni példányokkal a motiváltan figyelő érdeklődőket.

2015. május 1.

(Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2014)

Gál Sándor

A szülőföld lírai enciklopédiája

Kulcsár Ferenc: Kerek világ közepében

Valamikor a múlt század hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján írtam le magamnak egy dolgozatomban bevezetőjeként az alábbiakat: „Hiszem, hogy vannak kiapadhatatlana forrásaink, amelyekhez visszatérünk. Hiszem, hogy vannak arcok, nevek, házak, fák, virágok, amelyek mindig velünk vannak. S azt is hiszem, hogy csak ezek által lehet teljes az életünk. Mert valami csoda folytán – bárha értelmünk tagadja is a csodákat – az arcok, a nevek, a szavak, a virágok életünk részévé lettek, felszívódtak ösztöneinkben, s egy belső tér részévé váltak, amelyben együtt és egyszerre van jelen a tegnap és a ma – a teljes idő. (...) Mert ez a tér együtt adja a szülőföld teljességét.”

Szóval itt a „Kerek világ közepében” élhető meg egy csoda-világ, ha képesek vagyunk arra, hogy magasba emeljük és lakhatóvá tegyük. Elsősorban a magunk számára, mert csak akkor adhatjuk át az e g é s z e t az EGÉSZNEK – a nemzetnek! – ha életté tudjuk fogalmazni.

Amit Kulcsár Ferenc e téren elvégzett, azonban még ennél is több – félelmetesen több! – hiszen ilyen gazdag, pontos tablót a magyar irodalom sok száz éves folyamatában hiába keresnénk. S egyként vonatkozik ez a lírai fejezetekre, a kötet végén található szójegyzetek halmazaira, nemkülönben Gyenes Gábor rajzaira is...

...És én most itt állok e „Kerek világ közepében” és gyönyörködök e táj és tér történelmi mélységeiben, egében, földjében, vizeiben, ticcék, nádasok, homokhátak szín-kavalkádjában – akárha Csontváry óriás-vásznai vetnének hullámokat az időtlenségben – , ahogy egymást erősítve sorakoznak – örök paralellák! – varázslatos verssorok, s ahogy fölmerülnek a rímek – virág-harangok – s megcsendülnek a sorvégeken...

A sodródó patakok víz-surrogásának zenéje, egymásra-találása, az összeölekezésük tiszta erotikája, felettük pedig a madarak éneke-röpte, s az otthonaik fészekmelege...

És hiába próbálok kiszabadulni – józan olvasóvá lenni – a varázslat tovább sodor, akárha az én „otthoni” folyóim áramlása egyesülne az itteniekkel... Vagy amikor egykor álomban az Égi Folyó, a Tejút, találkozott a Duna nyári csendjével... Aztán a ticcék nádas-kákás-vízirózsás moccsatlanságán átsiklik egy vízibogár...

Ismerem ezt a bodrogközi-ungi tájat magam is, sokat jártam arra, gyűjteni, leírni hagyományait, szokásait – de én n e m ú g y i s m e r e m , amiként Kulcsár Ferenc. De tudom, mi a só-potroh, miből készül, és hogy mi a „köszönőbot”, –

mert volt „támaszkodó” bot is –, az előbbinek olyan tekintélye volt – Nagyráskán Babincsak bácsi, öreg pásztor adta kezembe –, hogy amikor a pásztor magával vitte a kocsmába, a botnak a kocsmáros külön kihozott két deci bort...

S a Tulajdon FŐ Neveink sokasága!

Irodalomtörténelmi pillanat részesei vagyunk. Itt nem „szövegek „állnak”, hanem költemények – az élet. Az életünk. Ettől a csoda! S nem csak megélni – kimondani is öröm.

Kulcsár Ferenc első verseskötetének fragmentumai is már ezt a csoda-látást invokálták, amikor szüleiről beszél: „Hogy mindenképp megérts, hát azt mondom: anyám megöregedett. Egypár hajszála a földre hullott az ajtó és a kapanyél között.” Apját pedig szinte mitikus pásztornak mutatja meg, akinek „az alkonyi ég alatt felhőbe szivárgott a vére”, s akit nagynak lát: „az a pásztor ott köszáli sas.”

Vallom és hiszem, hogy valahányunk szülői tája önmagában a „kerek világ közepe”, egy és oszthatatlan egész. Kulcsár Ferenc ezt az e g é s z e t képes volt egyetlen – már-már mérhetetlen és felfoghatatlan – metaforává emelni.

Csak megismételhetem, hogy irodalomtörténelmi pillanat részesei vagyunk, amikor Kulcsár Ferenc szülőföldjének lírai enciklopédiáját kezünkbe vesszük. Benne vagyunk valahányan, és ami bennünk van l é t e z ő, megidézhető a maga szépségével, verseinek sugárzó erejével és fényével.

(AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2014.)

Kaló Béla

A hiány teljességének vállalása

Baka Györgyi: Gyermekkorom madárszíve

Minden magatartásnak megvan a maga barokkja vagy olajnyomata.

Baka Györgyi verseskötetét olvasva egy mitikussá, egzisztenciálissá tett családi album töredékei tárulnak föl, egy szakrálisan elfogadott, megbékélt létforma kutató – visszakereső attitűdjével. Valahogy az az olvasó érzése, hogy itt a *hiány* teljességének vállalása folyik, az életáldozat ellenében egy elfogadott, jelenbeli létmódé.

Mielőtt szeretetlenség-sivatagként definiálnánk a vallomásos visszakeresésnek ezt a homogénnek tűnő sorozatát, gondoljunk abba bele, hogy itt voltaképpen identitáskeresésnek vagyunk tanúi. Ahol az élőkre tekintettel kell lenni, míg a halottaknak csupán az igazsággal tartozunk, ahogyan ezt Voltaire fogalmazta meg egykoron.

A költő, az ember lelki gótikát épít, formáz meg. Keresi múltjának szövedékeit, amit vállal is, visszaásva-hatolva a gyökerekig:

beleöltözöm sorsomba,
szorít, formál, kiserked, felfénylik
mélybe rejtett gyökereimből
őseim konok küzdelméből
eltörölt könnyeiből
a megnevezhetetlen hívás
(Egy régi kép)

Drámai sűrítésű szabadversek ezek a lírai darabok, melyekben a sorok mögött ott bujkál a közvetett látomás, amelyet az asszociációkba komponált szavak hozhatnak felszínre.

Baka Györgyi olykor háttérbe vonja a képet, hogy helyet adjon meditatív gondolatainak. A költő tudatában elraktározódnak bizonyos tények, a maguk rendjén akár hétköznapiak, közönségesek – de egyszer csak váratlanul élményként, ihletforrásként kezdenek működni, s ezek beilleszkednek abba a rendbe, amely az alkotót és az embert folyamatosan foglalkoztatja.

A gyermekkor, a szűkebb szülőföld környezete egyfajta zárt családi albumot alkotnak, ahová betekintést nyújt az olvasónak a lírikus:

gubózódom őszi avarba
vérbolyhos anyai ölbe
visszaforradva
meg – nem –születetten
(*Belső Napfogyatkozás*)

A belső magány is elviselhetetlen olykor. A költő is arra vágyik, hogy létének nyoma legyen az emberiség nagy könyvében. Övé kell legyen a megértés aktusa.

A legegyszerűbb dolgok következnek be a legnehezebben, ahogy az egyszerű kérdéseket néha csak bonyolultan lehet megfelelni.

Így hát nincs menekvés, ha felfogtad, mi az értelme ennek az egésznek. Hogy mi a vándorút magányos értelme. A vándorúté, amely egyszer csak a rég kitaposott ösvényen találja magát. Nem szakadhatunk el emlékeinktől, a kötődéseinktől, a közösségeinktől, a csoportazonosságunktól; nem szakadhatunk el az örökségünktől, bármi is az. Nem vethetjük el a mítoszt (vagy csak nem vagyunk rá képesek), nem vonhatjuk ki magunkat a hatalma alól.

Az anya, az apa képe, a gyermekkor tükörcserepei. A lényeg, hogy odahajoljunk a többiek kínja fölé. Időnkénti hallgatásunk egy átláthatatlan belső úrt takar. Csálódások és beteljesülések, napi fáradság – a történelem olykor belép az életünkbe.

A világ olykor átszerveződik, a mi belső világunk is, s olyankor félelmetesen pontosan és élesen látjuk múlt és jelen összefüggéseit:

Közelre s távolra egyszerre látok,
elárasztanak változó erősségű
rezgések, az idő nélküliség
hullámozó végtelenje,
a mindent átható egység
szívárványos ölelése, lüktető
belülről bimbózás, növekedés.
(*Gyermekkorom madárszíve*)

Nagyon egységesnek hat ez a kötet, ahol a költő múltbelit és jelenvalót egymáson átjátszatva teremt távolságot.

Baka Györgyi verseinek igazi ereje a drámai sűrűségű, felgyülemlett élettörések súlya és a szakrálisan békés, lehiggadt hang között feszül, s ez a nyilván nehezen megtalált szimmetria és egyensúly adja eme költészet igazi lényegét.

Az olvasó csak remélheti, hogy a lírikus a teljes igazságot ismeri. Mármint a közember számára olykor felfoghatatlan történéseket is, amelyek formálják, zilálják vagy teljessé varázsolják életünket.

Az élet puszta túlélésén túl az embernek szüksége van egy belső tükörrre, sárguló noteszlapokra és fényképekre, s csak az agyban elraktározható emlékfoszlányokra is, amelyek olykor változnak, formálódnak a múltó idővel.

S közben a világ gépezete egykedvűen dolgozik tovább, hallani az érzékeny szerkezet halk moráját.

(Budapest, Budapest, XV. kerületi Önkormányzata, 2014.)

Madarász Imre

Eroto-retró

Tóth Eszter Zsófia – Murai András: Szex és szocializmus

Michel Foucault, Georges Bataille és az Annales iskola óta nemigen vitatható, hogy a szexualitásnak is van története, a szex is komponense a történelemnek, a szexuális kultúra a kultúrtörténet fontos része. Tóth Eszter Zsófia és Murai András a „magyar szextörténet” egy fejezetét írták meg, vagy ha így jobban tetszik, a Kádár-kort „szexcentrikusan” tárják elénk. Nem egy monográfia teljességigényével és rendszerességével, hanem korábbi tanulmányaikat gyűjtve össze. A tanulmánykötet a címébe foglalt „szex és szocializmus” kapcsolatának néhány jellegzetes és érdekes kérdését járja körül, illetve illusztrálja, némiképp hasonlatosan a szöveget kiegészítő képanyaghoz.

A recenzens számára a legérdekesebb az államszocializmus szexviszonyainak hagyatéka és aktualitása a mi jelenünkben: pártállami szexörökségünk. Noha a mai meghatározó közbeszéd és közhiedelem cáfolja vagy elhallgatja, éppen a programszerű antinacionalizmus és a csúcsra járatott abortusz éveiben lobbant fel különleges hevességgel a vita a népesedéspolitikáról és a nemzethalál-vízióról. A hatvanas években, amikor több művi vetélés volt, mint gyermekszülés, egyidejűleg hódítottak a fogamzásgátló tabletták mint a szabad szex biztosítékai és a gyes (gyermekgondozási segély) mint a több gyermekvállalás elősegítője, ugyanazon társadalmi probléma két oldalaként. Az egyikéről folyó úgynevezett „kicsi vagy kocsi” polémiákban (arról hogy nagy családban élünk-e kis pénzzel, vagy kis családban nagyobb jólétben) markánsan konzervatív hangütéssel szólaltak fel olyan későbbi jobboldali politikus-közírók is, mint Csurka István vagy Fekete Gyula. De a nyitott házasság első „apostola” is a sajtónyilvánosság elé lépett Szilágyi Vilmos személyében a hetvenes évtized vége felé, akkortájt, amikor Miskolczi Miklós diagnosztizálta a monogám családmódellet tényleges mély válságát, és Magyarország a válások számát tekintve negatív rekorder lett.

A Veres Pál-féle szexológus orvosok levelezésrovatából és a leszbikus témájú *Egyémásra nézve* című film fogadtatásából kiviláglik, hogy a szexuális kulturátság milyen elképesztően alacsony színvonalon állt egy olyan országban, amely a politikai szólalásokban magát forradalminak hirdette, a mindennapi valóságban azonban mélységesen maradi volt, nem csupán elmaradott. A „gulyáskommunizmus” álszent prüdériájának paradoxonját még zavarba ejtőbbé teszi, hogy a Magyar Népköztársaságnál sokkal diktatórikusabb, elnyomóbb Stasi-uralta Német Demokratikus Köztársaság a maga nudista strandjaival és az ágyban „eman-

cipált” leányaival a nemi szabadság irigyelt mintapéldájának már-már nyugatos szexparadicsomnak tetszett – valóban tetszett! – mifelénk.

A prostitúció tiltásának és eltűrésének egyvelege a kádári éraban előkészítette azt a történelmi korszakfordulót és politikai rendszerváltozást túlélő képmutató gyakorlatot, miszerint a „szexpiacot” egyszerre kriminalizálják és hagyják elszabadulni a törvények alól, vagyis végső soron belekergetik az alvilág karmaiba, bugyraiba, pénzcsatornáiba.

Sokkal látványosabb fordulat következett be az erotográfia és a pornográfia terén. A Vasfüggönyön innen Magyarország a Hegyeshalomnál becsempészett dugi videokazetták fogyasztóinak országából az ezredfordulóra pornóipari nagyhatalommá, az európai „felnőttfilm”-gyártás egyik központjává, fő-pornóexportőrré vált.

Tóth Eszter Zsófia és Murai András retrospektív szexpanorámája a mának szól – s egy kicsit, tanulságai révén, a máról is beszél.

(Libri Kiadó, Budapest, 2014.)

Varga-Csikász Csenge

Vári Fábián László: Jég és korbács

Jég és korbács. Ugyan mi juthat eszünkbe először erről a két szóról? Bennem mindeképp valami kemény, rideg-hideg és aszkézist idéző érzést keltett – és itt most ne negatív értelemben vegyük az önsanyargatást. Félve vettem a kezembe a kötetet, de nem is meglepő, ha az ember lánya (vagy fia) először kerülgeti, mint macska a forró kását. Olyan kis menekülési vágy alakult ki bennem a címet olvasva, mint amikor a páciens tudja, hogy szükséges belemerülni egy fájdalmas emlékbe, mégis napokig, hetekig vagy hónapokig halogatja, elnyomja magában azt. De meg lehet-e úszni a fájdalmat a fejlődés érdekében – tesz fel a kérdést általában a pszichológusok, a választ pedig legbelül (ha sunnyogva is) mindannyian tudjuk. Nem lehet. A *Jég és Korbács* okozta kín pedig genetikailag kikerülhetetlen számunkra, hiszen ott csörgedezik minden magyar *vérér* birtokosában.

A kötet első versét olvasva be is igazolódik a félelmünk: mellbevágó képek várnak minket először helyett az *Ajánlás nélkül* című költeményben. A vers pár során túlhaladva, ha nem figyelünk eléggé, már maga alá gyűri elménket az intenzív szimbolika. A végére érve pedig megértjük, hogy mekkora jelenősége is van egy kötet nyitóversének, és nekem eszembe jutott Ady Endrétől *A magyar ugaron*, aztán a második versszakban önkéntelenül is asszociálhattam Kányádi Sándor *Valaki jár a fák hegyén* című remekére. Talán itt, amikor felidéződött bennem ez utóbbi vers (ami az egyik a személyes kedvenceim közül), már meg is adtam magam Vári Fábián László költői eszközeinek. Szembeállítva a „*Valaki jár a fák hegyén,/ mondják: Úr minden porszemen...*” és „*s bár nem vagy te úr egy porszem fölött se,/ a borotva kezében nyitatlan éled...*” sorokat rögvest helyére parancsolják az emberi lét kozmoszbeli hovatartozását. Mondhatjuk úgy is, hogy az egyre gyakrabban látott vendégünk, a kedves EGO hirtelen megtalálja az otthonunkban villogó EXIT jelzést, és kitessékeli magát az ajtón.

Az *Akit bölcsőbe szültek* című vers egésze társadalomkritikát foglal magába. Az utolsó versszak erős csattanójával, az „*Én vagyok tán az utolsó,/ akit bölcsőbe szültek*” sorokkal érzékelteti az emberség fontosságát. Mit jelent embernek, emberinek lennem? Miben nyilvánul ez meg? Megérdemlem-e, hogy embernek nevezem magam? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre ébreszthet rá minket a mű további néhány sora is: „*Gazdátlan glória lángol,/ szökik alóla a szent,/ átvált mélyrepülésbe - / neki is jobb odalent.*” Ez a versszak kettős kérdést vet fel számunkra: akarunk-e mi szentekként élni, vagy egyszerű embernek jobb, könnyebb lenni; vagy esetleg a szentek sem szentek, hiszen leszöknek a gyenge emberi létbe? A mélyrepülés meddig vezethet? Még lejjebb? A következő versszak szomorú

válással kecsegtet, mert mint tudjuk: „*Már csak ilyen az ember, önzése határtalan.*”

Hasonló hangulatot áraszt a ciklus következő verse is, mely *Az utolsó előtti napon* címet viseli, s már ebből a pár szóból is érezhetjük, hogy nem túl reményteli sorokat olvashatunk: „*Föléje hajlik komoran,/ bámulja művét az Isten.*” Találkozunk egy lemondó istenképpel, aki gonddal borított arccal számlálja birkaszellemű teremtményei tetemeit: „*S számlál az Úr: a tengeren/ lebeg egy milliárd halott.*” A Teremtő „*Szemében vérző csillag ül/ és gond a homloka mögött.*” Noé történetéhez hasonlóan „*A föld ismét nagy víztükör:/ egy szárazulata sincsen.*” A művet egyszerre öleli körül a menthetetlenség és a tehetetlenség atmoszférája, ezt pedig súlyosbítja az a tény, hogy ismét az egyik legnagyobb természeti csapással kell szembe néznünk, hiszen ahogy már Petőfi Sándor is megírta: „*Azért a víz az úr!*” Bár ez most nem a hős lazacok ideje, az alkalmazkodóbb, belenyugvóbb személyiségű egyének a gyávaság ajándékában részesültek. Ők a kiváltságosok, „*akik a vízzel megbékéltek*” és akiknek a Mindenható „*kopoltyút adott.*” Hagy tátogjon a sok néma, mint hal...

A következő oldalra lapozva, a *Két fénybogárban* már az egyéni sors kerül a fókuszpontba. Ez a munka öt strófában foglalja össze milyen, amikor az embert a saját gyávasága bekebelezi. A sorok között kirajzolódik előttünk egy tükör, mely egyre élesebben láttatja meg előttünk azt az arcot és azt a *két fénybogarat*, amely az egykor tűztől csillogó szemünk helyén lapul. A szégyen álarca mögött valaki elveszett, „*mégsem fáj semmi,/ de látni se látok.*” A vers a lélek haláláról szól, melyet oly sok utcát járó szürke szempárban és sajnos a tükörben is felfedezhetünk. A cikluson belül még muszáj megemlítenem a *Menj, lélek* című verset, melyet ha röviden kellene jellemeznem, ezt mondanám: garantált a libabőr. Egy kisgyermek halála egyébként is szívbemarkoló, de a „*Szeretlek Anya, nagyon szeretlek*” kiszólás lélegzetet elakasztóan ragadja ki azt az egyetemes fájdalmat, amit ilyenkor egy szülőanya érezhet.

Vári Fábián László azért mégsem hagyja olvasóit egy teljes kötetben keresztül ebben a letargikus állapotban. A második cikluson, a MÍTOSZTÖREDÉKEN végighaladva értékelődött át bennem az a kezdeti komolyság, amit a címmel kapcsolatban először éreztem. Mintha tényleg hirtelen és tudatomon kívül egy ősi szertartás részesévé váltam volna, úgy ragadtak magukkal a versekben lüktető ritmusok-rigmusok. Talán a művekben megjelenő nemes magyar ital, A BOR (így csupa nagybetűvel) is elbódított – persze csak gondolatban –, de kellően pozitív érzéssel hatott rám az a felszabadító nevetés, amit a versek humora váltott ki belőlem. Gondolok itt konkrétan a *Ha leszállván a nap* kezdetű műre. Bár én az első versszakban említett női delegációba sorolnám magam, mégis megesett velem, hogy értem, mit nem értek. A költő jó orvoshoz híven, a kezdeti fájdalmakra re-

mek orvosságot kínál: a nevetést. Akik ehelyett most a borra asszociáltak inkább, a verset tovább olvasva elfogadom az érveiket.

„A ser is jó ital,
a vodka is vidít,
mégsem szedhetem örökké
mások kertjeit.
Ők másképp mérik ezt,
s tán végzetes hiba -
a palackra is ráteszik:
Tokájszkoje vina.”

Innentől kezdve jelenik meg a kötetben az a táltosi szellem, amitől úgy érezhetjük, hogy Vári Fábián László tollát valami isteni motor hajtaná tovább a papíron. Őszinte és humoros, pajzán, de a költői nyelv keretein belül: *„Ott ejtem le fejem/ a Vénusz-domb tövén,/ szerelmes tettestársaim/ leülnek mind körém...”; „Most bódítson a bor!/ Szememre szoknya hull,/ ágyékomban a tájoló/ pörögni kezd vadul.”* A kötet egyszerre kényszerít nevetésre, gondolkodtat, elbódít és felszabadít. *„Képtelenség,/ hogy csak a könyvben írva/ virítson a szerelem bokra!/ Ez járt eszében,/ s rákapott helyben/ a Cabernet Sauvignonra”* – olvashatjuk a *Veránkai románcban*.

Az utolsó és egyben címadó ciklus a *JÉG és korbács* – nyitánya öt *Nyolcsoros*, József Attila nagysága előtt tiszteleg. Jellemző a lírai énre a tehetetlenség miatti zaklatottság: aggódik a jövő gyermekeiért, többször is az angyalokat szólítja. Ezzel az érzéssel vegyül a haza iránt érzett szeretet, tisztelet és önzetlenség is; egyszerre védelmezi a naiv fiataalt, akin még *„rajta a szerelem szaga”*¹ a modernkor démonjaitól és gyötrődik látva az ezzel szembeni tehetetlenségét: *„De mindéig követték őket az árnyak,/ s fiaik lehajtott fejjel jártak/ e tűzreValó Világban. Iszonyodom!”*

Vári Fábián László színes palettáról dolgozott, így bárki kedvére, szellemi egészségére és rekeszizmai karbantartására valót találhat a *Jég és korbácsban*. Megkockáztatnám a bárki alatt még a reálvilágon haladókat is: *„Mikor az Úr a jövőt programozta,/ s szájában haszonra/ fordult az ige,/ ott méretett ki a korszakok hossza,/ akkor zizegett fel/ az idő szíve./ Várván az első napfogyatkozásra,/ felpörgette/ az izzó glóriát,/ s a napra forduló kerék agyában/ elindította/ a memóriát.”*² Mozgaszuk meg kicsit mi is a memóriát! Egy pohár zamatos bor mellett...

(Írók Szakszervezete, Budapest, 2010)

¹ *Te magasba menekült haza* című vers

² *A Gikhon partjain* című vers

Badi Györgyi

Üzenet a magyar Gulágról

Kelemen Erzsébet: Itt ragadt lélek

Kelemen Erzsébet Debrecenben élő tanár, sokoldalú költő- és író, írt már novellákat, verseket, ifjúsági történelmi regényt, drámát, emberismeret- és etikankönyvet, monográfiát, és képverseiből többször rendeztek kiállítást.

Az idei ünnepi könyvhétre megjelenő kötete egy kegyetlen korszak visszhangja. A huszadik század sok traumája közül az 1950-es éveket is megjeleníti, s eszközül a pszichothriller műfaját választotta az író. A könyv címe is különleges: *Itt ragadt lélek*, amit akkor szoktak mondani, ha a halott lelke nem tud eltávozni. Napjainkat és a huszadik század közepét úgy varázsolja elénk Kelemen Erzsébet, hogy valóságos és fiktív események követik egymást, s a képzeleti és valóságos elemek a valóságnak és fantáziának váltakozásával megdöbbentő lélektani hatást váltanak ki az olvasóból. A mű főszereplője egy lakásbiztosító cégnél dolgozó fiatal lány, Hegedüs Emília: őhozzá beszél az itt ragadt lélek. A lélek jelenlétét senki más nem érzékeli (ezért is tartják furcsának, sőt egyesek örülnek Emit a viselkedése miatt), mígnem belép egy ügyfél, aki nemcsak hallja, de társalogni is kezd a lélekkel: „Nézzé, én nem megyek máshoz! – ült le a férfi határozottan az asztalhoz. [...] – Azt mondta, hogy menj a másik asztalhoz! Akkor hát menj innen! – szólalt meg durván, keményen az asztal baljáról egy hang. – Nem magával beszélek, tehát kérem, ne szóljon bele! – intette le a férfi a legnagyobb természetességgel, de kissé ingerülten a láthatatlan tolakodót. [...] – Maga hallotta...?! – a döbbenettől a nő nem tudta folytatni a kérdését, csak a fejével oldalra intett.”

Olvasás közben Debrecen utcáin járunk. Szeretettel és büszkeséggel ad pontos leírást az író a város sokkal régebbi múltjáról, a kollégiumról, az egyetemről.

A magyar és a szovjet Gulágot megjárt lelket a bosszú értelmetlen vágya nem engedi eltávozni. Nagyon megrendítő, hogy a meghalt előd bűneit az itt ragadt lélek az utódon torolja meg: „nem tudtuk, hogy az itt ragadt lélek lánya az áldozat. [...] – De miért bánt a lány apja engem? – Aztán egész csendesen hozzátette: – Hiszen én nem tehetek erről!” Izgalmas párhuzam a könyvben az embertelen táborparancsnok unokájának és a táborba hurcolt rab unokájának a lélektani találkozása.

A könyv hiányt pótol: valós eseménye, amiről máig sokan nem tudnak, hogy 1950. június 23-án éjszaka a Dráva mellől egy 15 km-es sávból, majd a következő három évben az egész ország területéről 2500 családot hurcoltak el az Alföldre. Kényszermunkatáborokba zárták, lelkileg és fizikailag terror alatt tartották őket.

Az író hihetetlen érzékenységgel mutatja meg az olvasónak azokat az érzéseket, amelyek a múlt keserű emléke miatt nemcsak a túlélőkben, hanem a leszármazottakban is máig él. Megdöbbentő az a képessége, hogy hitelesen ír azokról az érzelmekről,

amelyeket az üldözöttek éreztek még a szabadulásuk után is. „Mert szégyellte magát. Nemcsak a család megpróbáltatása élt benne így, de mások cselekedetei miatt is. Mert értéket tagadtak meg a gonosztevők, s ez szegényre kényszeríti a megalázottat. Ő megtapasztalta, mit jelent a kollektív szegény. Viszont ennek a kollektív feloldására nem volt lehetőség. Elszigetelve, még mindig megrettenve élnek (akik, még élnek) a szélrózsa minden irányában az áldozatok. [...] Ebből a magányból minden elhurcolt részesül. Minden családtag, minden leszármazott. Áthidalhatatlan szakadék keletkezik az itt maradottak, az elhurcoltak szenvedéseiből soha nem részesülő személyek és a valamikor a munkatáborba száműzöttek között. S a részvét nem oldja fel ezt a távolságot.”

Az igaz barátság leheletfinom ábrázolása megindító. „A férfi állt és szótlánul nézte a két barátnőt: a síró és a vigasztalót. Ez ellen semmit nem tehet. [...] Hiszen ez egy rendkívüli erős barátság. S ettől szép.”

A regényben megjelenő képversek drámaisága felzaklató, az író a közel 10.000 ember tragédiáját három *Magyar Gulág* címet viselő vizuális költeményben képi valósággá formálja.

Magam is érintett vagyok: a tizenkét tábor egyikében voltam a családommal, és harminckilenc hónapig éltünk négy és fél négyzetméteren egy barakkban. Mélyen megérintett Kelemen Erzsébet könyve, hiszen olyan irodalmi feldolgozást még senki sem készített a velünk történt tragikus eseményekről, aki nem volt érintett. Mi is megörökítettük az emlékeinket visszaemlékezések formájában, tíz éve már beszélünk a velünk történekről, az emlékeink felelevenítése a hosszú hallgatás után fájdalmas sebeket szakított fel, de abban a reményben tettük, hogy ne fedje be a felejtés pora a velünk történeteket. Tudjuk, hogy az elhallgatás az emlékek halálát jelenti, és ez igaz a történelmi emlékezetre is. Ez a könyv más dimenzióba helyezi az eseményeket, s talán segít abban is, hogy a fiatalok végre olvassanak róla, és így bekerül majd a történet a közösségi emlékezetbe is. Valamilyen oknál fogva az iskolában nem kötelező tananyag, tanártól függ, hogy beszélnek-e róla, pedig 1956 sem érthető igazán a Rákosi-korszak sokoldalú ismerete nélkül.

A képvers sajátos irodalmi világ: a szöveg és a kép külön-külön is üzen. A Hortobágyon a kilenclyukú híd közelében felállított vasúti sínből készült kereszt jelenik meg a regényhős egyik művében: a „megalázott meggyötört nemzet / öt sebből vérző sebe / öt sebből vérzik az ország teste” tágabb értelmű gondolatokat fejez ki.

„drága nagypapa, soha nem láttam az arcodat!”, „a csontjaikkal bezsírozzuk a földet” *Magyar Gulág* (1) – aki ismeri a táborokat, annak egyértelmű a sorok jelentése.

Nagyon szeretem a töviskoszorús kép köré írt sorokat: az „istállóban születtem, mint Jézus / azon az éjjelen / vacogtam-fáztam: állatok lehelete nem melegített” *Magyar Gulág* (3) című versből.

Reményeim szerint, aki elolvassa ezt a könyvet, empátia és részvét ébred benne, és érintetté válik lélekben is.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2015.)

Péter Péter

Versparódiák

Kocsmadal

(Petőfi Sándor)

Mint a mágnes, vonz a kocsmá,
ha kell, ha nem, bemegyek,
s mintha sok-sok pénzem volna,
egy-két fröccsöt lenyelek.

Jöhet vodka, száraz veres,
szalonsör egy kriglivel,
s amit emberfia keres,
elmeleg Isten hírével.

Folyékonyá lesz a pénz itt —
bánja ló, kit érdekel!?
Ide még egy tele kriglit —
pénz azért van: menjen el!

De csak, hogyha szomjas vagyok,
akkor iszom, gyerekek;
s hogy én mindig szomjas vagyok,
arról már nem tehetek.

Ha meghalok, poharamat
a mennyben újra töltik —
onnan iszom le magamat
majd én a sárga földig.

Imádom a vak katonákat

(Szép Ernő)

Imádom a vak katonákat,
kiket Istenke megteremtett,
mert mind, mind fehér lovat kapnak —
a vak magyar vak lóra termett.

Jaj, de nagyon irigylem őket,
mert szép nagy fehér puskát kapnak,
amihez az angyalkák még egy
nagy marék vaktöltényt is adnak!

Vigyázz! Óvjon tőlem Isten!*(Karafiáth Orsolya)*

Törvény a jaj is — szétkócolt zománc.
Okos fejed most milyen együgyű!
Vigyázz! — lehull a vakolat rólam;
őszi oltalmam megnyüvi a nyű.

Na jó, hát kártyán nyertem szerelmed.
Ne felejtsd el — vagy marjon szét a mész!
Védjen Isten ott a stúdióban —
ahova küldlek, mindig odamész...

Tündérméreg ebem vagy — én a gazdi.
Őszülés történt. Kell a hely nekem.
Lopott gonoszság habzik csak, persze,
akárcsak söröm, a Heineken — — —

Persze, kizárlak, csakhogy magamra
hagyj néha, s ne tudd: ürül a krigli.
Ha tudsz, akkor menj, duplán csocsózzál,
és ne várd ki, hogy rozsdul a rigli!

Egy lény vagyok, ötvenkét kilós.
Tudd meg: még hatvan kilót leadok —
és ha nem csal meg tudatalattim,
akkor már mínusz nyolc kiló vagyok!

Kánikula az udvaron**Vers kisiskolásnak***(Kányádi Sándor)*

Itt van a nyár, meleg is van —
izzad is a Palya;
hogyha jobban megnézed, hát
fején van a haja.

Az udvaron áll a nyárfa,
alatta a tehén,
és a tehén mellett pedig
az izzadó legény.

Ne félj, Palya, ne félj semmit,
majd megjön a hideg!
Én is írtam lám egy verset —
csak nem tudom, minek!

Árpás Károly

Egy izgalmas nap

1959. 07. 31.

Július utolsó péntekje volt. Megint ott töltöttem az időt a kiskőrösi nagyszüleimnél, mert június huszonegyedikén megszületett a kisöcsém Jánoshalmán, és édesanyám ragaszkodott a múlt tapasztalatához.

Különböen korábban is itt éltem, de azért is lehetett jó kapcsolatom a nagyszüleimmel, mert kilenc hónaposként már beszélni tudtam, ám nem voltam veszedelmes, hiszen csak háromévesként tanultam meg járni. Nem kellett félni, hogy történne velem valami.

Ezen a délután a konyhában az ajtó melletti sarokban egy sámclin ülve hallgattam a dobozos hangszórón a Kossuth rádiót. Ugyanis volt megemlékezés Petőfi Sándor százöt éves eltűnéséről, haláláról.

Breinik Magdolna dédnagyanyám ott ült a konyha sarkában a szekrény és a lavór melletti kihajtható faszéken, és ő is hallgatta a rádiót.

– Karcsika! Értetted, amit hallottál?

– Igen, Magdi néni.

– Karcsika! Gyere velem, mutatok neked valamit.

A műsor vége után fölvettem a szandálomat. Ő meg magára terített egy kendőt. Kimentünk a konyhából. A gangon dolgoztak a kötelesek. A nagyanyám kerékhajtó volt, a nagyapám meg madzagot font sétálva a gangon.

Az öregasszony szólt a fiának:

– Petár! Sétálunk egyet a dédunokámmal.

– Szerencsés eseményt, édesanya! – felelte a nagyapám.

A Rákóczi utcán elmentünk a térig a katolikus templom mellett, kézen fogva. Óvatosan átmentünk az országúton, majd a tanácsházával szemközti oldalon elmentünk egy nádtetős házig. A vert földből készült ház fala be volt vakolva, tapasztva. A padlás deszkákkal volt zárva. Az ablakokat takarta a zsalugáter. A bejárati ajtó be volt zárva. Nem mehettünk be, pedig a falon ott volt egy koszorú.

Az öregasszony mesélni kezdett.

– Karcsika! Ez a ház 1821-től 1859-ig Makovinyi Márton borbélymester tulajdona volt, tőle bérelte Petőfi édesapja. Ebben a házban született, valószínű, hogy az utcai szobában. De 1824-ben elköltöztek Kiskunfélegyházára. A házat 1859-ben örökölte a borbély lánya, Makovinyi Klára. 1863-ban apósomnak, Martinovics Györgynek a testvére, Martinovics Pál kötélfonó mester és neje, Varga Teréz lett a tulajdonos. Bár nekem nem mondták el, hogy hogyan és miért vették meg, de az udvar olyan tágas volt, hogy lehetett ott dolgozni. Ettől a házaspártól vette meg

a házat 1878. május huszonegyedikén az Írók és Művészek Társasága nyolcszáz forintért, Jókai Mór volt az ügyintéző. A ház csak 1880. június nyolcadikán került a társaság tulajdonába. 1880. október tizenhetedikén volt az ünnepség. Ekkor már tizennégy éves koromban itt voltam Bajáról látogatóban Kiskőrösön – az iskolánk küldöttségével.

Mivel nem mehettünk be, ezért elindultunk a tér közepe felé.

– Karc­sika! Nézd csak! Itt volt a méz­árszék, ahol Petrovics István dolgozott! De csak az alapokat láthatod. Ott távol van egy forráskút.

Kongott a harang tizet. Ezek szerint már hat óra volt. A nap eltűnődött a háztetők mögött.

– Karc­sika! Abban az evangélikus templomban keresztelték Petőfit – mutatott a toronyra dédnagyanyám.

– A dajkája meg az evangélikus temetőben van eltemetve.

Beborult az ég.

– Karc­sika! Nem megyünk el oda.

Mivel látszott egy villámcsík, ezért elindultunk haza.

Amikor megérkeztünk, akkorra már vége volt a munkának.

A konyhában vacsorázni készült a család. Az asztal körül ott ültek: a kilencvenhárom éves dédnagyanyám, vele szemben a hatvanegy éves nagyapám. Az egyik oldalon a huszonkilenc éves Petár és a huszonöt éves Gyurka, a két fiuk, aki meg­jött. A másik oldalon a huszonhét éves Juliska lányuk, aki szintén hazaérkezett, és az ötvenegy éves nagyanyám. Én meg egy sámlin ültem egy hokedli előtt – arra terítettek.

A nagyanyám kelkáposzta-főzeléket tett lábosban az asztal közepére, a nagyapám kenyereket szelt. Először imádkoztunk, majd jó étvágyat kívántunk. A vacsora után mindenki ihatott vizet vagy szódát. Odakint dörgött az ég. Én meg kaptam a nagypapától egy kockacukrot – a tűzhely melletti szekrényből vette ki a barna papírzacskót.

A vacsora után a három gyerekük átment a ház hátsó szobájába.

Engem a konyhában lavórban megmosdatott a nagyanyám, aztán be kellett mennem az utcai szobába. Felkapcsolták a villanyt, ezen kívül hallottam, hogy még szól a rádió. A gang ablaka melletti díványon meg volt ágyazva, fölvettem a pizsamámat. Aztán lefeküdtem, és magamra terítettem a pokrócot.

Bejött a dédnagyanyám, és a nyitott szekrényajtó mögött fölvette a hálóingét. Majd kibontotta a kontyát és megfésülte a haját. Szinte a csípőjéig ért. Utána befeküdt az ágyba, amely olyan nagy, pontosabban kettős volt, mint a szüleimé.

Bejött a nagyanyám is, ő is hálóinget vett fel a szekrényajtó mögött. Ám nem fésülködött, mert rövidre vágott haja volt. Majd befeküdt az ágyba az anyósa mellé.

Benyitott a nagyapám pizsamában.

– Karcsika imádkoztál?

– Hogyne, nagypapa. Jó éjszakát kívánok!

A férfi megcsókolta az édesanyjának a kezét, a feleségének megpuszilta a homlokát.

– Jó éjszakát, szép álmokat!

Amikor kiment, lekapcsolta a villanyt, majd a konyhában a rádiót is.

A sötétben megszólaltam.

– Jó éjszakát kívánok! A nagypapa hol alszik?

A nagyanyám válaszolt:

– Az oroszok iskolai kórházából vásárolt egy vaságyat, és az ott van a konyhában a tűzhely előtt. Aludjál!

Becsuktam a szemem, és közben irigykedve gondoltam a jánoshalmi hatalmas Schwarz-házra, ahol a szüleim éltek, miután elköltöztek a Peták-házból. De ott is csak ritkán voltam, mert hároméves koromig sok időt töltöttem itt Kiskőrösön.

Odakint döngetve az ablakot zuhogott az eső.

Rideg István

Díszkiadásban a Barbaricum mindenesének művei

Körmendi Lajos összes művei I–II.

Körmendi Lajos 2004-ben, nem sokkal a halála előtt megkérte a házi orvosát, dr. Horváth Józsefet, hogy majd a Barbaricum Könyvműhelyben adják ki a hátrahagyott műveit. Mivel a könyvműhely vezetősége megígérte, hogy megjelenteti a Körmendi Lajosról írott monográfiám, ezért cserében így vállaltam fel én *Körmendi Lajos összes művei I., II. és III.* kötetének megszerkesztését és lektorálását. Reményeim szerint 2013 és 2014 után az idén megjelenik majd a III. kötet is. Ebben a III. kötetben, sajnos, idő-, hely- és pénzhiány miatt (a cikkek kigyűjtögetése, legépeltetése idő-, hely- és pénzigényes) sok-sok Körmendi-írásról le kellett mondanom. Nem kerülhettek be ide Körmendi a *Szolnok Megyei Néplap*ba, az *Új Néplap*ba, a *Karcagi Hírmondó*ba, a *Kunhalomba*, a *Jászkun Króniká*ba, a *Szabad Föld*be, a *Hitel*be és még jó néhány helyre írt cikkei, riportjai. Kivételt tettem a *Metró*ba írt kisesszéinek értékvédő, bölcs ciklusával: *Zuhanó repülön* címmel az zárja a III. kötet válogatását. Az első és második kötetbe kilenc illetve tíz könyvet építettem be, a harmadikban öt könyv lesz, őket követi a *Válogatott művek innen-onnan* és a *Zuhanó repülön*. A kötetekbe szedett írások nem a megjelenésük, hanem lehetőség szerint a keletkezésük idejében követik egymást. Éppen úgy, mint a trilógiaméretű monográfiám feldolgozásaiban. Így könnyen egymás mellé tehető a két sorozat, könnyen nyomon kísérhető a művész „fejlődése”.

Körmendi mindjárt az első verseskönyvében egyéni tájegységet határoz meg, és azt Barbaricumnak nevezi. A *Barbaricum* (1979) című ódában ez az egyéni táj nagyházát jelent: Kelet-Közép-Európát, benne a magyar–kun világot. Az egyéni tájegység nagykunsági-karcagi kishazája az óda ikerpárjában jelenik meg, ez a *Mifelénk* (1981) mágikus realista füzér. Majd a *Művészt Pista huszonegye* (1978) című elbeszélése, valamint a *Nyers hús* (1979) című kisregénye a kocskori (karcagi) városszéli Barbaricum-Magyarország felfedezése lesz.

A Mándoky Kongur István gyűjtötte gyermekkiszámoló mintájára, tehát kun hagyomány alapján készül a *Kiszámolás* (1977) című hazafias vers. A magát kunnak valló Körmendi megéneкли a példaképeit, a garabonciás Csokonait (*Rögtönzések Csokonaihoz*, 1976), a táltos Szűcs Sándor néprajztudóst (*Időért viaskodó*, 1977), továbbá a fiatal karcagi barátait is, akikkel egy új, modern polgári szemlélet kialakításán fáradozott Karcagon. A *Végrendeletféle* (1979) *Szabó Mihály faze-*

kashoz írt vers: szapphói strófában. Ebben az elégiába hajló epigrammában vagy elégikus ódában vagy dalban a fazekasságot dicséri az anyaggá változás misztériumában. A versmondók felfedezésére váró *Tojás-univerzum* (1979) versciklusa a költészet szabadságjogait, lehetőségeit vizsgálja újszerűen, egy végtelenül egyszerű plasztikai formához, a tojáshoz, mint eszközhöz kötve. Ennek egyik darabja, a *Györfi Sándor szobrásznak ajánlott Egy álombeli tér plasztikai* (1979). Ez egy a modern himnusz, amelyben Körmendi reneszánsz alkatnak mutatja be a barátját. De Körmendi a *Kun miatyánk avagy évődő torzkép M. K. I.-ról* (1981) című kedves versében, amely egyszerre jellemkép és helyzetdal és karikatúra, elsőprő erővel, hiperbolikus túlzásokkal bontakoztatja ki az elhivatott turkológus Mándoky szilaj egyéniségét.

Körmendi hírhedt riportsorozata a *Boldog emberek* (1980, 1984, 1985). Körmendit az érdekli, hogy az ember álmaiból mi marad meg az élethez való idomulás során: hogy a magas égbolt mennyire lent van. Ebben is megszólalnak a kunok. A *pusztai gyerek hőse* Nagy Balázs kunmadarasi gulyás. Az *Öreg fa, hazai földben* szintén Szabó Mihályról szól. Ő itt az író szócsöve. Ez a „kunsági magyar” szinte felmondja mindazt, amit Györfy István és a népi írók értéknek tartanak, amit a Veres Péter-i „népben, nemzetben” való, illetve a Szabó Pál-i „ahogy lehet, minden időben úgy, ahogy lehet” gondolkodásból a fazekas a maga gyakorlatában és életvitelében megvalósított.

Körmendi az 1968. 08. 22-étől 1999. 04. 14-éig írt *Dátumversekben* új, intim műfajt teremt. Ezek között is van, nem is egy, nagykunsági vonatkozás: 1979. 05. 26. (*A kunmadarasi támaszpont mellett elhaladva*)/ *Szegény hazám, / Barbaricum, / hadseregek/ segge alatt/ meglapulunk/ - fűben a gyík-,/ élni talán/ nem lehet itt, / ámde muszáj*, 1995. 10. 06. (*A Kun emlékhely avatásakor*)/ *Megváltkozás? / Ne csak a Kunságot! / Az országot!*

A *gyökeres állat* (1992) kötet híres ciklusa a *Ló a mecsetben* (1982). Ez a hazát találás nagyverse tartalmában realista, formájában eklektikus, szintetizáló poéma, lírai napló. Jellegzetesen körmendis, vagyis egyszerre nyers és érzékeny, a költő szavaival élve, ez „egy indulatos, barbár könyv.”

A *Kurgán* (1997) lírai bedekker Körmendi rokonlátogató öskereséseit gyűjti össze. Körmendi úgy megy Keletre – 1985-ben Kazakisztánba, 1998-ban Tatársztánba, 1990-ben Mongóliába és Kínába –, hogy rokonokra leljen. A rokonságot – méltó utódként – nemcsak a vérrokonságra érti, hanem a szellemi, érzelmi rokonságra is kiterjeszti. Van két kiemelkedő mongóliai verse, amelyben négy motívum is erősíti egymást. Az *Ősök* (1990) és *A puszta* (1990) az öskeresés, a puszta, az otthon és a kun kultikus növény, az öröm motívumát szerepelteti együtt.

A *Vad játékok* (1994) kötet a kunsági régióban látottakról, hallottakról szól hol

ironikusan, hol tárgyilagosan, hol üde hangon. Üde hangú a *Vakáció* című egyetlen Körmendi-hangjáték.

A *Telefax a Megváltónak avagy IV. Louis Bejgliumban* (1990–1995) pedagógiai napló- és tézisregény: azt bizonyítja, hogy a gyermekszeretet gyógyító erőforrás. A regénybe Körmendi belecsempészi a lokálpatrióta megnyilvánulást is, hiszen a karcagi haza egy részének a szeretetét is magától értetődően, tanítani kell.

A *Körmendi Lajos összes művei II.* kötete versfordításokkal kezdődik. Franco Fresi olasz–szárd költő *A víz és a földek dalai* (1996) című kötetével indít Körmendi egyszemélyes kiadója. A kötet 45 verséből Bistey András nyersfordítása alapján Körmendi 39 verset ültet át magyarra.

A *puszta fiai /Kazak költők versei Körmendi Lajos fordításában* (1996) magába foglalja Körmendi utószavát is (*Kalandozás a kazak irodalom történetében*). Körmendi tökéletesen érzi és érti a kazak–kun szellemi rokonságot.

Körmendi nagyon erős kötete a műfajcímet viselő *Magánkrónikák* (1996). Körmendi tehetsége a rövid prózában is megnyilvánul. Nyelvének színességét, változatos formakincsét itt is megcsodálhatjuk. A műfajcím a kisember életmozzanataira utal. Ezek a krónikák életszinopszisok vagy metszetnovellák. A pillanatfelvételeket a nyers természetesség, a groteszk és ironikus, pengeéles vonások, illetve a líraiság jellemzik. Az egészen kitűnő újságírói munka termékei ezek. A *Vallomásban* (1989) például a feszültség a hatalom embere és a nép képviselője, a jellegzetesen kun testi alkatú és kun észjárású paraszt között villódzik, és nem a nyomozó „elvtárs” sikeréről szól, hanem a „ravasz paraszt” ítékezéséről.

Az *Öt perc az élet* (1997) megtöretésünk és szétszóródásunk 20 századáról szóló elbeszéléseket tartalmaz. E kötet leghosszabb, de legmegrázóbb, legkidolgozottabb története *A bozgor* című elbeszélés. A cím onnan ered, hogy vannak románok, akik bozgoroknak, azaz hazátlanoknak (hazátlan bitangoknak) nevezik, illetve tartják Erdélyben a magyarokat, a székelyeket.

A *Robinson az árokparton* (1999) a szociális érzékenység könyve. Irodalmi riportokat tartalmaz, amelyek kétpólusú világot tárnak fel, hogy okuljunk annak riasztó vonásain, továbbá az otthont nyújtó szülőföld arkhimédészi pontján, Karcagon. Az egyik riport Karcag város apoteózisa: ez az *Egy város arcai* (1999).

Az *én Karcagom avagy Bod László festőművész világlátásai és hazatalálásai* (1999) hűségkönyv. Két, egybeszótt monológot olvashatunk itt. Karcagtól Karcagig szövik a szöttest a kérdező író és a felelő festő.

Ötemiszuli Szalamat (2000) a kazak sors festője és grafikusa. Körmendi az ő alkotásait mutatja be sajátos tárlatvezetéssel, közérthető, ismeretterjesztő magaslalon.

A *Képek árnyéka vagy T. S. festőnyűvész, aga, bég, bej, pasa, alkoholtábori hangadó és képmutogató mester tsudálatos világához egy-egy tsámpás lábjegyzet* (2001)

Torok Sándorral közösen készített könyv. A költő mindvégig bizalmas-familiáris versei a képek mögé látnak, és felfedik a festő pályáját.

Az együttleges szellem (2002) a leghazafiasabb karcagi könyv. Jelentősége Bellon Tibor *Nagykunság* (1979) című könyvével vetekszik. Csúcsteljesítménye a *Kun-sági mikrokozmosz* (1999). Ez Körmendi legszebb esszéje. Gombos Imre elragadó elbeszélő költeményéről, a kis puli verses meséjéről, az *Éjjél Vitézzről* (1958) szól, emelkedett, művészi nyelven.

A kutyafa (2003) jórészt Körmendi halállal vívódó líráját tartalmazza, Torokrajzokkal díszítve.

A Körmendi Lajos összes művei III. kötete a kumuk költő, Mahammat Badrutdin *Az örökké való tekintet* (2003) című verseskötetével nyit, amelyet Körmendi fordított magyarra. Körmendi úgy véli, hogy a nagykun öntudatot nemcsak a helybeli történetekkel, hanem a keleti kazak, tatár, kumuk rokonsággal is lehet és kell is erősíteni.

A táltos kincse (2004) Körmendi monda-, mese-, történetgyűjteménye. Körmendi mítoszteremtő szándéka a török világ három költőiesített mondájából is kitetszik. Ezek a *Bengecseg* (2001), a *Mákos Balázs* (2001) és az *Apavára* (2001). Körmendi ezekben a mai kun emberekhez, gyerekekhez szólóan ír modern, jó stílusú és hasznos, a helyi közösségekhez kapcsolódó elbeszéléseket.

A Körmendi és Sarusi szabadcsapat (K. Lajos S. Mihályról, S. Mihály K. Lajosról) (2006) a két író kedves, lelkes, játékos, őszinte barátkozását mutatja be.

Az Édes otthon (2007) a *Találkoztam egy emberrel* sorozatot fonja össze sajátos, Sarusi Mihály szándékai szerinti „mozaikregénnyé”. Pillanatfelvételek, vázlatok, rajzok, karcolatok ezek az apró színesek, kétpercesek.

A kilenc kínzás földjén (2009) Körmendi útirajzai. Eleven, friss világlátást mutatnak fel.

A Válogatott művek innen-onnan között olvashatunk recenziót Serfőző Simonról, Buda Ferencről, művészet-szociológiai mágikus realista elbeszélést (*Egy nyugtalan lélek*) Örsi Imre karcagi naiv szobrászról. Olvashatjuk *Az Y. Diákszínház esete a Rómeóval* (2000) című, országos, szenzációs sikerű paródiát. Olvashatunk interjút Kiss Tamással, karcolatokat, verseket, paródiákat költőkről. Olvashatjuk Körmendi 11 haikuját is.

Az értékszavak korában olvasásra ajánlom, és karcagi, megyei, sőt: országos védettségre javaslom a József Attila-díjas (1995), Arany János-díjas (2004) Körmendi Lajos életművét.

(*Barbaricum Könyvműhely. Karcag, 2013. 540 p., 2014. 628 p.*)

Oláh András

Ami mögötte van

Bakacsi Ernő: A lélek lázadása

Bakacsi Ernő történeteket ír. Hál' Istennek – mondhatnánk, hiszen a manapság divatos posztmodern próza lassan elszoktat bennünket az olvasmányos irodalomtól. Bakacsi Ernő azonban a XX. századi realiztikus prózán nevelkedett, ő maga ízig-vérig mesélő alkat, és azt gondolom, napjainkban is szükség van erre a hagyományos értelemben vett elbeszélő modorra.

Másfél évtizeddel ezelőtt jelentkezett első írásaival. Ír regényeket, elbeszéléseket, próbálkozott drámával is. Legújabb kötete (*A lélek lázadása*) rövidprózai alkotásainak gyűjteménye. Témáit – a hogy tette ezt korábbi könyveiben is – a köznapokból meríti. A való életből. Hősei is köznapos személyek. Valójában nem is a hagyományos értelemben vett hősök ők, sokkal inkább közeli ismerőseink, mindennapjainkban velünk élő, közülünk kikerülő egyszerű emberek, akik a történelem játéka folytán szereplői, megelői a fölvázolt eseményeknek. Nem kivételes személyiségek ők, nem különlegesek: egyszerű, tiszta gondolkodású emberek. Láthatóan közöttük érzi jól magát a szerző.

A kötet egyik legfontosabb jellemzője a sokféleség. Ez lemérhető a témaválasztásban, az események tér- és időbeli elhelyezkedésében a szereplők életkorában, társadalmi pozíciójában.

A bemutatott események a mindennapokról szólnak ugyan, de mögöttük mindig ott rejtőzik a történelmi háttér, az adott kor viszonyaitól, egyénre és világegészre gyakorolt hatásával.

A színházi büfét üzemeltető idős asszony (*Teri*) történetén keresztül például nem csupán a függönyök mögötti zárt világba nyerünk bepillantást, de képet kapunk a főváros ostromáról, a pesti zsidóság deportálásáról, és a háború utáni évek sajátos hangulatáról.

Vannak elbeszélések, amelyek csak egy-egy hangulatot villantanak fel. Ilyen nosztalgikus alapú darab az öreg tanyán gyermekkorának emlékeit kereső idős férfi esete, vagy a gimnáziumba járó tanyasi gyerek egy napját – és az ötvenes évek hangulatát – felidéző történet (*Az öreg tanya, Egy téli reggel*).

A kötet talán legdrámaibb darabja (*A tiszai ember*) pedig egy idős férfi sorsán keresztül mutat rá napjaink elembertelenedő valóságára, a családi kötelek fellazulásából és a társadalmi morál válságából eredő problémára: az elmagányosodásra. Az idős férfi – miután elhatározza, hogy feladja szabadságát, és öregotthonba vonul, hogy ne legyen terhére gyermekeinek – még egyszer, utoljára végigvez a szeretett folyószakaszon. A búcsú során megelevenedő emlékek ragyogóan erősítik fel a folyó biztosította szabadságot, és vele ellentétben az öregotthon zárt világát.

A moralizálás, az adott kor erkölcsi válságának „tetten érése” bemutatása más elbeszélésekben is erőteljesen jelen van. A *Favágás* katonaszereplőinek esete az 50-es évek keményebb világába vezet vissza, ahol is a parancs szerint a katonáknak a tisztjeik számára kell fát lopniuk az erdőben. Erre a kisstílusú esetre kontráz a napjaink bankvilágának korrupciós üzelmeit kendőzetlen őszinteséggel elénk táró *A bankár* című novella. A kor változik, a szereplők és a módszerek is. Csak az erkölcstelenség marad változatlan.

Az emberi kapcsolatok alakulásának bemutatása is fontos eleme Bakacsi Ernő munkásságának. Az eddig említett történetek is mind érintették az emberek egymáshoz való viszonyát. Megjelent ezekben az alá-fölrendeltségből, a pozícióból adódó konfliktus éppúgy, mint a családon belüli kötelek lazulásából, az érzelmek kihűléséből, megváltozásából, a kapcsolatok kiüresedéséből adódó válsághelyzet. Van azonban három olyan történet a kötetben, amelyben az eddigieknél is erőteljesebben jelentkezik – mintegy az alkotás központi gondolatává erősödik – a szereplők közötti viszony.

A kötet címadó darabjának (*A lélek lázadása*) festőművész hőse – miután hajba kap a feleségével – bizonyítja, hogy érzelmek nélkül nincs művészet, nincs ihlet, nincs alkotás. S ez az érzelem akár negatív irányú is lehet.

A „*Búcsú nélkül*” című darab egy barát halálának állít emléket, aki visszavonulásával, magába fordulásával gyakorlatilag kirekeszti társait életének utolsó napjaiból.

Ugyancsak a halál közelsége szolgáltat muníciót „*A titok*” 80 éves szereplőjének, aki az előbbi történet szereplőjével ellentétben épp most, a halál közelségét megérezve tart önvizsgálatot, és tesz gyónásszerű vallomást gyermekének – fellebbentve előtte minden fátylat, beszélve igazi (eltitkolt) apjáról, és beszámolva saját életének becstelen fordulatairól is (pl. hogy rendőrségi besúgó volt a Rákosi-korszakban).

A kötet záró története (egy I. világháborúban hősi halált halt katona naplója) ismét a történelmi múltba kalauzolja az olvasót, de úgy, ahogyan azt az egyszerű emberek, a lövészárkok névtelenjei átélték.

Bakacsi Ernő – miként azt a kötet előszavában *Ködöböcz Gábor* is leszögezi – „*a fikcióba hajló, dokumentarista fogantatású próza jeles művelője*”, akinél „*...a valóság ismerete, a tények tisztelete és az igazság szeretete mindenek fölött áll*”.

Olvasmányos és morális szempontból is figyelmet érdemlő történeteket tár elénk a szerző, szembesítve az olvasót a hétköznapok szikár és nyomasztó valóságával. Ugyanakkor példát és utat is mutat.

A kötet utolsó fejezete Cs. *Varga István* irodalomtörténész Bakacsi Ernővel folytatott beszélgetésének ad helyet, amelyben a szerző vall önmagáról, gyermekkoráról, azokról az időkről, amelyek könyvének lapjairól is visszaköszönnek. Ezzel mintegy megerősítést nyernek azok a szuggesztív, szívbemarkoló történetek, amelyek Bakacsi Ernő tollából megszülettek.

(Hungrovox Kiadó, Budapest, 2014.)

Zsidó Ferenc

Töretlenül

Székely Ferenc: Harangszó a szélben

Tizenöt alkotóval – íróval, költővel, képzőművésszel vagy éppen a humán tudományok valamely ágazatának művelőivel – készített születésnapi beszélgetést Székely Ferenc, majd rendezte kötetbe *Harangszó a szélben** cím alá. Szép vállalkozás, szép gesztus: hisz nemegyszer azt látjuk, hogy a pályájuk végéhez közeledő, vagy legalábbis annak delén túl lévő szerzők (a meginterjúvolt személyek hetven-hetvenöt vagy nyolcvanévesek) gyakorta úgy érzik, a világ túl nagyot változott, elfordult tőlük, emiatt keserűség és elbizonytalanodás vehet erőt rajtuk. Ilyen helyzetben jól jön minden pozitív jelzés, például egy ilyen „ünneplő interjú” is. Egyébként – hogy az iménti teóriát máris cáfoljam – az itt megszólaltatott alkotók egyikén sem érezhető megfáradás, elbizonytalanodás, annál több lendület, tetterő, további alkotókedv.

Íme a névsor: Albert Ernő (néprajzkutató), Balla Zsófia (költő), Ana Blandiana (költő), Csire Gabriella (író), Éltető József (költő), Kedei Zoltán (festő), Kenéz Ferenc (költő), Komoróczy György (nyelvművelő), Lászlóffy Csaba (költő-író), Oláh István (költő), Pál-Antal Sándor (történész), Pethő László Árpád (költő), Pomogáts Béla (irodalomtörténész), Sándor János (fafaragó), Tófalvi Zoltán (történész-író). A listán végigtekintve láthatjuk, hogy a szépírók vannak túlsúlyban, de a kép színes. Az előszót jegyző Kántor Lajos így fogalmaz: „A megkérdezettek, nem annyira koruk, mint inkább foglalkozásuk, lakóhelyük szerint, különböző világokat képviselnek – alkotó emberek lévén, a saját világukat. Ez a saját világ azonban nem idegen a másiktól, mindenekelőtt azért nem, mert a magyar kultúra körén belül léteznek, teremtenek, kommunikálnak. De mindjárt hozzátennem, ebben a felvonulásban érdemi helye van a román költőnőnek, Ana Blandianának (...).”

Székely Ferenc gyakorlott újságíróként jól felkészülten kérdez, érezhető, hogy elmélyülten ismeri interjúalanyai sorsát, műveit. Bár vannak visszatérő, sematikus kérdések, ezek nem zavaróak, inkább áttekinthetőbbé és összevethetőbbé teszik az egyes életpályákat. Jellemzően életút-beszélgetések ezek, összegző, értékelő jellegűek. Többnyire a teljes pályáiv kirajzolódik: gyermekkori élmények, iskoláztatás, mesterek, szellemi központok, barátságok, művek, munkahelyek, alkotói hitvallások. Olykor döbbenetes részleteket olvashatunk – elég arra gondolnunk, hogy mindannyiuk pályáivében cezúraként van jelen a kommunista rezsim. Ennek ellenére a beszélgetések hangulata nem siránkozó. Székely Ferenc

tapintatosan, de megpróbálja kihozni az alkotókból pályájuk summáit: a pozitívumokat, megvalósításokat és a kudarccokat, frusztrációkat egyaránt. A megkérdezettek mindegyike nyitott, önelemző, már-már gyónásszerűen őszinte, letisztultan, higgadtan képes végigtekinteni az elmúltakon. Nincsenek vádak, csak józan következtetések. Jól mondják: ebben a korban már mindenki tudja, mit ér, és hol a helye, ez ad egyfajta nyugodtságot. Anélkül, hogy – helyszűke miatt – az egyes interjúkat külön méltatnám, vagy bármelyiket kiemelném, jólesően állapítható meg az optimizmus, az életkedv. Amint erre följebb is utaltam, a megkérdezettek többségének további tervei, elkészítendő munkái vannak, szó sincs az öregségből fakadó megfáradtságról, rezignációról. Inkább csak arról, hogy ami eddig volt, az kötelez a folytatásra.

Jó az, hogy megszületett ez a kötet, jó az, hogy Székely Ferenc újra fókuszba helyezte az „ezüstgeneráció” néhány prominens tagjának életművét. Olykor hajlamosak vagyunk arra gondolni, hogy újat, ergo nagyot csak fiatal művészekről várhatunk, és hetven fölött már „lefutott pályáról” beszélhetünk. A kötetben szereplő szerzők utóbbi években megjelent alkotásai rációznak erre, bizonyítva, hogy bizony az összegző művek gyakorta csak az életpálya végén születnek meg. Ezért hát a magam részéről a megszólaltatott szerzőknek további alkotóerőt kívánok, Székely Ferencnek pedig azt, hogy immár hagyományt teremtve a születésnap beszélgetésekéből, folytassa a sorozatot!

(Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2015.)

Nagy Andor József

Szecsó Károly: Némedi Lajos

(*Tudós tanárok – tanár tudósok*)

Eötvös Loránd szerint: „Tudományos az iskola, tudományos a tanítás ott, de csak is ott, ahol tudósok tanítanak.” Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum *Tudós tanárok – tanár tudósok* sorozata ezekre a pedagógusokra hívja fel a figyelmet. A sorozatban, hat kiváló egykori egri főiskolai tanár biográfiája jelent meg, amely országosan is egyedülálló, s valamennyi Szecsó Károly történész alapos munkája. A kötetek a megjelenés sorrendjében a következők: Szőkefalvi-Nagy Zoltán (2010), Somos Lajos (2012), Bakos József (2012), Udvarhelyi Kendoff Károly (2013), Chikán Zoltánné (2013), Némedi Lajos (2014).

Nehéz, de szép feladatot vállalt magára a szerző, amikor a kivételes képességű Némedi Lajos monográfiájának elkészítésére vállalkozott. Hál’ Istennek én még jól ismertem őt, és tanúsíthatom, hogy ez a kötet nemcsak pedagógusi kvalitásait, de emberi tartását is példaértékűen mutatja be. Lényeges, hogy a szerző elsődleges források alapján dolgozta fel Némedi Lajos életét és munkásságát. Írásához felhasználta az Eszterházy Károly Főiskola irattára, a Heves Megyei Levéltár iratanyagát és a család által rendelkezésére bocsátott dokumentumokat (önéletrajz, visszaemlékezés, rádióinterjú szövege stb.).

A könyv felépítése a következő: I. Életútja (A diák. A tanár. A közéleti ember. A debreceni polgár. A magánember. Búcsú Némedi Lajostól. Emléke.) II. Munkássága (A germanista. A komparatista. A magyar irodalomtörténet kutatója. Az ismeretterjesztő.) III. Felhasznált irodalom. IV. Szemelvények munkáiból. V. Bibliográfia (válogatás).

Némedi Lajos (Hajdúszovát, 1912. aug. 24. – Debrecen, 2006. aug. 6.) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az egri főiskola megszervezője, első igazgatója volt. Édesapja Hajdúszovát református iskolájának tanítója, ahonnan a család Gyulára költözött. Némedi itt végezte a középiskolát, és kitűnő eredménnyel tett érettségi vizsgát. Ezt követően apja Baltázár Dezső debreceni református püspökhöz fordult, hogy a tehetséges fiú a Református Kollégiumban ingyenes elhelyezést kapjon. Ennek feltétele az volt, hogy köteles beiratkozni a Tisza István Tudományegyetem német–francia szakára. Tanári diplomáját 1935-ben szerezte meg. Professzorai voltak németből Huss Richárd, franciából Hankiss János és a Református Tanárképzőben magyar irodalomból Zsigmond Ferenc. Doktori értekezésének címe *A némettség magyar szemmel*, amely 1935-ben jelent meg először magyarul a Német Tanszék kiadásában, majd később németül is, s nagy visszhangot váltott ki.

Egyetemi éve alatt került kezébe Németh László *Tanú* című folyóirata, amely felnyitotta szemét Európára. A jeles író rajongója lett, s az *Új Vetés* című folyóiratban írt néhány cikket róla. Németh Lászlón kívül hatott rá Szabó Dezső munkássága is, és szoros

kapcsolat fűzte Juhász Gézához, Gulyás Pálhoz. Amikor Németh László a debreceni Bocskay-kertben vett házat, idejének jó részét Debrecenben töltötte. Egy alkalommal felolvasta a Debreceni Kátét, melynek fő mondanivalóját az egyetemi hallgatók abban látták, ahogy Németh László megfogalmazta: „Barna, vörös és fekete népek gyűrűjében él itt Közép-Európában egy-egy csomó kis nép”, akiknek össze kellene fogniuk egy közép-európai gondolat jegyében.

Némédi a tanári diploma megszerzése után ösztöndíjjal két évet töltött a lipcsei egyetemen. Miután 1937-ben hazatért, előbb Debrecenben, az egyetem Német Tanszékén lett díjtalan tanársegéd, majd adjunktus, Huss Richárd mellett. 1939–1942 között az egyetem Tanárképző Intézetének gyakorlógimnáziumában tanított Jausz Béla igazgatása alatt kitűnő, az új pedagógiai törekvések szellemében működő tanárok társaságában.

Némédi Lajos kiemelkedő tehetségét bizonyította, hogy egyetemi érdemjegyei, illetve doktori értekezése kiváló minősítése alapján 1936-ban kormányzógyűrés doktorrá avatták. Felesége Dienes Éva, akivel 1939-ben kötöttek házasságot, 1938-ban szintén kormányzógyűrés doktor lett. Némédi 1943-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1942-től 1949-ig beosztott középiskolai tanár volt az egyetem Német Tanszékén. 1943-ban meghívták lektornak a bázeli egyetemre, melyről az 1957-es önéletrajzában így írt: „Az 1944/45. téli szemeszter tanrendjében ki is nyomtatták a nevem [...]. A németek azonban nem adtak átutazó vízumot és nem jutottam ki.”

Tudományos pályája ígéretesen indult. Alapvetően germanista ambíciói voltak, de nem tudott eltávolodni a magyar irodalomtól, a szellemi kapcsolatok és a párhuzamok bemutatásától. Óráin az újabb német irodalom kérdései éppen úgy szerepeltek, mint a közép- és ónémet szövegek olvastatása. A második világháború alatti katonai szolgálat, majd a hadifogság, megszakította az ígéretesen induló oktató és tudományos pályáját. A fogságból való hazatérése után a Német Tanszéken Pukánszky Béla professzor mellett dolgozott. Magántanári előadásokat tartott az újabb német irodalom köréből, különös tekintettel a magyar–német kulturális kapcsolatokra.

Némédi személye az Eszterházy Károly Főiskola életében különösen jelentős, mert ő indította el Egerben a képzést, alapozta meg a kiváló tanári gárdát. 1949-ben egy hibás döntés következtében a fővárosi Bölcsész Kar kivételével országosan megszüntették a nyugati nyelvek egyetemi oktatását, bezárták az idegen nyelvi tanszékek többségét. A német nyelv oktatását Debrecenben is megszüntették, így új szakasz indulhatott Némédi Lajos életében. 1948. szeptember 10-én *Ortutay Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízta azzal, hogy Debrecenben szervezzen szovjet mintára egy állami pedagógiai főiskolát. Egy év múlva az intézmény Egerbe került, a Liceumba, melyet ő tizenhárom éven át igazgatott.

Szecskó Károly tanár úr az egriek számára oly fontos és sokak által nem ismert tényt ír le, amelyet jelentőségéhez mérten szó szerint közlünk: „1945 után, a nyolcosztályos általános iskolák megszületésekor, országos probléma volt az általános isko-

lai tanárképzés elindítása. Ennek első lépése 1947-től a szegedi, a pécsi, a budapesti, majd a debreceni pedagógiai főiskolák létrehozása. Egerben már 1942-től négy évfolyamos, érettségít adó, líceumra alapozott kétéves tanítóképző akadémiákat kívántak felállítani, erre azonban a tanítóhiány, illetve a világháború miatt nem kerülhetett sor. 1948. február elején Czapik Gyula egri érsek hozzákezdett egy katolikus nevelőképző főiskola megszervezéséhez. Erre azonban a gyorsuló történelmi változások miatt nem kerülhetett sor. Az elvetélt terveket követően indult 1948-ban Debrecenben az Állami Pedagógiai Főiskola megszervezésére. Az új intézménynek önálló épülete nem lévén, az egyetem alagsorában kezdte meg működését, amely azonban nem volt alkalmas a főiskola céljaira.

Ezért 1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium úgy döntött, hogy a főiskolát Debrecenből Egerbe kell költöztetni a Líceum épületébe, ahol az államosításig működött az Egri Érsei Római Katolikus Jogakadémia, az Egri Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskola, az Egri Római Katolikus Tanítóképző és Gyakorlóiskolája, az Egri Érseki Könyvtár és Múzeum, valamint a Líceum kápolnája. A főiskolát azonban nem csak a fentiek miatt költöztették Debrecenből Egerbe, hanem azért is, mert érseki székhelyként a 'klerikális reakció egyik fészke' tekintették. Ebből a szempontból fontos, hogy Némedi református vallású volt. Az újonnan kinevezett igazgatónak olyan döntéseket is kellett hoznia, amelyeket nem lehet függetlenül értékelni az akkori politikai körülményektől, s ezek egy részét természetesen ma már lehet vitatni is."

Némedi 1949. szeptember elején terjesztette fel javaslatát a leendő tanári karra, de a minisztérium szeptember 27-én válaszolt, s ezután került sor a többségében magasan képzett, szakmai gyakorlattal rendelkező pedagógus felkérésére. Némedi Lajos az intézmény vezetőjeként tevékenyen részt vett a tantervek kialakításában, s felelőse volt a hároméves főiskola megtervezésének. Az igazgatói feladatokon kívül részt vett az oktatómunkában is, magyar és világirodalmi órákat tartott, s három évig a Magyar Irodalmi Tanszékot is vezette. Az 1956 előtti években miniszteri engedéllyel oktatta a marxizmus-leninizmus egyes tárgyait is.

Egerben, megfelelő könyvtár hiányában, nem volt lehetősége a német irodalommal való foglalkozásra, ezért kutatási területe a hazai felvilágosodás kiemelkedő képviselői lettek. Foglalkozott Bessenyei György és Kármán József munkásságával is, az utóbbi felkeltette a Szépirodalmi Kiadó figyelmét. Megbízták, hogy a Magyar Klasszikusok sorozat részére feleségével, Dienes Évával a szintén kitűnő irodalomtörténésszel és tankönyvíróval együtt készítse el Kármán József válogatott munkáinak gyűjteményét, bevezetővel ellátva.

Miután 1957-től a debreceni egyetemen ismét létrehozták a Német Tanszékot, öt éven keresztül Egerből járt át a Germanisztikai Intézetbe, amelynek a német részlegét vezette. Rá várt Benigny Gyula professzor mellett a Német Tanszék újjászervezése, profiljának kialakítása s az oktatói utánpótlás biztosítása. Ezt követően visszatérhetett a német irodalom oktatásához, kutatásához. Szakmai és pedagógiai felkészültsége le-

hetővé tette, hogy korszakokat átölelő egyetemi jegyzeteket és tankönyveket írjon (*A német klasszika. Goethe és Schiller. 1967; A német irodalom a XVII–XVIII. században. 1968.*)

Oktatói és tudományos munkáján kívül új vezetői feladatokat is el kellett látnia. 1964-től a Német Tanszék vezetője, 1963–1965 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatási rektorhelyettese volt. 1962-ben egyetemi docenssé, 1968-ban pedig egyetemi tanárrá nevezték ki. 1974–1976 között átmenetileg az Angol Tanszékot is vezette. Folyamatosan részt vett a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájában, és hosszú évekig igazgatta a megújult Debreceni Nyári Egyetemet.

Az egyetemre való visszakerülése tudományos tevékenységében nem okozott újabb váltást. Miután 1965-ben kandidátusi fokozatot szerzett, melynek címe a *Magyar művelődéspolitikai 1772-től 1791-ig*. A 18. századi német irodalomról 1980-ban német nyelven írt monográfiájával megszerezte a tudományok doktora címet. Az évtizedek során több könyve, mintegy száz tanulmánya jelent meg magyar, német, francia, angol és lengyel nyelven.

Diákkorában világjáró cserkészként bejárta Nyugat-Európa több országát. Külföldi kapcsolatai elsősorban keletnémet kutatókkal épültek ki. Alapító szerkesztője volt a *Német Filológiai Tanulmányok* című évkönyvnek (1965), amelyet nyugdíjba vonulásáig 1983-ig szerkesztett. 1998-ban jelent meg Debrecenben: *Emlékek, adatok és gondolatok – A debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről 1927–1987.* című könyve.

2002-ben a Germanisztikai Intézetben ünnepelték meg 90. születésnapját. A sors nagy ajándéka volt, hogy feleségében olyan társra talált, aki munkájában is támogatta. Dénes fia szociológus lett, Eszter lánya pedig germanista. Megadatott neki, hogy láthassa, tudományos pályájuk felfelé ívelését és unokái sikeres pályakezdését.

Némédi professzor oktató és tudományos munkáját elismerték: Felsőoktatás Kiváló Dolgozója, Népköztársasági Érdemrend, Szakszervezeti Munkáért. Nyugdíjba vonulásakor Apáczai Csere János díjat kapott, 1986-ban pedig egyeteme Pro Universitate díjban részesítette.

A *Debreceni Disputa* című kiadvány 2006. évi 9. számában tökéletesen összefoglalja Némédi Lajos személyének, munkásságának lényegét: „Életművének meghatározó, központi része a germanisztika. A debreceni egyetem tanáraként a német szakosok nemzedékeit oktatta. Némédi Lajos egyszerre volt a felvilágosodás eszméit magáévá tevő világpolgár és Debrecen szerető lokálpatrióta, elhivatott pedagógus és kutató irodalmár, demokratikus szellemű vezető és méltóságát megőrző, nyitottságában is magányos ember. Kollégái és hallgatói egymás között mindig mint professzor urat emlegették, akinek franciás és németes műveltségét, szellemességét, s idős korában is megcsillanó iróniáját, könnyed humorát mindannyian csodálták.”

(Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2014.)

Simai Mihály

Valóságfölötti realitás

Bene Zoltán: Kurta élet

Fiatalsága ellenére Bene Zoltán már nem ígéretes tehetség, sokkal több annál, hisz tucat könyvnyi ígéretet beváltott. Negyvenkét évesen bizonyította, hogy sikeres folytatója a gazdag szegedi szépprózai hagyományoknak, s továbbgazdagítója, megújítója is akar és tud lenni.

Stílusa könnyed, természetes, mai – és mégis, mintha Jókai meseszövé képzelete, Mikszáth csúfondárosan sziporkázó szelleme és Örkény abszurdításba játszó groteszk humora együtt szikrázna elbeszéléseiben, regényeiben – valami egészen sajátos, épp valótlanságában valós, valóság fölötti realitás illúzióját keltve az olvasóban.

Tematikája szerteágazó, mint egy óriásfa gyökérzete. Tulajdonképpen minden érdeklő azon a széles skálán, ami „az emberben csodálatostól” – „az emberben rettenetesen” terjed. Legmélyebbre mégis a nemzeti megismerés, a magyar történelmi – és a szegedi várostörténelmi – múlt talajába hatol (példa erre *Hollók gyomra* és *Farkascseresznye* című regényei mellett számos novellája, elbeszélése). Alább néhány ezzel kapcsolatos gondolatát idézem egy, Botz Domonkos által készített, a Libráriuson megjelent interjúból:

„Egyfelől mindig is a csetlő-botló, hibázó, esendő ember érdekelt; a nagyon romantikus, rendíthetetlen hősök kevésbé ragadnak meg. Sokkal inkább azok, akik fölülelmedve félelmeiken, legyőzve, meghaladva ilyen-olyan korlátaikat képesek önzetlen cselekvésekre, példamutató tettekre. Hiszem, hogy a történelmi kulisszák között ugyanaz az emberi lény mozog, mint egy jelenben játszódó történetben. Az, aki néhány ezer éve született, hasonló módon gondolkodott, ugyanazokkal az isteni adományokkal rendelkezett, mint a mai ember – legfeljebb a megfigyeléseiből másféle következtetéseket vont le. Nem hiszek abban, hogy a történelem töretlen fejlődési folyamat lenne, a történelem inkább magántörténetek antológiája, egyben (ha elfogadjuk annak) sajátos mitológia. Ugyanakkor tény, hogy a mi kispolgári korunkból nézve úgy tűnik, elődeink nemesebbek voltak nálunk. Vagy csak hősiesebb korban éltek? Nem tudom. Azt azonban annál inkább, hogy ebben a fogyasztói társadalomban, amelyben élnünk kell, percemberkék válnak követendő mintává, valódi példaképek viszont nincsenek. Holott nagy szükség lenne rájuk. Halványan remélem, hogy néhány ilyen igazi példaképre lelhet az olvasó a *Továbbmondott történetek* lapjain...”

Legteljesebben a legújabb, 2014-ben megjelent, *Kurta élet* című könyvében mutatkozik meg a mesterségbeli tudás és a tehetség világteremtő képessége. Figurák sokasága vonul elénk, mint Hamvas Béla *Karnevál*-jában, alig győzzük követni az arcok, maszkok, átváltozások sorában, ahogy gondolatból a tett, tettekből a jellem, jellemből a

sors kialakul. Szómágia tart fogva bennünket, Bene Zoltánnak varázspálcája az anyanyelv, s olyan mesterien bánik vele, hogy a valóságot varázslatossá, varázslatait valóságossá képes tenni.

És ezen a ponton néhány mondat erejéig átadom a szót Ilia Mihálynak, egyik legbiztosabb ítéletű irodalomtörténészünknek, aki az alábbi ajánló sorokat írta a *Kurta élet* borítójára: „Bene Zoltán virtigli elbeszélő, aki falut, várost, kocsmát választ különcei történetének helyéül, szereti és szánja ezeket a figurákat, de az ironiát, sőt néha a gúnyt is megereszti irányukba. Amikor már ráhangolódnánk az írónak erre a szemléletére, nem kis meglepetéssel vesszük észre, hogy ezek a különçök mi vagyunk, az olvasói. Az egyik novellaciklusában az »én falumat« emlegeti, de nem Gárdonyi áhítatával, hanem a furcsa figuráknak és történeteknek kijáró csipkelődéssel, szánakozó megértéssel. Bene Zoltán mindent elbeszél, alig van leírás, ábrázolás a novelláiban. Ez az írói ereje, különlegessége, itt tobzódik, olyan gazdag figurákban és történetekben, hogy ez az irodalmi tömegből való kiválásának egyéni jele. Azért is használom a *virtigli* szót írásaira, mert hamisítatlan elbeszélő, aki ennek a szituációját nagy ötletességgel teremti meg, ugyanakkor a mesélés jellemzőjét, a kitalálást is szerencsésen műveli, azaz »hazudik«, de elhisszük neki.”

Ilia Mihály ezúttal sem téved. Bene mesélőkedve és -tudása rabul ejtő. De akadnak más erényei is. Többek közt figyelemre méltó, ahogyan köteteit felépíti, megszerkeszti. Novelláit, regényeit olvasva óhatatlanul fölmerül az emberben, hogy egy „életműben gondolkodó” szerzővel van dolga, akinek az írásai még akkor is összekapcsolódnak, ha első pillantásra egymástól távoliaknak tűnnek – ráadásul sokszor már első pillantásra sem tűnnek azoknak. Ám nem csak a művek közötti, de a köteteken belüli koherencia is átgondolt koncepcióra vall.

A *Kurta élet* például három cikusból és egy epilógusból szervesül egésszé. Az első, *Falunk tükre* című ciklus a groteszk, az abszurd hagyomány mezsgyéjén halad, mégis új minőség születik ezekben az írásokban, egyfajta absztrakt realizmus (nevezzük *absztreálnak*), amely felvállalja az örökényi, mrožeki örökséget éppen úgy, mint Grendel Lajos abszurdisztáni hangulatait, mégis nagyon egyedi, igazán sajátos hangnemben és módon beszél az örök emberiről. Ezek a történetek mese- és mítosszerűek – a szereplők viszont távolról sem hősök. A szerző állampolgárokat, napjainkra jellemző karaktereket helyez különös, félig-meddig mitikus helyzetekbe, miáltal groteszk, torz világot teremt, egyúttal görbetükröt mutat, amelyben az olvasó ráismerhet a korra, amelyben él. A Bene Zoltán által teremtett figurák esendők, olykor szájalmasak, mégis szerethetők – ahogyan arra Ilia Mihály is rámutat fentebb idézett borítószövegében.

A kötet második és harmadik ciklusa egy-egy központi figura köré szerveződik. A második, *Pósa, avagy az összefüggések* című ciklus egyes szám első személyben előadott monológ-történetek sorozata, a harmadik, egyes szám harmadik személyben elmondott – *Zé, avagy a kurta élet* címet viselő – füzérben a novellák főhőse Zé. Eme negyvenkét novella világa a hétköznapi magyar valóság a maga küzdelmeivel,

fájdalmaival, kisiklott vágyaival, hiábavalóságaival, kudarcaival, szívet tépő szárnyaszegettségével. Pósa és Zé kallódó értelmiségiek, vegetáló, bármiféle értelemben vett érvényesülésre képtelen, örök ígéretté merevedő alakok. Mindketten a művészlét perifériáján mozognak, egyikük illusztrátor, másikuk műfordító, azonban egyiknek sem sikerül ki- és beteljesítenie önmagát, valami visszahúzza őket a sárba, amelytől erősen kívánják az elszakadást, mindazonáltal forrón ragaszkodnak is hozzá – ehhez a furcsa közeghez, eme súlyos materiához. Két erő közt vergődnek, mert a döntéshez, az elszánnáshoz nincs elég erejük. Ahogyan az első ciklus kapcsán közép-európai groteszkről beszélünk, úgy a második és harmadik történetfűzér esetében meg kell jegyeznünk, hogy Pósa és Zé tipikus közép-európai emberek a maguk közép-európai fóbiáival, kényszerképzeeteivel, frusztrációival. Míg a *Falunk tükre* darabjai a mesét és a mítoszt, addig a Pósa- és a Zé-ciklusok darabjai sokszor a tárcát, a karcolatot idézik. A szerző ugyanis, amint a nyelvvel, úgy játszik folyamatosan a prózai műfajokkal is, ezáltal teszi még dinamikusabbá a szöveget.

De ez a játékoság senkit ne tévesszen meg! A kötet szerkezete igen szigorú. A megnyomorított mítosz (az első ciklus) után a jobbra áhítózó, tisztaságra vágyakozó, ám a lelki-szellemi nyomorból kikecmeregni képtelen realizmus (a második és a harmadik ciklus) következik; s mindebből feloldást végezettel az epilógus ad, a „plusz egy” történet, a „ráadás”. Ez a nagyrészt belső, személyes síkon zajló, néhol egészen versszerű szöveg a kötet valóságából, a megrekedt, kisszerű világból indul, s úgy emelkedik fölébe, hogy egyúttal át is ragyogja és meg is nemesíti azt. Az epilógus révén válik a *Kurta élet* pozitív üzenetté, hiszen általa nem csupán távoli, sejtelmes délibáb a remény és a szépség, de kézzelfogható, létező igazság. Az *Epilógus* tehát szerves része a kötetnek – nem plusz egy történet, nem ráadás, sokkal inkább a könyv betetőzése.

Érdeemes néhány szót szólnunk a kötet elbeszéléstechnikáiról is, hiszen a narráció folyamatosan változik. Az első ciklus én-elbeszélője háttérbe húzódva, arctalanul számol be mindenről – s ez a technika kiválóan alkalmas arra, hogy a mítoszt idézze, utóvégre mintha nem is egy embertől, de magától a közösségtől hallanánk a történeteket. A második ciklus klasszikus egyes szám első személyű mesélője önmagáról beszél, szövegébe mégis beleárad egész világa, vagyis jelenkorunk prózai, kisszerű mindennapjai. A harmadik ciklus novelláit egyes szám harmadik személyben, klasszikus elbeszélés formájában olvashatjuk, azonban az elbeszélés és az elbeszélő közötti távolság rendkívül kicsi, s így az olvasó könnyedén az események részesének érezheti magát. Végül a könyv utolsó szerkezeti eleme, az *Epilógus* egyes szám második személyű narráció. A ciklusonként változó elbeszéléstechnika révén egyfelől elkülönülnek egymástól a ciklusok, a kötet egészét tekintve azonban ez is a teljesség, az egészség felé mutat – újabb bizonyítékául a szerző szerkesztői tudatosságának.

Mindent egybevetve Bene Zoltán *Kurta élet* című kötete fontos állomása a szerző életművének és a magyar prózairodalomnak egyaránt.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014.)

Sz. Tóth Gyula

Levélféle egy türelmes főszerkesztőhöz és több kíváncsi (természetesen nyájas) olvasóhoz

Suhai Pál: Bábeli adottságok

Szép-e az eleven?

Amikor elfogadtam, kedves Gábor, nyitott kérdésbe csomagolt finoman sugalló ajánlásodat, írnék recenziót Suhai Pál legújabb kötetéről, nem tudtam, mi vár rám. Levelet kaptam. Levelet kapni izgalmas. Emlékszünk Örkény *Tóték* című művében (előbb kisregény, majd dráma), s főleg a filmben, amint a postást helyettesítő, félnótás Gyuri atyus (Dégi István emlékezetes alakítása) lelkesen kurjongatja: „Lajos bácsi, Mariska néni, levelet hozott a pósta”. A levélnek nagy jelentősége volt, vihar kerekedett belőle. A kötet a *Bábeli adottságok* címet viseli, nem egy levelet, de több százat tartalmaz, levélgyűjtemény, a szerző korábbi *Bábeli adományok* című munkájának (2011) szinte folytatása. Nem is szinte. De idesorolhatjuk a *Tükröd én vagyok, nézd* című, Buzás Hubával írt levélesszéket (2012). Levelet nem mindenki ír könnyedén. Suhai Pál igen. Leveletet barátoknak, jó ismerősöknek, levélfélét türelmetlen olvasóhoz.

Ha már ilyen adománytermékkel hozott össze a jó sors, mozgósítani kell a magunk adottságait, hogy megküzdjünk az anyaggal. Hogy átkeljünk a szöveghegyen, megnézve, mit rejt, és mi van azon túl. Mert dolgozik a közléskényszer, zubog a szó. Az áradás szógondozást igényel: ehhez szükséges szótározó, szövegelvezető, szóterelő csatorna. Az üzenetözön „kanalizálása” – gondolatvédelem – fontos a be/fogadó miatt is. A szövegtenger biztos szerkezeti keretekben „folyik”, a leveleken kívül esszék, kritikák, versek színes vitorláit lebegnek a közelben, s visznek távolba. A szerző, pedáns tanár-szerkesztő (Kovács Ildikó szöveggondozó segítségével), kordában tartja az anyagot, így adja át, s teszi kezelhetővé. Kis könyvelés. Az első fejezet: Levelek, levelezések – a címzettek száma: 38, a levelek száma jóval több. Második fejezet: Esszék, kritikák száma: 28. Az átfogott időszak: 2009–2014. Melléklet – versek száma: 22. A névmutató 448 nevet tartalmaz, ki egyszer, ki többször, ki sokszor van jelen. Az oldalszám, mindennel együtt: 412.

Ki a levelek címzettje? Van címzett. Ő hogy fogadja az üzenetet? Milyen terjedelemben válaszol? A címzettnek fontos a hír, ezt a küldő ismétlődő leveléből tudjuk. Véltetően van válasz, ez kiderül az újabb küldeményből. Tehát nem fiktív levelezés, annak sem lenne rossz, ám így hiteles. (Erről a hátsó borítón maga a

szerző vall „töredelmesen” és sejtelmesen.) Regényes levelezés, de nem levélregény, mint Laclos-nál, Montesquieu-nél. Kis történet idekívánkozik. Choderlos de Laclos *Veszedelmes viszonyok* című regénye volt egy évfolyamdolgozatom a szegedi bölcsészkaron. (Rég volt, de igaz volt.) A vele való küzdés nyomán elkészítettem a levelek szerkezeti ábráját. A megszokott referens-korreferensi metodikával lefolytatott (olvasott) délutáni szemináriumon a szétozott színes geometria játékonan ébresztette a franciás csoporttársak figyelmét. A megoldás a szemináriumvezető elismerését is kivívta. (Később, '68 után a módszer változott, Nagy Géza tanár úr vezetésével, a barthes-i szövegsíkokon mozogva, a sartré-i irodalmi tézisekkel árnyalt hermeneutika megmozgatta az agytekervényeket.)

A tapogatózó ismerkedés után közelítsünk, hatoljunk beljebb. Illetlenség beleolvasni más levelébe. Suhai Pál ezt tudja, nem adja ki a választ, nem teszi közszemlére – korrekt. Csak sejteni lehet a partner fogadói attitűdjét – nem elutasító. Viszonzó. Akkor megvan a kapcsolat. S publikussá van téve: nyitott, fel- és kitárulkozó – láss belém. Láss belétek. Olvass tőlem, tőlünk! Vesszük a lapot. Ismerősök is akadnak szép számmal, ezeket a leveket végigolvastam. Kíváncsiságból, meg érdekelt is. A számomra ismeretlennek szóló leveleket nem olvastam el (alaposan), igaz, nyilvánossá váltak. (Azért persze bele-belepislantottam.) Tartózkodó alapállás, szemérem? Nem akartam átlépni a magam szabta illendőség határát. Ez azonban ne gátolja a kíváncsi olvasót – nyitott a tér, „szabad a pálya”, keresgéljen ismerősei között, és kukkantson bele más kertjébe, újakra tesz szert. Egy gondolkodó önzetlen-közlő levéltárában, értékes világban bóklászhat. Felfedezhet. És különben is, a mai „látványcivilizációban” van-e még levéltitok? Átértelmeződik, és nyilvánossá lesz a titok, a virtuális szabadság felold. Van-e még államtitok? Titkolhat-e előlünk valamit az állam? Igyekszik. A köznép résen van. Hát, ez is megér egy misét, majd máskor.

A levelek közt bóklászva, néhány ismerőssel büszkélkedve előhozakodom nevekkel: Tarján Tamás, Praznovszky Mihály és igen, Németh István Péter, alias NIP. Valamikor eljutottam a Szent György-hegyre, s onnét a hegy mögé, Tapolcára, így ismerkedtem meg a lírai mesemondóval. Jó szívvel barátjának fogadott, sok szép költeményével megajándékozott. Megerősített: a sokszínű világot sokszínű virágok díszítik s éltetik. Nincsenek egyfajta világmagyarázatok, de erőszakos törekvések ilyesmire annál inkább. Az 5. noteszkönyvem (2011) címe éppen őt idézi meg: *Manó a hegy mögött*. NIP bátor alázattal jár-kezel a világban, drótszamáron átkerekezik Tapolcáról Keszibe, Tótiba, kissé távolabb is, de messzire látva, mélyen érezve, mindezt érzékeny lírában kifejezve. Több munkájáról írtam, a *Hortulus noster* című karácsonyi kötetéről szóló kis jegyzetet (Versbe viruló kert, 2012. december 22.) köszönettel fogadta, és méltónak találva tálalta honlapjának referenciái közé. Pista műfordítói munkájáról számos kötet tanúskodik, francia vo-

nalon volt kis közös alakításunk, a Kosztolányi Zászlóra jött francia válaszverset, nyersfordításom nyomán, szép lírában ültette magyarra. (2015. február 19. <http://www.francianyelv.hu/francia-kultura/francia-irodalom/zaszlos-idok>) (Megjegyzés: Édesapjával, a franciatanárral, sok közös verset – „négykezeset” – hoztak össze: több kötetnyi francia verset fordítottak magyarra, édesapja magyar verseket is franciára.) Csinos levelezésünket egyszor majd közzé kellene tenni. Talán. (Hogy belejöttem!)

Nézzük meg kicsit közelebről a levelek szerkezetét. A címzetthez fordulva indul a téma, ezen a vonalán hamar jönnek az elágazások, a téma kapcsán nevek kerülnek elő, a nevekhez művek, aztán gondolatok illeszkednek, érzelmi közbevetésekkel – mindezek behálózják a levelet. Látszólag csapongás, inkább kerengő szálldosás észlelhető. (Egy sóhajtó pillantás Pilinszkyre, mert ugye „nem az a fontos, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem hogy íveljen.”) A szálldosásnak határt szabnak a levél keretei, amit a baráti búcsúformula zár: S. P. vagy csak P. Vegyünk egy példát. A névmutatóban Madarász Imre nevére bukkantam (két említés), ő nem kap levelet, egy levélben esik szó róla. A levél Prasznovszky Mihály-nak, a *Tempevölgy* főszerkesztőjének szól. (Már nem ő a főszerkesztő – a szerk.) Indítás PM-nek, szóba kerül a folyóirat, majd szemezgetés a legutóbbi számból, így felbukkan egy írás, több név: szerző, téma, recenzens, aki nem más, mint Madarász. Pár jó szó illeti a recenziót és annak szerzőjét, majd tovább Freud, Németh László következik, ezen a szálon eljutunk a levélíró apjái és gyerekkoráig...

Ami a levelezésből feltárul: ügyek, témák, alkotótársak gondos segítése, óvása, igyekezet produktumok életre hozása érdekében. Mindez, amit Suhai Pál „bábáskodott fényre”, ahogy Kaiser László az irodalmi estjein szokta idézni Németh László szavait. Önzetlenül ad szakmai, irodalomelméleti és metodikai instrukciókat (véltetően) fiatalabb, az irodalmárkodást kezdő társának írásról, kompozícióról, versformáról, recensensi attitűdről. Tanári módon arra kéri, hogy „mindig mutasd magadat is, mert ez az értelmezés egyetlen mérlege”. És, éppen a saját anyaga kapcsán, méltányosságot kér, ha nem is minden tetszik a kritikusnak. „Vagy legalábbis törekedj rá!” (151.). Suhai munkálkodásának jellemzésére (ismét) Kaiser Lászlóhoz fordulunk: „Hatások fonják be, kísérik életünket. Az ember a maga irányított csapásán túl: ötvözet, melyet a sok kis, netán kacsaringós utacska formál, melyek egy nagy úthoz, Németh László szavával élve: vállalkozáshoz vezetnek” – írja *Németh László és Berzsenyi könyve* című remekében. (Magyar Irodalmi Lap, 02/24/2015 = <http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/nemeth-laszlo-es-berzsenyi-koenyve-5>) Igen, Suhai Pál irodalmi motor: generátor, van szikrázás, pereg a fordulatszám, sűrű az indukált feszültség, sisteregnek a levelek – lám, egészen felvillanyozódtam én is.

Egész hálózat rajzolódik ki. Nem virtuális, valódi. Mert a hálózatelméletet,

az értéke mellett, a divaton túl, egyfajta varázs fonja körbe. A tisztábban látás kedvéért éppen Barabási Albert-László jelöli meg azokat a pontokat, amelyek a hálózatelmélet illúzióit adják, melyeket a divatos szemlélők nem akarnak (nem tudnak) észrevenni. (Lásd „Interjú Barabási Albert-Lászlóval”, *Heti Válasz*, 2015. február 19., 76-79.) Milyen jó: kicsi a világ, mindenki elérhető. A „hat kézfogás a hálózatelmélet egyik leghaszontalanabb része. Igaz, hogy kicsi a távolság köztem és Obama között, de mit ér, ha nem tudom *kin* keresztül érhetem el”, mondja a tudós. (Kiemelés tőlem.) A hálózat és a valóság viszonyáról: a statisztikus-fizikus azt vizsgálja, „hogyan jön létre sok, látszólag véletlen eseményből rend”. Feltérképezi, aztán leírja, modellezi. Azért érdekes, mert leírja „egy összetett rendszer szerkezetét”. Ez így lehet egyfajta „könyvtár”, amit szükség esetén lehet aktiválni. Fontos a „tartalom”: mi van hálózatban, ki, mit, mikor, kinek aktivál? (Megesik, hogy a közös témákat forgató, régi ismerősök egyike, a hagyományos levelezést érthetetlenül, indok nélkül megszakítja, majd később felhívást ereszt meg azzal: „Szeretnék felvenni a barátaim közé”, merthogy az ímélye „követni akarja önt”). Nem így Suhai és barátai hálózatában. Megvan az elektronikus kapcsolódás. De milyen a viszonyulásuk egymáshoz? Abban az értelemben, ahogy Deme Tamás említi Karácsony Sándor *társas rendszerét* elemezve: a „viszonyulás a dolgok tulajdonságainak minősített esete”. (Lásd *Magyar Szemle*, 2014/11–12, 73–91.) Hálózatelméletileg is modellezhető, és itt a pontok, a tagok között van *hózzárendelés, összefüggés, kölcsönösség – a hatás* nem esetleges.

Ilyen a Suhai-féle *Irodalmi Háló*, az ő világának hálója (SIH). A levelekben keringő gondolatokat a levélíró lezárja, de nem fejezi be. A levélerezetek fonalán megfogható a gondolati rajzolat, a levélgondolatok kibontják a szellemi lombozatot. Összeáll a Suhai Szellemi Liget. Inkább gondozott erdőség, dombokkal, hegyekkel, lejtőkkel. Szárnyaló madarakkal. Be kell járni a helyet. Járható, pedáns gondolatvezetőnk gondoskodik a terelésről, útjelzései világosak. És ha átfogjuk ezt a szellemi erdőséget, csak akkor érezzük meg, hogy milyen íve van a szárny-csapásnak.

A kötetben szövött hálót szemlélve felvetődik: nem irodalmi belügy ez? Nem, ez a magyar irodalom ügyének része. Levéltár – dokumentumgyűjtemény.

A levelek kétféle tagolásban jelennek meg: előbb levél a címzettnek (hagyományos), majd az esszék, kritikák megcímezve (rejtett, kifordítom, befordítom), mégis levél. Levelek néven nevezve, levelek esszének mondva. „Termelés(s)i levél” – levéltermelés. „Műfajilag” mi a kötet? Levélgyűjtemény, versmelléklettel. És esszék. A szerző művei kapcsán olvashatjuk: levélesszé-gyűjtemény. Tovább is csavarhatjuk a szót: esszéző levelek, de hagyjuk. Maga a szerző jelenti be: levelek, levelezések. Ennyi. És maradjunk ennyiben. A műfaji bravúroskodás elvihet bennünket, amitől Gyergyai Albert fegyelméletten óv: *Védelem az esszé ügyében*,

és mutat be ragyogó példákat (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1984). Ezt nagyra értékelve, újabb műveken viszi tovább Szávai János (lásd *Gyergyai Albert Camus-esszéjén innen és túl – A francia író kanonizálása a magyar irodalomban*. Magyar Szemle, Új Folyam XXIII. 11–12., 125–136.).

A levelek filológiai, hermeneutikai feldolgozása szép feladat doktoranduszok számára. Miként az egész levélkötetnek számos egyéb megközelítési módja van. Izgalmas az alkotáslélektan, a művészetpszichológia oldaláról megfogni a folyamatot, az alkotót, a tárgyat. Az alkotás nagy küzdelem, sok csínja-bínja van. „Alkotó művész voltaképpen az, kinek van saját eszméje, gondolata, ötlete, érzése, hangulata, melyet az ő legsajátosabb egyéni, művészi nyelvén színekben, formában megvalósít” – írja Kacziány Ödön. (Lásd Alkotáslélektan, művészetpszichológia, Művészet, szerkesztette Lyka Károly, 11. évf., 7. sz., 1912, 278-281. <http://www.mke.hu/lyka/11/278-281-kacziany.htm>) És mi nevezhető alkotó írásnak? Mesterség-e az írás? „Az alkotó írás meghatározással – ellentétben a kezdő íróéval – az a bökkenő, hogy az írópalántát előbb-utóbb figyelmeztetni kell: nem minden írás alkotó.” Ezt Miroslav Holub fejt ki bővebben, lásd *Nagyvilág* (Alkotó írás = <http://www.inaplo.hu/nv/200102/13.html>). A Suhai-levéllállomány mindenestre nagyon eleven alkotó tevékenységet hoz közel, amibe bele is keveredünk. (De talán nem gabalyodunk bele.) „Az eleven szép”, ilyen címen jelent meg Bacsó Béla filozófiai és művészetelméleti írásainak kötete. Nem könnyű olvasni, szögezi le Gyenge Zoltán ismertető írásában, 2007 márciusában, hozzátéve egy nietzschei gondolatot: „nem a cél, hanem az út a fontos” (<http://www.holmi.org/2007/03/az-eleven-az-a-szep>). A megállapításokkal lehet vitatkozni. Szaktanárok, pedagógusok kurzusain tárgyalható a kötet nyelv- és írásszemlélete, a többrétűsége alapján alkalmas a gondolkodás fejlesztésére. No, és az alkotó írástanítására – tanítható, tanítják, nemcsak Amerikában, itthon is.

Az eddigiekből bizonyára kitetszik a szerteágazó kötetanyag inspiráló hatása. Sok elágazás nyílik, fölvetettünk néhányat, az olvasó végigmehet az utakon, más irányt is választhat. Bábel felől indítottunk, azon a vonalon – nem zárunk – öszszegzésfélét készítünk. Ez munka, termelés, közösségen belül. Majdhogynem önfenntartás. A gondolkodás „eleven teste” a nyelv, értelme van, mert a szerző közlendőjével a közösség többi tagjai felé irányul. Sőt viszonyt alakít ki. Ahogy ezt Tótfalusi István, az ifúságnak címzett tudományos ismeretterjesztő könyvének második kiadásában szórakoztatóan körbejárja. (*Bábel örökében*. Móra Könyvkiadó, 1976.) A nyelv tágítja a határokat, tereket, embereket hoz közelbe. (A saját gyakorlatból megtoldva: az idegen nyelv még inkább.) Itt az anyanyelv mozgásáról, mozgatásáról van szó, példa arra, hogyan ne legyünk elszigeteltek. A szerzőnek sikerül. Harmóniára törekszik kapcsolataival. Viszonylag tág, behatárolható teret nyit, kapcsolati pontjai együtt vannak, élnek. (Mert, mint Lomb Kató fejtette

ki, van *Bábeli harmónia*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988.) A bábeli örökséggel, bábeli adottságok birtokában, jól kell tudni sáfárkodni az értékekkel. Nem is, élni kell velük. Bábeli adomány, adottság – kölcsönhatás, kommunikációs lehetőség, kötelesség. Susiai él velük, a bábeli zűrzavarban kis rendet teremt. Hogy egymásba csendül-e a szín és hang s illat, mint Baudelaire-nél? Azt ő tudja, érzi. Mindez az ő világa, amely így lesz templomi természet.

Az írás gyógyít. És az olvasás? Attól függ, mit olvasunk. A *Tanári noteszkönyveim* kapcsán egy neves újságíró, miután „tisztá szívből gratulált”, felvetette: „csak attól tartok, hogy egy erősen intellektuális kötetnek korlátozott lesz az olvasótábor”. Igaza volt. De a társas renden belül megteremtett harmónia kárpótol. És ennyi elég.

A munka megközelítésére, az olvasásra, az írásra, több választásunk volt, a recensens *ezt és így* csinálja. Ám az olvasó kedvére választhat, miként közelít. Az biztos, hogy eleven akciókkal találja magát szembe. Hogy az eleven szép-e, azt döntse el ő. Fontos ez? Jószívű tanár módjára eddig is segítettem kicsit. A rend szép, jelenti ki Hamvas Béla. Innét csak egy „ugrás” a szabadság. (Ő, és mennyiféle szabadságértelmezés van!) A versek pedig megpihentetnek, menedéket adnak. Mert hát ez a művészet funkciója Sartre szerint is. Itt szívesen tennénk néhány tiszteletkört az esztétikai kategóriák történeti alakulása, megítélésük körül, de máskorra hagyjuk.

A végén viszont nem hagyhatom szó nélkül a szerkesztést és a nyomdatechnikát. Vagy a terjedelmet kellett volna szétosztani két kötetre, vagy más technikát alkalmazni. A könyvet csak kétkezi, szó szerint, kemény munkával lehet fogni, forgatni nehéz. Levelet így olvasni különösen fárasztó, ennyit pedig fizikai munka. A kötés erős. Elkelve kis oldás. De megküzdöttem vele, íme, egy recenzáló (vagy esszéző?) olvasói levél. Zárom soraimat, barátsággal: esztégyé.

(*Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2014.*)

Kovács Smit Edit

Pedagógus-töprengés 1.

Összegubancolt szálakat bogozok,
mint mesebeli konkolyból a búzaszemeket,
s nem figyelhetek az önkényes szélre,
amint felkapja kedvére, mit kiválogatok.

Termés értékét nem mag száma adja.
Könyvborító dicsérete sem tartalomra ér,
ha célod is volt ez a rejtett szándék,
a képnek olvasás nélkül nem lesz foganatja.

Tanár előtt könyvborító lesz a diák,
ha a bűvös csapdából nem szabadulhat,
és meg sem hallgatja őt egyszer legalább.

Lesse a szél dalát, míg épek a szálak,
kilazulnak majd a gubancból egy órán,
s perzsaszőnyegre ott, közöttük találhat.

Pedagógus-töprengés 2.

Csomóba végződő a szál, mit oldok,
mintha buzát keresnék konkoly közül,
az önkényes szélben nem pásztázhatom,
melyik zárvány kallódik még egyedül.

Kalásznak terhe nem magszámtól hajol.
Summa helyett ne 'fedélt ünnepeljük,
ha leplezett szándékkal célod is volt,
hatástalan kép lesz olvasás nélkül.

Tanár előtt borító csak a diák,
ha bűvös csapdából nem szabadul,
s nem hallja őt meg egyszer legalább.

A szél dalát lesse, míg ép fonaluk,
lazul majd mind a gubancból egy órán:
ott válik perzsaszőnyeggé az arcuk.

Demeter László

Vénülő őszi napom... Tört életem

Őszi hegyekre, sárguló rétre
Ömlik az alkony lángsugara.
Nézek az égre, s felfogom végre;
Elsuhant létem szőke nyara...

Lenge, loboncos ökörnyal szálldos,
Hullani készül sok-sok levél,
Őszi, virágos, szívdobogásos
Szép szerelemről suttog a szél.

Lángol a lélek-amíg csak élek –
S tágul a térben a szent lobogás...
Fényben fürödni már nem is félek,
Vonz a várható „nagy utazás”...

Vénülő, búcsúzó őszi Napom
Szórja szívemre dús aranyát,
Póki fonálon pengeti álmom
Leheletfinom nászi dalát...

(Önarcképekre)

Valamikor régen
A lélek széttört bennem...?
De az is meglehet,
Hogy már így születtem...
Sok szép melódia
Hiába sírt bennem,
A rosszul játszó élet
Falsra hangolt engem.
Mégis muzsikáltam,
Mégis énekeltem,
Pedig csak egy hitvány
Tört hangszer lehettem...

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Albert-Lőrincz Márton (1951)
Marosvásárhely
Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
Almássy Katinka (1943) Balatonföldvár
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ádám Ágnes (1958) Bécs
Árpás Károly (1955) Szeged
Badi Györgyi (1938) Debrecen
Balázs Tibor (1958) Budapest
Balla Zoltán (1948) Hajdúböszörmény
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bartal Klára (1940) Székesfehérvár
Bárdos Attila (1941–2015)
Bárdos Bódi László (1963) Putnok
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bozók Ferenc (1973) Vác
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Deák Ernő (1940) Bécs
Demeter József (1947) Ballószög
Demeter László (1933) Szomolya
Dobozi Eszter (1956) Kecskemét
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Edit (1945) Budapest
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gacsályi József (1944) Szekszárd
Gál Éva Emese (1955)
Gyergyószentmiklós
Gál Sándor (1937) Buzita
Gittai István (1946) Nagyvárad
Hétvári Andrea (1975) Budapest
Jánosi Zoltán (1954) Nyíregyháza
Kaló Béla (1954) Szuhogy
Káliz Sajtos József (1950) Soponya
Kaiser László (1953) Budapest
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kerék Imre (1942) Sopron
Konczek József (1942) Pomáz
Kovács Smit Edit (1978) Újvidék
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lajtos Nóra (1977) Debrecen
N. Lakatos Zoltán (1943) Miskolc
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Lőrincz P. Gabriella (1982) Beregszász
Lukáts János (1943) Budapest
Madarász Imre (1962) Üröm
Marković Radmila (1940) Kishegyes
Mecser Szilvia (1993) Miskolc
Moyses Márton (1941–1970)
Nagy Andor József (1932) Eger
Nagy Regina (1991) Eger
Nagy Zita (1987) Eger
Németh István Péter (1960) Tapolca
Olasz Valéria (1956) Győr
Oláh András (1959) Mátészalka
Péter Péter (1937) Vác
Pomogáts Béla (1934) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Rideg István (1942) Karcag
Rokay Zoltán (1947) Szabadka
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger-Miskolc
Simai Mihály (1935) Szeged
Sipos Erzsébet (1956) Eger
Sólyom Sándor (1943) Keszthely
Suhai Pál (1945) Budapest
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újronafő
Szlafkay Attila (1953) Budapest
Szoviár János (1975) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tófalvi Zoltán (1944) Marosvásárhely
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Török Nándor (1965) Budapest
Turcsány Péter (1951) Pomáz
Varga-Csikász Csenge (1992) Eger
Varga Rudolf (1950) Budapest
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Zsidó Ferenc (1976) Székelyudvarhely